

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
PSZICHOLÓGIA DOKTORI ISKOLA
SZEMÉLYISÉG- ÉS EGÉSZSÉGPSZICHOLÓGIA PROGRAM

A KÜLÖNBÖZŐ KOCKÁZATKERESŐ MAGATARTÁS
HÁTTERÉNEK SZEMÉLYISÉGLÉLEKTANI VIZSGÁLATA

DOKTORI (Ph.D.) ÉRTEKEZÉS

MAYER KRISZTINA

TÉMAVEZETŐK:

PROF. DR. GY. KISS ENIKŐ EGYETEMI TANÁR

DR. NAGY LÁSZLÓ EGYETEMI ADJUNKTUS

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	8
II. ELMÉLETI HÁTTÉR	10
II. 1. A szenzoros élménykeresés történeti áttekintése a kezdetektől napjainkig.....	10
II. 1. 1. A szenzoros élménykeresés biológiai alapjai	10
II. 1. 2. A szenzoros élménykeresés skálája	13
II. 1. 3. Az ingerkeresés és egyéb vonások közötti összefüggés	16
II. 1. 4. Kognitív képességek	23
II. 1. 5. Kísérletekre, szokatlan tevékenységekre való vállalkozás	25
II. 1. 6. Az ingerkeresés és az új élmények kutatása	28
II. 1. 7. Az ingerkeresés és a kockázatvállalás	35
II. 1. 8. Abnormális populációk.....	44
II. 2. 1. Személyiség, típus, temperamentum, karakter	49
II. 2. 2. Temperamentum és karakter.....	53
II. 3. 1. A motiváció.....	59
II. 3. 2. A teljesítménymotiváció	60
II. 4. 1. A reziliencia.....	70
II. 4. 2. Motiváció, szelf és reziliencia.....	74
II. 4. 3. A sport és a reziliencia kapcsolata.....	77
III. VIZSGÁLAT	80
III. 1. A vizsgálati személyek	80
1. csoport: Proszociális kockázatvállalók, azaz tűzoltók.....	81
2. csoport: Antiszociális kockázatvállalók, azaz kockázatos, erőszakos bűncselekmény elkövetők, börtön, illetve fegyházfokozaton lévő fogvatartottak	82
A fogvatartottak és a börtönadaptáció	85
3. csoport Kockázatos sporttevékenységet űzők, azaz ejtőernyősök, sziklamászók, vadvízi evezősök és airsoft játékosok.....	91
Az ejtőernyőzés bemutatása	94
A vadvízi evezés bemutatása.....	95
A szikla- és fal mászás bemutatása.....	96
Az airsoft bemutatása	97
III. 2. Alkalmazott vizsgálati módszerek.....	98
III. 2. a.) TCI (Cloninger féle Temperamentum és Karakter Kérdőív)	98

III. 2. b.) BSSS-8 (Rövidített Szenzoros Élménykeresés Skála).....	100
III. 2. c.) RS-15 (Reziliencia kérdőív).....	101
III. 2. d.) AMS-R (Teljesítménymotiváció teszt, Achievement Motives Scale).....	101
III. 3. A vizsgálat hipotézisei.....	103
IV. EREDMÉNYEK	104
IV. 1. 1. A TCI-al végzett vizsgálatok eredményei.....	104
IV. 1. 2. A TCI faktorok közötti összefüggések.....	114
IV. 1. 3. További vizsgálatok a TCI kérdőívvel.....	119
IV. 2. 1. A BSSS-8 magyarországi adaptálására vonatkozó eredmények.....	123
IV. 2. 2. A csoportok összehasonlítására vonatkozó eredmények a BSSS-8 kérdőív segítségével.....	127
IV. 2. 3. További vizsgálatok a BSSS-8 kérdőívvel.....	129
IV. 3. 1. Az AMS-R-el végzett vizsgálatok eredményei.....	131
IV. 3. 2. További vizsgálatok az AMS-R kérdőívvel.....	133
IV. 4. 1. Az RS-15-el végzett vizsgálatok eredményei	134
10. ábra: A reziliencia kérdőívvel elért eredményeket bemutató ábra	134
IV. 4. 2. További vizsgálatok az RS-15 kérdőívvel.....	136
IV. 5. A hipotézisek és az eredmények összevetése.....	138
V. MEGVITATÁS	142
VI. KITEKINTÉS.....	148
VI. HIVATKOZOTT IRODALOM.....	151
VII. MELLÉKLETEK.....	164
1. számú melléklet: Emberölés.....	164
2. számú melléklet: Rablás	166
3. számú melléklet: Testi Sértés	167
4. számú melléklet: Lopás	168
5. számú melléklet: Csalás.....	170
6. számú melléklet: TCI eredményei.....	171
7. számú melléklet: Az újdonságkeresés alfaktorai.....	201
8. számú melléklet: Ártalomkerülés alfaktorai.....	202
9. számú melléklet: Jutalomfüggőség alfaktorai	203
10. számú melléklet: Önirányítottság alfaktorai.....	204
11. számú melléklet: Együttműködés alfaktorai.....	205
12. számú melléklet: Transzcendencia-élmény alfaktorai.....	206

13.A. számú melléklet: TCI-al végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül börtöntípusok szerint	207
13.B. számú melléklet: A TCI faktorok közötti korrelációs vizsgálat eredményei.....	209
14.A. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása az Ártalomkerülés temperamentum faktor szempontjából	211
14.B. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása az Önirányítottság karakterfaktor szempontjából	212
14.C. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása az Együttműködés karakterfaktor szempontjából	213
14.D. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása az Újdonságkeresés temperamentum faktor szempontjából	214
14.E. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása a Jutalomfüggőség temperamentum faktor szempontjából	215
15.A. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása „Pszichopata” karakter szerint	216
15.B. számú melléklet: Az antiszociális kockázatkereső csoport felosztása a „Pszichopata” karakter és az Ártalomkerülés szerint.....	217
16.A. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a TCI-al összefüggésben, 3 csoportnál	218
16.B számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a TCI-al összefüggésben, 2 csoportnál	220
17.A. számú melléklet: BSSS-8-al végzett vizsgálatok eredményei.....	222
17.B. számú melléklet: BSSS-8-al végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül bűncselekmények szerint	227
17.C. számú melléklet: BSSS-8-al végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül börtöntípusok szerint	228
17.E. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a BSSS-8-al összefüggésben, 2 csoportnál	231
18.A. számú melléklet: AMS-R-el végzett vizsgálatok eredményei.....	232
18.B. számú melléklet: AMS-R-el végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül bűncselekmények szerint	236
18.C. számú melléklet: AMS-R-el végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül börtöntípusok szerint	237

18.D. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a AMS-R-el összefüggésben, 3 csoportnál	238
18.E. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a AMS-R-el összefüggésben, 2 csoportnál	240
19.A. számú melléklet: RS-15-el végzett vizsgálatok eredményei	241
19.B. számú melléklet: RS-15-el végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül bűncselekmények szerint.....	243
19.C. számú melléklet: RS-15-el végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül börtöntípusok szeirnt	244
19.D. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a RS-15-el összefüggésben, 3 csoportnál	245
19.E. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a RS-15-el összefüggésben, 2 csoportnál	247
20. számú melléklet: TCI kérdőív	249
21. számú melléklet: BSSS-8 kérdőív	259
22. számú melléklet: RS-15 kérdőív	260
23. számú melléklet: AMS-R kérdőív	262
24. számú melléklet: Engedély.....	263

„Ne kíváncsi, hogy játszom
a nőt, aki jólnevelt.
Ne kíváncsi, hogy tudjam,
a módit, s az illemet.
E példás, kis udvartöltelék,
az már nem én lennék!

Ha repít a trapéz,
ha elbír a vékony jég.
A szeszély, a veszély,
az csodás, az álomszép.
De értsd meg, ha nem kockáztatnék,
már nem én lennék!

Ha óvna a bajtól,
épp az lesz a baj,
hogyan nyugodt csak rajtam a lét!
Mint sólyom, úgy
szállok majd más táj felé,
ha béklyóz a kényszerűség!

Ha leszól egy csillag,
ha elhív, én elmegyek.
A világ, a hazám,
a felhők, a mesterek.
Ha tudást csak könyvekből vennék
az már nem én lennék!

És taszít, ha tolong,
sok kegyenc sok esdeklő,
És riaszt, ha les rám,
És öröm, ha egy sem jó'
Kit nem bánt e barbár csöcselék,

Az már nem én lennék!

És elveszthetsz, hidd el,
ha börtönbe zársz.
A fészkeből elszállok én.
Hogy megtarthass, az kell,
hogy hadd higgyem már,
az élet, mit élek, enyém!

Egy társ kell, egy barát,
ki megvéd, ki átölel,
ki megért és segít,
ha vigasz vagy tréfa kell.
De hagyja, hogy éljek,
szabadon, mint a lélek,
mert így vagyok csak én!

Csak így!”

(Elizabeth musical)

(dalszöveg: Michael Kunze, ford.: Müller Péter Sziámi)

I. BEVEZETÉS

Nem vagyunk egyformák. Van, aki elviseli, más kedveli és egyenesen keresi a veszélyt. Van, aki akkor érzi jól magát, ha az események felpörögnek, ha nagy a tét. Másokat épp ez bénít meg és nyugalomra, békére vágynak. Ők nem éreznék jól magukat tűzoltóként, ahol bármelyik pillanatban jöhet egy riasztás, és néhány perc leforgása alatt már egy kút mélyéről kell felhozni egy bajbajutottat vagy épp egy égő házban kell keresni a túlélőket. Ők nem másznának fel függőleges vagy éppen visszahajló sziklafalakra, ahol csupán saját erejükben bízhatnak, nem kajakoznának vad vízen és szolgáltatnák ki magukat teljesen a természetnek vagy nem ugranának ki egy repülőgépből 4000 m magasról csupán egy ejtőernyővel. Nem élveznék ezeket a helyzeteket. Másokat pedig pont ezek az élmények tesznek boldoggá és el se tudnák képzelni az életüket mindezek nélkül. De vajon mi áll a háttérben? Dolgozatomban erre a kérdésre keresem a választ.

A veszélyes tevékenységeket élvező emberek nem magából a veszélyből merítik az örömet, hanem abból a képességükből, hogy ezt a veszélyt képesek csökkenteni. Tehát tulajdonképpen a kockázatot vállaló emberek nem a veszélyt élvezik, hanem a kontrollt, azt hogy képesek a veszélyes erők felett uralkodni. Az emberek nem általánosságban élvezik a kontrollt, hanem azt szeretik, ha ezt az uralmat nehéz helyzetekben is tudják gyakorolni (Csíkszentmihályi, 2001). Ehhez tudnám kapcsolni egy hegymászó gondolatát: „...a kitett sziklatömbökön és a párkányokkal koronázott keskeny gerinc élen egyaránt átélek valamit: a mászás és az útvonal esztétikai szépségét. Emellett, bár a bizsergető izgalom át-átcsap a szorongató félelembe, az akadályok leküzdése által sokkal nagyobb sikerélményhez jutok. A kemény gürcölés gyümölcse (vagy amit némi kockázat árán a szomszéd fájáról elcsenünk) általában jobban ízlik, mint az erőfeszítés nélkül eléink helyezett bőségtál.” (Nagyváthy, 2006. 43. o.)

A szenzoros élménykeresés csupán egyetlen a számos személyiség vonás közül. Jelenléte vagy hiánya mégsem elhanyagolható, hiszen életünk számos területére gyakorolhatást. Befolyásolja például, hogy milyen tevékenységeket preferálunk, milyen sportot választunk, hogy milyen ételeket részesítünk előnyben, hogyan öltözködünk vagy, hogy milyen emberek társaságában érezzük jól magunkat. Azonban azok az emberek, akikre jellemző a szenzoros élménykeresés számos tekintetben különbözhetnek egymástól. Ennek fontos befolyásoló tényezője lehet az, hogy az élet mely területén is milyen szinten keresik a kockázatot. Azt gondolom, hogy a szenzoros élménykeresés és egyéb személyiség

vonások között érdekes összefüggéseket lehet találni. Ha sikerül feltérképezni ezeket az összefüggéseket, feltárni a háttérben rejlő mechanizmusokat, ez az összegyűjtött tapasztalat segíthet azoknak a szakembereknek, akik emberekkel foglalkoznak, akár a pályaválasztás vagy a rehabilitáció területén. Lényeges lenne látni azokat az összefüggéseket, melyek meghatározzák, hogy egy fokozottan ingerkereső személyt milyen más személyiség vonások jelenléte segít abban, hogy ezt a kockázatkeresést társadalmilag elfogadott formában élje ki, (pl. valamilyen kockázatos sporttevékenységben) vagy kimondottan proszociális utat válasszon és váljon belőle valamilyen segítő szakember. Szintén hasznosnak tartom feltárni azokat a jellegzetességeket, sajátosságokat, melyek jelenléte bejósolhat egy deviáns karriert, utat nyithat a bűncselekmények világába. Prevenációs és intervenciós lehetőségek szempontjából is elengedhetetlen ezen „vészjósló” konstellációk feltárása.

Úgy vélem, hogy az általam vizsgálni kívánt három csoport – proszociális kockázatvállaló, antiszociális kockázatvállaló és extrém sportoló – hasonlóan az ingerkeresők csoportjába tartozik, de jelentős különbséget mutat mind a temperamentum és karakter faktoraiban, valamint a reziliencia szintjükben és a teljesítménymotivációjuk tekintetében. Ezek a különbségek adják a magyarázatot az eltérő életpályájukra és arra, hogy más-más területen találják meg az élethez elengedhetetlen „izgalmat”.

II. ELMÉLETI HÁTTÉR

II. 1. A szenzoros élménykeresés történeti áttekintése a kezdetektől napjainkig

II. 1. 1. A szenzoros élménykeresés biológiai alapjai

Az emberi szervezet éberségi szintjét két faktor határozza meg, melyek háttérben különböző idegrendszeri struktúrák állnak. Az éberség létrehozásában egyrészt részt vesznek a specifikus információk közvetítésére és feldolgozására alkalmas idegpályák és agykérgi területek, másrészt az aspecifikus, az információ tartalmától független, alacsonyabb szintű feldolgozást végző agytörzsi területek. Magoun és Moruzi 1949-ben megállapították, hogy a két agyfélteke alatt, az agytörzsi részben aspecifikus idegrendszeri struktúra található. Ez az ARAS, Aspecifikus Retikularis Aktivációs Szisztéma (Magoun és Moruzi, 1949. id: Dunham, 1977). Ide futnak be a periféria felől érkező szenzoros afferens inputokat hozó rostok kollaterálisai, és ezzel befolyásolják ennek ingereltségi szintjét. Innen haladnak tovább a speciális kérgi területekre az ingerületek, és hatást gyakorolnak az agykéreg arousal szintjére is, a vigilanciára. Ez a nyúltvelőtől a középagyig húzódó hálózatos sejtállomány, a formatio retikularis, mely az anatómiai háttérét adja az aktivációs szintnek. Az általános idegrendszeri aktivitás az arousal. Az arousalnak három különböző komponensét különböztetjük meg. Ilyen a vegetatív arousal, mely az autonóm idegrendszer által beidegzett, szimpatikus és paraszimpatikus szabályozás alatt álló zsigeri szervek aktivitására vonatkozik. Ide tartozik többek között a szívritmus, a vérnyomás, a légzésfrekvencia és a bőrreakciók. A motoros arousal a vázizom rendszer aktivitásából fakadó lokomóciós és poszturális aktivitást jelenti. A kortikális vagy kérgi arousal elektroencefalográffal mérhető agykérgi aktivitási szintet jelenti. A kortikális arousalt nevezzük vigilanciának, éberségnek. Az aktivációs szint változásai folytonosságot mutatnak, de a vegetatív, viselkedéses, tudatszintbeli és agykérgi izgalmi különbségek jellegzetességei alapján a következő szinteket lehet elkülöníteni:

1. Kóma: amikor még fájdalomingerrel sem váltható ki az agykérgi aktivitás.
2. Alvás, szakaszai: 1. elalvás, a szem zárt, az izomtónus enyhén megtartott, de jelentős mozgások nincsenek. 2. Kezdenek megjelenni az alfa-orsók, a légzés és szívritmus nyugodt, a szemgolyó lefelé fordul. 3. Még megfigyelhetőek az alfa-orsók, de már a deltaszerű hullámok is kezdenek megjelenni. 4. A mély alvás delta

hullámokkal. 5. REM (Rapid Eye Movement) vagy paradox alvás szakasza, amikor a légzés és a szívritmus felgyorsul, gyors szemmozgások figyelhetőek meg, a szervezet szinte éber, mégis a legkevésbé ébreszthető fel ilyenkor az egyén.

3. Álmos állapot vagy szomnolencia: Alacsony és szándéktalan mozgásaktivitás, hipnagóg kép és hangélményekkel.
4. Relaxált éberség vagy kábultság: lelassult vegetatív működések, alacsony mozgásaktivitás, EEG-n alfa hullámok
5. Élénk éberség: tiszta tudat, összerendezett célirányos viselkedés, jó teljesítőképesség, béta aktivitás az EEG-n.
6. Extrém izgatott éberség: fokozott szimpatikus túlsúly, perceptuális és motoros folyamatok, a viselkedés rendezetlensége, dekoncentráltóság.

Yerkes és Dodson írta le az arousal és a teljesítmény kapcsolatát, melyet fordított U görbével szemléltettek (Yerkes és Dodson, 1908. id: Martin, 2001). Azaz alacsony aktivációs szint mellett a teljesítményszint is alacsony lesz. Egy bizonyos szintig az arousal szint növekedése teljesítménynövekedést hoz maga után. Az egyénre jellemző maximális szintnél nyújtjuk a legnagyobb teljesítményt és szubjektív szinten is ilyenkor érezzük magunkat a legjobban. Ez megfelel a Hebb-féle optimális arousal szintnek. A további aktivációs szint növekedés előbb utóbb mindenkinél a viselkedés összerendezetlenségét, dezintegrálódását eredményezi. Azonban ez a fordított U összefüggés nem mindenkinél teljesen egyforma, vannak személyfüggő komponensei is, egyes személyek esetében, az optimális feletti aktivációs szint hirtelen teljesítmény romlást eredményez, míg másokat kimondottan doppingol és teljesítményfokozó hatású a magas arousal szint. Az ez utóbbi csoportba tartozó embereknek több ingerre van szükségük ahhoz, hogy jól érezzék magukat és hogy optimálisan tudjanak teljesíteni egy feladathelyzetben. Őket nevezük szenzoros élménykeresőknek, ezek az emberek általában az élet minden területén szeretik a kihívásokat, a kalandokat (Martin, 2001). Változó erősségű ingersorozatra az emberek különbözőképpen reagálnak, egyeseknél az ingerek erősödésével növekszik a kiváltott agyi elektromos válasz, míg másoknál ez a válasz csökken. Tehát azok a személyek, akik megszürik az ingerlést, válaszcsökkentők vagy reduktorok, míg azok, akik megnyitják az utat az ingerek előtt, válasznövelők, vagy augmentátorok, ilyenek a szenzoros élménykeresők (Carver és Scheier, 1998).

A szenzoros élménykeresés a beérkező ingerlést szabályozó biológiai mechanizmusokkal függ össze. A szenzoros élménykeresők megnyitják magukat az ingerek előtt, és ezáltal biztosítják a számukra megfelelő állapot elérését. Míg a nem

szenzoros élménykeresőknek óvniuk kell magukat a túlingerléstől. Az élménykeresők, ha új ingerrel találkoznak általában orientációs reakcióval és nem védekező válasszal reagálnak. Az orientációs reakció egy olyan reflexes válasz egy váratlan ingerre, mely megnöveli a szenzoros bemenetet, és ezzel biztosítja, hogy az inger megismerhető lesz. A védekező válasszal pedig a személy megpróbálja magától távol tartani az ingereket (Carver és Scheier, 1998).

A szenzoros élménykeresőket erős orientációs reflex jellemzi. Zuckerman erős és gyenge ingerkeresőknek mutatott tíz alkalommal egyszerű vizuális ingereket, majd tíz alkalommal bonyolultakat. Azt tapasztalta, hogy mind az egyszerű, mind a bonyolult stimulációk első, újszerű közvetítésére az ingerkeresők nagyobb bőr ellenállás változással reagáltak, de a megismételt ingerekre már nem. Az eredmények alátámasztják azt a gondolatot, hogy az ingerkeresők optimális izgalmi szintjét az újszerű stimulációra adott magas izgalomszint állítja be. Ehhez kapcsolódhat az is, amit vizsgálatok eredményei támasztanak alá, hogy az ingerkereső személyek az erős intenzitású ingerekkel szemben tűrőképesebbek, mint az átlag (Zuckerman, 1994).

A szenzoros élménykeresők az új ingerekre befogadó attitűddel reagálnak, azaz a bőrellenállás változás mellett szívfrekvencia csökkenés figyelhető meg náluk. Míg a nem szenzoros élménykeresőknél a szívfrekvencia és a vérnyomás is emelkedik, mely defenzív reakciót jelent. Tehát egyes emberek erőteljes és aktív élettani és viselkedéses védekező mechanizmusokkal rendelkeznek a túlingerléssel szemben, míg mások védekező mechanizmusa gyengébb vagy lassabban reagál. Azok, akiknek hatékony a fiziológiai védelmi rendszere, kevésbé élménykeresők és így fiziológiailag és viselkedéses szinten is óvják magukat a túlingerléstől. A gyengébb fiziológiai védelemmel rendelkezők viszont fokozottabban keresik a szenzoros élményeket. A szenzoros élménykereső emberek jól működnek a túlingerléssel jellemezhető helyzetekben, de a kevesebb ingerrel járó körülmények között kevésbé hatékonyak. A kevésbé élménykereső emberek számára pedig a kevesebb inger az optimális, és nem tudnak hatékonyak lenni, ha az események túlságosan felpörögnek (Carver és Scheier, 1998).

A szenzoros élménykereső személyek folytonosan új, összetett, változatos, izgalmas arousal emelő élményeket keresnek. Általában gyorsabban vezetnek autót, előnyben részesítik az izgalmas, kockázattal járó sportokat, hajlamosak veszélyes foglalkozást választani, és nagyobb valószínűséggel élnek droggal vagy alkohollal, mint a nem szenzoros élménykereső személyek (Zuckerman, 1994).

A szenzoros élménykeresés a legújabb kutatások szerint öröklődő személyiségjellemző, ami tulajdonképpen egyfajta rendellenességnek tekinthető. Derringer és munkatársai (2010) azt az eredményt kapták, hogy a dopamin rendszer tehető felelőssé azért, hogy a különböző egyének eltérő mértékben ingerkeresők. Mind emberi, mind állati leíró- és kísérleti tanulmányok bizonyítékokkal támasztották alá, hogy a szenzoros élménykereső viselkedésben a dopamin rendszer játszik szerepet. Derringer és munkatársai tanulmányában a „jelölt-rendszer” (candydate-system) megközelítést alkalmazták a szenzoros élménykeresés genetikai vizsgálatához. Egyszerű nukleotid polimorfizmusokat (SNPs) észleltek számos dopaminerg génben. Egy 635 fős független mintacsoportban nyolc dopamin génből 273 SNPs-t használtak, és vizsgálták az SNPs összesített hatását, melyek szignifikáns összefüggést mutattak az ingerkereső viselkedéssel. Négy dopamin génben az összetett SNPs volt felelős az emberek eltérő mértékű ingerkereső viselkedéséért. Ezek az eredmények arra utalnak, hogyha a géneken belül felszaporodik az összetett SNPs, amely egy különleges neurobiológiai rendszerért felelős, az genetikailag hajlamosít a kockázat keresésre, mely magyarázatot adhat az emberi jellemvonásokban megfigyelt jelentős eltérésre, például a szenzoros élménykereső viselkedésben lévő különbségekre (Derringer és mtsai, 2010). Ezek a legújabb kutatások tehát már a neurotranszmitterek és a gének szintjén keresik a szenzoros élménykeresés okait, melyek azt gondolom, már túlmutatnak a disszertációm témáján.

II. 1. 2. A szenzoros élménykeresés skálája

Az ingerkeresés Marvin Zuckerman nevéhez fűződik, ő fejlesztette ki az ingerkeresés skáláját, a Sensation Seeking Scale-t azaz az SSS-t. Zuckerman 1958-ban kezdett a szenzoros deprivációval foglalkozni (Zuckerman, 1974). Azt tapasztalta, hogy az ingermegvonás fáradtságot, szorongást, hallucinációt és érzékcsalódást eredményezett. Korábban azt gondolták, hogy az embereknek nincs egyébre szükségük, mint egy jó ágyra és teli gyomorral. Freud szerint: „Az idegrendszer olyan apparátus, melynek funkciója az, hogy kioltsa a hozzá érkező ingereket, vagy, hogy az ingerületeket a lehető legalacsonyabb szintre redukálja, olyan apparátus, mely, ha lehetséges volna, teljességgel stimulálatlan állapotban őrizné meg önmagát.” (Freud, 1957. 72. o. id: Zuckerman, 1994. 292. o.) Hebb 1958-ban 43 évvel Freud kijelentése után a következőket mondta: „Jó okunk van rá, hogy

az agytörzs nonspecifikus projektív rendszerével kapcsolatban általános késztetési állapotra, valamint egy olyan motivációra gondoljunk, amely ebben a rendszerben általában az „izgalom” optimális szintjét produkálja.” (Hebb, 1958. 459. o.) Számos szenzoros deprivációs vizsgálatból kiderült, hogy mind az állatoknak, mind az embereknek szüksége van bizonyos mennyiségű stimulusra. Azonban ezek a vizsgálatok egyéni különbségekre is fényt derítettek. Ezek a vizsgálatok adták az ötletét egy olyan kérdőív kifejlesztésének, mely bejósolná a stimulációk iránti igényt és az ingermegvonásra adott reakciókat. Az új kérdőív egy új elméletet is hozott magával, mely a stimuláció és az izgalom optimális szintjei egyéni különbségeinek fontosságára épült. Később egyre inkább az ingerkeresésre és az SSS tökéletesítésére irányult Zuckerman figyelme, a szenzoros deprivációtól eltekintve (Zuckerman, 1994).

Az eredeti Szenzoros Élménykeresés Skála kidolgozásakor Zuckerman abból indult ki, hogy mindenki rendelkezik a saját magára vonatkoztatott optimális cselekvési szinttel, amelyet a változás, az újdonságra való igény, a komplexitás és az inkongruitás határoz meg. Azt is megállapította, hogy akkor érhetjük el ezt az optimális értéket, amikor mind az arousal szintünk, mind pedig a saját jólétérzésünk egy általunk kellemesnek ítélt szinten van. Így Zuckerman megalkotta az OLS (optimális stimulus szint) és az OLA (optimális arousal szint) fogalmát, melyek az egyének közti különbségek mérésében szolgáltak segítségül (Zuckerman, 2006). Zuckerman az 1960-as években kezdte el összeállítani az ingerkereső skála tételeit, és a kényszerítő választáson alapuló kérdőív-formát választotta. Számos kritika érte emiatt, és többen is megfogalmazták aggályaikat, hogy ezzel megnehezíti a vizsgálati személyei dolgát, mert sok esetben nehéz a döntés. Erre egyfajta válaszként Zuckerman úgy fogalmazta meg kérdőíve instrukcióját, hogy a vizsgálati személyek azt az állítást válasszák és jelöljék be, amelyiket közelebb érzik magukhoz, amelyik szimpatikusabb számukra, így azok a személyek is tudnak válaszolni, akik bizonytalanok egy-egy kérdést illetően (Zuckerman, 2005).

Az SSS I. változata 1961-ben készült el, mely 54 kényszerítő választáson alapuló állítást tartalmazott. Az SSS II. változata is csupán egy általános skálát tartalmazott, és külön férfi és női változata is létezett. Ez a skála 1964-ben került a nyilvánosság elé. Az SSS III. változata csak egy kísérleti forma volt, melynek 113 pontjából jött létre az SSS IV. formája, melyet Zuckerman 1971-ben tett közzé. Ez az SSS IV. 72 állítás párból áll, melyek közül a vizsgálati személynek a rá jobban jellemző állítást kell kiválasztania. Az SSS IV. már négy skálát tartalmaz (Zuckerman, 1994).

Az SSS IV. skálái:

Az első skála az *Izgalom és kalandkeresés* (Thrill and Adventure Seeking, TAS). Az elérhető pontok a szabadban űzhető nem verseny jellegű, kockázati elemeket tartalmazó sport és más, hasonló tevékenység iránti vágyat fejez ki. pl.: repülés, ejtőernyőzés, motorozás, hegymászás, stb.

A második skála az *Élménykeresés* (Experience Seeking, ES), melynek pontjai új gondolati és érzéki élmények keresését, valamint konvencióktól mentes, rendhagyó életstílus utáni vágyat fejeznek ki.

A harmadik skála a *Gátlásoldás* (Disinhibition, Dis), mely a gátoltság alkohol általi feloldását, valamint a bulik, a hazardírozás iránti érdeklődést és a szexuális változatosság igényét fejezi ki.

A negyedik skála az *Unalomra való hajlam* (Boredom Susceptibility, BS), ahol a pontok az élmény mindenféle ismétlődése, a rutinmunka, a könnyen kiismerhető, együgyű vagy unalmas emberek iránti ellenszenvet, valamint az állandó egyformaság okozta nyugtalanságot fejezik ki.

Az SSS V. 40 tételt tartalmaz, melyek szintén a fenti négy skálába sorolhatók (Zuckerman, 1994). A Zuckermann féle SSS V. skálát széles körben használják a szenzoros élménykeresés vizsgálatára, ám Hoyle és munkatársai (2002) szerint a skálát sok kritika éri megbízhatatlansága, hossza, bizalmas volta és erőltetett választásos formátuma miatt, amely arra készteti a kutatókat, hogy alternatív skálákat fejlesszenek ki (Hoyle, Stephenson, Palmgreen, Larch és Donohew, 2002). Egyik ilyen rövidített alternatív skála a Magyarországon is több kutatásban alkalmazott Rózsa Sándor által kialakított 9 tételes változat, valamint a 7 tételes Andó és munkatársai által validált SSS-7-HU (Andó és mtsai, 2009). Mind a 9, mind a 7 tételes rövidített változatok nagy előnye, hogy kitöltésük nem túlságosan időigényes szemben a Szenzoros Élménykeresés Skála IV. és V. változatával. Andó és munkatársai szerint sok vizsgálatban nincs szükség vagy nincs lehetőség a 40 tételes SSS V. felvételére, ezért szükséges egy olyan mérőeszköz, mely az eredeti mérőeszköz pszichometriai tulajdonságainak megtartása mellett kevesebb tétellel rendelkezik. Szerintük a kutatások többségében nem fontos az egyes alskálák szerinti differenciálás, elegendő csak az általános élménykeresés vonás vizsgálata. (Andó és mtsai, 2009). Egy másik új skála a BSSS, amely létezik 8 ítemes és 4 ítemes változatban is (Hoyle és mtsai, 2002). A BSSS-8 kérdőívet (Brief Sensation Seeking Scale – Rövidített Szenzoros Élménykereső Skála), Hoyle és munkatársai dolgozták ki és validálták az Amerikai Egyesült Államokban angol nyelvű és spanyol nyelvű mintán 2002-ben. A BSSS kérdőív a Zuckerman-féle SSS-V. változatán alapszik. A rövidített skála kialakítása során

fontos szempont volt, hogy az új kérdőív is megőrizze a Zuckerman által alkalmazott 4 dimenziós szerkezetet azonos arányban, és ne tartalmazzon alkohol-, és droghasználattal kapcsolatos itemeket (mivel a skálát sokszor használják az anyaghasználat prediktoraként). Mindezek mellett lényegesnek tartották lecserélni a kényszerítő válaszadásos módszert Likert-skálára. Továbbá hangsúlyt fektettek arra, hogy a terminológiája megfeleljen a serdülő, fiatal felnőtt korosztály szóhasználatának, és megfelelő pszichometriai jellemzőkkel rendelkezzen nemre, életkorra, etnikai hovatartozásra való tekintet nélkül. Az amerikai populáción (angol és spanyol nyelvű mintán) végzett mérés alapján a kérdőív skálái megfelelő pszichometriai mutatókkal jellemezhetőek. (Hoyle és mtsai, 2002).

II. 1. 3. Az ingerkeresés és egyéb vonások közötti összefüggés

A következő alfejezetben a szenzoros élménykeresés konstruktumának akarok utána járni, tisztázni, hogy mi tartozik hozzá, melyek azok a fontosabb mérőeszközök és területek, melyek kapcsolatba hozhatóak a szenzoros élménykereséssel. A konstruktum kibontásához leginkább a szenzoros élménykereső skála és több más személyiséget vizsgáló kérdőív kapcsolata járul hozzá, ezért most ezek bemutatására kerül sor.

Zuckerman (1975) az SSS kézikönyvben az ingerkeresést, mint új személyiségdimenziót igyekszik elhelyezni más személyiségelméletek rendszerében. Zuckerman szerint erre a legjobb módszer, ha bemutatja, hogy mit mér az SSS skála más személyiségmérő eljárásokhoz képest. Erről széles spektrumú képet adnak azok a vizsgálatok, melyek az SSS skálát egyéb személyiség tesztekkel hasonlítják össze. Ezek eredményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze.

Az SSS kialakulásával egy időben (1964) Garlington és munkatársai kifejlesztettek egy másik tesztet, a Változáskeresők Indexét, (Change Seeker Index = CSI 1964) mely ugyanezen a konstrukción alapult. Acker és McReynolds (1967) valamint Looft és Baranowski (1971) végezték el a CSI és az SSS II. összehasonlító vizsgálatát és erős korrelációt találtak a CSI és az SSS általános skálája között (Acker és McReynolds, 1967; Looft és Baranowski, 1971. id: Zuckerman, 1994).

Pearson (1970) kifejlesztett négy Újdonságélmény Skálát (NES). A négy skála az újdonságélményt az alábbi négy forrásból származtatja:

1. Külső érzésanyag, avagy fizikai tevékenységben való aktív részvétel.
2. Belső érzésanyag, avagy szokatlan álmok, képzelgések és érzelmek.

3. Külső kogníció, avagy műszaki, mesterségbeli vagy játékkal, sporttal kapcsolatos szokatlan kognitív tevékenységek.
4. Belső kogníció, avagy a dolgok elvi magyarázatára vonatkozó szokatlan kognitív tevékenységek.

Pearson (1970) összehasonlította a NES –t az SSS II. formájával. Első vizsgálatában azt találta, hogy az SSS jelentős mértékben együtt jár a Külső érzésanyag skálájával, de a másik három skálával már nem mutat kapcsolatot. Egy másik összehasonlító vizsgálatban a NES és az SSS IV. formája került összevetésre, és férfi minta esetében szoros kapcsolatot találtak a két teszt alskálái között. Az SSS Izgalom és Kalandkeresés skálája (TAS) összefüggést mutatott a NES Külső Érzésanyag skálájával, továbbá az SSS Élménykeresés skálája (ES) a NES Belső érzésanyag skálájával. Ezen kívül az SSS Gátlásoldás skálája (Dis) negatív összefüggést mutatott a Külső kogníció skálájával. Női minta esetén nem jutottak hasonló eredményekre, csak a NES Külső érzésanyag skálája és az SSS Izgalom és Kalandkeresés skálája (TAS) között találtak kapcsolatot, de a NES Külső érzésanyag skálája hasonlóan kapcsolatot mutatott női mintán az SSS Általános skálával, az Élménykeresési skálával (ES) és az Unalomra Való Fogékonyság Skálájával (BS) is. A NES Belső érzésanyag skála pedig nem csak az Élménykereséssel (ES) hozható összefüggésbe a női minta esetében, hanem az összes többi SSS skálával. A Külső Kogníciós skála csak az SSS általános skálájával hozható kapcsolatba, a Belső kogníciós skála pedig az Általános SSS, az Élménykeresés és az Unalomra Való Fogékonyság skálákkal mutatott kapcsolatot. A nőknél az SSS skála dimenziói nincsenek kapcsolatban az Újdonságélmény skála dimenzióival. Egyedüli kivétel az Izgalom és Kalandkeresésnek és a Külső Érzésanyagnak a kapcsolódása volt. A két teszt közötti kapcsolat mindenesetre nem elég jelentős ahhoz, hogy ugyanazon konstrukció mérőmódjának tekinthessük azokat (Pearson, 1970).

Egy másik hasonló konstrukció a Murray féle (1938) Változásigény. Mind az SSS, mind a Változásigény az élménybeli változatosság igényét és a megszokottság iránti ellenszenvet hangsúlyozza. Acker és McReynolds (1967) valamint Pearson (1970) és Zuckerman (1975) egyaránt összehasonlították az SSS Általános skáláját és a Jackson féle Személyiségkutatói Forma (1967) Változás skálájával, mind férfi, mind női mintacsoportokban. Eredményeik szerint a változásigénynek van némi közössége a SSS-szel, de a kettő nem ugyanazt a személyiségdimenziót méri (Acker és McReynolds, 1967; Pearson, 1970; Zuckerman, 1975, id.: Zuckerman, 1994).

Zarevski és munkatársai (1998) Arnett élménykeresési skáláját (AISS) és Zuckerman élménykeresési skáláját (SSS) hasonlították össze alacsony és magas kockázat értékű sportoló párok segítségével, akik életkorban és iskolázottságban is azonosak voltak, egyetlen változó az általuk űzött sport kockázati szintje volt (magas kockázati sportok voltak az ejtőernyőzés, a bűvárkodás, a siklórepülés, a barlangkutatás és az alpinizmus, míg alacsony kockázati sportok voltak az atlétika, az evezés, a teke és az asztalitenisz). A cél az volt, hogy megállapítsák, a két skála közül melyik skála jobb a sportolók két csoportjának megkülönböztetésére (Zarevski, Marusic, Zolotic, Bunjevac és Vukosav, 1998). A vizsgálatra azért került sor, mert az SSS skálát kritika érte a fogalmi érvényesség hiánya miatt és egy fogalmilag érvényesebb skálát ajánlottak helyette. Arnett felsorolja a Zuckerman skála különböző gyenge pontjait, melyek közül a legsúlyosabb arra vonatkozik, hogy a skála számos alkohol- és droghasználattal és szexuális viselkedéssel kapcsolatos kérdést tartalmaz – azokat a fajta viselkedéseket, amiket a szert használó tanulmányok közül sok vizsgál. A kapott összefüggés az élménykeresés és az effajta viselkedések között így lehet, hogy csupán az SSS-ben feltett kérdések miatt figyelhető meg ezért Arnett (1994) új megközelítésmódot javasolt (Arnett, 1994).

Zarevski és munkatársai tanulmányának célja az volt, hogy megvizsgálja a 2 skála szerepét a magas és alacsony kockázati értékű sportokban résztvevő sportolók megkülönböztetésében. Mivel több tanulmány világosan megmutatta a különböző kockázati szintű sportokban való részvétel és az élménykeresés kapcsolatát, ezért Zarevskiék úgy gondolták, hogy azáltal lehet a kérdőívek érvényességét a legjobban megvizsgálni, ha eltérően kockázatos sportokat űző sportolókat hasonlítanak össze.

Az AISS-nek (Arnett) két alfaktora van, összesen 20 itemet tartalmaz, melyek közül 10 az intenzitás alskálához, és 10 az újdonság alskálához tartozik. A vizsgálati személyeknek egy 4 fokú Likert-skála segítségével kell eldönteniük, mennyire igaz rájuk az adott állítás. 6 negatív állítás van, hogy kiküszöbölje a helyeslési torzítást. A magas pontszám magas élménykeresést jelent. Az SSS-nek az alskálái a korábban említett: TAS (Izgalom és Kalandkeresés), Dis (Gátlásoldás), ES (Élménykeresés) és BS (Unalomfogékonyság). Zarevski és munkatársai eredményei szerint mindegyik skála szignifikánsan megkülönböztette a 2 csoportot. Diszkriminancia analízis segítségével próbálták meg eldönteni, melyik élménykereső skála erősebb előrejelzője a magas kockázati sportokban való részvételnek. Az ES bizonyult a legjobbnak, (tehát az SSS Élménykereső alskálája) majd a TAS (az SSS Izgalom és Kalandkeresés alskálája) és a BS (az SSS Unalomfogékonyság alskálája) mutatja leginkább a két csoport közötti

különbséget (Zaverski és mtsai, 1998). Ezek az eredmények egybevágóan Zuckerman következtetésével, miszerint a magas és alacsony kockázati sportokat űzők különböző szintű élménykeresése nem csak a kaland és izgalomkeresésnek (TAS) tudható be, hanem ez sokkal általánosabb, magában foglal egy új élmény és új tapasztalat iránti igényt is (Zuckerman, 1983).

Diszkriminációs validitás: Társadalmi kívánatosság

Mivel Edwards (1957) kimutatta, hogy a Társadalmi kívánatosság (SD) a személyiség tesztek egyik fő zavaró tényezője, Zuckerman úgy érezte, bizonyítani kell, hogy az ő skálájára ennek nincs befolyása. Először Farley (1967) az SSS II-t az Edwards- (1957) és Crownw-Marlowe féle (1960) SD skálákkal, valamint az Eysenck féle (1964) hazugságskálával együtt vizsgálta, és arról számolt be, hogy a társadalmi kívánatosság faktora nem okozott értékelhető varianciát az SSS-ben (id: Zuckerman, 1994).

Zuckerman és munkatársai (1972) Az MMPI I. L és K skáláit, amelyek a társadalmi kívánatosság mérőinek tekinthetők az SSS IV. formájával hasonlították össze. Eredményeik alapján férfi és női mintán egyaránt azt mondhatjuk, hogy az SD, azaz a társadalmi kívánatosság nem játszik szerepet az SSS-ben (Zuckerman, 1972).

Farley és Hallbrich (1974) az SSS IV-et 90 hallgatóval töltették ki. 30 hallgatót arra kértek, hogy a lehető legrosszabb, 30-at pedig, hogy a lehető legjobb benyomást igyekezzenek magukról kelteni a teszt során, a többi vizsgálati személytől pedig azt kérték, hogy legyenek őszinték, tehát ők a tesztfelvételekkor használt szokásos utasítást kapták. A három csoport között egyik skálán sem mutatkozott különbség, s ez megerősítette a korábbi vizsgálatok eredményét, hogy a társadalmi kívánatosságnak, azaz a jó benyomáskeltésre való törekvésnek alig van hatása az SSS válaszokban (Farley és Hallbrich, 1974. id: Zuckerman, 1994).

Zuckerman és munkatársai (1972) az SSS IV-et az MMPI I.-el is összehasonlították. A két teszt összehasonlítását normális vizsgálati személyek és veteránogondozó kórházakban kezelt skizofrén betegek közreműködésével végezték. Az SSS skálához a legkövetkezetesebben az MMPI I. Hypománia skálája (Ma) kapcsolható, amely az impulzivitás, energia és aktivitás mérője. Az MMPI I. skálák közül az F skála és a pszichopatológiai Deviáció skála (Pd) volt még ami kapcsolatot mutatott az SSS skálával. A Deviáció skála (Pd) a közösségi erkölcsformákat illető nonkonformitás és az antiszociális tendenciák mérési eszköze. A Pd skála leginkább az Élménykeresési és

Gátlásoldási Skálákkal mutatott kapcsolatot, melyek az ingerkeresés legkevésbé konformista formáit tükrözik (id: Zuckerman, 1994).

AZ SSS-t a Lanyon-féle (1970) Pszichológiai felmérő kérdőívvel (PSI) is összehasonlították. A PSI teszt olyan módszer, mely alkalmas a pszichopátia főbb dimenziói és a normális személyiség elkülönítésére. Az *Elidegenedés* a skizofrének jellemző jegyeit méri, a *Társadalmi Nonkonformitás* a foglyoknál tapasztalt közösségellenes vagy impulzív tendenciák mérője. A *Bosszúság* a neurotikus tendenciákat méri, az *Expresszió* egyfajta extravertiós skála, végül a *Defenzivitás* a tesztbeli jó benyomáskeltésére irányuló tendenciákat tárja fel. Bone (1972) a PSI és az SSS IV. közötti kapcsolatot vizsgálta férfiak és nők esetében is. Összefüggést talált a társadalmi Nonkonformitás és valamennyi SSS skála között férfiak esetén, valamint a társadalmi Nonkonformitás és az Élménykeresés, a Gátlásoldás és az Unalomfogékonyság között mindkét nem esetén. Kapcsolatot tárt fel továbbá az Expresszió és valamennyi SSS skála között férfiak esetén, valamint az Expresszió és az Izgalom és Kalandkeresés között mindkét nem esetén, végül pedig a Bosszúság és az Élménykeresés között mindkét nem esetén (Bone, 1972).

Eysenck nevéhez köthető néhány olyan kérdőív, mellyel az extravertió, a neuroticizmus és a pszichoticizmus alapvető dimenziói mérhetők. Az Eysenck-féle személyiségkérdőív (EPQ) Extravertiós skálájával hasonlították össze az SSS IV-et, és csak gyenge kapcsolatot találtak. Egyedül a Gátlásoldás volt az az SSS skála, mely kapcsolatot mutatott az E-vel. Eysenck szerint az ingerkeresés az extravertió egyik aspektusa (Eysenck, 1967. id: Zuckerman, 1994). Ezt az elképzelést azonban az összehasonlító vizsgálatok nem erősítették meg. Ehhez hasonlóan nem találtak összefüggést az ingerkeresés és a neuroticizmus, valamint az ingerkeresés és a pszichoticizmus között sem (Zuckerman, 1994).

A 16 személyiségfaktor Teszt (16PF 1950) a Cattel féle fő személyiségdimenziókat méri. Zuckerman és munkatársai (1972) egybevetették a 16PF-t a SSS IV-el női és férfi egyetemi hallgatókat vizsgálva és mindkét nem esetében hasonló eredményeket kaptak: pozitív kapcsolatot találtak az SSS és a Dominancia- Feltárulkozás-, Kalandvágy-, Bohémság-, és Radikalizmus- skálák között, valamint negatív kapcsolatot találtak a Szuperego- és Kontroll- skálákkal (Zuckerman, 1972).

Kish (1971) az SSS II. skálát a CPI-al hasonlította össze. (A CPI 1957-ben nyerte el végső formáját és Gough nevéhez köthető.) Vizsgálatát egy száztagú, kórházi kezelés alatt álló alkoholista férfi csoport segítségével végezte. Az SSS és a CPI 5 skálája között talált

összefüggéseket az I. osztálynak nevezett csoporton belül. A skáláknak ez a csoportja a társadalmi kapcsolatok során tanúsított higgadság, fölény és önbizalom mérésére szolgált. A II. osztály változói a szocializáció, önkontroll, és jó benyomáskeltés mérői voltak. Az SSS negatív kapcsolatba hozható három ilyen skálával. Az SSS továbbá kapcsolatba hozható a Hajlékonyság és a Férfiasság skálájával. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy az ingerkeresés az extravertió impulzív fajtájával áll összefüggésben, tehát az erősen szenzoros élménykereső személyt a nonkonformitás, a konvencióktól való menekülés és a közösségi erkölccsel, felelősséggel és az önkontrollal való törődés hiánya jellemzi. Ez alapján azt is el lehet mondani, hogy a kevésbé ingerkereső személy nagyon szokástisztelő, fegyelmezett és konformista (Kish, 1971).

Zuckerman és Link (1968) az SSS II. általános skálát összehasonlították egyrészt az Edwards féle (1959) Personal Preference Schedule (PPS) kérdőívvel, másrészt a Gough és Heilbrun féle (1965) Adjective Check List (ACL) teszttel és azt találták, hogy az SSS pozitív kapcsolatba hozható az Autonómia, Változás és Exhibicionizmus skálákkal és negatív kapcsolatba az Alázat, a Gondoskodás, a Rendszeretet és az Affiliáció skálákkal (id: Zuckerman, 1994).

Zuckerman (1975) az SSS IV-el összehasonlította a Jackson féle (1967) Personality Research Form-al (PRF) és az eredmények a következők lettek: a PRF Ártalomelkerülési Skálája és az SSS változói között fordított összefüggést találtak, különösen az Általános, és az Izgalom és Kalandkeresési Skálák esetében, ami már a skálák neve alapján is érthető. A Kognitív struktúra skála szintén fordított összefüggésbe hozható valamennyi SSS skálával. A Kognitív struktúra skálán magas pontszámot elérő emberek nem szeretik a kétértelmű, bizonytalan információkat, minden kérdésre szabatos választ várnak és határozott ismeretekre kívánják építeni a döntéseiket. A legerősebb összefüggést az SSS skálák és a PRF Változás, Játék és Impulzivitás skálái között találtak. A Változás konstrukciója olyan egyénre jellemző, aki kedvtelésből teszi amit tesz, legyen az sport, játék vagy közösségi tevékenység és az életet a könnyebbik oldaláról közelíti meg. A Játék skála a legszorosabb összefüggést az SSS Gátlásoldás skálájával mutatta. Az Impulzivitás skála és valamennyi SSS skála között is kapcsolatot találtak. Aki az Impulzivitás skálán magas pontot ér el, az hajlamos a pillanat hatására megfontolás nélkül cselekedni, könnyen szabad folyást enged érzelmeinek és vágyainak, nyíltan beszél és érzelmi megnyilatkozásaiban csapongó. Ezekon kívül az SSS kapcsolatba hozható az Autonómiával, az Agresszióval, Dominanciával és az Exhibicionizmussal, és fordított összefüggést mutat a Rendszeretet skálájával (Zuckerman, 1975).

Allen és Hamsher alakították ki az érzelmi stílusok tesztjét, a TES-t (1974). Allen a TES három skáláját vizsgálta az SSS IV-el összefüggésben. A TES Orientáció skálája az érzelmi élménykeresés tendenciájának mérője és pozitív kapcsolatot mutat valamennyi SSS skálával, kivéve az Unalomfogékonyságot. Ez az eredmény megerősíti azt az elképzelést, hogy az ingerkeresésnek köze van az izgalom optimális szintjéhez. A TES Expresszivitás- és Fogékonyság-skálái, melyek az emóciók kifejeződésével járó szituációk gyakoriságát és az érzelmkifejezések intenzitását mérik, csak az Élménykeresés és Gátlásoldás skáláival hozhatók összefüggésbe (Allen és Hamsher, 1974).

Rotter (1966) az E-I skálát abból a célból fejlesztette ki, hogy felmérje, milyen mértékben tekintik az emberek a megerősítés kontrollhelyét belsőnek vagy külsőnek, azaz mennyire gondolják önforrásúnak vagy másoktól, vagy a véletlentől függőnek. Az SSS I-E vel való összehasonlítása során a legszorosabb összefüggést a külső kontrollhely és a Gátlásoldás között találták (id: Zuckerman, 1975).

A Fitzgerald féle Élmény kérdőív (EI) (1966) „az élmény iránti nyitottságot” és „az ego-t szolgáló regressziót” méri. Zuckerman és munkatársai (1972) összehasonlították egymással az EI-t és az SSS IV-t. Az Unalomfogékonyságot leszámítva szoros összefüggést találtak a két kérdőív skálái között férfiak és nők vonatkozásában egyaránt (id: Zuckerman, 1972).

A Személyi Orientációs Kérdőív (POI) Shostrom nevéhez fűződik (1966). Ez a teszt az Önmegevalósítás különböző aspektusainak mérésére alkalmas. Zuckerman az összehasonlító vizsgálat során azt tapasztalta (1975), hogy a legszorosabb összefüggést az SSS-el a POI skálák közül a Belső Irányultság, az Egzisztencialitás (az értékek felhasználásában való rugalmasság), a Spontaneitás (az érzelmek nyílt kifejezése), az Agresszió Fogadása (haragérzés), és a Belső Kapcsolatteremtésre Való Képesség (meleg egymásközi kapcsolatok) mutatta (id: Zuckerman, 1975).

Zuckerman végzett összehasonlító vizsgálatokat az SSS-el és különböző Szorongásmérő tesztekkel. A legtöbb esetben nem talált kapcsolatot. Fordított összefüggést figyelt meg az Izgalom és Kalandkeresés skála és a Fizikai károsodástól való specifikus félelmek valamint az általános fóbiák között. A kevésbé ingerkereső személyek hajlamosabbak a fóbiákra és igyekeznek elkerülni a veszélyt és a bántódást. A károsodástól való félelem hiánya szerepet játszik az ingerkeresőknél abban, hogy hajlamosabbak a veszéllyel járó tevékenységekre (Zuckerman, 1994).

A bemutatott összehasonlító vizsgálatok eredményei alapján elmondhatjuk, hogy a Zuckerman-féle szenzoros élménykeresés - bár számos személyiségteszt különböző

alskáláival kapcsolatba hozható – egy új személyiségdimenzió, mely más személyiségvonásoktól független entitás.

Nemi és életkori különbségek

Farley és Cox (1971) nemi eltérést talált az SSS skálával végzett vizsgálatainak során. A férfiak magasabb pontszámokat értek el minden skálán, a legnagyobb eltérés a Gátlásoldás skálán volt megfigyelhető (Farley és Cox, 1971).

Kish és Busse (1968) megvizsgálta az iskolázottság hatását az ingerkeresésre és vizsgálatuk során különbséget találtak általános, közép és felsőfokú iskolát végzett személyek között. Az SSS skálán elért pontszámok az iskolázottság növekedésével együtt emelkedtek (Kish és Busse, 1968).

II. 1. 4. Kognitív képességek

Intelligencia

Pemberton (1971) vizsgálatának eredménye azt állítja, hogy az SSS Általános skála és az intelligenciaértékek között kapcsolat mutatható ki, bár az összefüggés nem erős. Az Élménykeresés skála és a Pemberton féle SAT intelligencia teszt eredményei között pozitív kapcsolatot találtak, ugyanakkor szintén ebben a vizsgálatban az Élménykeresés skála és az iskolai teljesítmény között fordított kapcsolatra bukkantak (Pemberton, 1971. id: Zuckerman, 1994).

Anderson (1973) eredményei szerint egyrészt a Gátlásoldás fordított kapcsolatban van a vizsgálati személyek (középiskolások) osztályzatbeli teljesítményével, másrészt az Élménykeresés skálán elért pontszámok pozitív kapcsolatba hozhatók a hiányzások számával (Anderson, 1973). Az SSS és az intelligencia valamint a teljesítmény kapcsolatával foglalkozó vizsgálatokból az derül ki, hogy bár az ingerkeresés és az intelligencia között pozitív kapcsolat van, az ingerkeresők képességeit az iskolai eredményeik nem tükrözik (Kish és Leahy, 1970; Kish és Donnenwerth, 1972). Pemberton (1971) azt találta, hogy az ingerkeresés fordított kapcsolatban van a „Tudományos potenciál” skálájával, míg pozitív kapcsolatban áll az „Alkotó potenciál” skálájával, ami azt mutatja, hogy az ingerkeresők nonkonformista stílusa nehezen alkalmazkodik a

rutinszerű tantermi szituációkhoz és kevésbé állítható az iskolai előmenetel szolgálatába (Pemberton 1971. id: Zuckerman, 1994).

Kreativitás

Acker és McReynolds (1967) összefüggést találtak az ingerkeresés és a kreativitás között, az SSS és az OFT (Sötét Figurák Tesztje) közötti összehasonlító vizsgálatukban. (Az OFT-t Acker és McReynolds fejlesztette ki 1965-ben.) Lamb (1966) az ingerkeresés és a Rorschach tesztben adott válaszok eredetisége között talált összefüggést (Lamb, 1966. id: Zuckerman, 1994).

Emlékezet

Lawson és munkatársai (2012) azt vizsgálták, hogy a szenzoros élménykeresés milyen hatással van a memóriefolyamatokra. Alacsony és magas szenzoros élménykereséssel jellemezhető vizsgálati személyeknél nézték meg, hogy magas és alacsony arousal-szintű averzív képekre mennyire emlékeznek. A vizsgálati személyeknek változó fényviszonyok között mutattak magas és alacsony arousal-szintű averzív képeket. Ezután egy tesztet kellett kitölteniük, miközben bőrvezetést mérő elektródákat kötöttek rájuk. A tesztben képek szerepeltek, és a vizsgálati személyeknek meg kellett mondaniuk, hogy az egyes képek előfordultak-e a vizsgálat során, és ha a válasz igen volt, milyen fényviszonyok között, illetve, hogy ebben mennyire biztos a válaszadó. Eredményeik azt mutatták, hogy a kevésbé ingerkereső személyek a magasabb arousal-szintű képekre emlékeztek jobban (tehát averzív motivációjuk erősebb), míg a jobban ingerkereső személyek éppen fordítva, az alacsonyabb arousal szintű képekre emlékeztek jobban. Nem találtak különbséget a 2 csoport között a képekre való visszaemlékezéssel kapcsolatos döntéshozatalban (fényviszony, biztos-e benne), ami arra enged következtetni, hogy ez a személyiségvonás sokkal nagyobb befolyással bír az automatikus memóriarendszerre, mint a tudatosan szabályozottra (Lawson, Gauer és Hurst, 2012).

II. 1. 5. Kísérletekre, szokatlan tevékenységekre való vállalkozás

A hipnózissal és szenzoros deprivációval foglalkozó kutatók - köztük Zuckerman - figyeltek fel először arra, hogy a kísérleteikre jelentkező önkéntesek sok hasonlóságot mutatnak. Zuckerman, Schulz és Hopkins (1967) azt tapasztalta, hogy mind a női, mind a férfi hallgatók, akik önként jelentkeztek a hipnózisos vagy ingerdeprivációs kísérletekre magasabb értékeket értek el az SSS II-en, mint a nem önkéntesek (Zuckerman, Schulz és Hopkins, 1967).

A Delaware Egyetemen a különböző kurzusok résztvevőit hasonlították össze SSS IV. segítségével. A kurzusok a következők voltak: (1) szerencsejátékos csoport: akik megtanulhatták a valószínűség számítását és ki is próbálhatták egy kaszinó keretein belül. (2) szenzitivitás gyakorló csoport: szóbeli és nem szóbeli gyakorlatformákkal. (3) alfa tréningcsoport, akik megtanulhattak kontrollt gyakorolni agyhullámaik és ezáltal tudatállapotaik fölött, és (4) egy dohányzócsoporthoz, akik averzív kondicionálás segítségével szokhattak le a dohányzásról. A négy vizsgálati csoport tagjai leginkább az Élménykeresés skálán értek el magas pontszámokat, a kontroll személyekhez képest. A szerencsejátékos csoport ezen kívül a Gátlásoldás skálán is magas pontokat ért el. Az Unalomfogékonyság az alfa tréningcsoport női és férfi tagjainál is magas volt (Zuckerman, 1975).

Myers és Eisner (1974) összehasonlított olyan hallgatókat egymással, akik önként jelentkeztek transzcendens meditációra, olyanokkal, akik nem jelentkeztek, pedig hasonló felkérést kaptak. Az önként jelentkezők magasabb eredményeket értek el az Általános-, az Élménykeresés- és az Unalomfogékonyság skálákon, mint azok a személyek, akik nem vállalkoztak a meditációra. Bár az erősen ingerkeresők önként jelentkeztek, mégis hamar lemorzsolódtak. Úgy tűnik, hogy az ingerkeresők hajlamosak vállalkozni olyan szokatlan helyzetekre, melyek újfajta kognitív vagy érzéki élménnyel kecsegtetnek, de a tevékenység egyhangúsága miatt nem találták meg azt az élményben, amire szükségük lett volna és így hamar befejezték (Myers és Eisner, 1974. id: Zuckerman, 1994).

A szenzoros élménykeresők – mint láttuk - hajlamosak önként jelentkezni hipnózisos kísérletekre, és ez azt is maga után vonzza, hogy nyitottak az új élményekre, mely jó előrejelzője annak, hogy valaki mennyire hipnotizálható. Zuckerman (1972) ezzel kapcsolatos vizsgálataiban azonban nem vezettek egyértelműen ahhoz az eredményhez, hogy az ingerkeresés és a hipnotizálhatóság együtt jár. Egyedül a state-szerű, azaz közvetlenül a

hipnózist megelőzően jelentkező ingerkeresés mutatott kapcsolatot a hipnotizálhatósággal Neary (1975) vizsgálatában mind nők, mind férfiak esetén (Neary, 1975).

Gyógyszerhasználat

Általában az SSS kapcsolatba hozható bizonyos gyógyszerhasználattal, de egy speciális szituációban történő gyógyszerhasználatot nehéz előre jelezni. Neary (1975) mind a vonás, mind az állapotszerű ingerkeresést vizsgálta abból az aspektusból, hogy mennyire jelzi előre a szer bevitelével vagy elutasításával kapcsolatos döntéseket. A vizsgálati személyeket megkérték, hogy vegyenek be egy tablettát, mely furcsa tüneteket, esetleg hallucinációt is okozhat. A szer bevétele előtt töltették ki a vizsgálati személyekkel az SSS-t, valamint az állapotot mérő ingerkeresés és szorongás tesztet. A teszt után szabadon választhattak, hogy beveszik a szert vagy sem. A vonás- és állapotértékek és a személyek döntései közötti kapcsolatot vizsgálták. A vonásértékek nem hozhatók összefüggésbe a szer bevétele melletti döntéssel, de az állapotbeli SSS értékek mindkét nem esetén összefüggtek a döntéssel. A szituációhoz kötött szorongás pedig fordított összefüggésbe hozható a döntéssel, szintén mindkét nem esetében. Míg a hipnotizálhatóság a szituációhoz kötött ingerkeresés egyetlen faktorával előre jelezhető volt, addig a hallucinogén gyógyszer bevitelére vonatkozó döntés leginkább az adott szituációban lévő ingerkereséstől és szorongástól függ (Neary, 1975).

Fóbiás szituációban jelentkező félelem

Mellstrom és munkatársai (1976) az SSS Izgalom és Kalandkeresés skáláját szorongás mérő skálákkal együtt válaszok előrejelzésére használták különböző fóbiaszituációban. Ezek a szituációk a következők voltak: (1) nagy magasságban lévő nyitott erkélyről történő lenézés, (2) találkozás egy kígyóval és (3) ideiglenes elszigetelődés teljes sötétben. Az SSS Izgalom és Kalandkeresés (TAS) skálája fordított összefüggést mutatott a szituációkban jelentkező félelmi magatartással, az Izgalom és Kalandkeresés skálán elért alacsony eredmények tehát jó előrejelzőjének bizonyultak a fóbiás viselkedésnek (Mellstrom, 1976).

Válaszok az inger deprivációra és az izolációra

Ahogy már korábban említettük, a szenzoros deprivációs kísérletek (Zuckerman, Schulz, és Hopkins, 1967) önkéntes alanyai erősen ingerkeresők voltak. Ez a helyzet vonzza az ingerkeresőket, akik szokatlan kognitív és hallucinatív hatások élményeire vágyanak. Az első vizsgálatok egyikében (Zuckerman, Schulz és Hopkins, 1967) az SSS-en legmagasabb értékeket elérő személyek vagy idő előtt abbahagyták a kísérletet, vagy erős nyugtalanságot éltek át mind az érzékmegfosztási, mind az unalmat keltő izoláltsági szituációban. Ugyanakkor az SSS Általános Skála nem mutatott összefüggést egyetlen olyan önbeszámolóson alapuló mérésértékkel sem, amelynek tárgya az ilyen korlátozó szituációkra adott stressz válasz volt.

Zuckerman és munkatársai egyik vizsgálatában (1968) egy idegen személlyel való közös elzárásra került sor különböző vizuális és hangingerek kíséretében, az SSS fordított összefüggést mutatott a stressz értékekkel, vagyis az alacsony eredményértéket mutatók stressz állapotba kerültek, míg a magas eredményt elérők jól alkalmazkodtak a helyzethez. Lehetséges, hogy ez a másik személlyel való összezárttság az alacsony ingerkereső személyek számára túl intenzív stimulációt jelentett (Zuckerman, Persky, Link és Basu, 1968).

Zuckerman és munkatársai egy másik vizsgálatából (1966) az derül ki, hogy az erősen ingerkereső személyek számára a mozgáskorlátozás a szenzoros deprivációs helyzet leginkább stressz keltő része, mivel az erősen ingerkereső személyek legjellemzőbb válasza az érzékmegfosztásra a nyugtalan mozgás volt (Zuckerman, Persky és Hopkins, 1966). Zubek (1968) azt tapasztalta, hogy az SSS Általános Skálán magas eredményértéket produkálók nagyobb valószínűséggel szakítottak félbe egy mozdulatlan (nem érzékmegfosztási) kísérletet, mint az alacsony SSS értékűek (id: Zuckerman, 1994).

Myers (1972) egy hét napig tartó érzékmegfosztásos kísérleten résztvevőket vizsgált. Több csoportot különített el, melyek a következők voltak: 1. korai kiszállók, akik a kísérletet 2 napon belül abbahagyták, 2. későbbi kiszállók, akik 2 és 7 nap között hagyták abba a kísérletet, 3. olyan 7 napig kitartó személyek, akik végig csinálták ugyan a kísérletet, de újabb ilyen jellegű kísérletre már nem jelentkeznek önként, és 4. olyan 7 napig kitartó személyek, akik további érzékmegfosztási kísérletre is hajlandóak lennének jelentkezni. Az ingerkereső skálán a 4. csoport érte el a legmagasabb pontszámokat, tehát azok a személyek, akik végig csinálták és újra jelentkeznének is ilyen kísérletre. A következő magas pontszámot elérő csoport a korai kiszállóké volt. Érdekes módon sok

erősen ingerkereső személy talált érdeklődésére számot adó élményformát a hosszantartó érzékmegfeszítési kísérletben. Feltehetően a külső stimulációt a kognitív vagy belső képélmény pótolta. Ebből az következik, hogy az ingerkeresés nem azonosítható egyszerűen az exteroceptív ingerek utáni igénnyel (Myers, 1972. id: Zuckerman, 1994).

Lambert és Levy (1972) kutatásából kitűnik, hogy az erősen ingerkeresők a szenzorikus megfeszítés első óráiban, amikor nem kapnak külső stimulus lehetőségeket, akkor többnyire belső utat (kognitív, képzeleti) találnak önmaguk stimulálására és így a külső inger megérkezésekor már nem tartanak rá nagyobb igényt, mint a kevésbé ingerkeresők. Ha azonban a külső stimulusok biztosítottak, úgy az erősen ingerkeresők nagyobb igényt tartanak rá, mint a kevésbé ingerkeresők (Lambert és Levy, 1972).

Vezetői magatartás a közösségekben

Ozeran (1973) összefüggést keresett az SSS-en elért eredmények valamint a vezetőnélküli feladatorientált csoportokon belüli magatartás között. Azt tapasztalta, hogy az SSS-en magas pontokat elérők gyakran kezdeményeznek társalgást, többet beszélnek, és általában a csoporttagok gyakrabban választották őket vezetőül, mint az alacsony SSS értékeket produkálókat (Ozeran, 1973).

II. 1. 6. Az ingerkeresés és az új élmények kutatása

Válogatás az ételekben

A Válogatás kérdőív (Food Preference Inventory, FPI) a fűszertelen, édes és puha ételek iránti érdeklődést méri, szemben a fűszeres, savanyú és ropogós ételekkel. Kish és Donnerwerth (1972) valamint Buchsbaum és Mruphy (1974) is összehasonlította az FPI-t és az SSS-t és összefüggést talált közöttük. Az erősen ingerkereső egyének feltehetően azért kedveleik jobban a fűszeres, savanyú vagy ropogós ételeket, mert ezek intenzívebb íz élményt biztosítanak (id: Zuckerman, 1994).

Szexuális élmény

Az Ingerkereső emberek állandóan keresik az új élményeket, hogy elérjék az optimális izgalmi szintet. Zuckerman eleinte azt gondolta, hogy a szexuális viselkedés az ingerkeresés sajátos formája. Az SSS II. nem tartalmaz szexuális vonatkozású pontokat, de az SSS IV-ben már több olyan állítás is található, ami a szexuális változatosság igényére utal. A legtöbb ilyen pont a Gátlásoldás (Dis) skálájában található. Zuckerman úgy gondolta, hogy ha a szexualitás specifikus motívum, akkor a nemi élmény és az ingerkeresés közötti összefüggés csak a Gátlásoldás skálájára vonatkozik. Vizsgálata eredménye azt állítja, hogy a specifikus szexuális jellegű pontokat nem tartalmazó Általános SSS skálán szereplő mindkét nembeli, erősen ingerkereső személyek a heteroszexuális aktivitás nagyobb változatosságáról és nagyobb partnerlétszámról tettek bizonyosságot, mint a kevésbé ingerkereső személyek. Zuckerman és munkatársai megnézték a szexuális élmény és az SSS közötti kapcsolatot és a következő eredményeket kapták: A férfiaknál a szexuális élmény valamennyi SSS skálával mutatott összefüggést, sőt néhány SSS skálával szorosabb összefüggést mutatott, mint magával a Gátlásoldás skálájával. A nőknél is több SSS skála hozható összefüggésbe a szexuális élménnyel, nemcsak a Gátlásoldás skálája. Férfiaknál a szexuális partnerek száma is minden SSS skálával kapcsolatot mutatott, míg nőknél elsősorban az Élménykeresés és Gátlásoldás skálákkal mutatott összefüggést a partnerek száma. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a heteroszexuális tevékenységben és a partnerek számában mutatkozó változatosság egy tágabban értelmezhető ingerkeresés motívummal függ össze, ami túlmutat a specifikus szexuális ingerkeresésen, amit a Gátlásoldás pontjai fogalmaznak meg (Zuckerman, Tulshup és Finner, 1976).

A szenzoros élménykeresés pozitív kapcsolatban van a szexualitáshoz való permisszívebb viszonyulással, a partnerek számával és a heteroszexuális viselkedés szélesebb skálájában való részvétellel, és negatív kapcsolatban van az első szexuális együttlét előtti ismeretség időtartamával és azzal az életkorral, amikor az első szexuális együttlét megtörtént. Henderson és munkatársai (2005) vizsgálatában az erősen ingerkeresők vonzóbbnak és kevésbé kockázatosnak találták a potenciális partnereket és nagyobb hajlandóságot mutattak egy randevúra a leírt jelöltekkel, mint a kevésbé ingerkeresők. A különbségek akkor voltak a legnagyobbak, amikor a jelölt leírásaiban csak negatív jellemzők voltak, és a legkisebbek, amikor csak pozitívak. E mellett az erősen ingerkeresők alacsonyabbnak gondolták a védekezés nélküli szexuális együttlét esetén az

STD fertőzés veszélyét, mint a kevésbé ingerkeresők. Az eredmények azt mutatják, mennyire fontos tényező a szenzoros élménykeresés a szexuális kockázat és a vonzalom megítélésében romantikus összefüggésben (Henderson és mtsai, 2005).

Dohányzás

Schubert (1964) feltételezte elsőként, hogy a dohányzás egy olyan vonással hozható kapcsolatba, melyet ő izgalomkeresésnek nevezett. Bár a nikotin stimuláló anyag, és a dohányzás fokozza a szív működését, a dohány élvezetének mégis nyugtató hatása van. A cigaretta segít, ha az ember fáradt és szeretné megőrizni optimális izgalmi szintjét a munkához vagy a szórakozáshoz. Zuckerman (1974) dohányos vizsgálati személyeket hasonlított össze kontrollszemélyekkel az SSS segítségével. A dohányosok mindkét nemben magasabb eredményeket produkáltak az SSS Általános skálán, és az Unalomfogékonyság skálán, mint a kontrollszemélyek. A férfi dohányosok az Élménykeresés- és Gátlásoldás skálán, míg a női dohányosok az Izgalom és Kalandkeresés skálán is magasabb eredményeket értek el, mint a kontroll csoport (Zuckerman, 1994).

Stephenson és munkatársai (2003) is együtt járást tapasztaltak a szenzoros élménykeresés és több rizikó tényező között, mint a dohányzás-, a marihuána- és az alkoholfogyasztás (Stephenson, Hoyle, Palmgreen és Slater, 2003). Stephenson és munkatársai (2007) egy újabb vizsgálatuk során a BSSS-8 kérdésein kívül 75 cigarettázással kapcsolatos kérdést tettek fel vizsgálati személyeiknek (pl.: életem át tartó cigarettázás, a cigarettázás jövőbeli szándéka, a függővé tevő sajátságáról alkotott vélemény, stb.), és 5 alkoholfogyasztással kapcsolatos kérdést (pl.: alkoholfogyasztás mértéke, gyakoriság, az életére tett hatás, stb.). Eredményeik alapján elmondható, hogy a szenzoros élménykeresés szoros kapcsolatban van az életem át tartó cigarettahasználattal, a jövőbeni dohányzási szándékkal, és a passzív dohányzással is. A magasabb fokú szenzoros élménykeresők kevésbé találták úgy, hogy a dohányzást be kellene tiltani a bárókban, kevésbé zavarta őket más cigarettafüstje, és kevésbé gondolták úgy, hogy környezetüket zavarná a dohányzás (Stephenson, Velez, Chalela, Ramirez és Hoyle, 2007).

Stephensonék leírják, hogy a szenzoros élménykeresés olyan személyiségvonás, mely megbízhatóan előre jelez különböző izgalmas tevékenységeket, mint a bungee jumping, ejtőernyőzés, sárkányrepülés, hegymászás, gyorsjárat és kockázatos vezetés (alkoholos befolyásoltság alatti vezetés is), szerencsejáték, horrorfilmek preferálása, illetve 18 év felettieknek való filmek kedvelése. Mindemellett a szenzoros élménykeresést olyan

széleskörű izgalomkereső viselkedéssel is társítják, amelyet gyakran problémás viselkedésnek tekinthetünk (mint pl. szexuális kockázatvállalás, azaz védekezés nélküli szexuális kapcsolat részesítése, dohányzás, fokozott alkoholfogyasztás, és droghasználat.) Az izgalmas élmények dopamin-kiválasztáshoz vezetnek, ez pedig – a szerotoninnal és a norepinefrinnel együtt – megadja a kémiai jutalmat, amely a nagymértékű szenzoros élménykeresőknél pozitív érzelmi választ produkál. A szenzoros élménykeresőknek az ilyen izgalomkereső tevékenységben való részvétel „futó és gyors dopamin-hullámot” stimulál és a mezolimbikus DA (dopamin) jutalmi pályának fokozott működését lehet megfigyelni (Stephenson és mtsai, 2007).

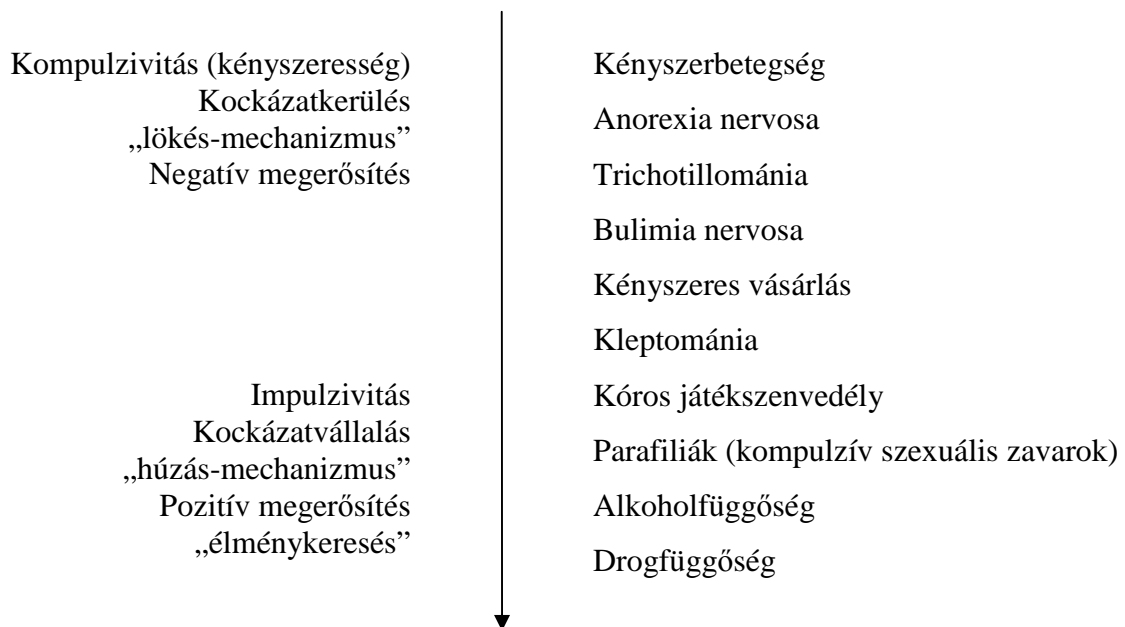
Alkohol- és kábítószerélmény

Az alkohol- és kábítószer fogyasztást, mint az ingerkeresés egyik aspektusát jól szemlélteti egy olyan személy esete, aki válogatás nélkül mindent kipróbál csupán az élmény kedvéért, legyen az legális vagy illegális, erős vagy gyenge szer. A különböző gyógyszerfélék és az alkohol gyorsan megváltoztatják az izgalmi szintet, új élményformákat közvetítenek -különösen a hallucinogén szerek - és a kortikális gátlásközpontok megbénításával feldobottság érzést okoznak. Az alkohol és a kábítószer jó eszköz lehet az unalomnak, a környezet és munka egyhangúságának feloldására. Zuckerman megállapította továbbá azt is, hogy az erősen ingerkereső személyek, többször fogyasztanak alkoholt, és hajlamosak az alkoholfogyasztást szerhasználattal is kombinálni, egyfajta hangulatfokozó eljárásaként, mely biztosítja a megfelelő arousal szintet.

Zuckerman arra az eredményre jutott, hogy a legfontosabb személyiségvonás, mely összefüggésbe hozható az alkoholfogyasztással az a szenzoros élménykeresés. A szenzoros élménykeresésen belül pedig elsősorban az Élménykeresés és a Gátlásoldás az a két fő változó, mely számos vizsgálat eredményeként összefüggésbe hozható az alkoholfogyasztással. Tehát azok a személyek, akik magas értéket érnek el ezen a két skálán valószínűsíthetően gyakrabban fogyasztanak alkoholt az átlaghoz képest (Roberti, 2004). Fontos kérdés lehet az is, hogy mi kapcsolja össze az alkoholfogyasztást és a szenzoros élménykeresést. Egyik lehetőség, hogy az alkohol megváltoztatja a központi idegrendszer aktivitás szintjét. Másik lehetőség, hogy különböző biológiai változók közvetítik a kapcsolatot (pl. MAO szint). A harmadik lehetőség, hogy az erősebben ingerkeresők több pozitív következményt és kevesebb negatív következményt várnak el az alkoholfogyasztással kapcsolatban, mint a kevésbé ingerkeresők (Zuckerman, 1994).

Hittner és Swickert (2006) vizsgálata is bizonyítja, hogy a szenzoros élménykeresés fontos rizikófaktora az alkoholfogyasztásnak. Martins és munkatársai is összefüggést találtak a serdülőkori dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás és a szenzoros élménykeresés között (Martins, Storr, Alexandre és Chilcoat, 2008). Stephenson és munkatársai (2007) eredményei is azt mutatták, hogy a szenzoros élménykeresés skálán elért magas értéke az alkoholfogyasztás összes kérdésével szoros kapcsolatot mutattak (Stephenson és mtsai, 2007).

Az addikciók spektrumába tartozó különböző kórképeket egy kontinuum mentén lehet elhelyezni. A spektrum egyik végén lévő betegségekre a kényszeres kockázatkerülés jellemző, míg a másik oldalra az impulzivitás, a fokozott kockázatvállalás, az élménykeresés. A spektrumon a leginkább kockázatkereső kórkép az alkohol és drogfüggőség (Németh, 1999).

1. ábra: Az addikciók spektrumába tartozó kórképek elhelyezkedése a kompulzivitás-impulzivitás skálán (Hollander nyomán módosítva, Németh, 1999)

A felül lévő kórképeknél a kellemetlen állapot megszüntetése a cél, azaz a lökés mechanizmus a jellemző, míg az alul lévőknél egy kellemes állapot elérése, azaz a húzás mechanizmus figyelhető meg. A betegség időtartamával és súlyosságával párhuzamosan egyre inkább a lökés mechanizmusa válik dominánssá (Németh, 1999).

A kábítószer fogyasztás kockázatai közé tartozik a fizikai kockázaton és a környezettel való konfrontációkon kívül a hatóságokkal való szembekerülés is. Zuckerman

szerint a kábítószer fogyasztás az ingerkeresés egyik fajtája, melynek célja az izgalmi szint megváltoztatása újszerű, eufórikus élmények átélése céljából. Zuckerman több vizsgálatában is azt tapasztalta, hogy a kábítószerélmény mindkét nem esetén összefüggésbe hozható a SSS valamennyi skálájával. Az alkoholfogyasztás leginkább a Gátlásoldás skálához kapcsolható, bár nőknél az Élménykeresés skálával is mutatott együtt járást. A kábítószer fogyasztás pedig csak a nők esetében járt együtt a Gátlásoldással, a férfiaknál nem (Zuckerman, 1994).

Murtaugh (1971) ellenőrizni kívánta Zuckerman eredményeit, miszerint kapcsolat áll fenn a szenzoros élménykeresés és a használt kábítószer típusa között. Vizsgálatában férfi foglyokat hasonlított össze SSS segítségével. A foglyok csupán egyetlen változó tekintetében tértek el egymástól, ez pedig az általuk használt kábítószer volt. Az egyik csoport nyugtató hatású szereket, főleg heroint és ópiátszármazékokat használt. A másik csoport izgatószeret, stimulánsokat használt, azaz főleg amfetaminokkal élt, míg a harmadik csoport nem használt semmit. Az izgatószeresek magasabb eredményeket értek el az SSS skálán, mint a nem fogyasztók. A nyugtató hatású szert használók pedig alacsonyabbat, mint a nem fogyasztók. Az eredmények tehát azt mutatják, hogy a kábítószeresek az optimális izgalomszint szempontjából választják ki a nekik megfelelő szert. Az erősen ingerkeresők a magas, a gyenge ingerkeresők pedig az alacsony izgalomszint elérésére törekednek (Murtaugh, 1971).

Carrol és Zuckerman (1977) szoros összefüggéseket találtak az SSS és a kábítószer preferencia index között. A depresszív szerek használata fordított összefüggést mutatott az Élménykeresés skálával. A stimuláns és hallucinogén szerek használata pedig pozitív kapcsolatban van a Gátlásoldás skálával, valamint a stimuláns szereké az Unalomfogékonyság skálával is (id: Zuckerman, 1994).

Franques és munkatársai (2003) végeztek egy vizsgálatot, melyben arra voltak kíváncsiak, hogy a szenzoros élménykeresés közös jellemzője-e a veszélyes és kockázatos sportot űző sportolóknak és a drogfogyasztóknak (Franques és mtsai, 2003).

Franques és munkatársai leírták, hogy az emberi drogfüggő tevékenység egy összetett jelenség, amit még nem teljesen értünk. Az élménykereső viselkedés, ahogy Zuckerman leírta, talán modellt ad e magatartás jobb megértéséhez és ahhoz, hogy hogyan viszonyulhat ez más viselkedésekhez. Zuckerman azt írta, hogy a szenzoros élménykeresés egy személyiségvonás, amit a változó, új, összetett és intenzív élmények keresése határoz meg. Valamint ez egy hajlandóság a testi, szociális és anyagi kockázat vállalására az ilyen élmény kedvéért (Zuckerman, 1994). Azt is felvetette továbbá, hogy a szenzoros

élménykeresést, mint ahogy más emberi viselkedést is, több faktor határoz meg. Így egyaránt tanulmányozhatók a szenzoros élménykeresés biológiai és genetikai alapjai, mint azok a környezeti tényezők, melyek meghatározzák a vonás kifejezésre jutását. Ez a fajta modell segíthet olyan kutatások megszervezésében és levezetésében, amik annak megértéséhez vezetnek, hogy miért keresnek bizonyos emberek izgalmat és kalandot társadalmilag elfogadott sporttevékenységek által, míg mások nem megengedett formák felé sodródnak, mint amilyen a drogfogyasztás is.

E modell kiszélesítette a pszichopatológiai kutatásokat a szerfüggőségtől a függő viselkedés más formáira is. Néhány sporttevékenység is szolgálhat olyan lehetőséggel, amivel az élménykeresők kielégíthetik étvágyukat. Főleg olyan tevékenységek érdeklík a szenzoros élménykeresőket, amik kockázatot hordoznak és nagy sebességgel vagy a gravitáció legyőzésével biztosítanak szokatlan élményeket. Ilyen például az ejtőernyőzés, az autóversenyzés, búvárkodás és hegymászás (Gundersheim, 1987). Ezzel ellentétben az élménykeresők nem érdeklődnek az alacsony kockázati és alacsony izgalmi szintű tevékenységek iránt, mint például a maratonfutás (Pottgieter és Bisschoff, 1990). Több tanulmány vizsgálta a magas kockázati sportokat űzőket (Fowler, Von Knorring és Orelan, 1980; Freixanet, 1991). Összegezve e kutatások eredményei azt mutatják, hogy a magas kockázati sportokat űzők szignifikánsan magasabb pontszámot érnek el a Zuckerman féle szenzoros élménykereső skálán, mint a hasonló, alacsony kockázati sportokat űzők.

Számos kutató kijelentette, hogy szoros összefüggés mutatható ki az élménykereső viselkedés és a droghasználat között (Andrucci és mtsai, 1989; Jaffe és Archer, 1987; Pedersen és mtsai, 1989; Ratliff és Burkhart, 1984; Schwartz és mtsai, 1982; Von Knorring és mtsai, 1987. id: Franques és mtsai, 2003). Kimutatták, hogy az élménykeresés a legerősebb előrejelzője a kezdeti drogfogyasztásnak. Azt találták, hogy az ingerkeresés kitűnik, mint a többszörös fogyasztás és visszaélés meghatározó tényezője. Az élménykereső vonás különböző viselkedésekhez vezethet, mint például a nagy kockázattal járó sporttevékenység vagy a droghasználat is.

Franques és munkatársai (2003) azt feltételezték, hogy a drogfüggő és a rendszeresen siklóernyőző alanyok magasabb pontot fognak elérni a Zuckerman-féle SSS skálán, mint a kontrollszemélyek. Szignifikáns különbségeket kaptak a 3 csoport között az Izgalom és Kaland Keresés skáláján (TAS), a Gátlásoldás skálán (Dis) és az összpontszámban. Magasabb pontot ért el a 2 kísérleti csoport, mint a kontroll csoport. A siklóernyős csoport nem csak az Izgalom és Kaland Keresés skáláján ért el magasabb

pontot, mint a kontroll csoport, hanem a Gátlásoldás skálán és az Unalomfogékonyság skálán is. Ez azt mutatja, hogy az izgalom és kaland nem az egyetlen célja az effajta kockázatos tevékenységnek, hanem valami intenzív élményt nyújtó tapasztalatot keresnek. A drogfogyasztók pedig a Gátlásoldás skálán (Dis) értek el szignifikánsan magasabb értékeket (Franques és mtsai, 2003). A tanulmányból továbbá az is kiderült, hogy a kockázatvállalás néha elengedhetetlen ahhoz, hogy bizonyos élményeket és tapasztalatot szerezhessenek a vizsgálati személyek, de önmagáért nem keresik a veszélyt (Clement és Jonah, 1984; Heyman és Rose, 1979. id: Franques és mtsai, 2003). Az élménykeresők hajlamosak alulbecsülni a kockázatot, (Furnham és Saïpe, 1993. id: Franques és mtsai, 2003) vagy elfogadják, mint egy elfogadható árat az élményért cserében (Zuckerman, 1994).

Hoyle és munkatársai is azt tapasztalták, hogy a szenzoros élménykeresés a marihuána kipróbálási szándékának kifejezetten erős előrejelzője nemtől, kortól és etnikai hovatartozástól függetlenül (Hoyle és mtsai, 2002). Martins és munkatársai szintén összefüggést találtak serdülőknél a szenzoros élménykeresés és a dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás között (Martins és mtsai, 2008).

Az összes drog, mely függőséget okoz – kezdve akár egészen a nikotintól, az alkoholon át a kábítószerrekig – jutalmazó hatású, kellemes érzéseket kelt, ezeket a szintetikus szereket használva az agy nagyon gyorsan reagál, így sokkal gyorsabban történik a jutalmazás az agyban, mintha ugyanezt a kellemes élményt más tevékenység segítségével kívánnánk elérni, pl. sportolással vagy szexuális együttléttel. Ez áll a háttérben annak a jelenségnek, hogy bár kezdetben ennek a kellemes élménynek az átélése idézi elő a szerhasználatot, végül a cél már inkább a fájdalomcsillapítás, a hiánytünetek enyhítése. Az esetleges megvonás fájdalommal és különböző mellékhatásokkal jár, mivel a szervezet idővel hozzászokik az addig használt dóziszhoz (Zuckerman, 2006).

II. 1. 7. Az ingerkeresés és a kockázatvállalás

Hazardírozás, anyagi kockázatvállalás

A szerencsejáték a kockázatos viselkedések egyik formája. Waters és Kirk (1968) az Általános SSS és egy kártyahúzás kimenetelére történő fogadás kockázata közötti

összefüggést vizsgálta. Három kísérlet során találtak összefüggést az SSS pontszámok és a legmagasabb kockázattal kötött fogadások között (id: Zuckerman, 1994).

Kuhlman (1975) vizsgálatában csak a Gátlásoldás skála mutatott összefüggést a fogadásbeli magatartással. Az erős gátlásoldású személyekre jellemző, hogy nagy fogadásokra hajlamosak. Az SSS volt az egyetlen személyiség skála, mellyel összefüggést mutatott a fogadói magatartás (Kuhlman, 1975).

Zabel és munkatársai is kapcsolatot találtak az anyagi kockázatvállalás és a szenzoros élménykeresés között (Zabel és mtsai, 2009).

Fizikai kockázatvállalás, veszélyes sportokban való részvétel

A szenzoros élménykeresés egy olyan személyiségvonás, amit a változatos, új, összetett és intenzív élmények és tapasztalatok keresése határoz meg. A szenzoros élménykeresők hajlandóságot mutatnak testi, szociális, legális és anyagi kockázat vállalására az ilyen jellegű élmény kedvéért (Zuckerman, 1994). Az élménykeresés modell egyik implikációja hogy az emberek által választott sportág attól függhet, hogy mennyire jellemző rájuk az élménykereső személyiségvonás. Az élménykeresést sport-kontextuson belül gyakran a kockázatvállalás szempontjából vizsgálták (Jack, 1998).

A szenzoros élménykeresés az egyik legszélesebb körben használt konstruktum a sport és személyiség közti kapcsolattal foglalkozó tanulmányokban, főleg azokban, amelyek a magas szintű fizikai kockázattal is foglalkoznak. A kockázatvállalásra való hajlandóság az élménykereső vonás meghatározó jellemzője (Zarevski és mtsai, 1998). Az alacsony fokú élménykeresőkkel összehasonlítva a magas fokú élménykeresők hajlamosak alulbecsülni a helyzet lehetséges kockázatát és hajlamosabbak kockázatos tevékenységekben való részvételre. A stimuláns szerek használatával, kockázatos vezetéssel és egyéb illegális tevékenységgel szemben a magas kockázati sportokban való részvétel az ingerkeresés egy társadalmilag elfogadott formája.

Egy korai vizsgálatban Hymbaugh és Garret (1974) SSS II-vel hasonlítottak össze ejtőernyős és kontroll személyeket, és azt az eredményt kapták, hogy az ejtőernyősök szignifikánsan magasabb értékeket értek el az Általános skálán, mint a kontroll személyek.

Kusyszyn, Steinberg és Elliot (1973) egy heterogén csoportot hasonlított össze kontroll csoporttal. A heterogén csoportban tűzoltók, rohamrendőr osztag tagjai, autóversenyzők, ejtőernyősök és bob versenyzők voltak. A kontroll csoport tagjai

tisztviselőkből és egyetemistákból kerültek ki. Az Izgalom és Kalandkeresés skálán a heterogén csoport szignifikánsabb magasabb pontszámot ért el, mint a kontrollcsoport.

Bacon (1974) a következő három csoportot hasonlította össze az SSS IV. el: (1) bűvárok önkéntes csoportja, akik anyagi ellenszolgáltatás nélkül vállalkoztak kockázatos mentési feladatokra a víz alatt. (2) Önkéntes tűzoltószakasz tagjai és (3) a kontrollcsoport: akik tanulók voltak. Mind a bűvárok, mind a tűzoltók szignifikánsan magasabb értékeket produkáltak az Általános-, Gátlásoldás-, és az Unalomfogékonyság skálán, mint a tanulók. A bűvárok a tanulóknál az Izgalom és Kalandkeresés skálában is magasabb pontokat értek el, de a tűzoltók nem. Az Élménykeresés skálán pedig egyik csoport sem mutatott a tanulóknál magasabb értékeket.

Irey (1974) válságelhárító központokban dolgozó hivatásos és félhivatásos orvosokat hasonlított össze klinikumban és tudományos területen dolgozó orvosokkal, és azt találta, hogy a válságelhárítók minden skálán szignifikánsan magasabb eredményeket produkáltak.

Számos kutatás bebizonyította, hogy az ingerkeresés kapcsolatban van a sportban való részvétellel általában, mivel a sportolókat inkább magasabb szintű élménykeresés jellemzi, mint a nem sportolókat (Hartman és Rawson, 1992; Schroth, 1995. id: Zarevski és mtsai, 1998). Azonban a személyi kockázat szintje is fontos tényezője a sport és élménykeresés közti pozitív kapcsolatnak (Zuckerman, 1994). A magas kockázati sportokkal foglalkozó tanulmányok következetesen pozitív kapcsolatot mutatnak ki a kockázatos sportban való részvétel és a szenzoros élménykeresés között. Több kutatás is kimutatta, hogy az alpinizmusban és hasonló sportágakban résztvevő sportolóknak magasabb élménykeresési szükségleteik vannak, mint azoknak, akik nem vesznek részt kockázatos sporttevékenységekben (Cronin, 1991; Rossi és Cereatti, 1993; Breivik, 1996. id: Zarevski és mtsai, 1998). Ezt a felfedezést megerősítik más magas kockázati sportokkal foglalkozó tanulmányok (Goma-i-Freixanet, 1991), mint a siklóernyőzés (Chirivella és Martinez, 1994. id: Zarevki és mtsai, 1998), óriás lesiklás (Calhoon, 1988; Bouter és mtsai, 1988. id: Zarevki és mtsai, 1998). Mindezekon kívül elmondható, hogy a magas kockázati sportot űzők magasabb szintű élménykeresők, mint a prozociális kockázatvállalók, például a tűzoltók és rendőrök (Levenson, 1990; Goma-i-Freixanet, 1995. id: Zarevski és mtsai, 1998). A fent említett tanulmányok mindegyike a Zuckerman SSS különböző változatait használta (Zarevski és mtsai, 1998).

Goma-i-Freixanet (1991) összehasonlított alpinistákat, és egyéb kockázatos sportban résztvevő sportolókat kontrollszemélyekkel, akik nem vettek részt semmilyen

kockázatos tevékenységben. Azt találta, hogy a sportolók szignifikánsan magasabb pontokat értek el a kontrollcsoportnál az Izgalom és Kaland keresés skálán, az Éléménykeresés skálán és az összpontszámban (Goma-i-Freixanet, 1991). Fowler és munkatársai (1980) hegymászókat hasonlítottak össze olyanokkal, akiknek nem volt ilyen érdeklődésük. A kísérleti csoport tagjai magasabb pontokat értek el az általános SSS-en, az Izgalom és Kaland keresés skálán, a monotónia elkerülésben, az impulzív extravertióban és az általános impulzivitás skálán, mint a kontrollszemélyek (Fowler és mtsai, 1980).

Breivik (1991) sportolókat (hegymászók, vadvízi evezősök és ejtőernyősök vegyes csapatát) hasonlította össze tanulókkal és katonai újoncokkal az SSS-el segítségével. Szignifikáns különbségeket kapott az Izgalom és Kaland keresés skálán, az Éléménykeresés skálán és az összpontszámban (Breivik, 1991. id: O'Sullivan és mtsai, 1998).

Svebak és Kerr (1989) a Telik Dominancia Skálával hasonlított össze kockázatos és nem kockázatos sportokban résztvevőket. Azt találták, hogy a magas kockázati sportot űzők szignifikánsan alacsonyabb pontot értek el az arousal elkerülés skálán. Egy másik tanulmányban ugyanez a szerzőpáros úgy különítette el a sportokat, mint "állóképességi" (hosszú távú tevékenységet magába foglaló) és "explozív-robbanékony" sportok (rövid, intenzív nekilendüléseket tartalmazó). Tehát az alapján, hogy milyen sportolói viselkedés kell a sikeres szerepléshez. Az "explozív" sportban résztvevők (pl. amerikai foci) az „állóképességi” sportolókhöz képest (pl. maratonfutók) alacsonyabb pontot értek el az arousal elkerülésben és magasabbat az összes impulzivitás skálán. (Svebak és Kerr, 1989).

O'Sullivan és munkatársai leírták, hogy azok, akik magas kockázati értékű sportokban vesznek részt, magasabb pontot érnek el az élménykeresés skálákon, mint azok, akik alacsony kockázati sportban vesznek részt, vagy nem sportolnak. Hasonló magasabb pontszámot figyeltek meg a közepesen kockázatos sportokban, mint amilyenek a testkontaktussal járó sportok. Elég kevés tanulmány foglalkozott a testkontaktussal járó és nem testkontaktussal járó sportok különválasztásával. Pedig ez az összehasonlítás a kockázattal kapcsolatban is fontos lenne. Inkább homogén csoportként kezelték ezt a kétfajta csoportot (mint „sportolók”) és nem sportolókkal hasonlították össze őket (Dowd és Innes, 1981). Ugyanígy néhány korábbi tanulmány nem tett különbséget egyéni és csapatsportokban résztvevők közt. Pedig Eysenck (1982) megállapítja, hogy nem indokolt azt feltételezni, hogy a személyiségvonások egyformák lesznek minden típusú sportolónál (Eysenck és mtsai, 1982).

Goma-i-Freixanet (1991) vizsgálata pozitív kapcsolatot mutatott ki a sportbeli kockázat és az élménykeresés közt. A magas és közepes kockázati sportok résztvevőinek

magasabb pontjuk volt az impulzivitás és az élménykeresés mércéiben, mint az alacsony kockázati sportok résztvevőinek és a nem sportolóknak. A tanulmányok többsége azonban általában olyan sportokra koncentrált, aminek velejárója a veszély és nem tett különbséget a sportok között, aszerint, hogy járnak-e testkontaktussal vagy nem. Pedig ez is befolyásolója lehet a kockázatnak, hisz általában nagyobb a sérülés esélye a testkontaktusos sportokban (Goma-i- Freixanet, 1991).

Gundersheim (1987) férfi birkózókat és baseball játékosokat hasonlított össze az SSS-sel, a birkózók szignifikánsan magasabb szintet értek el az Izgalom és Kaland keresés skálán, az Unalomfogékonyság skálán és az általános skálán (Gundersheim, 1987). Bisschoff és társa (1990) rögbi játékosokat és maraton futókat hasonlított össze az SSS-V-el, eredményei szerint a rögbi játékosok szignifikánsan magasabb szinten voltak az összpontszámban és az Izgalom és Kaland keresés skálán, mint a futók (Potgieter és Bischoff, 1990).

Kevés kutatás foglalkozik a kontaktusos és nem kontaktusos sportok képviselőinek összehasonlításával ellenségeskedés és agresszió tekintetében. Kapcsolat mutatható ki a magas és közepes kockázati értékű sportok és az arousal magasabb szintje között. Ésszerűnek tűnik azt gondolni, hogy az arousal bármilyen emelkedése emeli annak lehetőségét, hogy ellenségeskedés vagy agresszió forduljon elő.

Fletcher és Dowell (1971) középiskolában sportoló egyetemi golyákat hasonlított össze nem sportolókkal, a sportolók magasabb pontszámot értek el a dominancia és agresszió skáláján, mint a nem sportolók. A nem sportolók pedig magasabb pontot értek el a "rendezettségre való szükség" mércéjében, amit általában az alacsony élménykereséssel hoznak összefüggésbe.

Az érzelmi stabilitást (alacsony neuroticizmus) az önbizalommal hozzák összefüggésbe (Ogilvie, 1968; Bandura, 1977. id: O'Sullivan és mtsai, 1998), és az önbizalom összefügg a sportolói teljesítménnyel (Mahoney és Avenier, 1977; Taylor, 1987. id: O'Sullivan és mtsai, 1998). Szintén önbizalom és érzelmi stabilitás szükséges a csapatsportokban való részvételhez. Például az olyan vonások, mint a bátortalanság, a határozatlanság, az önbizalom hiánya és a kritikára való érzékenység, amik az érzelmi instabilitás jellemzői, hátrányt jelentenek azok számára, akik csapatsportban szeretnének részt venni. McPherson és munkatársai (1967) vizsgálták a sport és a szorongás közti kapcsolatot, és általában hasonló következtetésekre jutottak. Az eredmények azt mutatják, hogy alacsony szorongás szint jellemzi a sportolókat (McPherson és mtsai, 1967, Eysenck és mtsai, 1982). Eysenck (1982) eredményei szerint a versenyszerű csapatsportban

résztevőknek magasabb az aktivitás szintjük, mint a nem sportolóknak. Két vonás, a Merészség (vállalkozó kedv) és a Lendület is következetesen magas a sportolók esetén (Eysenck és mtsai, 1982).

O'Sullivan és munkatársai (1998) csapat-sportokat űző nőket és férfiakat vizsgált. Két egyetemi férfi csapat tagjait (baseball és amerikai foci) és két női csapat tagjait (gyephoki és lovaglás) hasonlította össze. A két csoport közötti különbség az volt, hogy az adott sportág jár-e testkontaktussal. O'Sullivan és munkatársai azt feltételezték, hogy mivel a kontaktusos sportokban nagyobb az arousal és a kockázat, a focisták magasabb pontot érnek el a szenzoros élménykereső skálán, mint a baseballjátékosok, valamint a gyephokisok és a lovasok. A várakozással ellentétben a focisták alacsonyabb pontot értek el az átlagosnál az élménykeresésben, a gyephokisok pedig nem tértek el az átlagtól. Nem támasztotta alá ez a tanulmány, hogy a testkontaktusos sportok a magas fokú élménykeresőket és az impulzív embereket vonzzák. Az élménykeresés jobban jellemzi a magas kockázati értékű sportok résztvevőit, ahol a sport szokatlan élményt és személyes kihívást jelent, mint a testkontaktussal járó sportokat űzőket (O'Sullivan és mtsai, 1998).

Zuckerman osztályozta a sportokat a velük járó kockázat alapján. A sport kockázat kontinuum egyik végén olyan sportok találhatók, mint az ejtőernyőzés, autóversenyzés és sárkányrepülés. Ami ezeket a sportokat leginkább jellemzi, az a velük járó veszély. A kontinuum másik végén található a golf, az úszás és a maratonfutás, ahol történhetnek ugyan sérülések, de súlyos sérülés lehetősége elég kicsi. E két csoport között vannak a testkontaktusos sportok, mint a rögbi, amerikai foci, és egyéb labdajátékok, ahol lehetnek súlyos sérülések, de a halál elég valószínűtlen. Ezek a közepesen kockázatos sportok (Zuckerman, 1983).

Zuckerman azt a következtetést vonta le, hogy a szenzoros élménykeresés összefüggésben van a különféle sportokban való részvétellel, mégpedig azokkal, amik szokatlan élményeket és új tapasztalatokat adnak, mint az ejtőernyőzés, sárkányrepülés és bűvárkodás (Zuckerman, 1983). Az ejtőernyősökről (Hymbraugh és Garrett, 1974. id: Jack és Ronan, 1998), autóversenyzőkről és sárkányrepülőkről (Straub, 1982. id: Jack és Ronan, 1998) is kimutatták, hogy magasabb értékeket érnek el az SSS-en mint a kontroll személyeknek. Az alacsonyabb kockázatos sportok negatív viszonyban álltak az élménykereséssel. Összegezve tehát ezeket a sportokat inkább olyan emberek űzik, akik alacsony szintű élménykeresők (McCutcheon, 1980. id: Jack és Ronan, 1998). Potgieter és Bischoff (1990) azt a következtetést vonta le, hogy az élménykeresés, mint személyiségjegy lehet magyarázata az emberek motivációjának a magas illetve alacsony

kockázati sportokban való részvételre. A következő táblázat mutatja az élménykeresés területén végzett kutatások összefoglalását.

1. táblázat: Sportbeli élménykereséssel kapcsolatos kutatások (Jack és Ronan, 1998)

	Szerzők	Kísérleti (nem, N)	Kontroll (nem, N)	Különbségek
Magas kockázati sportok				
Ejtőernyőzés	Hymraugh és Garrett (1974)	Ejtőernyősök (ffi és nő = 21)	Nem ejtőernyősök	Ejtőernyősöknél magasabb .SSS (II)
Sárkányrepülés, Autóversenyzés és	Staub (1982)	Sárkányrepülő (ffi=33) Autóversenyző (ffi=22)	Tekező (ffi=25)	Sárkány > teke: összSS, ES (V), Versenyző > teke: összSS, Dis, BS
Vegyes. Eje. Versenyzés, motoros hősán, rendőr és tűzoltó	Kusyszyn és mtsai. (1974)	„Kockázatvállalók” (ffi=85)	Köztisztviselők és főiskolai hallgatók (ffi=70)	A kockázatvállalóknál magasabb Gen.TAS (IV)
Búvárokodás (kezdő)	Heyman és Ross (1980)	Kezdő búvárok (ffi=29, nő=18)	Megfelelő nemű tanulók	Búvároknál magasabb összSS (V). Az al-skálákat nem vizsgálták
Mentőbúvár	Bacon (1974)	Önkéntes mentőbúvárok	Főiskolai hallgatók (illetve)	Búvároknál magasabb Gen.TAS, Dis, BS (IV)
Sí	Connolly (1981)	Síelők (ffi=27, nő=18)	Nem síelők gyógyfürdőből (illetve)	Síelőknél magasabb össz, TAS, Síoktatók > síelők: össz TAS, ES
Hegymászás	Fowler és mtsai. (1980)	Mászók (ffi=11, nő=7) és mászás iránt érdeklődő tanulók (9)	Fogorvos hallgatók, mászás iránt nem érdeklődnek (32)	Mászóknál és érdeklődőknél magasabb Gen.TAS (IV)
	Cronin (1991)	Mászók (ffi és nő=21)	Főiskolai hallgatók (ffi és nő=20)	Mászók > kontroll: össz, ES, TAS (V)
Alpinizmus, hegymászás, magas kockázati sportok	Freixanet (1991)	Alpinisták (ffi=29), hegymászók (ffi=72), sportolók	Semmilyen kockázatos tevékenységben nem résztvevő alanyok (ffi és nő=54)	Alpinisták, hegymászók, sportolók > kontroll: TAS, ES, össz (V)
Sárkányrepülés és	Wagner és Houlihan	Sárkányrepülők (ffi és nő=170)	Golfozók (ffi és nő=90)	Sárkányrepülő < golfozó mind a 4

	(1994)			al-skálában és összben (V)
Vadvízi evezés	Campbell és mtsai. (1993)	Kenusok és kajakozók (ffi=34, nő=54)	Normatív skála	A kajak- kenusoknál magasabb TAS (V)
Közepes kockázati sportok				
Testkontaktus os sportok	Stirling (1977)	Testkontaktusos sportok (ffi=14)	Nem testkontaktusos sportok (ffi=11), nem sportolók (ffi=11)	Kontaktusos > nem sportolók: Gen, TAS, Dis (IV)
Amerikai foci	Cellini (1982)	Bűnözők próbaidőn vagy feltételezen szabaddal (ffi=65)	Nem használtak kontroll csoportot.	Össz, TAS, ES (V) korrelált a fociban való részvétellel. Kevés korreláció a nem kontaktusos sportokkal.
Rögbi	Potgieter és Bischoff (1990)	Rögbi játékosok (ffi=35)	Maraton futók	Rögbi játékosok magasabb össz és TAS (V)
Alacsony kockázati sportok				
Futás	McCutcheon (1980)	Futók (ffi=42, nő=20)	Nem futók (illetve)	Férfi futóknál alacsonyabb Dis, női futóknál alacsonyabb össz, TAS
Torna	Straub (1982)	Tornászok (ffi=28)	Tekézők (ffi=31)	Nincs különbség az SSS (V) skálán
Testnevelés szakos hallgatók	Wykoff (1982)	Testnevelés szakos hallgatók (ffi=52, nő=60)	SSS norma csoport	Nincs különbség az SSS (V) skálán

A kockázatos sportokban aktívan résztvevő emberek magasabb pontot érnek el az SSS általános skáláján, az Izgalom és Kaland keresés skálán és az Élménykeresés skálán, mint a kontrollszemélyek. Az élménykeresés modell feltételezi, hogy az élménykeresés egy tágabb személyiségvonásba, az Impulzív élménykeresésbe (ImpSS) ágyazódik (Zuckerman, 1994). Zuckerman és Eysenck (1978) szerint: ez a két fogalom – az élménykeresés és az impulzivitás – úgy tűnik, számottevően fedi egymást (Jack és Ronan, 1998). Az ezzel a hipotézissel kapcsolatos eredmények azonban vegyesek. Goma-i-Freixanet (1991) például azt találta, hogy az alpinisták, és a hegymászással foglalkozó sportemberek valamint a hegymászással nem foglalkozó sportemberek nem különböztek a kontrollszemélyektől az impulzivitás dimenziójában. Habár nem volt a sportoló csoportok között szignifikáns különbség, Goma-i-Freixanet talált pozitív korrelációt az impulzivitás és az általános SSS valamint az SSS skálák között (Goma-i-Freixanet, 1991). Fowler

(1980) azt találta, hogy egy tapasztalt alpinistákból és az alpinizmus iránt érdeklődőkből álló csoport magasabb pontot ért el a monotonitás elkerülésben, impulzív extraverzióban és más impulzivitás skálákban, mint azok a diákok, akiket nem érdekelt az alpinizmus (Fowler, 1980). Más tanulmányok nem támasztották alá az impulzív élménykeresés modellt. Svebak és Kerr (1989) Zuckerman felosztását használva összehasonlított kockázatos és nem kockázatos sportokban résztvevőket a következő dimenziókban: impulzivitás, arousal elkerülés, tervezés, orientálás, megfontoltság. Az egyetlen konzisztens különbség a kockázatos és nem kockázatos sportokban résztvevők között az arousal elkerülés skálában volt. A biztonságos sportokban résztvevők ezen dimenzióban magasabbak pontokat értek el. Az arousal elkerülés fordított arányban áll az élménykereséssel (tehát az alacsony arousal elkerülés az erős élménykeresés jelensége). Más dimenziókban nem volt különbség. Tehát az impulzivitás dimenzióban tapasztalt eredményhiány nem támasztotta alá az impulzív élménykereső modellt (Svebak és Kerr, 1989).

Jack és Ronan szerint a vegyes eredmények és a korábbi kutatások hiányosságai miatt további kutatásokra van szükség. Jack és Ronan tanulmányának céljai a következők voltak:

- a) speciálisan teszteljék Zuckerman Impulzív élménykeresés elméletét egy aránylag nagy mintán Új-Zélandon.
- b) megismételjék és kiterjesszék a korábbi kutatásokat, amik kapcsolatot figyeltek meg az élménykeresés és a különböző sporttevékenységekben való részvétel között. A különböző sporttevékenységek: 1) magas kockázati sportok – ejtőernyőzés, hegymászás, sárkányrepülés, autóversenyzés és 2) alacsony kockázati sportok – maratonfutás, aerobic, úszás, golf.

Abból indultak ki, hogy az élménykeresés egy tágabban értelmezhető személyiségvonás, az impulzív élménykeresés része. Feltételezték, hogy az élménykeresés és az impulzivitás személyiségdimenziói szignifikánsan összefüggenek – vagyis szignifikáns különbségek lesznek a magas és alacsony szintű kockázatvállalók között az impulzivitásban.

Továbbá az impulzív élménykeresés elméletre és korábbi kutatásokra támaszkodva feltételezték, hogy a kockázatkeresésre hajlamosabb egyének a magas kockázati sportokhoz fognak vonzódni, míg az erre kevesebb hajlandóságot mutatók inkább alacsony kockázati sportokban vesznek részt. Feltételezték továbbá, hogy a magas kockázati sportokban résztvevő egyének nem csak az általános SSS-en és annak alszálláiban, hanem

az impulzivitásban is magasabb pontot fognak elérni mint az alacsony kockázati sportot űzők.

A vizsgálatában résztvevő sportolókat az SSS (V változat) és a IVE (Impulzivitás-Merészség-Empátia) skála segítségével hasonlították össze. Ez utóbbi egy 63 kérdéses, 3 alskálából álló teszt, melyből 24 kérdés vonatkozik az impulzivitásra.

A vizsgálati személyeket az eredmények alapján három csoportra osztották: alacsony élménykeresők, közepesen élménykeresők és magas élménykeresők.

Szignifikáns különbségeket kaptak a magas és alacsony élménykeresők között impulzivitásban, mégpedig a magasak szignifikánsan magasabb pontot értek el. Szintén szoros kapcsolatot találtak az összes SSS skála és az impulzivitás dimenzió között. De azt nem támasztják alá az eredmények, hogy a magas és alacsony kockázati sportot űzők között különbség lenne az impulzivitás skálán. A kétféle kockázati értékű sportot űzők között nem volt különbség az impulzivitás tekintetében. Tehát az impulzivitást jobban kapcsolhatjuk az élménykereséshez, mint a kockázatos sportokban való részvételhez. Úgy tűnik, hogy az élménykeresés nem szimplán szinonimája a kockázati sportokban való részvételnek. Bár az impulzív skálán nem volt szignifikáns különbség a 2 csoport között, az általános SSS-en és a négy alskálán magasabb pontot értek el a magas kockázati sportok képviselői (Jack és Ronan, 1998).

II. 1. 8. Abnormális populációk

Az abnormális magtartással foglalkozó elméletek szerint az ingerkeresés az alkohol- és kábítószer fogyasztáson kívül másfajta rendellenességeknek is fontos változója lehet. A szociopata személyiség egyfajta patológikus ingerkereső, akit az a szükséglet hajt, hogy alacsony izgalmi szintjét erős és változatos ingerekkel kompenzálja. A gyakran pszichopataként vagy szociopataként emlegetett személyek az antiszociális személyiségzavar kategóriájába tartoznak. Jellemző rájuk, hogy semmibe veszik mások jogait, gyakran követnek el különböző antiszociális viselkedésformákat, mint pl. állatokkal vagy emberekkel szembeni fizikai agresszió, rongálás, gyújtogatás, hazudozás, csalás, lopás. Impulzivitásuknak köszönhetően sokszor cselekednek megfontolás és a következmények mérlegelése nélkül. Többnyire felelőtlenül bánnak a pénzzel, képtelenek tartósan egy munkahelyen maradni és nem tesznek eleget a velük szemben támasztott elvárásokkal. Gyakran ingerlékenyek, agresszívek és nem törődnek sem maguk-, sem

mások testi épségével. Az antiszociális személyiségzavarral (APD) jellemezhető emberek sokszor mások manipulálásával, másoknak való károkozással tesznek szert különféle előnyökre, és ezt nem kíséri büntudati szorongás, nem vált ki belőlük morális felelősségérzetet. Ezek a személyek gyakran kerülnek szembe a törvénnyel és a börtönpopuláció jelentős részét teszik ki. Az antiszociális személyek között jelentősen több az alkoholistá, mint az össznépeségben, de más szerek okozta zavarok is gyakrabban fordulnak elő az ő esetükben. Elképzelhető az is, hogy az antiszociális személyiség kialakulása és a szerfogyasztás hátterében ugyanazok az okok állnak, ilyen például a kockázatvállalás iránti felfokozott igény (Sher és Trull, 1994).

Cleckley összeszedte az antiszociális személyiségzavar 16 kritériumát, ilyen többek között a személyes kapcsolatokra való érzéketlenség, az, hogy képtelen tanulni a tapasztalatokból, nem képes tervezni, megbízhatatlan, egocentrikusan gondolkodik, mely a szeretetre való képtelenséggel párosul, továbbá ide tartozik a felszínes vonzerő, a neuroticizmus hiánya és az inadekvát motivációjú antiszociális viselkedés. Több esettanulmányon keresztül mutatja be, hogy azok a személyek is, akik a társadalom számára elfogadottak, okosak és jól szocializáltak (sikeres üzletember, orvos, tudós, stb.) ezen tünetek összessége alapján antiszociális személyiségzavarral jellemezhetőek. Látható tehát, hogy nagyon sokféle változata létezik a „pszichopátáknak” (Cleckley, 1941/1988).

A skizofréniával való kapcsolatát is vizsgálták az ingerkeresésnek. Mivel a skizofrén személyek képtelenek kiszűrni a lényegtelen stimulusokat, s ezáltal egyfajta szenzorikus bombázás szenvedő alanyai, azt várhatjuk, hogy a skizofrének a stimuláció alacsony és egyszerű fokozatait keresik. Brownfield (1966) eredményei beigazolták ezeket a feltételezéseket, mivel a skizofrének csoportja alacsonyabb pontokat ért el az SSS-en, mint a kontroll személyek.

Zuckerman és munkatársai (1972) összehasonlítottak pszichopata, neurotikus és kontroll csoportnak tekinthető férfi foglyokat és eredményeik azt mutatták, hogy a pszichopata csoport magasabb pontokat ért el az Élménykeresés-, a Gátlásoldás- és az Unalomfogékonyság skálán, mint a másik két csoport.

Az ingerkeresés és az elzártsággal szembeni reakció közötti kapcsolatot vizsgálva Farley és Farley (1972) azt tapasztalta bebörtönzött női bűnözők vizsgálatakor, hogy azok a személyek, akik az SSS II-n magas pontszámot értek el, gyakrabban tettek szökési kísérletet, többször voltak büntetve öreikkel szembeni engedetlenségért, és többször keveredtek verekedésbe, mint a kevésbé ingerkeresők (Farley, F. H. és Farley, S. V., 1972).

Az élménykeresés sokféle deviáns viselkedés fontos magyarázó tényezőjévé nőtte ki magát, mint az alkoholizmus, kábítószeresítés, bűnözés. A kérdés, hogy miért válnak egyes élménykeresők szocializálttá, míg mások bűnözővé. Dadermann és munkatársai (2001) ezt a kérdést próbálták körüljárni kutatásukban. Dadermannék szerint a fiatalok bűnözők élménykeresők. De nem minden élménykeresőből lesz bűnöző, sokan közülük társadalmilag elfogadott tevékenységeket folytatnak, mint például a veszélyes sportok, amilyen a hegymászás vagy az ejtőernyőzés. Tanulmányuk fiatalok bűnözőket hasonlít össze svéd újonc légierő pilótákkal és kontrollszemélyként besorozott kiskatonákkal. Vizsgálták az élménykeresést, az impulzivitást és a pszichiátriai sebezhetőséget SSS-sel, Karolinska Személyiségskálával, és Eysenck Személyiség Kérdőívvel (Dadermann, Meurling és Hallmann, 2001). Eredményeik a következőképpen alakultak: Mind a fiatalok bűnözők, mind az újonc légierő pilóták magas ingerkeresést mutattak, de más alskálákban érték el magas pontokat. A fiatalok bűnözők az impulzivitás, szomatikus szorongás, és extraverzió skálán érték el magas pontot és alacsony pontokat a szocializációban, amely pszichiátriai sebezhetőségre enged következtetni.

Azt találták, hogy a légierős újoncok magasabb pontot értek el az Izgalom és Kalandkeresés, valamint a Gátlásoldás skálákon, mint a kontrollszemélyek. Szintén magasabb volt a pontjuk az impulzivitás skálán, a monotónia-elkerülésen és a verbális agresszió tekintetében, a konformitás pontjuk pedig alacsonyabb volt a kontrollnál (Dadermann és mtsai, 2001).

A bűnözők az Élménykeresés skálán magasabb pontokat értek el, mint a másik két csoport. A Gátlásoldás skálán csak a kontroll csoportnál szereztek több pontot. Az impulzivitás skálán, szorongásban valamint extraverzióban szintén a bűnözők érték el a legmagasabb pontokat, szocializációban pedig a legalacsonyabbakat. A bűnözők Izgalom és Kalandkeresés skálán elért alacsony pontszáma azt mutatja, hogy a bűnözőket nem érdekelték az ingerkeresés szociálisan jobban elfogadott módjai. Ezzel szemben az újonc pilótákat igen. A fiatal bűnözők inkább az Élménykeresés és a Gátlásoldás skálán érték el magas pontokat, tehát ők inkább az érzékeken keresztül keresik az élményeket, társas ivászatban, drogozásban lelik örömeiket. Bár azt érdemes megemlíteni, hogy a vizsgált bűnöző minta közel egynegyede drogot, 40%-a pedig hígítót használt. A fiatalok bűnözők személyiségprofilja hasonlít a felnőtt pszichopata bűnözőkére és az alkoholistákéra. Aránylag alacsony pontjuk volt a pszichés szorongás skálán. A magas impulzivitás a magas szomatikus szorongással és a viszonylag alacsonyabb (normál) kognitív-szociális szorongással együtt, egy „szűk” értelemben vett impulzív viselkedésre

vonatkozik, pl. pillanatnyi inger hatására történő cselekvés, gyors döntéshozatal, elégtelen inhibitor funkció, nehézség a viselkedés negatív következményeinek előrelátásában. Ezen kívül a szomatikus szorongás magas pontszáma, ami vegetatív túlműködést és pánikérzést mutat, magasan korrelál a kevés energiára utaló izomfeszüléssel és a pszichaszténiával. A fáradtság, bizonytalanság és feszültség, alacsony pszichikai szorongással kombinálva, hajlamosabbá tesz pszichikai rendellenességek kialakulására, valamint az alkoholizmus és a droghasználat kialakulására (Dadermann és mtsai, 2001).

Goma-i-Freixanet (1995) férfi rabokat, mint antiszociális kockázatvállalókat hasonlított össze kockázatos sportot űzőkkel, valamint proszociális kockázatos foglalkozásúakkal és kontrollszemélyekkel, akik semmilyen kockázatos tevékenységet nem végeztek. Bár az antiszociális raboknál nem nézték a drogtörténetüket, ez a csoport általában nagy százalékban kábítószerrel élő volt. A Merészség vagy Vakmerőség volt az a dimenzió, mely leginkább elkülönítette a 3 kockázatvállaló csoportot a kontrollcsoporttól (Goma-i-Freixanet, 2001). Freixanet három faktort határozott meg, melyek megkülönböztették a csoportokat. Ezek a következők voltak: A (1) Merészség a három kísérleti csoportra volt jellemző az Izgalom és Kalandkereséssel és az Extraverzióval együtt. (2) Az impulzív szocializálatlan élménykeresés választotta el az antiszociálisokat a többi csoporttól. (3) „Az élménykeresés nonkonformista életmóddal” nevű faktor a proszociális kockázatkeresőket különítette el a többi csoporttól.

Goma-i-Freixanet (2001) női mintán is megismételte korábbi kutatását. Elméleti háttérben leírta, hogy a bűnözés és az antiszociális viselkedés összefügg az élménykereső személyiségvonással (id: Zuckerman, 1994). Azt is írta továbbá, hogy a fizikai kockázatvállalás egy kontinuumon helyezkedik el, ami a proszocialitás és az antiszocialitás között található. A kockázatos sportok ebben a dimenzióban középen helyezkednek el. Az antiszociális kockázatvállalás az a tevékenység, mely mások károsítására irányul, a proszociális kockázatvállalás során másokon való segítség a cél, míg a kockázatos sportok esetén az egyén csak magának okozhat kárt. A szerző azt feltételezte, hogy kell, hogy legyen valamilyen közös személyiség vonás ezekben a kockázatos tevékenységet űző emberekben, és kell, hogy legyen valami, ami megkülönbözteti őket aszerint, hogy a kontinuum mely pontján helyezkednek el. A vizsgálati csoportjai a következők voltak: (1) antiszociális kockázatvállaló nők, akik fegyveres rablásban vettek részt, (a fegyver ököl, kés vagy AIDS-es fecskendő volt) (2) veszélyes sportokat űző nők (alpinista, hegymászó, bűvár, motorversenyző, vízisíző, ejtőernyős, vitorlázórepülő, sárkányrepülő, hőlégballonos, amatőr barlangkutató) (3) proszociális kockázatvállaló nők, (rendőr,

biztonsági őr, börtönőr, mentősofőr, Vöröskeresztes életmentő) és (4) olyan nők, akik semmilyen kockázatos tevékenységben nem vettek részt. Freixanet Eysenck kérdőívet (EPQ), SSS-t, IVEQ-et (Impulzivitás-Merészség –Empátia kérdőív) és CPI-t használt a vizsgálat módszeréül. Az eredmények azt mutatják, hogy az antiszociálisok szignifikánsan magasabb pontot értek el a proszociálisoknál és a kontroll csoportnál az Élménykeresés-, Gátlásoldás-, és az Izgalom és Kalandkeresés skáláján. A sportolók a kontrollnál magasabb pontokat értek el az Izgalom és Kalandkeresésben, a Gátlásoldásban és az Élménykeresésben.

A diszkriminancia analízis ugyanazt a 3 faktort különböztette meg, mint amit korábban a férfiaknál találtak: (1) Impulzív szocializálatlan élménykereső, mely az antiszociálisokat diszkriminálja. (2) Merészség, mely a 3 kockázatkereső csoportot választja el a többitől. És (3) az ún. nonkonformista életvitellel járó élménykeresés, mely a proszociálisokat különítette el a másik három csoporttól. Ez a fajta élménykeresés nem impulzív, inkább értelmi, mint érzelmi alapú, és az életvitellel jár együtt (Goma-i-Freixanet, 2001).

II. 2. 1. Személyiség, típus, temperamentum, karakter

Az emberi gondolkodás általános jellemzője az, hogy kategóriákba, típusokba rendezi az emberi tapasztalatokat, a minket körülvevő világ elemeit és az embereket is. A megismerés gazdaságossága érdekében bizonyos sémák, prototípusok közé szervezzük tudásunkat, mely által jobban megismerhető és leírható lesz a világ. Az az elképzelés, hogy az emberek típusokba és kategóriákba sorolhatók egészen a szanszkrit írásokig nyúlik vissza. Ezekben az írásokban a nők gazella, szarvastehén és elefánttehén „típusát” különböztették meg, a férfiaknál pedig elkülönült a nyúl, bika és csődör „típusa” valószínűsíthetően a testfelépítés alapján, melyekhez pszichológiai jellemzőket is társítottak. A következő elképzelés Hippokratésztól (kb. Kr. e. 460–377) származik kb. Kr. e. 400 –ból. Hippokratész Empedoklész tanítására támaszkodott, mely szerint négy alapelem keveréke az emberi test, ezek pedig a tűz, víz, levegő és föld. Hippokratész elképzelését nedvkórtannak is nevezik, mivel a személyiséget a szív által termelt vérrel (sangvinikus), az agy által termelt nyákkal (flegma), a máj által termelt epével (chole) és a lép által termelt fekete epével (melania chole) hozta összefüggésbe. Az ő elképzelését Kr. e. 150 körül egy római orvos Galénosz (kb. i. sz. 130–200) fejlesztette tovább. Az embereket ez az elképzelés négy alapvető csoportra osztotta a testnedvek túlsúlyának és a vérmérsékletnek függvényében. Megkülönböztetett kolerikus (ingerlékeny), melankolikus (lehangolt), szangvinikus (derülátó) és flegmatikus (nyugodt) típust. A kolerikus alkat lobbanékony, külsejéről a tetterő sugárzik, testtartása határozott, érzelmi reakciói tartósak, indulatai erőteljesek. A melankolikus alkat szomorú, arckifejezése gondterhelt, külseje törékeny, mozdulataiból hiányzik az élénkség, főként negatív érzelmei tartósak, döntéseire nehezen szánja rá magát. A flegmatikus alkat nyugodt, közönyös, egykedvű, megjelenése, tekintete jellegtelen, beszédmodora kifejezéstelen, mozgása lomha, érzelmei lassan fejlődnek ki, kiegyensúlyozott, nehezen hozható ki a sodrából. A szangvinikus típus bizakodó, megjelenéséből az életkedv árad, gyors mozgású és felfogású, kedélyes, közlékeny, barátságos, könnyen kijön a sodrából, de hamar le is csillapodik. Fontos megemlíteni a Johannes Gall (1758-1828) nevéhez köthető frenológiai elképzelést is, mely a kutatások számára fontos alapot jelentett. Ő kapcsolatot tételezett fel a koponyalak és a személyiség között (Mirnics, 2006). Ernst Kretschmer német orvos (1888–1964) tipológiájában a fizikai megjelenés és a valószínűsíthető pszichiátriai zavarok között feltételezett összefüggést. Megkülönböztetett piknikus, leptoszom és atletikus alkatot. A

piknikus testalkatúak zömökek, kerekék, jól tápláltak, jellemzően rövid végtagokkal, zsírpárnákkal, csapott vállal. A leptoszom alkatot hosszú, keskeny mellkas jellemzi, továbbá keskeny váll, hosszú, vékony végtagok, gyenge izmok és finom érzékeny bőr. Az atletikus alkatnál pedig az izomszövet aránya a legnagyobb. Válluk széles, izmos, végtagjaik hosszúak, csontozatuk erőteljes, izomzatuk erős, bőrük rugalmas. Kretschmer úgy gondolta, hogy a piknikus típus jellemző betegsége a mániás depresszió, míg a leptoszómé a skizofrénia és az atletikus csoport inkább a tapadó gondolkodásra valamint az epilepsziára hajlamos (Mirnics, 2006). William Sheldon (1898–1977) amerikai pszichológus az alapján különített el három alapvető típust, hogy a fejlődés során melyik embrionális csíralemez kap nagyobb hangsúlyt. Ez alapján megkülönböztetett endomorf, mezomorf és ektomorf típust. Az endomorf test puha, gömbölyű, hízásra hajlamos. A mezomorf test kemény, szögletes, ellenáll a sérülésnek, alkalmas a fizikai erő kifejtésre. Az ektomorf emberek teste törékeny, sovány, gyenge, nem alkalmas a fizikai munkára és agyméretük testükhöz viszonyítva nagy. Sheldon úgy gondolta, hogy a morfológiai típusjegyek és a vérmérséklet között összefüggés van. Elképzelése szerint a testalkat és vérmérséklet között az embriológia teremti meg a kapcsolatot. Így e három testi dimenzió alapján három temperamentumot különített el, melyek a viszcerotónia (endomorfia), a szomatotónia (mezomorfia) és a cerebrotónia (ektomorfia). Az endomorfia a belső csíralemez fejlettségéből fakad és az ehhez kapcsolódó vérmérsékletre – a viszcerotóniára – az ellazultság, oldottság, kényelemszeretet, szociabilitás, extravertáltság, türelem, elégedettség, általános jóindulat és érzelmi kiegyensúlyozottság jellemző. A mezomorfia a középső csíralemez túlsúlyából ered, az ehhez kapcsolódó vérmérséklet a szomatotónia. Az ilyen típus aktív, energikus, hozzá szokott a testmozgáshoz, magabiztos, kockázatvállaló, kedveli a kalandokat, nehezen fárad el, a tettek embere, egyenes jellem és versengő. Az ektomorfia a külső csíralemezzel áll összefüggésben, a hozzá kapcsolódó temperamentum a cerebrotónia. Ők introvertáltak, visszahúzódnak, kedvelik az egyedüllétet, szorongóak, aggodalmaskodóak nem tudják elengedni magukat, érzékenyek a zajokra, zavaró hatásokra, fájdalomküszöbük alacsony (Carver és Scheier, 1998). Carl Jung két fő kategóriát emelt ki, megkülönböztetett extravertált és introvertált személyiségtípusokat. Az extravertált típus nyitott, társaságkedvelő, befogadó, míg az introvertált személy befelé forduló, visszahúzódnak, kevésbé nyitott az újra és jobban szeret egyedül lenni, mint nagy társaságban (Halász és Marton, 1978). Gordon Williard Allport volt az első vonásmélet-kutató. Ő a személyiséget két részre osztja a temperamentumra és a karakterre. A temperamentumot öröklött potenciálnak tartja, mely erősen determinálja az egyén

lehetőségeit. A karaktert ezzel szemben viselkedési kódként definiálja, melyet a társadalom határoz meg. A személyiség alkotóelemei a vonások, melyek prediszpozícióknak tekinthetők. A vonásokat aszerint különbözteti meg, hogy a személyiség mekkora részét fedik le, illetve mennyire befolyásolják az egyén viselkedését. Ez alapján beszél kardinalis vonásokról –melyek szinte minden cselekvésben megnyilvánulnak és el sem rejthetők -, centrális vonásokról- melyek sok helyzetben irányítják a viselkedést -, és végül másodlagos vonásokról – melyek csak egy-egy helyzetben jelentkeznek és a személyiség általános jellemzésére nem használhatóak (Mirnics, 2006). Raymond Cattell (1905-1998) munkássága is jelentős szerepet játszott a vonáspszichológia fejlődésében. Cattell a személyiség struktúrájáról globális képet alkotott, lényegesnek tartotta a személyiség funkcionális alapegységeinek a leírását (vonások, prediszpozíciók). Cattell megkülönböztetett főként biológiai tényezőktől függő és főként a környezettől függő vonásokat, valamint általános és egyedi vonásokat is elkülönített. Cattell 4500 vonásnévből indult ki, majd a szinonimákat és a nem egyértelmű kifejezéseket kiszűrte, ezt követően tovább redukálta a személyiség leírására szolgáló listáját, végül pedig faktoranalízis segítségével tizenhat személyiségfaktort különített el. Ezek a dimenziók, melyeket Cattell az emberi személyiségben fontosnak tart, a következők: tartózkodó-szívélyes, konkrét gondolkodású-absztrakt gondolkodású, túlérzékeny-érzelmileg stabil, önálvető-uralkodó, komoly-eleven, szabályok alól kibúvó-szabálykövető, félénk-bátor, számító, haszonelvű-érzelmi beállítottságú, bizalom teli-gyanakvó, praktikus-fantáziadús, egyenes-titkolózó, magabiztos-aggódó, hagyományszerető-kísérletező kedvű, csoportember-önálló, hibatűrő-perfekcionista, nyugodt-feszült (Carver és Scheier, 1998). Hans Jürgen Eysenck (1916-1997) csupán két dimenzió mentén különítette el az embereket, melyek az introverzió-extraverzió és az érzelmi labilitás-stabilitás (neuroticizmus) voltak. Az extraverzió olyan tulajdonságokat foglal magába, mint társaságkedvelés, izgalomkeresés, élénkség, cselekvőkészség és dominancia, az introverzió pedig ennek az ellenkezőjét jelenti. E két fő személyiségdimenzió alapján elkülöníthető a korábban már említett négy személyiségkategória. Érzelmileg labil és introvertált a melankólikus (csendes, pesszimista, emberkerülő, megfontolt, merev, szorongó, tartózkodó), érzelmileg labil és extravertált a kolerikus (aktív, optimista, impulzív, változékony, agresszív, nyugtalan, sértődékeny). Érzelmileg stabil és introvertált a flegmatikus (passzív, komoly, békés, megfontolt, megbízható, kiegyensúlyozott, nyugodt) és érzelmileg stabil és extravertált a szangvinikus (szociábilis, társaságkedvelő, bőbeszédű, készséges, könnyed, élénk, gondtalan). Eysenck elképzelésében helyet kapott egy harmadik dimenzió is, a

pszichoticizmus. Eysenck szerint a pszichoticizmus dimenzió magas értéket mutató személyek ellenségesek, manipulatívok, impulzív és szokatlan élményeket kereső viselkedésre hajlamosak, valamint vakmerőek, a szabályokat hajlamosak figyelmen kívül hagyni, nem megfelelő az érzelemkifejezésük, egocentrikusak, mások szempontjaira érzéketlenek (Mirnics, 2006).

Eysenck úgy gondolta, hogy mint a legtöbb társadalomtudomány, a személyiségkutatás sem rendelkezik paradigmával, azaz olyan elméleti modellel és kutatási módszertannal, melyet a kutatók többsége egységesen elfogadna. Egyre több empirikus eredmény támasztja alá a vonáselméleti megközelítésen alapuló ún. „páratlan nagy”, a Big Three (a hármas), a Big Five (az ötös) és a Big Seven (a hetes) személyiségvonás elméletek érvényességét. Napjainkban a leggyakrabban alkalmazott Big Five modell szerint, a személyiség alapszerkezete öt független dimenzió mentén jellemezhető: 1. extravertió, 2. érzelmi instabilitás, 3. barátságosság, 4. lelkiismeretesség és 5. nyitottság vagy kultúrába való elmélyedés (McCrae és Costa, 1987; John, 1990; Szirmák, 1994; Kun, 1999. id: Rózsa, Kállai, Osváth és Bánki, 2005). A személyiség ötfaktoros modellje mellett érvelő vonáspszichológusok számos hosszmetzeti és keresztmetzeti vizsgálati eredménnyel, valamint a szótárak személyleíró melléknevein végzett redukciós elemzésekkel támasztják alá megközelítésmódjuk érvényességét. A kiterjedt vizsgálatoknak köszönhetően bizonyítottnak tűnik, hogy az öt alapidimenzió a különböző megközelítésekben (önjellemezés, társjellemezés és viselkedés megfigyelés szintjén) csaknem valamennyi kultúrában megjelenik, életkorra, nemre és fajra való tekintet nélkül. Azonban a személyiség ötfaktoros modelljével kapcsolatban számos kritikát is megfogalmaztak. Tekinthető-e a nyelv, illetve a szótárak a személyiséget vizsgáló eljárások kiinduló pontjának? Másik fontos kérdés, hogy a faktoranalízis, a működés háttérében rejlő oki struktúrák ismerete nélkül, alkalmas módszer-e az alapvető személyiségdimenziók meghatározására? Valamint beszélhetünk-e egyáltalán általános személyiség modellről, anélkül, hogy figyelembe vennénk az utóbbi időben felhalmozódó neurobiológiai, genetikai, valamint fejlődés-pszichopatológiai kutatási eredményeket? A Cloninger által kidolgozott mérőeszköz (Temperamentum Character Inventory, TCI) magyar nyelvű változata és hazai reprezentatív mintán történő vizsgálata lehetőségeket ad a felvetett kérdések egy részének megválaszolására (Rózsa és mtsai, 2005).

II. 2. 2. Temperamentum és karakter

Számos eltérő temperamentum lehetséges, többek között lehetünk lelkesek, visszafogottabbak, kalandkeresők, vagy éppen ellenkezőleg veszélykerülők. Karakterük határozza meg, hogy temperamentum adottságuk milyen formában mutatkozik meg (Rózsa és mtsai, 2005). Az utóbbi évek legmodernebbnek és legkidolgozottabbnak számító elmélete a Robert Cloninger nevéhez köthető Temperamentum és Karakter elmélet e két tényezőt együttesen vizsgálja. Ez az elmélet próbálja integrálni egyrészt a neurobiológiai kutatások eredményeit másrészt a szocializációs tényezők hatásait.

Cloninger szerint a személyiséget az információ befogadásában, tárolásában és feldolgozásában lévő különbségek határozzák meg. Az ő elképzelése szerette volna egységes biopszichoszociális keretbe ágyazni a normál személyiségváltozókat, a pszichiátriai zavarokat, a neurobiológiai mechanizmusokat, és a tanuláselméletet. A személyiséget két alapvető részre osztotta, a temperamentumra és a karakterre. A temperamentum és a karakter kialakulásában két különböző agyi struktúra vesz részt. A temperamentumot a limbikus rendszernek és a striátumnak a procedurális memóriában játszott szerepe határozza meg. Míg a karaktert a hippocampusz és a halántéklebeny működésén alapuló propozicionális memória és tanulás (Osváth, 2003; Rózsa és mtsai, 2005).

„A temperamentum az ember szervezetének fizikai, biológiai, fiziológiai, és lelki tulajdonságainak egymáshoz ökonomikusan illeszkedő rendszere, mely megszabja az egyén külső és belső ingerekkel kapcsolatos érzékenységét és az azokra adott válaszainak tartalmi és formai paramétereit.” (Rózsa és mtsai, 2005. 7. o.) A kutatók többsége egyetért abban, hogy a temperamentumot olyan velünk született szubkortikális és kortikális agyi területek összehangolt működésén alapuló, az általános reaktivitási és információkezelési sajátosságokat erősen befolyásoló tényezőnek tekinthetjük, amely az érzelmi reakcióinkat jelentős mértékben meghatározza. A temperamentum az emocionális hatásokat kiváltó ingerekre adott automatikus válaszokban megnyilvánuló különbségek összessége. Ezek mérsékelten öröklöttek és viszonylag stabilak egy egész életen át, nem függenek a kultúrától. A temperamentumfaktorokban megjelenő különbségek már koragyermekkorban megmutatkoznak és befolyásolják a későbbi életkori viselkedést, vagyis a temperamentum a szervezet egészének összefüggő affektív, vegetatív, humorális és morfológiai adottságainak összességét jelenti.

A temperamentum elemei egymással harmonizált működő rendszert alkotnak, ugyanakkor az elemek disszociációja is elképzelhető. Az ember fizikai felépítésére, valamint lelki működéseire egyaránt vonatkozik egy bizonyos formanyelv, mely a legkülönbözőbb szinten jelenik meg, de összerendezhető struktúrában. A viselkedéses megnyilvánulások tekintetében az intenzitás, a ritmus, a gyorsaság, a formai elemek a meghatározók, míg a tartalmi elemek elsősorban a pozitív és negatív érzelmi dimenziók kognitív megformálásában fejeződnek ki. A temperamentum meghatározza a törekvések intenzitását, a reakciók erejét, de ezen tulajdonságok feletti kontroll képessége teszi lehetővé az igazi karakter tulajdonságok kialakulását, a szociális alkalmazkodást és a stresszekkel kapcsolatos reakciókat. A négy temperamentum dimenzió a perceptuális ingerekre adott automatikus válaszreakciók négy fő dimenzióját tárja fel. Megmutatja az egyéni különbségeket az asszociatív tanulás területén az újdonságra, a veszélyre, a büntetésre és a jutalomra adott válaszoknál.

1. *Újdonságkeresés (Novelty Seeking = NS)*: az emberi viselkedés aktivációjának, kezdeményezőkéességének mutatója, mely gyakran az explorációs aktivitással is együtt jár. Az új ingerekre vagy jutalomforrásokra adott válaszokban, valamint a büntetés elkerülésekor izgalmi állapot, jókedv figyelhető meg, ezenkívül jellemzője még az impulzív döntéshozatal, extravagáns viselkedés, féktelenség, ill. a jutalom preferenciája, a büntetés, a frusztráció és a monotonia elkerülése.

Az e skálán alacsony értéket elért személyek jellemzője, hogy nem érdeklődnek túlzottan az új dolgok iránt, szeretnek elmerülni a részletekben, a döntéseiket alaposan megfontolják, töprengők, merevebb személyiségstruktúrával rendelkeznek és kitartóak.

Az NS alfaktorai:

NS1explorációs ingerelhetőség vs sztoikus rigiditás

NS2 impulzivitás vs meggondoltság

NS3 extravagancia vs visszafogottság

NS4 rendetlenség vs szabályosság

2. *Ártalomkerülés (Harm Avoidance = HA)*: a viselkedést gátló tényezők megszüntetésére irányuló tendencia, mely pl. passzív elkerülő magatartásban, a bizonytalanságtól való félelemben, gyors kifáradásban, valamint az idegenekkel szemben mutatott féltékenységben nyilvánulhat meg. Az averzív ingerekre adott intenzív válaszokban is megjelenhet. Az e skálán magas pontszámot elért személyek gátoltak; az óvatosság, belső feszültség, féltékenység és aggodalmaskodás túlsúlya jellemzi őket.

Az e skálán az átlagosnál alacsonyabb pontszámot elért személyek pedig általában optimisták, gondtalanok, társaságkedvelők, gátlásuktól mentesek és magabiztosak.

A HA alfaktorai:

HA1 aggodalmaskodás és pesszimizmus vs gátlásuktól mentes optimizmus

HA2 bizonytalanságtól való félelem

HA3 féltékenység az idegenekkel szemben

HA4 fáradékonyság és aszténia

3. *Jutalomfüggőség (Reward Dependence = RD)*: A viselkedés fenntartásának öröklött mintáit jelenti, mely megjelenhet a mások elismerésétől való függőségben, az erős szociális kötődésben és a szociális ingerekre irányuló átlagnál nagyobb érzékenységben. A jutalom lehetőségeire intenzív válaszok figyelhetők meg. A magas pontszámot elért személyek általában altruisták, szeretnek másoknak segíteni, örömet okozni, ezenkívül együtt érzőek és erősen vágnak a mások elismerésére. Annyira vágnak az elismerésre, hogy kitartanak jóval azután is, hogy a jutalommal történő megerősítés elmarad.

Az alacsony pontszámot elérőkre a szociális elkülönülés, a gyakorlatiasság, a cselekedetektől való érzelmi függetlenség és az érzelmi hidegség jellemző. A gyakorlati jutalmakra (pl. pénz) reagálnak ugyan, de viszonylag érzéketlenek a szociális megerősítésekre és könnyen felfüggesztik a nem jutalmazó aktivitásaikat, kapcsolataikat.

Az RD alfaktorai:

RD1 érzékenység

RD2 kötődés

RD3 dependencia (mások elismerésétől való függés)

4. *Kitartás (Persistence = P)*: ez a faktor eredetileg a jutalomfüggőség alfaktora volt, majd Cloninger önálló faktorrá nevezte ki. A magas pontszámot elért személyekre a kemény munka, az ambíció és az érvényesülési törekvés jellemző, ezzel szemben az alacsony pontszámot elért személyek jellemzője a tétlenség, inaktivitás, lemondás, ill. a megkezdett tevékenységek föladása és abbahagyása. (Osváth, 2003, Rózsa és mtsai, 2005).

Mindezzel szemben a karakter az egyéni különbségekre összpontosít az emberi kapcsolatokban. Ezen különbségek Cloninger szerint a temperamentum és a szociális környezet interakciójának eredményeiként fokozatosan alakulnak ki (Osváth, 2003). A karakter a self-konceptió különbségein alapul. A karakter fejlődése egyrészt a belátásos tanuláson alapszik, másrészt a self-konceptió reorganizációját is jelenti. A karakter egyéni különbségeket jelent a self-tárgy kapcsolatban. Ezek a különbségek fokozatosan alakulnak a temperamentum, a családi környezet és az egyéni élettapasztalatok

kölcsönhatásainak függvényében. A három karakterfaktor egymásra épülése a szelf fejlődésének három lépcsőfokát tükrözi. Legelőször a személy, mint autonóm individuum jelenik meg (önirányítottság faktora), ezt követi, amikor a személy a társadalom tagjaként jelenik meg (együtműködés faktora), majd legvégül a Mindenség, az Univerzum részeként (ez a szelf-transzcendencia dimenziója). (Rózsa és mtsai, 2005).

1. *Önirányítottság (Self-Directendess = S)*: e faktor értéke utal arra, hogy a személy mennyire képes a szabályok betartására, a kontrollra, egyszóval a viselkedéses alkalmazkodásra az adott szituációban. Ezenkívül még azt is megmutatja ez a faktor, hogy ez az alkalmazkodás mennyire van összhangban az egyéni célokkal és érdekekkel. Az e faktorban magas pontszámmal rendelkezőket általában magas önértékelés jellemzi, vagyis, hogy képes elfogadni önmagát olyannak amilyen, továbbá az, hogy az életének van jelentése és célja, melyek érdekében képes erőfeszítéseket tenni. „A pozitív önértékelés és az individuális korlátok elfogadására való képesség erősen korrelál a felelősségtudattal és az eredményességgel.” (Osváth, 2003. 170. o.) Ha valaki olyan világos célokat és értékeket követ hosszú időn át, melyekért erőfeszítéseket kell tennie, akkor ez második természetévé válik. Vagyis az automatikus válaszok kongruensek lesznek a céljaival és az értékeivel, és mindenféle elfojtott konfliktus nélkül spontánul működnek.

Az önirányítottság fejlődési folyamat, melynek állomásai az „S alfaktorait” jelentik.

S1 felelősségérzet vs felelősségvállalás hiánya

S2 céltudatosság vs célirányultság hiánya

S3 eredményesség, leleményesség, találékonyság vs apátia

S4 önfogadás vs annak hiánya

S5 kongruens második természet vs személyes bizalmatlanság, gyanakvás.

2. *Együtműködési készség (Cooperativeness = C)*: ez a faktor a más emberek elfogadásában mutatkozó egyéni különbségeket tárja föl. Alapvető szempontja az egyetértési készség, szemben az énközpontú ellenségeskedéssel és agresszióval.

A magas pontértéket elért személyek közös jellemzője az együtműködési készség, a szociális tolerancia, az empatikusság, a segítőkészség és a könyörületesség. Ők úgy érzik, hogy támogató és segítőkész közösség részei. Ezzel ellentétben a nem együtműködő személyekre az intolerancia, a bosszúállás és a másik ember iránti közöny jellemző inkább. Ők a világot rosszindulatúnak és ellenségesnek látják. Ez a faktor általában korrelál a pozitív önértékeléssel. Az együtműködési készség is felfogható egy fejlődési folyamatként, melynek állomásai a C faktor alfaktorai:

C1 szociális elfogadás vs szociális intolerancia

C2 empátia vs szociális érdektelenség

C3 segítőkészség vs annak hiánya

C4 könnyörületesség vs bosszúvágy

C5 tiszta lelkiismeret vs önérdek

3. *Transzcendenciaélmény (Self-Transcendence = ST)*: Cloninger meglátása szerint a spiritualitáshoz kapcsolódó karaktervonásokat indokolatlanul kihagyják a személyiségkérdőívekből. A transzcendenciaélmény azonosulást jelent mindennel, ami az emberi lét számára nélkülözhetetlennek tűnik és része egy egyesült egésznek. A szelf-transzcendencia egy „egyesülő tudatosság” állapotának feleltethető meg, mely állapotban minden egy totalitás részeként jelenik meg. „Itt nincs egyéni szelf, mert nincs jelentéstartó különbség a szelf és a másik között. A személy tudatában van annak, hogy a kozmosz evolúciójának integráns része. (...) A személy azt az érzését tapasztalhatja meg, hogy része egy csodálatos intelligenciának, vagy az vezeti őt, amely talán minden jelenség isteni forrása.” (Rózsa és mtsai, 2005. 63. o.) A transzcendenciaélmény is felfogható fejlődési folyamatként, melynek állomásai az ST alfaktorai.:

ST1 selfről való megfélemezés vs self-tudatos tapasztalat

ST2 transzperszonális azonosulás vs self-elkülönülés

ST3 lelki, spirituális elfogadás vs racionális materializmus

A következő táblázat azt mutatja be, hogy az egyes temperamentum és karakterfaktorokban elért szélsőségesen magas pontszámok milyen tulajdonságokkal járnak együtt.

2. táblázat: Az egyes dimenziókon szélsőséges pontszámokat elérő személyek tulajdonságai (Cloninger, 1997; Mulder és mtsai, 1996. id: Rózsa és mtsai: A Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív felhasználói kézikönyve 2005).

TEMPERAMENTUM-DIMENZIÓ	MAGAS PONTSZÁMÚAK	ALACSONY PONTSZÁMÚAK
Újdonságkeresés	kíváncsi	Tartózkodó
	impulzív	Merev
	extravagáns	Mértékletes
	ingerlékeny	Sztoikus
Ártalomkerülés	pesszimista	optimista
	félénk	merész
	visszahúzó	szókimondó
	fáradékony	energikus
Jutalomfüggőség	érzelmes	kritikus
	nyílt	zárkózott
	melegszívű	különálló
	együtt érző	független
Kitartás	szorgalmas	lusta
	eltökélt	elkényeztetett
	ambiciózus	alulteljesítő
	perfekcionista	pragmatista
Önirányítottság	felelősségteli	vádoló
	célratörő	céltalan
	leleményes	alkalmatlan
	önelfogadó	hiábavalóan cselekszik
	fegyelmezett	fegyelmezetlen
Együttműködés	melegszívű	intoleráns
	empátikus	érzéketlen
	segítőképz	ellenséges
	együtt érző	bosszúvágyó
Transzcendencia-élmény	belefeledkező	földhözragadt
	transzperszonális	kontrolláló
	spirituális	anyagias
	felvilágosult	birtokló
	idealisztikus	gyakorlatias
	Erkölcös	opportunista

II. 3. 1. A motiváció

Tudatos és tudattalan motívumok együttesen alakítják ki viselkedésünket. Saját magunk megismeréséhez szorosan hozzátartozik motivációink megértése. A motiváció témaköre a miért kérdésre keresi a választ, arra kíváncsi, hogy mi áll az egyes viselkedések háttérében. Maga a motiváció szó etimológiailag a latin *movere*, vagyis mozgatni, indítani igéből származik. Magában foglal tulajdonképpen minden célirányos viselkedés háttérében álló aktivitásra készítő külső és belső tényezőt.

A motivációelmélet alapjai a filozófiában is megtalálhatóak, már Platón és Arisztotelészt is foglalkoztatta az emberi viselkedés dinamikai háttere. Az egyik legkorábbi motivációs elmélet Descartes nevéhez köthető, aki az akaratot tekintette a motiváció közvetlen okának, úgy gondolta, hogy az akarat a végső motiváló erő. Egy későbbi motivációelmélet középpontjában az ösztön áll, mint prediszpozíció. Az 1960-as években a motiváció kutatásban háromféle elképzelés volt az uralkodó. Egyik a drive-elmélet, másik a megerősítési elmélet és végül a tudattalan motívumok hangsúlyozása tekinthető a harmadik megközelítésnek (Locke és Latham, 1990).

A drive-redukciós elképzelés a behaviorista Hull nevéhez köthető. Szerinte a drive cselekvésre készítő feszültségállapot, és ez többnyire valamilyen szükséglet megvonásából származik. Ez a hiány motiválja az egyént addig, míg az adott célirányos viselkedés által a szükséglet kielégül, és a drive csökkenni kezd. Tehát a motiváló erő a fellépő feszültségállapot, és a cselekvés drive-redukciós hatású. A drive erőssége egyrészt függ a hiányállapot mértékétől, másrészt a céltárgy incentív értékétől. Fontos azonban, hogy nem minden motiváció fakad fiziológiai szükségletekből és nem minden szükségletmegvonás vezet drive-növekedéshez. Ezeket a drive-redukciós elmélet nem is képes magyarázni. Ilyen motívum például a kíváncsiság. A drive-indukciós elképzelés nyújt magyarázatot ebben az esetben, mely szerint nemcsak a feszültség csökkenése lehet megerősítő hatású, hanem a feszültség növekedése is. A megerősítés elméletet Skinner nevéhez köthető, szerinte a viselkedést az azt követő megerősítések szabályozzák. A pozitív megerősítések növelik az eredeti viselkedéshez hasonló válaszok valószínűségét a jövőben a negatív megerősítések pedig csökkentik. Ezt az elképzelést effektus-törvénynek nevezzük. Ez a skinneri behaviorista megközelítés azon az előfeltevésen alapult, hogy az emberi cselekvés megérthető csupán inger-válasz terminusban gondolkodva. A harmadik megközelítés McClelland nevéhez köthető, aki úgy gondolta, hogy bár a tudat fontos az

emberi cselekvések irányításában, nem hagyhatók figyelmen kívül a tudattalan motívumok sem. Később a motiváció kutatás során egyre inkább előtérbe kerültek a pszichológiai szükségletek. A Maslow-féle szükségletpiramisban az alapszükségletek felett megjelennek a pszichológiai szükségletek is (Locke és Latham, 1990).

II. 3. 2. A teljesítménymotiváció

A teljesítménymotiváció sajátos humánspecifikus motiváció, a teljesítmény folyamatos emelésére, a sikerre, mások teljesítményének meghaladására vonatkozó készletetés. Az egyedfejlődés során az egyén hozzászokik, hogy a társadalom tagjai minden megnyilvánulását minősítik. Idővel saját magát is teljesítménye tükrében látja (Atkinson, 1977). Úgy is mondhatjuk, hogy „megtanulja, hogy környezete saját teljesítményein keresztül értékeli őt. Ezzel együtt lassan megtanulja saját magát is így értékelni, miközben teljesítményét állandóan a környezetéhez és saját előző teljesítményéhez viszonyítja”.(Barkóczi és Putnok, 1984. id: Fodor, 2007. 187. o.)

Henry Murray elsőként kezdte el hangsúlyozni a célirányos viselkedés hátterében a pszichológiai szükségletek szerepét a biológiai drive-val szemben. A szükségletekből fakadó motívumokat a személyiség állandó jegyeinek tekintette, melyek energetizálják a viselkedést. Húsz ilyen fő pszichológiai szükségletet állapított meg, és kidolgozott egy bonyolult osztályozási rendszert. Többek között helyet kapott az önállóság, autonómia-, a védelem-, a hatalom-, a dominancia-, a teljesítmény- és a kapcsolatok, affiliáció iránti igény. Vizsgálatait Tematikus Apercepciók Teszt segítségével végezte, melyben a nAch, (need of achievement) jelezte a teljesítményigény szükségletet (Maehr és Sjorgen, 1991).

Atkinson teljesítménymotivációval kapcsolatos vizsgálatai alapján megállapítható, hogy olyan feladathelyzetben, amikor a cél elérése bizonytalan két egymással ellentétes motívum jelenik meg. Az egyik a cél elérésének a motívuma a másik pedig a kudarc elkerülésének a motívuma. További befolyásoló tényező még a cél vonzereje, incentív értéke, mely a feladat nehézségétől függ. A feladat nehézsége sok esetben szubjektív, ha a siker elérést az egyén kicsinek éli meg, akkor nehéznek minősíti a feladatot, ha nagy, akkor könnyűnek. Nehéz feladat esetén a cél vonzereje nagyobb, könnyebb feladat esetén, ha a siker valószínűsége nő, a vonzerő csökken (Atkinson, 1977). Atkinson teljesítményszükséglet elméletének alapjai a következő egyenletben is összefoglalhatóak: $T_a = T_s + T_f + T_{ext}$ Melyben a T_a jelentése aktív készletetés valamilyen teljesítményre

irányuló tevékenység végzésére. A T_s a siker elérésére irányuló tendencia erőssége, mely három változó szorzatfüggvénye. Ezek pedig a következők: 1. a siker elérésére irányuló indíték (M_s), mely TAT teszttel mérhető, 2. az a várakozás, hogy a feladat sikerrel fog járni (P_s), azaz a siker szubjektív valószínűsége, mely 0,00 és 1,00 között mozoghat és 3. az adott tevékenységgel elérhető siker relatív vonzereje (I_s). Ami képletben így jelenik meg: $T_s = M_s(P_s(x)I_s)$. $I_s = 1 - P_s$, azaz minél valószínűbb a siker, annál kevésbé vonzó. T-f: $M_f(P_f(x)I_f)$ ahol M_f : a kudarckerülés tendenciája, a P_f : a siker szubjektív valószínűsége és az I_f : a kudarc vonzereje. A Text pedig pozitív külső tendencia az aktivitás végzésére, mely lehet az elismerés keresése (Atkinson, 1977).

Atkinson elmélete elsősorban olyan helyzetekben érvényes, ahol a személy nemcsak szimplán felelősnek érzi magát a feladathelyzet kimeneteléért, hanem azt is tudja, hogy az általa elért eredményt valamilyen külső mércével is össze fogják vetni. Az ilyen helyzeteket teljesítményhelyzetnek tekinthetjük, melyek ügyességet és hozzáértést várnak el az egyéntől. Ezekben a helyzetekben Atkinson szerint két egymással ellentétes hozzáállás jelenik meg, a már fent is említett siker elérésének motívuma valamint a kudarc elkerülésének motívuma. Hogy a két beállítódás közül melyik a hangsúlyos az a személyek állandó személyes orientációjának része, a feladathelyzettől független jellemző (Maehr és Sjorgen, 1991).

A különböző teljesítményhelyzetek közül a sikerorientált személyek akkor mutatják a legalacsonyabb motivációt, amikor a siker szubjektív valószínűsége 0 vagy 1 ($P_s = 0,00$ vagy $1,00$) vagyis vagy teljesen biztos a siker, vagy teljesen kizárt. A legnagyobb motivációt pedig olyan esetekben produkálják, ha a siker szubjektív valószínűsége 0,5 körüli, azaz a siker és kudarc valószínűsége nagyjából egyenlő, vagyis a feladat számukra közepes nehézségű ($P_s = 0,50$). A kudarckerülő személyeknél pedig pont ebben az esetben – amikor a siker és a kudarc elérésének valószínűsége azonos ($P_s = 0,50$) – lesz a legalacsonyabb a motiváció. A kudarckerülő személyek az olyan feladatokat preferálják, amelyek vagy olyan könnyűek, hogy a siker biztosra vehető ($P_s = 1,00$) vagy olyan nehezek, hogy a kudarc nem jár együtt szégyenérzéssel ($P_s = 0,00$). A kudarc elkerülésére irányuló tendencia erőssége 3 változó szorzatfüggvénye, melyek a következők: 1. a kudarc elkerülésére irányuló tendencia erőssége 2. kudarc szubjektív valószínűsége és 3. A kudarc ösztönző értéke. Az ösztönző érték itt negatív és a sérülés (szégyen, zavar, elbátortalanodás) annál nagyobb, minél könnyebb a feladat, ahol az egyén kudarcot szenvedett el (Atkinson, 1977).

A sikerorientált személyek szeretik próbára tenni ügyességüket és kockáztatni, épp ezért a versengő, játékos helyzetekben a sikerorientált személyek inkább preferálták a kutatások során az olyan feladatokat, amelyeknél közepes volt a siker valószínűsége. Kogan és Wallach feltételezése szerint ez a tendencia csupán a versengő játékokban állja meg a helyét, de Moulton vizsgálatai szerint más, nem játékszerű helyzetben is megtalálható ez az eltérés a sikerorientált és a kudarckerülő személyek között. Többek között a pályaválasztásban is megmutatkozik a sikerorientált és kudarckerülő személyek különböző mértékű kockázatvállalása (Atkinson, 1977).

Atkinson modellje jól használható a kitartás elemzésére is. Feather (1961) szerint a sikerorientált személyek közelítés-orientáltabbak, vagyis kitartóbbak olyan helyzetben, amikor a siker és a kudarc valószínűsége közel azonos. A kudarckerülők pedig egy ilyen feladathelyzetben elhárítás-orientáltak, azaz feltételezhetően rövidebb ideig tartanak ki. Feather kutatásai során azt tapasztalta, hogy amennyiben azt mondták a vizsgálati személyeknek, hogy egy feladat könnyű lesz – ezáltal a siker valószínűsége nagyobb –, és ezt kudarc követte, akkor a sikerorientált személyek tovább kitartottak ebben a feladathelyzetben, mint a kudarckerülők. Hasonlóan nagyobb kitartást tapasztaltak a sikerorientáltaknál, mint a kudarckerülőknél abban az esetben is, ha azt mondták, hogy a feladat nehéz lesz, s ezután a személyek sikert értek el (Feather, 1961). Maehr és Videbeck vizsgálatai is igazolták az Atkinson modell helyességét a kitartás kapcsán. A teljesítménnyel kapcsolatos vizsgálatok nem vezettek egyöntetű eredményre, csupán az tűnik egyértelműnek, hogy Atkinson elmélete előrejelzi a sikerorientált és kudarckerülő személyek különböző beállítódását a közepes nehézségű feladatokhoz. Érdekes kérdés azonban, hogy Atkinson elmélete milyen emberek viselkedését írja le. Inkább olyanokét, akik szeretik mások teljesítményét meghaladni vagy olyanokét, akiknek a célja a saját teljesítményük folytonos túlszárnyalása. Ez alapján a sikerorientált személyek különböző típusokba sorolhatók. Akadnak közöttük olyanok, akik önmagukkal és olyanok, akik másokkal állnak versenyben, Atkinson modellje inkább az utóbbiakra vonatkozatható. A teljesítményszükséglet formái az életkor előrehaladtával nem mutatnak állandóságot, változásokon mennek keresztül. Kezdetben a teljesítményszükséglet a különböző kompetenciák elérésére irányul, később pedig a versengő helyzetek preferálásában nyilvánul meg, amikor a társakkal való összehasonlítás válik fontossá (Maehr és Sjorgen, 1991).

Atkinson modelljével tehát jól elkülöníthetőek egymástól a kudarckerülő és a sikerorientált személyek. A kudarckerülők nagyon könnyű vagy nagyon nehéz célokat

hajlamosak választani ($M_s < M_{af}$), ezzel szemben a sikerorientáltak tovább kitartanak a közepesen nehéz feladatok esetén ($M_s > M_{af}$). Vagyis a sikerorientált személyekről elmondható, hogy azokat a közepes nehézségű feladatokat preferálják, amelyek kihívást jelentenek számukra és ahol próbára tehetik a képességeiket. Ők kitartóak és bíznak a képességeikben. Hajlamosak a sikerüket a képességeiknek tulajdonítani, a kudarcuk hátterében pedig úgy érzik, hogy az erőfeszítés elégtelensége nem pedig a képességeik hiánya áll. Épp ezért a sorozatos kudarcok sem törnek le őket, hanem fokozott erőfeszítéssel reagálnak az ilyen helyzetre. Őket tehát motiválja a küzdelem. A kudarckerülők ezzel szemben vagy túl könnyű vagy túl nehéz feladatokat részesítenek előnyben és a kudarcukat a képességeik hiányának, sikerüket pedig a szerencsének tulajdonítják (Atkinson, 1977).

Atkinson modellét Covington és Omelich terjesztették ki az elkerülés és a megközelítés dimenziójára. A sikerhez és a kudarchoz való beállítódás négy alapvető típusát a következő táblázat mutatja be.

3. táblázat: Viszonyulási típusok a sikerhez és a kudarchoz

	Megközelítés alacsony	Megközelítés magas
Elkerülés alacsony	kudarcelfogadó	sikerorientált
Elkerülés magas	kudarckerülő	túlversengő

Elméletük alapján elmondható, hogy a kudarcelfogadó személyekre a gyenge motiváció és teljesítmény a jellemző és az alacsony szintű szorongás. A túlversengő személyek ezzel szemben erős szorongást mutatnak egy-egy feladat helyzet előtt, és ezzel párhuzamosan erős teljesítménymotiváció is jellemzi őket (id: Fodor, 2007).

Heckhausen megkérdőjelezte, hogy valóban szimmetrikus görbét találunk a $P_s=0,50$ érték körül. Vizsgálatai során azt tapasztalta, hogy a kudarckerülő személyek valóban nem annyira részesítették előnyben ezt a szintet, mint a sikerorientáltak. A preferenciákat összehasonlítva az derül ki, hogy a sikerorientált személyek tényleg jobban kedvelik a közepes szintű feladatokat, mint a kudarckerülők. Azonban, ha csupán a kudarckerülők választásait vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy ők nem preferálják kevésbé a közepes nehézségű kihívásokat, mint a könnyű vagy a nehéz feladatokat (Maehr és Sjorgen, 1991). Heckhausen bírálta Atkinson modelljét. Ő a teljesítménymotiváció kontinuumának két végpontját „sikerreménynek” és „kudarcfélelemnek” nevezte. A nagyobb sikerreménnyel és kisebb kudarcfélelemmel rendelkező, sikerkereső személyek tényleg a közepes nehézségű feladatokat preferálják. De Heckhausen szerint a kudarctól

jobban félő személyek nem a két szélsőség felé húzódnak, ahogy Atkinson állítja, hanem inkább a közepesnél nehezebb feladatokat részesítik előnyben. Heckhausen ezek alapján úgy gondolta, hogy foglalkozni kell a szorongásos teljesítménymotiváció gondolatával is. E szerint az elképzelés szerint a közepes szintű szorongás mellett várhatók a legmagasabb teljesítményértékek. A jobban szorongó egyének tehát akkor érnek el jobb eredményeket, ha kisebb a tét, és ezáltal a magas szorongásuk közepesre csökken. Heckhausen elképzelése szerint a „siker-remény” és a „kudarcfélelem” kapcsolata egy olyan belső hajtóerőt okoz, mely valamilyen külső teljesítménykényszer esetén az optimálisnál nagyobb belső feszültséget eredményez, és ez a teljesítmény csökkenéséhez vezet. Azonban ha nincs jelen ilyen külső teljesítménykényszer, akkor lelkiismeretes munkavégzést biztosít ez a fajta hajtóerő (Fodor, 2007).

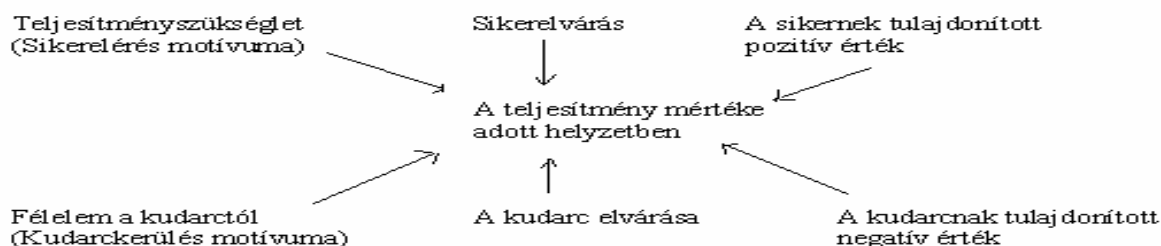
Weiner (1974) nevéhez köthető a teljesítménymotiváció attribúciós elmélete. Az ok tulajdonítás fontos területe a teljesítménymotivációnak. Az attribúciók a teljesítménymotiváció területén elsősorban a siker és a kudarc észlelt okaira vonatkoznak. Az emberek négy tényezőt használnak fel arra, hogy a teljesítményükkel kapcsolatos esemény kimenetelét előre bejósolják, valamint, hogy ezen esemény kimenetelét utólag magyarázzák. Ebből a négy magyarázó tényezőből kettő belső, ez a képesség, és az erőfeszítés, kettő pedig külső, ezek a feladat nehézsége és a szerencse. Ez alapján a négy attribútum két dimenzióban helyezkedik el, az egyik a külső a másik a belső. Ezt a felosztást korábban Rotter már javasolta. Ő azonban a két dimenziót külső- és belső kontrollnak nevezte. Belső kontrollról beszélünk, ha az eseményt a személy saját viselkedésével – képességeivel, erőfeszítésének nagyságával – hozza összefüggésbe. Amennyiben pedig úgy gondolja, hogy teljesítményét inkább külső események határozzák meg, akkor beszélünk külső kontrollról. Kudarc esetén az emberek többsége hajlamos külső tényezőkre hivatkozni (Weiner, 1974).

Weiner modelljében, amíg a képesség és a feladat nehézsége viszonylag állandó, addig a szerencse és az erőfeszítés instabil tényezőnek tekinthető. Léteznek specifikus jelzőingerek, melyek segítségével következtetni lehet a képességre, a feladat nehézségére, az erőfeszítésre és a szerencsére. A képességre való következtetést elsősorban múltbeli információk segítik elő. Ilyen lehet az ismétlődő siker vagy kudarc, mely segíthet bejósolni, hogy egy hasonló teljesítményhelyzetben az egyén vajon sikeres lesz-e vagy nem. A feladat nehézségére leginkább a feladat objektív tulajdonságaiból és e mellett szociális normákból is lehet következtetni. Ez utóbbi alatt azt kell érteni, hogy egy feladatot minél nagyobb százalékban sikerül másoknak megoldani, annál valószínűbb,

hogy az egyén a saját sikerét a feladat könnyűségének fogja tulajdonítani. Kudarccal hasonló a helyzet. Az erőfeszítésre egyrészt lehet következtetni a feladattal töltött időből vagy egyes feladatok esetén a feladat során tapasztalt izomfeszültségből. Végül a kimenetel feletti személyes kontroll nyilvánvaló hiányából és az eredmények variabilitásából lehet következtetni a szerencsére. Az attribúció preferenciákban vannak egyéni különbségek is. Vannak, akik hajlamosak külső tényezőket használni teljesítményük magyarázatára és például gyakran hivatkoznak a szerencsére. Mások inkább belső tényezőket preferálnak, és a képességeikkel vagy az erőfeszítésük mértékével magyaráznak egy-egy teljesítményt. A magas illetve alacsony teljesítményszükségletű emberek eltérő attribúciós beállítódásokkal rendelkeznek. A magas teljesítményszükségletű személyek siker esetén hajlamosak belső attribúciót alkalmazni, azaz megfelelő képességüket és a kellő mértékű erőfeszítést tulajdonítják sikerük okának. Az alacsony teljesítménymotivációjú személyek siker esetén nem mutatnak egyértelmű attribúciós preferenciákat. A kudarcot az alacsony teljesítménymotivációjú személyek hajlamosak a képességek hiányának tulajdonítani, ezzel szemben a magas teljesítményszükségletű személyek kudarc esetén inkább az erőfeszítés hiányára gondolnak. A siker elvárásának előzményeit nem vizsgálták rendszeresen a teljesítménnyel foglalkozó kutatók. Az expektancia - a siker szubjektív elvárása - meghatározó tényezője a korábbi siker illetve kudarc. Sorozatos siker hatására az expektancia általában nő, míg kudarc hatására csökken. Fontos befolyásoló tényező azonban az ok tulajdonítás is. Amennyiben a kudarc háttérében a képességek hiányát feltételezzük, ez az eset jobban fogja csökkenteni az expektanciát, mint ha szerencsének vagy a fáradtságnak tulajdonítjuk az elszenvedett kudarcot. Hasonlóan elmondható ez siker esetén is, vagyis ha a sikert csak a szerencsének tulajdonítjuk, akkor ez a siker szubjektív elvárásának kisebb mértékű növekedését fogja eredményezni, mint ha a sikerért a megfelelő képességeket tesszük felelőssé. Tehát a teljesítményre vonatkozó elvárásokat nagyban befolyásolja a siker és a kudarc észlelt okainak stabilitása. Minél vonzóbb a cél és minél nagyobb a cél elérésének észlelt valószínűsége, annál nagyobb lesz a motiváció. A siker és a kudarc következményei a különböző attribúciók függvényében különböző érzelmekhez kapcsolhatók. Ilyen érzelmek a büszkeség és a szégyen. Ez a két érzés akkor a legerősebb, ha a sikert és a kudarcot belső tényezőknek tulajdonítják és akkor a legkevésbé erős, ha a teljesítmény kimenetelét külső okok hatásának tekintik (Weiner, 1974).

David McClelland azt a törekvést érti teljesítményszükségleten, mely arra irányul, hogy az egyén sikeres legyen minden olyan cselekvésben, melyre alkalmazható a kiválóság

valamilyen mércéje. E modell szerint a teljesítménymotiváció három fontos összetevő függvénye. Egyrészt meghatározó az egyén általános motivációs állapota, igény szintje, másrészt a feladat nehézsége és ezzel összefüggésben a siker és a kudarc szubjektív valószínűsége valamint harmadrészt nem hagyható figyelmen kívül a céltárgy incentive értéke sem.

2. ábra: A teljesítményt meghatározó motivációs összetevők (Fodor, 2007)

Hoppe nevéhez köthetők az igény szint és a teljesítménymotiváció összefüggéseivel kapcsolatos vizsgálatok. Igényszintnek nevezte a feladat teljesítésére vonatkozó előzetes célkitűzést, amit a személy magától elvár. Kutatásai során a vizsgálati személyeinek olyan egyszerű és sokszor ismételt feladatokat kellett elvégezniük, melyek kimenetele saját ügyességükön múlt. Ezekben az ügyességi feladatokban az eredmények pontosan mérhetőek voltak és ezáltal a teljesítményeket össze lehetett hasonlítani. A feladat elvégzése előtt a vizsgálati személyeknek meg kellett fogalmazni elvárásaikat az eredménnyel kapcsolatban, melyet később összehasonlítottak a valós eredménnyel. Hoppe megállapította, hogy az igény szint a korábbi tapasztalatok függvényében változik. Amennyiben a vizsgálati személyek teljesítménye elérte vagy meghaladta az igény szintjüket, akkor azt sikernek könyvelték el, ha elmaradt az igény szinttől az eredmény, akkor azt kudarcnak tekintették. A sorozatos sikerek emelték az igény szintet, a kudarcok pedig csökkentették. Sikerek hatására meredekebben emelkedik az igény szint, mint ahogy a kudarcok után csökken. A vizsgálati személyek igény szintjük kialakításakor figyelembe vették saját adottságaikat, képességeiket, valamint a feladat nehézségét és saját addigi eredményeiket (id: Fodor, 2007). „A siker és a kudarc értékét meghatározó vonatkoztatási rendszer egyénenként és csoportonként igen eltérő lehet. Nagyjából és

egészében társadalmunk tendenciája az, hogy az igényszintet az egyén képességeinek felső határáig növelje. Másrészt viszont a realizmus elve az egyént a csalódástól igyekszik megóvni, és ambícióit a földi lehetőségek közé kívánja szorítani. Az egyén produktivitásának és morális szintjének egyik legfontosabb meghatározó tényezője az, hogy az egyén milyen magas szinten jelöli ki céljait, és hogy emellett hogyan marad meg a realitás talaján.” (Lewin, 1975. 238. o. id: Fodor, 2007) Az igényszint kialakításában a saját képességeink reális számbavételén és a feladat nehézségén túl belejátszik az ambíció és a kudarcból való félelem. Az igényszint és teljesítménymotiváció közötti kapcsolat egyénenként nagyon különböző lehet. A sikeres célérés mellett a kudarcfélelem is befolyásolja a teljesítményhelyzetben történő viselkedést. Így az igényszint kialakítása két ellentétes készlet kölcsönhatásának eredménye, melyek egyrészt a sikerremény másrészt a kudarcfélelem. Egyfelől a feladat nehézsége, másfelől a siker vonzereje határozza meg a siker valószínűségét. A sikerre törekvés tendenciája pedig összefügg a siker valószínűségével. Kis örömet okoz a nagy valószínűségű siker elérése és nagy örömet a kevésbé valószínű sikeré. A siker vonzereje épp ezért a skála két szélén a legalacsonyabb, míg a közepes nehézségű feladatnál a legnagyobb a siker incentív értéke.

A kompetenciára való törekvés fontos háttér a teljesítménymotivációnak. A kompetencia személyes hatékonyságot jelent és az intrinzik motiváció egyik formája. A sikeres cselekvés kettős előnnyel jár. Egyfelől hozzájárul a pozitív énkép fenntartásához, biztosítja a megfelelő önértékelést, másrészt a környezet elismerését is kiváltja. Ez a két tényező szoros kapcsolatban van egymással. A kompetenciamotívummal jobban rendelkező személyek eredményorientáltak, cselekedeteikért személyes felelősséget vállalnak, szívesen tűznek ki maguk elé ösztönző célokat, előszeretettel vállalnak kihívó, de kiszámított kockázatot, aktívan keresik a bizonytalanságukat csökkentő információkat, épp ezért fontos számukra a cselekedeteikről szóló konkrét visszajelzés, ezen kívül jellemzi őket az alkotó és újtó viszonyulás a különböző tevékenységek során valamint igyekeznek megtalálni a fejlődés lehetőségeit. A teljesítménymotivációra a társakkal történő összehasonlítás is hatással van. Az önmagunkkal szembeni elvárások mellett a társas hatások is fontos befolyásoló tényezők a teljesítménymotivációnak. Maslow szerint a teljesítménymotiváció egyik összetevője az önbizalom, az erő, és a képesség, a másik összetevő pedig az az érzés, hogy az egyén a társadalom hasznos tagja.

A gyerekek teljesítményhez való viszonyára, igényszintjére nagymértékben hatással van a szülők teljesítménymotivációja. Ha az anya fokozottan érzékeny a kudarcra, kudarckerülő beállítottságú, akkor a gyermeke sikertelenségét feltételezhetően büntetni

fogja, és a kockázatvállalás kerülését fogja támogatni. Ennek köszönhetően a gyerek félni fog a képességeit próbára tevő helyzetektől, ezeket igyekszik elkerülni, ezáltal óvja meg magát a szégyen érzésétől. Ezzel szemben a sikerorientált anya nagyobb valószínűséggel fogja jutalmazni gyermeke sikerét, és támogatni fogja a fokozatosan nehezedő feladatokban való részvételt és a kockázatvállalást.

Összegezve tehát elmondható, hogy az, hogy egy teljesítményhelyzetben a sikerorientáció vagy a kudarckerülés hangsúlyosabb-e nagyban függ az egyéntől, hiszen ez a fajta beállítódás a személy viszonylag stabil jellemzője, melyet befolyásolnak a korai tapasztalatok, a nevelés és a környezeti hatások. A sikerorientált személyek kitartóak, biztosak képességeiben. A kudarc esetén sem veszítik el a kedvüket, mivel többnyire belső, de nem állandó tényezőket tesznek felelőssé a kudarcért, azaz az erőfeszítés hiányának tulajdonítják a sikertelenségét. Épp ezért a kudarcra erőfeszítéssel reagálnak. A kudarckerülő személyek ezzel szemben kudarc esetén hamar feladják a küzdelmet és a sikerekről sem hiszik el, hogy saját magának köszönhetik. Sikerüket hajlamosak külső, tőlük független tényezőknek tulajdonítani, mint például a szerencse, kudarcukért pedig képességeik hiányát teszik felelőssé, melyek belső és állandó tényezők. Ez az oka annak, hogy a sikernek nem tudnak igazán örülni, a kudarcok pedig túlságosan elkeserítik őket. Velük kapcsolatban említi Heckhausen a „kudarcmotiváltság ördögi körét.” Feladatválasztásaikra jellemző, hogy előnyben részesítik a túl könnyű helyzeteket, ahol a siker elérése szinte teljesen biztos, valamint a nagyon nehéz feladatokat, ahol a sikertelenség nem minősül kudarcnak. Mindezek háttérében a szorongás és a saját képességeikben való bizonytalanság áll. Természetesen az egyéni beállítódáson kívül a feladat jellegzetességei is meghatározzák a teljesítménymotivációt. Befolyásoló tényező a feladat nehézsége és a cél incentív értéke. Csak akkor élünk át sikerélményt, vagy élünk meg egy helyzetet kudarcnak, ha a feladat nehézsége az egyéni teljesítőképesség határzónájába esik. Feather kutatásai szerint a cél vonzereje mellett fontos szerepet kap magának az elérésnek a speciális vonzereje is. Azonos vonzerejű célok esetén magasabb lesz annak a szubjektív értéke, melyet nehezebb megszerezni (Fodor, 2007).

A legújabb motivációval kapcsolatos vizsgálatok, ma már elsősorban fMRI kutatások, melyek már azt gondolom, túlmutatnak az én disszertációm témáján. Spielberg és munkatársai (2011) azt vizsgálták, hogy a megközelítő és elkerülő motiváció a középső frontális gyrus (MFG) mely területeinek aktivitásával áll összefüggésben. Szerintük mind a motiváció, mind a végrehajtó funkció szükséges a célirányos magatartás kivitelezéséhez, és ők elsősorban a végrehajtásért felelős neurális mechanizmusokra fókuszálnak. Spielberg és

munkatársai funkcionális MRI vizsgálatokat végeztek, miközben a vizsgálati személyek Stroop feladatokat hajtottak végre és arra az eredményre jutottak, hogy a megközelítő motiváció a bal oldali MFG aktivitással van kapcsolatban, míg az elkerülő motiváció inkább a jobb oldali MFG aktivitáshoz kapcsolható (Spielberg és mtsai, 2011).

II. 4. 1. A reziliencia

Az utóbbi időben egyre több tudományterületen találkozhatunk a „reziliencia” terminussal, amely mind a fejlődés- és egészségpszichológia, mind a családterápia egyes jelenségeinek megközelítésében egy viszonylag új keletű, de annál ígéretesebb fogalmat jelent. Jelentése: rugalmas ellenállási képesség, vagyis valamilyen rendszernek – legyen az egy egyén, egy szervezet, egy ökoszisztéma vagy éppen egy anyagfajta – azon reaktív képessége, hogy akár erőteljes, akár meg-megújuló, vagy akár sokszerű külső hatásokhoz sikeresen adaptálódik. A szó gyökere a latin *salire*, *ugrani* ige. 'Re-salire' 're-silire', annyi tesz, mint hátraugrani, hátrahökölni, előre-hátra feszülni, oldódni, de nem eltörni. Abban a pillanatban, ha törés állna be, megszűnik a reziliencia (Békés, 2004).

Egy Párizsban élő pszichoterapeuta – Livia Javor - szerint a reziliencia előzményének tekinthető az, hogy már John Bowlby is felfigyelt az általa vizsgált traumatizált csecsemők, kisgyermek vizsgálatok során egy paradox jelenségre (Békés, 2004). A gyermeklélektan egyik legalapvetőbb elméletének, a kötődés elméletének a kidolgozója ismerte fel először, hogy a traumatizált kisgyermeknek egy bizonyos hányada nem csak hogy nem produkálta a szokásos és elvárt patológikus tüneteket, hanem különös módon, átlagon felüli vitalitásról és kreativitásról tett tanúbizonyságot. Bowlby ezt a jelenséget egyfajta rendhagyó fejlődési rendellenességnek tekintette. Hiszen a korai kötődés elméletéből egyértelműen az következett, hogy az a gyermek, akinek élete legkorábbi szenzitív időszakában nincs lehetősége kialakítani gondozójával a biztonságos kötődést, később sem lesz képes sikeres, boldog életet élni, és ez az esetek többségében valóban így is alakul.

Ferenczi Sándor írta le a jelenség egy másik aspektusát: „A megrázkódtatás után meglepő módon, mintegy varázsütésre, új képességek bontakoznak ki...A legnagyobb nyomorúság, különösképpen a halálfélelem, úgy látszik, hogy rendelkezik olyan hatalommal, hogy a még meg nem szállt, a megérésre nagy nyugalommal váró rejtett diszpozíciókat hirtelen felébresszen és működésbe hozzon.” Javor szerint „...a reziliencia legszélesebb értelemben olyan gyűjtőnév, amelybe mindazon erőforrások, erények és ravaszságok beletartoznak, melyeknek hála a halandó ember bekapaszkodik az életbe, kötelező és egyéni traumák véghetetlen számát elviselvén, újra meg újra visszakapaszkodik; szinte legyőzi a múltó időt.” (Békés, 2004. 8. o.)

A rezilienciát úgy lehet definiálni, mint az egyén sikeres alkalmazkodása veszélyeztetett életkörülmények ellenére. Ilyen veszélyeztető élethelyzetek lehetnek egyrészt a családi körülmények (pl. szülők mentális terheltsége, -szenvedélybetegsége, szocioökonómiai háttér, szülők válása, egyéb hátrányos helyzet), másrészt szexuális illetve más erőszakos bántalmazás, harmadrészt különböző természeti katasztrófák (cunami, éghajlatváltozás) továbbá ide tartozik a háború és minden egyéb poszttraumás helyzet. A reziliencia legújabb megközelítése ma már multidimenzionális modellben történik, a rezilienciát befolyásoló tényezők interaktív dinamikus kapcsolatban vannak egymással (Gy. Kiss, 2010).

Anthony korai írásaiban (1974) „sebezhetetlenek” nevezi azokat a személyeket, akik összetett kockázati tényezők megléte mellett is jól teljesítenek. A kutatás fejlődésével világossá vált, hogy a szélsőséges körülményeknek való kitettség ellenére létrejövő pozitív adaptáció egy fejlődési folyamatot foglal magába, olyan módon, hogy változó életkörülmények hatására új gyengeségek vagy erősségek fejlődnek ki az egyéneknél. Így a „reziliens” kifejezés fokozatosan a „sebezhetetlen” helyébe lépett, ezáltal jobban jellemezve a fogalom relatív voltát ahelyett, hogy véglegességet sugallna. Rutter úgy definiálta a rezilienciát, mint a fejlődés kimenetelének pozitív eredményét nehézségekkel küzdő személyeknél, akik magas kockázatnak vannak kitéve. Tehát a pozitív adaptáció egy fejlődési folyamatot foglal magába (Rutter, 1987, 1990).

A skizofrénia vizsgálatával kapcsolatos empirikus irodalom is fontos eredményeket nyújtott a reziliencia kutatás számára. Az 1970-es években skizofrén páciensek vizsgálata során merült fel először a reziliencia jelensége (Masten és Mtsai, 1990). A korai pszichopatológiai megközelítésben a kutatások arra fókuszáltak, hogy a rosszul adaptálódó viselkedést értsék meg, ezért a viszonylag jól adaptálódó betegeket atipikusnak tekintették és kevés figyelmet szenteltek nekik. Habár a „reziliencia” vizsgálata nem szerepelt az atipikus skizofréniasok jellemzésében, a betegség előtti előéletükben mutatkozó kompetenciákra tekinthetünk úgy, mint egy viszonylag reziliens minta előrejelzője. A legkevésbé súlyos – atipikus – skizofrén betegek közös jellemzője volt egy viszonylag kompetens élet a munkahelyen és a társadalomban, valamint az, hogy képesek voltak a felelősségvállalásra, és házasságban éltek (Zigler és Glick, 1986).

Emmy Werner Hawaii-on végzett munkája úttörőnek tekinthető, melyben több olyan fenyegető tényezőt írt le, mely ártalmas lehet az egyén számára. A vizsgálat célja a protektív faktorok szisztematikus feltárása volt, melyek megkülönböztették egymástól a sikeresen, egészségesen alkalmazkodó és a kevésbé jól alkalmazkodó gyerekeket. Ezek a

korai kutatások a „reziliens gyerek” személyiségjegyeire koncentráltak, mint pl. az autonómia vagy a magas önértékelés, majd a tudományterület fejlődésével a kutatók egyre inkább úgy gondolták, hogy multidimenzionális okokat tételezhetünk fel a reziliencia hátterében (Werner és mtsai, 1971). Ennek a Hawaii-on végzett vizsgálatnak a folytatása Werner és Smith (1992, 2001) „Kauai Study” kutatása, melyben közel hétszáz gyereket vizsgáltak meg egy longitudinális study keretében, akiket 40 éves korukig követtek nyomon. A veszélyeztetett gyerekek főbb rizikótényezői között szerepeltek különböző perinatális problémák, komplikációk, az alacsony születési súly, a gyermekkori veszteségélmények, továbbá a nehéz életkörülmények, a nyomor, valamint a szülők mentális sérültsége, a szülők közötti rossz viszony vagy a család korai felbomlása. A longitudinális vizsgálat eredményei szerint a veszélyeztetett életkörülményekkel rendelkező gyerekek többségénél 18 éves korukra alkalmazkodási nehézségeket találtak, de 40 éves korukra kb. harmaduk stabil párkapcsolattal és munkahellyel rendelkezett, nem voltak mentális problémáik és többnyire elégedettek voltak az életükkel. A személyes védőfaktorok közül - melyek a reziliencia növekedéshez hozzájárulnak – különösen fontos a korai életszakaszban az olyan vonások, mint a barátságosság, nyitottság, szociabilitás, önállóság. 10 éves kor környékén a személyes védőfaktorok az értelmi képességek közül kerülnek ki, ilyen pl. a magasabb intelligencia szint, a jobb problémamegoldó képesség és a jobb olvasási képesség. 18 éves kor körül a legfontosabb személyes védőfaktorok a következők: elvárások a jövővel kapcsolatban, realiztikus pályaválasztási elképzelések, leleményesség, nagyobb felelősségtudat, hatékony érzelem és viselkedés szabályozás, önbizalom, optimizmus, vallásos hit, az élet értelmébe vetett hit és kiemelkedő tehetség valamiben. A családi védőfaktorok közül fontos a kiterjedt családi háló, ha kevesebb, mint négy gyerek van a családban, legalább két év korkülönbség van a testvérek között, az anya magasabb iskolai végzettsége, pozitív anyai magatartás, szoros kapcsolat egy gondoskodó szülővel, továbbá, ha a gyerek más családtagoktól is számíthat érzelmi támogatásra. A családon kívüli védőfaktorok közül érdemes megemlíteni az iskolához való kötődést, a gondoskodó tanár vagy mentor jelenlétét, olyan barátok választását, akik betartják a szabályokat és a normákat, valamint a különböző közösségi tevékenységben való részvételt (Werner és Smith, 1992, 2001).

Cederblad és munkatársai (1994) több évtizedig tartó longitudinális kutatásának középpontjában az életminőség és a mentális egészség vizsgálata állt. Salutogénikus megközelítést alkalmaztak, tehát vizsgálatukban azokra a tényezőkre koncentráltak, melyek a mentális egészség fenntartásához vezettek olyan helyzetben, amikor legalább

három mentálisan veszélyeztető körülmény volt jelen gyermekkorban. Egy svédországi prospektív longitudinális népességvizsgálat keretén belül beazonosították azokat a tényezőket, melyek az egészségre pozitív hatást gyakoroltak. Ezek közül a legfontosabbak a pozitív önértékelés, önbecsülés, a sikeres megküzdési módok alkalmazása, a belső kontroll és a jó intellektuális adottságok voltak. Eredményeik szerint az olyan gyermekkori családi tényezők, mint a bizalom teli kapcsolat a szülővel vagy a közös értékek pozitív hatással vannak a későbbi élethelyzetekre (Cederblad és mtsai, 1994).

Masten és munkatársai (1994) az USA-ban kétszáz gyereket vizsgáltak meg, majd 10 év múlva megismételték a vizsgálatukat az iskolai teljesítmény, a társas támogatás, az önértékelés és a különböző életesemények tekintetében. A vizsgálatban résztvevőket három csoportra osztották, megkülönböztettek reziliens-, kompetens-, és maladaptive fiatalokat. A reziliens fiatalok három kritériumnak feleltek meg: 1. veszélyeztető élethelyzetben lévő egyén a helyzetben a vártnál jobb eredményeket éri el, 2. pozitív alkalmazkodást mutat a megjelenő stresszt keltő események ellenére, 3. a trauma után viszonylag gyorsan felépül. A vizsgálat fontos eredménye, hogy kapcsolatot találtak a reziliencia és az intelligencia, valamint a probléma-megoldó képesség között. Szintén pozitív összefüggést tártak fel a reziliencia és a jó szülői, gondozói kapcsolat között. Eredményeik között szerepel továbbá az is, hogy a reziliens fiatalokat a magasabb intellektuális képesség mellett, alacsony negatív emócionális és alacsonyabb fokú szabálykövetés jellemezte, mint a kompetens- és maladaptive csoportba tartozó fiatalokat.

Masten és munkatársai leírták a különböző életkori szakaszok reziliens vonásait. Csecsemőkorban ilyen reziliens vonás a könnyű temperamentum, az attraktivitás és vitalitás, továbbá az, ha a gyerek a legidősebb gyermek a családban, valamint ha a következő testvér legalább két évvel fiatalabb. Szintén fontos reziliens vonás a biztonságos kötődés, a kevés szeparáció az anyától az első életévben, valamint a szociális orientáció és érdeklődés mások iránt. Az iskoláskort megelőző időszakban továbbra is lényeges reziliens vonás a szociális érdeklődés, valamint az, ha felkelti mások figyelmét maga iránt, a legalább átlagos intelligencia, az optimizmus, az önbizalom és a humorérzék. Az iskoláskorban szintén fontos a szociális érdeklődés, valamint a pozitív önértékelés, az önbecsülés, a kitartás képessége, a problémákra történő reflektálás képessége, a kognitív flexibilitás és a belső kontrollosság. Ezeken kívül ebben az életkorban lényeges még a függetlenség, a többféle érdeklődési kör és hogy képes legyen a problémáit másokkal megosztani. Serdülőkorban reziliens vonás a részletekre történő figyelem képessége, a kisebb mértékű testvér rivalizáció, továbbá a hit a siker elérésében, a mások iránti

érdeklődés, valamint a különböző közösségi szervezetekben, szociális eseményekben, sportban való részvétel és a felelősségérzet. A reziliens családra elsősorban a strukturáltság, a kohézió, a flexibilitás és a kommunikáció jellemző, valamint a hatékony megküzdési stratégiák. A családon kívüli tényezők közül lényeges a tanulás lehetősége, a szomszédok, rokonok, barátok, idősebb tanácsadók jelenléte, valamint krízis esetén a támogatottság megléte.

A rezilienciával kapcsolatos kutatások összefoglalásaként Schmolke összegyűjtötte azokat az általános protektív faktorokat, amelyek a rezilienciára pozitív hatással vannak. Ezek közül elengedhetetlen a stabil elsődleges tárgykapcsolat, az érzelmileg támogató nevelői légkör és a családi minták a konstruktív coping stratégiákra. Fontos továbbá többek között a felelősségvállalás a családon belül, a temperamentum adottságok, a kognitív kompetenciák, az én-hatékonyság valamint a pozitív énkép. Mivel a reziliencia egyes összetevőit befolyásolhatjuk, így a reziliencia fejleszthető. A reziliencia kutatások mostanában leginkább az alkalmazás irányába mutatnak, specifikus tréningeket, terápiás módszereket fejlesztenek ki a különböző traumát átélt, veszélyeztetett személyek és csoportok számára (Gy. Kiss, 2010).

II. 4. 2. Motiváció, szelf és reziliencia

A megközelítés és az elkerülés motivációját sokáig nem értelmezték a szelffel kapcsolatban. Azt mondhatjuk, hogy olyan személyek sajátossága a megközelítésre irányuló motiváció, akiknek magas a teljesítménymotivációjuk, magabiztosak, és nagy az önbecsülésük. Ezzel szemben az elkerülésre irányuló motiváció olyan személyek jellemzője, akik szorongóak és szelf érzetük bizonytalan. Tehát a biztos és pozitív szelf együtt jár a magabiztossággal és a pozitív ingerek megközelítésének háttérében áll. Ezzel szemben a bizonytalan és negatív szelf a szorongással jár együtt és a negatív élmények elkerülését váltja ki. A reziliens szelf az, mely jól felkészülve képes megküzdeni a stresszel valamint a fenyegető és negatív élményekkel. Természetesen felmerül a kérdés, hogy hogyan közelíthető meg egy kellemetlen, negatív inger averzív válasz nélkül. Az egyén elkerülő rendszere folyamatosan monitorozza a negatív ingereket, melyeket később igyekszik elkerülni. Azonban az a lehetőség is előfordulhat, hogy a jelen pillanatban történő megközelítés a hosszú távú elkerülés szolgálatában áll. Vagyis az egyén rövid távon közelít a negatív ingerhez, hogy hosszú távon elkerülhesse azt a kimenetelt, ami

fenyegető a számára. Fontos hiányossága a megközelítés-elkerülés modellnek ez a lehetőség, vagyis amikor az egyén minimális averzióval közelíti meg a negatív ingereket. Pedig ez a jelenség fontos jellegzetessége a stresszel való megküzdésnek és a rezilienciának (Showers és Boyce, 2008).

Számos empirikus munka mutatott rá, hogy kapcsolat van a szelf, a hangulat és az önértékelés között. A *szelf szervezettség értékelő alap modellje* (Showers és Boyce, 2008. Basic model of evaluative organization) a szelfről való tudás két fajtáját nevezi meg. Az egyik a részekre tagolt, a másik pedig az egységes, integrált szelf. Azok a személyek, akik nem rendelkeznek integrált szelftel, hajlamosak magukat tisztán pozitív vagy tisztán negatív aspektusból szemlélni. Szelf koncepciójukban egyaránt megjelennek pozitív és negatív jellemzők is, de ezek a szelf különböző aspektusaihoz kötődnek. Az integrált szelf esetében a pozitív és negatív tulajdonságok a szelf azonos aspektusához is kötődhetnek. Ez a szelf struktúra tehát jelentősen befolyásolja az egyén összképét önmagáról. Tagolt szelf esetében az aktuális érzések attól függenek, hogy a szelf pozitív vagy negatív aspektusai hangsúlyosabbak-e éppen. Ezek alapján a részekre tagolt szelftel rendelkező személyek között megkülönböztethetünk olyanokat, akiknél a pozitív tulajdonságok vannak túlsúlyban és olyanokat, akiknél a negatív tulajdonságok az erőteljesebbek. Az integrált szelftel rendelkező személyeket is hasonlóan két csoportra oszthatjuk, egyik a túlnyomóan pozitív, másik a túlnyomóan negatív tulajdonságokkal bírók csoportja. Az ő esetükben azonban pozitív integrált illetve negatív integrált képről beszélhetünk. Éppen ezért ez utóbbi két típus között nincs akkora eltérés, mint az integrálatlan pozitív és integrálatlan negatív között, mivel az utóbbiakban vegyesen fordulnak elő pozitív és negatív tulajdonságok. Fontos azért azt is leszögezni, hogy az integrált és tagolt szelfet nem két teljesen külön kategóriaként kell elképzelni, sokkal inkább egy kontínuum mentén helyezkednek el. Érdekes, hogy a pozitív, tagolt szelf jobban együtt jár a jó hangulattal és a magas önértékeléssel, mint a pozitív integrált szelf. Ennek hátterében az áll, hogy az én tagoltsága elősegíti a negatív hiedelmek izolációját és minimalizálja aktivációjuk valószínűségét. Viszont a negatív tagolt szelfhez képest a negatív integrált szelf kevesebb rossz hangulattal és magasabb önértékeléssel jár együtt.

A szelf szerveződések típusai nemcsak a hangulattal és az önértékeléssel függenek össze, hanem befolyásolják az egyénre jellemző motivációkat, célokat és a stresszel teli helyzetekben megjelenő megküzdésre is hatással vannak.

Ahogy korábban említettem a pozitív, tagolt szelf esetében az egyén elsősorban pozitív sajátosságaihoz fér hozzá, a negatív tulajdonságok mellőzve vannak, azokat

hajlamos elkerülni, figyelmen kívül hagyni. Ez áll a háttérben annak, hogy ezek a személyek sokszor túlbecsülik magukat, és a pozitív érzéseik néha nem reálisak. A pozitív tagolt szelffel rendelkező személyek önbecsülése relatíve bizonytalan és ők különösen érzékenyek a negatív interperszonális eseményekre és a szociális elutasításra. Motivációjukra a sikerorientáció jellemző.

Az integrált pozitív szelffel rendelkező személyek – szemben a tagolatlan pozitív szelffel rendelkezőkkel – képesek hozzáférni a negatív tulajdonságaikhoz. Ez a fajta megközelítés közelebb áll a valósághoz és sikeresebb alkalmazkodást tesz lehetővé ahhoz képest, mintha mellőzve lennének a negatív tulajdonságok. Ez a szelf szerkezet az egyéntől folyamatos erőfeszítést és találékonyságot követel, hiszen folyamatosan konfrontálódik a személy a distresszt keltő negatív tulajdonságokkal, hiedelmekkel. A negatív tulajdonságokhoz, hiedelmekhez történő folyamatos hozzáférés felkészíti, immunizálja az egyént a stresszel szemben, így nem éri őt felkészületlenül, amikor valóban bekövetkezik valamilyen negatív esemény. A negatív tényezők feldolgozása és ezek valamilyen pozitív tényezőkhez való kapcsolása sikeres megküzdést tesz lehetővé a felmerülő nehézségekkel szemben. Ezek az integrált pozitív szelffel rendelkező személyek magas rezilienciát mutatnak extrém stresszel járó helyzetekben.

Azon személyek, akik pozitív integrált szelffel rendelkeznek, egyben a legreálisabb szelffel is rendelkeznek. Ugyanis az erősen pozitív, de integrált szelfbe könnyebb integrálni a negatív tulajdonságaikat, így valószínűleg ők lesznek a leginkább reziliensek. Ezek a személyek mind a megközelítés mind az elkerülés tekintetében közepes szintet mutatnak. Ez a motivációs forma ideálisnak tekinthető, és ebben rejlik a legnagyobb rugalmasság. A negatív és pozitív tulajdonságokhoz való egyidejű hozzáférés reális képet ad az egyénnek önmagáról, képességeiről, készségeikről, így az ő teljesítménymotivációjuk célja valóban önmaguk tökéletesítése.

A negatív integrált szelffel rendelkező egyének legjobban azzal jellemezhetőek, hogy jó küzdők. Relatív negatív énképükön folyamatosan igyekeznek javítani. Ennek a csoportnak a prototípusai azok a szorongó egyének, akik fáradhatatlanul küzdenek, hogy megfeleljenek a különböző elvárásoknak. Motivációjukra a magas elkerülés és a közepes szintű megközelítés a jellemző, ők egyértelműen kudarckerülők.

A negatív tagolt szelffel rendelkező személyek hasonlóan a negatív integrált szelffel bírós személyekhez ugyanúgy viszonylag negatív énképpel rendelkeznek, de ők keveset tesznek azért, hogy helyt álljanak a különböző feladathelyzetekben. Negatív tulajdonságaik nemcsak túlsúlyban vannak, hanem elárasztják őket. Rájuk többnyire

alacsony arousal szint jellemző és hajlamosak a depresszióra. Ez a struktúra viszonylagos stabilitást nyújt egészen addig, amíg nem találkoznak a boldogság érzésével. A kapcsolataikra is a boldogtalanság és a stabilitás a jellemző. Mind megközelítés mind elkerülés motivációjában alacsony szintet mutatnak. Sem képességeik tökéletesítése, sem sikerorientáció, sem kudarckerülés nem jellemző rájuk.

Ennek a modellnek egyik nagy előnye, hogy a szelf szerkezet alapján előrejelzést nyújt nemcsak a motivációról, hanem a rezilienciáról is. Az egyik dimenzió a szelf szerkezetben a szelf összetettsége, ami lehetőséget teremt az egyén számára, hogy a negatív élményeket is megközelítse. Az összetettség egyik fontos komponense az, hogy hány aspektust használ a személy énje leírására, másik pedig az aspektusok különbözősége. Minél sokszínűbb az én leírása a komplexitáson belül, annál védettebb az egyén a különböző stresszorokkal szemben. Éppen ezért azok a személyek, akik magas szelf-komplexitással rendelkeznek, kevésbé intenzíven reagálnak a nehézségekre, mint azok, akik alacsony szelf-komplexitással rendelkeznek. Az előbbieket csoportjára kevésbé jellemző az elkerülés, hiszen képesek a nehézségekkel való szembenézésre. Ők általában közepes megközelítő motivációt mutatnak, és rezilienciájuk alkalmassá teszi őket arra, hogy a pozitív információkra összpontosítsanak.

II. 4. 3. A sport és a reziliencia kapcsolata

A reziliencia jelensége egyre népszerűbb kutatási téma, széles körben vizsgálják többek között a gyermeklélektan és az egészségpszichológia területén, de akadnak a pedagógia oldaláról közelítő kutatások is. Amennyiben a reziliencia fejlesztése, erősítése a központi kérdés, több vizsgálatban jelennek meg a sportban rejlő lehetőségek. Hiszen a sporttevékenység során jelen van a reziliencia legfontosabb kritériuma, a kihívással való szembenézés valamint a társas támogatás is, mely a reziliencia létrejöttét jelentősen befolyásolja.

Fontos kérdés, hogy vajon lehet-e a rezilienciát erősíteni és ha igen, hogyan. A reziliencia fejlesztése és az immunizáló eljárás között párhuzamot fedezhetünk fel. Éppúgy ahogy a védőoltás alkalmával az immunrendszer szembesül a kórokozóval, és erősödik általa, úgy fejlődik a reziliencia is egy-egy nehéz helyzet, kihívás során. A „kalandterápia” elkötelezett hívei úgy gondolják, hogy a kalandok során kikerülve a megszokott komfort zónából erősödik a résztvevők reziliencia szintje. Ennek bizonyítására 22 napig tartó

„Outward Bound” programot hajtottak végre, melyben 41 fiatal felnőtt vett részt. Az „Outward Bound” program végére az egyének erősebbnek érezték magukat lelkileg, mint korábban. A kalandos élmények közös átélése során a résztvevők között támogató csoportlétkör alakult ki. A társas támogatás a reziliencia egyik fontos protektív faktora, vagyis, ha az egyén úgy érzi, hogy támogató környezet veszi körül, akkor erősödnek a megküzdési képességei a különböző fenyegető körülményekkel szemben. A programhoz kapcsolódó kutatás fontos eredménye, egyrészt, hogy a kihívások során nő a résztvevők reziliencia szintje, másrészt, hogy a növekvő reziliencia és a társas támogatás között pozitív kapcsolat van. Az „Outward Bound” programban tapasztalt erősödő rezilienciára vonatkozó eredmények szélesebb körű vizsgálódást indítottak be. A legtöbb kutató azt hangsúlyozza, hogy ahhoz, hogy az emberek a mindennapi élet kihívásaival szemben sikeresen helyt tudjanak állni, szükség van rá, hogy találkozzanak fizikai és pszichés lehetőségeik határaival. Kellene az olyan helyzetek, melyek megmutatják az egyén képességeinek határát, a belső értékeit, és az ellenálló képességük mértékét (Neill és Dias, 2001).

Neill és Dias tanulmánya összefüggésbe hozható a sport és a reziliencia közötti kapcsolattal, hiszen a programban szereplő kihívások között több olyan feladat is található, melyek különböző sporttevékenységeket foglalnak magukba, mint például a kötélpályán történő járás, a barlangászás, a sziklamászás és a tájfutás. Ezen kihívások egy része kimondottan extrém sportnak tekinthető (Neill és Dias, 2001).

Henley és munkatársai szerint a játékos feladatok és a sportos feladatok, erőpróbák egyértelműen erősítik a gyerekek és fiatalok reziliencia szintjét, és hozzájárulnak az életükben előforduló nehézségek leküzdéséhez (Henley, Schweizer, de Gara és Vetter, 2007). A reziliencia kutatásában újfajta megközelítésnek számít, hogy a sport hozzájárul a nehézségekkel való sikeres megküzdéshez, valamint a rezilienciához. A sportos és játékos csoportos feladatok hozzájárulnak a gyerekek közösségi jóllétéhez valamint pszichés egészségükhöz. Tehát ezek a sportos játékos feladatok eszközt jelentenek a pszichés és szociális támogatás erősítésére valamint értékek közvetítésére és készségek elsajátítására. Ezen tevékenységek segítségével fokozódik a gyerekek érzékenysége egymás szükségletei és értékei iránt, megtanulják kezelni a kirekesztés és dominancia helyzetét, sikeresebben birkóznak meg az érzelmeikkel, és gyakorolhatják az önkontrollt. Továbbá ezen tevékenységek kapcsán lehetőségük van a gyerekeknek a konfliktusok nyugodt, biztonságos környezetben történő megbeszélésére és feloldására, valamint a frusztrációs

tolerancia fejlesztésére. Épp ezért ezek a sportos játékos programok hozzájárulnak a gyerekek és serdülők megfelelő viselkedésének kialakításához.

A nagy stresszel járó, valamint traumatikus események, helyzetek sikeres megoldása hozzájárul a jövőbeni stresszorokra adott reziliens válaszok számának növekedéséhez. Hasonlóan fontos szerepet játszanak a reziliens válaszok növekedésében a támogató társas kapcsolatok. A stresszel teli helyzetekben a gyerekek számára fontos védőfaktor a barátokhoz, családhoz illetve nem rokon felnőttekhez (mentorok, edzők) való kötődés. Ezekben a kapcsolatokban megtapasztalhatják a törődés és elfogadás érzését, melyek pozitívan befolyásolják fejlődésüket, ellenálló képességüket. Úgy tűnik tehát, hogy a sportos és játékos feladatok egyaránt biztosítják a stresszel járó kihívásoknak való sikeres megfelelést, valamint a társas támogatást, és ezáltal hozzájárulnak a reziliencia erősödéséhez.

A sport és a reziliencia kapcsolatával foglalkozó kutatások nagy része a reziliencia fejlesztésére fókuszál. Ezért számos kutatás alanyait olyan gyerekek, fiatalok jelentik, akik életük során valamilyen kiemelkedően stresszt keltő eseményt éltek át. Ilyen esemény lehet például háború, bántalmazás vagy hajléktalanság, de még gyerekkatonákkal folytatott sport-játék programról is írtak tanulmányt. A kutatások kisebbik része pedig a sportolókra fókuszál, olyan kérdéseket vizsgálva például, mint, hogy mi állhat annak a háttérében, hogy egyes sportolók egy-egy sérülés után új erőre kapnak és győzni is képesek, mások pedig hasonló helyzetben feladják és felhagynak a sporttal. Ezen kutatások egyértelműen azt mutatják, hogy a sport pozitív hatással van a megfelelő megküzdő potenciál kifejlesztésére, mely összefüggésbe hozható a sikerorientáció-kudarckerülés jelenségével. Az, hogy az egyén milyen megküzdési móddal reagál a felmerülő nehézségekre, kihívásokra, megmutatja, hogy milyen motivációs bázissal rendelkezik, azaz inkább a megközelítő vagy az elkerülő tendenciát preferálja, mely összefügg a reziliencia szintjével. Ezek a sportolókról valamint nehéz élethelyzettel is sikeresen megbirkózó személyekről szóló reziliencia kutatások háttérrel adnak a vizsgálatom extrém sportolókkal foglalkozó részéhez. Hiszen az extrém sportok kihívásai sokszor kiemelkedően magas stresszel járnak és az ezekben a helyzetekben való gyakori részvétel sikeres megküzdést vár el a sportolóktól.

III. VIZSGÁLAT

Kutatásomban proszociális kockázatvállalókat, antiszociális kockázatvállalókat és extrém sportolókat hasonlítok össze a temperamentum és karakter faktorok, a szenzoros élménykeresés, a teljesítménymotiváció és a reziliencia tekintetében.

III. 1. A vizsgálati személyek

A vizsgálati mintában kizárólag férfiak szerepeltek. A minta csoportonkénti és életkori átlagok szerinti bemutatását a következő táblázat tartalmazza:

4. táblázat: a vizsgált minta életkor szerinti eloszlása

	elemszám	életkor	Minimum érték	Maximum érték
Extrém sportoló	71	34,72±8,413	19	59
Proszociális kockázatvállaló	170	32,15±5,474	20	50
Antiszociális kockázatvállaló	194	33,53±9,252	18	58
Kontrollcsoport I. (TCI)	97	33,69±8,303	20	48
Kontrollcsoport II. (BSSS, AMS-R, RS)	60	33,24±7,645	19	44

A kockázatkereső magatartású vizsgálati személyeim három csoportba tartoznak. A következőkben részletesen be fogom mutatni az egyes csoportokat és sajátosságait, mely

által jól láthatóak lesznek, hogy milyen specifikus különbségek jellemzik a három kockázatvállaló csoportot.

Azt gondoltam, hogy mivel mind a három kockázatkereső vizsgálati csoport valamilyen szempontból eltér az átlagtól, ezért több információt nyújt, ha nem csupán a három csoport eredményeit vetem össze egymással, hanem a kapott eredményeket egy kontrollcsoport eredményeivel is összehasonlítom. Ezért a Temperamentum és Karakter kérdőív esetén kontrollcsoportként használtam fel a PTE Pszichológia Intézet adatbázisából 97 „átlagos” korban és iskolázottságban hasonló férfi adatait. A kontrollcsoport életkori átlaga $33,69 \pm 8,303$. A négy csoport között az életkor tekintetében nincs szignifikáns eltérés ($F(3;528)=2,043; p>0,05$).

A másik három kérdőív (BSSS-8, AMS-R, RS-15) esetén alkalmazott kontrollcsoport összesen 60 olyan személyből állt, akik semmilyen kockázatos tevékenységgel nem foglalkoznak. A kontrollcsoport tagjai a Miskolci Egyetem Gépészmérnöki és Informatikai Karának és az Állami- és Jogtudományi Karának levelező tagozatos hallgatói. Az általuk kitöltött kérdőívek között szerepelt egy szabadidős tevékenységekre vonatkozó kérdéssor is, mellyel azt kívántam feltérképezni, hogy végeznek-e valamilyen kockázatos tevékenységet. Azokat a személyeket, akik rendszeresen üznek valamilyen kockázatos tevékenységet (pl. motorozás, jégkorongozás) kizártam a kontrollcsoportból. A vizsgálatban való részvétel önkéntes, a válaszadás anonim volt. A kontroll mintában is kizárólag férfi személyek szerepeltek, az életkori átlag: $33,24 \pm 7,645$. A négy csoport között az életkor tekintetében nincs szignifikáns eltérés ($F(3;491)=5,940; p>0,05$).

1. csoport: Proszociális kockázatvállalók, azaz tűzoltók

Azért esett a választásom a tűzoltók csoportjára, mert úgy gondolom, hogy ők a szolgálatuk során valós fizikai kockázatot vállalnak, valóban kockára teszik a testi épségüket, egészségüket azért, hogy másokon segítsenek. Nem csak az égő épületek oltása során kerülnek veszélyes helyzetekbe, hanem sok esetben riasztják őket különböző káresetekhez, ahol önmagukat veszélybe sodorva tudják csak kimenteni az áldozatokat. Hasonlóan kockázatosnak gondolom többek között a magasban végzett ágak fűrészelését, kutak mélyéről emberek kimentését, valamint a darázs irtást, mely szintén a tűzoltók feladatai közé tartozik. Sok esetben a szélsőséges időjárás és a szélsőséges körülmények is veszélyforrást jelentenek. Előfordul, hogy egy-egy viharos nap során szinte folyamatosan

riasztják őket, egy-egy bevetés között nincs lehetőség étkezésre, pihenésre, még mosdásra sem, ilyenkor extrém körülmények között kell helyállniuk akár 10-14 órán keresztül.

Természetesen a tűzoltók csoportja sem tekinthető homogénnek abból a szempontból, hogy mi áll a pályaválasztás hátterében. Én feltételezek egyfajta hajlamot az ingerkeresésre, de előfordulhat, hogy valaki másfajta személyiség szerveződéssel választja ezt a pályát egyéb okok miatt. Előfordulnak ún. megélhetési tűzoltók, illetve van, akit a korai nyugdíj valamint a 24 órás szolgálatot követő 48 órás szabadidő vonz. Egy 2009-es toborzáson a tűzoltó jelölteket megkérték, hogy írjanak arról, mi vezette őket ehhez a pályához. A válaszadók közül senki nem említette a 24 órás munkaidőt követő 48 órás pihenőt, motivációjuk hátterében a munka érdekes, izgalmas és hasznos hősies oldala jelent meg. Többek között a következőket írták: „Szeretnék segíteni embertársaimon.” „Hivatás, közösség, összetartás, bajtársiasság, kihívás, férfiúi mivoltom kiteljesedése.” „Szeretnék a bajba jutott embereken segíteni, ez a munka egy kihívás, izgalmas és egyáltalán nem unalmas.” „...mivel inkább menteném az embereket, mint pusztítanám.” „A segítségnyújtás miatt jelentkezem tűzoltónak.” „Kiváltság olyan csapatban dolgozni, ahol nemes célokért küzdhet az ember.” (Moldova, 2010)

Összesen 170 tűzoltó vett részt a vizsgálatomban. Mindannyian férfiak, az életkori átlag: $32,15 \pm 5,4$; iskolázottság tekintetében az átlag: $11,93 \pm 0,97$ iskolában töltött év volt. A vizsgálat hozzáférhetőségi mintavételen alapult. Az adatfelvétel több Tűzoltóparancsnokságon zajlott le (Pécs, Siklós, Miskolc, Diósgyőr). A vizsgálatban való részvétel önkéntes, a válaszadás anonim volt. Az adatfelvételt a Tűzoltóparancsnokságok Főparancsnokának - valamint az egyes csoportok szolgálatparancsnokának engedélyével végeztem. Az adatfelvétel a laktanyák tantermeiben zajlott, ahol a tűzoltókon kívül csak én – a vizsgálat vezetője – voltam jelen. A vizsgálatban való részvételt egy fő utasította vissza. A kérdőívek kitöltése 1-1,5 órát vett igénybe. Minden Tűzoltóparancsnokságot három egymást követő nap látogattam meg, így volt lehetőségem az „A” „B” és „C” csoporttal is – azaz a teljes vonulós állománnyal – kitöltetnem a kérdőíveket.

2. csoport: Antiszociális kockázatvállalók, azaz kockázatos, erőszakos bűncselekmény elkövetők, börtön, illetve fegyházfokozaton lévő fogvatartottak

Összesen 194 fogvatartott vett részt a vizsgálatomban. Mindannyian férfiak, az életkori átlag: $33,5 \pm 9,2$; iskolázottság tekintetében az átlag: $8,89 \pm 1,71$ iskolában töltött év volt. Az adatfelvétel 8 börtönben zajlott le. Ebből három Megyei Büntetés-végrehajtási

Intézet volt. (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Miskolcon, Baranya Megyei BV. Intézet Pécsen és a Tolna Megyei BV Intézet Szekszárdon) Öt pedig Országos és Regionális Büntetés-végrehajtási Intézet. (Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Szegedi Fegyház és Börtön, Budapesti Fegyház és Börtön és a Váci Fegyház és Börtön) A vizsgálatokat először Dömény Sándor bv. Vezérőrnagy, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnok Biztonsági és fogvatartási Helyettese engedélyezte. (Ez az engedély a 24. számú mellékletben látható.) Ezt követően az Intézetek parancsnokaitól kértem engedélyt. (Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet: Dékány Zsolt bv. Ezredes, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet: Joó László bv. Ezredes, Tolna Megyei BV Intézet: Balázs Péter bv. Ezredes, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön: Rózsahegyi Tamás bv. Őrnagy, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet: Tikász Sándor bv. Ezredes, Szegedi Fegyház és Börtön: Dr Kiszely Pál bv. Dandártábornok, Budapesti Fegyház és Börtön: Frank Tibor bv. Dandártábornok, Váci Fegyház és Börtön: Vatai Gyula bv. Ezredes) A vizsgálatban való részvétel önkéntes, a válaszadás anonim volt. Az adatfelvétel a börtönök tantermeiben, illetve foglalkoztató termeiben zajlott, kis (10-15) fős csoportokban, ahol a fogvatartottakon kívül BV. Intézet hivatásos tiszthelyettesei is jelen voltak. A vizsgálatban való részvételt többen visszautasították. Egy-egy csoporttal a tesztkitöltés kb. 1,5-2,5 órát vett igénybe. Szerencsére több büntetés-végrehajtási Intézetben volt lehetőségem több csoporttal is kitöltetnem a kérdőíveket. A vizsgálatban való részvételt több jelenség is nehezítette, előfordult, hogy a fogvatartottak munkát végeztek, amikor a börtönbe látogattam, máskor épp az ebéd napirendi pontja szakította félbe a tesztfelvételt, voltak olyan fogvatartottak, akiket csak egymás után, külön időben lehetett tesztelni, mivel a bűntársak nem érintkezhetnek egymással. Sokaknak problémát okozott egyrészt a kitartó feladatvégzés, hamar elfáradtak, megunták és csak nehezen lehetett őket rávenni, hogy folytassák a válaszadást. Másrészt nehézséget jelentett a TCI állítások esetén a fordított megfogalmazás. (214. „Nem vágyom arra, hogy mindenki másnál jobban csodáljanak.”) Többen kértek segítséget az ilyen állítások esetén. Sok válaszlapot nem tudtam felhasználni, mivel a Likert-skála helyett a kérdések sorszámát karikázták be, vagy a TCI-nál egyértelműen látszott, hogy olvasás nélkül történt a válaszadás. (pl.:10 igaz, 10 hamis, 10 igaz, stb.) Ezek a nehézségek, valamint az alacsony iskolai végzettség és a feladattudat egyértelmű hiánya okoztak problémákat.

A fogvatartottak büntetés-végrehajtási Intézet helye és a bűncselekmény szerinti megoszlását az alábbi táblázat mutatja:

5. táblázat: A fogvatartottak Büntetés-végrehajtási Intézet helye és a bűncselekmény szerinti megoszlása

	emberölés	rablás	betörés	lopás	testi sértés	csalás	egyéb	Össz.
Miskolc	2		4	7	11			24
Sátoralja-újrhely	3	8		2		2		15
Tiszalök	7	3	1	3	1		2	17
Szeged	30	15		3		2	2	52
Pécs	4	9			1		1	15
Szekszárd	8	3	1		4		3	19
Vác	4	8	1	3		2	4	22
Budapest	18	9			2		1	30
Össz.	76	55	7	18	19	6	13	194

Az antiszociális kockázatvállalók csoportjába tartozó vizsgálati személyeim közül a legtöbben emberölésért töltik szabadságvesztésüket. Az emberölés a személy elleni bűncselekmények közé tartozik. A személy elleni bűncselekmények az élet, a testi épség, és az egészség elleni bűncselekmények összefoglaló kategóriája. Az élet elleni bűncselekmények, ez egyén ellen elkövethető bűncselekmények legsúlyosabb és legősibb fajtái. Büntetőtörvénykönyvünk szerint idesorozható: a gyilkosság, az emberölés, az indulatos emberölés, a megölt kívánságára elkövetett ölés, a gyermekölés és a gondatlan emberölés. A magyar jog szerint „a halál: amikor a légzés, a keringés és az agyműködés teljes megszűnése miatt a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása megindul.” (1997. évi CLIV. Tv. XI. fejt. 202.§ g in.:wikipwdia.hu) A Büntetőtörvénykönyv 166. § ír az emberölésről részletesen, mely a mellékletben megtalálható. (lásd: 1. számú melléklet) Az emberölés a legsúlyosabb, vissza nem fordítható, jóvá nem tehető bűncselekmény. Az emberöléses bűncselekmények nem sorolhatók homogén kategóriába. Az életellenes bűncselekmények felosztásában többféle osztályozás létezik. Vannak, akik a biológiai

ismérvek, mások a motívumok és akadnak olyanok, akik a normatív szabályozás szerint csoportosítanak. Lafargne nevéhez köthető a negyedik osztályozási lehetőség, ő a tettes és az áldozat közötti interakciót és a motivációs hátteret összességében vizsgálja. Ez alapján megkülönböztet konfliktusos, szituatív, nyereségvágyas, leplezéses és szexuális emberölést (Barkóczi, 1984).

Szintén sok vizsgálati személyem kerül ki a rablásért elítéltek közül. A rablás a vagyon elleni bűncselekmények csoportjába tartozik és a Büntető törvénykönyv 321. § mutatja be. (lásd 2. számú melléklet) A következő bűnelkövető csoport testi sértés miatt tölti szabadságvesztését, mely a személy elleni bűncselekmények közé tartozik és a Büntető törvénykönyv 170. § részletezi. (lásd 3. számú melléklet) A lopás büntetést 17 vizsgálati személy tüntette fel, mely a vagyon elleni bűncselekmények közé tartozik és a Büntető törvénykönyv 316. § mutatja be. (lásd 4. számú melléklet) Összesen hét fogvatartott írta, hogy „betörés” miatt van börtönben, azonban a betörés terminológia csak a hétköznapi szóhasználatban létezik, a jogász nyelv ezt nem ismeri. Amikor azt mondjuk „betörés” tulajdonképpen a tényállás, amire gondolunk „lopás, dolog elleni erőszakkal”. (316. § e.) (lásd 4. számú melléklet) Csalás elkövetéséért hat vizsgálati személyt ítélték el, mely szintén a vagyon elleni bűncselekmények közé tartozik és a Büntető törvénykönyv 318. § szól róla. (lásd 5. számú melléklet)

A fogvatartottak és a börtönadaptáció

A vizsgálati személyeim kiválasztásánál az adott Bv. Intézet Parancsnoka vagy az általa megadott „kontakt személy” nyújtott segítséget. Igyekeztünk olyan bűnelkövetőket felkérni a vizsgálatomban való részvételre, akik valóban kockázatos, erőszakos bűncselekmények elkövetői voltak. Több esetben volt lehetőségem többszörös emberölést elkövetett fogvatartottakat bevonni a kutatásomba, valamint olyanokat, akik különös kegyetlenséggel öltek, vagy többszöri visszaesőként fegyházfokozaton töltötték szabadságvesztésüket. Fontosnak gondolom azonban azt is figyelembe venni, hogy még a komoly fizikai kockázattal járó bűncselekmények esetében sem feltétlen vagy nem csupán az ingerkeresés áll a tettek hátterében. Természetesen minden egyes elkövető más és más ember, eltérő életpályával, körülményekkel, és mindenki mögött más út áll, ami a börtönbe vezette őt. Azonban mégis úgy gondolom, hogy akiből hiányzik a szenzoros

élménykeresés, vagy csak nagyon kis mértékben van jelen, az kis valószínűséggel keresi az olyan kockázatos helyzeteket, mint amilyen egy betörés vagy egy rablás.

Mivel nincs lehetőségem a bűnelkövetőket szabadlábbon vizsgálni, ezért fontosnak tartom figyelembe venni, hogy ezek a bűnözők nem csupán kockázatos bűncselekmények elkövetői, hanem egyben fogvatartottak is. Sokuk évek, esetleg évtizedek óta börtönben ül, mely valószínűleg nem hagyta őket változatlanul. Az elítéltek több éve élnek a külvilágtól elzárva, életük uniformizáltan és nemcsak erőteljes irányítás alatt, de folyamatos ellenőrzés mellett zajlik. A legalapvetőbb tevékenységeik időbeosztása, mint az étkezés, alvás vagy szabadlevegőn tartózkodás nem önálló döntés következménye és mindig társak jelenlétében történik.

Amikor valaki börtönbe kerül, egyik pillanatról a másikra teljesen megváltozik az addigi élete. Elveszíti a szabadságát, már nem teheti azt amit szeretne, bizonytalanná válik a jövőképe, kényelmetlen körülmények között kell eltöltenie a napjait, alkalmazkodnia kell a többi fogvatartotthoz, el kell viselnie a velük való konfliktusokat, és ami a legrosszabb, távol kerül azoktól, akiket szeret, a családjától, barátaitól. Ez a szociális depriváció az, amit a legnehezebb elviselni. A hosszú időre elítéltek általában magányosak, nem alakítanak ki kapcsolatokat a többiekkel. A rövid időre elítélt rabokkal azért nem, mert a szabadulásukkor fájdalmas lenne az elválás, a többi hosszú időre elítélt rab hasonló helyzetével pedig csak fokozza magányosságérzésüket. A börtönélet tehát sok szempontból hatalmas stressz helyzetet jelent a fogvatartottak számára, amellyel meg kell küzdeniük.

A büntetőeljárás, a letartóztatás és a bírói ítélet negatívan hat a bűnelkövetők önértékelésére és énképére. A börtönbekerülés már említett stresszorai szintén csökkentik az önértékelést és növelik a szorongást és a depresszió szintjét. Ez azonban néhány hónap múlva megszűnik, helyreáll az önértékelés és csökken a szorongás. Azt a folyamatot, ahogy az elítéltek alkalmazkodnak a börtönülethez börtönadaptációnak nevezzük. Ezt számos környezeti és személyiségbeli tényező befolyásolja (Boros és Csetneky, 2000).

A letartóztatás és a börtönbekerülés a társadalom negatív megítélését és elutasítását közvetíti az elítéltek felé, és ezt az énkép ellen irányuló támadást valamilyen módon semlegesíteniük kell. Ezen kívül a börtönélet deprivációi ellen is tenniük kell valamit, mert ez a tartós negatív énkép nemcsak szorongáshoz, hanem depresszióhoz, szélsőséges esetben öngyilkossághoz vezethetne. Mivel a társadalom, és annak a képviselői, a börtön személyzete elutasítja a bűnözőket, az énképük helyreállításához csak a szubkultúrához fordulhatnak. Az elítéltek hamar elsajátítják a szubkultúra értékeit és normáit, és egy hosszú folyamat eredményeképpen integrálódnak, beépülnek a szubkultúrába. A

tapasztalatok azt mutatják, hogy a rabok érzelmi problémái néhány hónapon belül rendeződnek és az énképük is pozitívabbá válik. Már a szubkulturális szocializáció kezdetén jelentősen csökken a szorongás, oldódik a depresszió és fokozódik az önértékelés, ami előnyös a fogvatartottak pszichés stabilitása szempontjából. Az elítéltek megpróbálnak a szubkultúra normái és értékei szerint élni, és így pozitív visszajelzésekben van részük, amik beépülnek az énképbe, csökkentik a bizonytalanságot és a szorongást, és a pozitív énkép stabilizálja a személyiséget. Ez tehát egy önmagát megerősítő kör. Minél inkább zártabb egy börtön, annál erősebb ez a börtön szocializációs kényszer. Természetesen a börtönszocializációnak nemcsak pozitív hatásai vannak. Kosewsky a börtönök működésének négy fontos elvét írta le melyek egyaránt lehetővé teszik a szubkultúra működését és a börtönök formális működését is. Ezek az erőszak elve, a kizsákmányolás elve, a szolidaritás elve és a status quo elve (Boros és Csetneky, 2000).

Az erőszak elve

Az informális csoportok rendszerint hierarchikus felépítésűek, és az ebben a rangsorban elfoglalt helyet a börtönben elsősorban az erőszak határozza meg. Ezen kívül azért számos egyéb tényező is befolyásolja azt, hogy ki milyen státuszhoz jut. Ilyen például az intelligencia, a szociális ügyesség, a börtöntapasztalat, a börtönszocializáltság és az elkövetett bűncselekmény súlyossága. A legfontosabb azonban mégis a fizikai erő és a verekedésben való ügyesség. Ha új elítélt érkezik, a többi elítélt mindent megtesz, hogy meghatározza a helyét a dominancia rangsorban. Többnyire verekedéssel tisztázzák azt, hogy hol a helye. Valaki kihívja, és ha veszít, alacsony státuszú „csicska” lesz. Ha ő győz, újra és újra ki kell állnia, amíg nem veszít, vagy meg nem nyeri az összes párharcot. Akiket legyőzött, azoknál magasabb státuszú lesz, nekik parancsolhat majd, akiket pedig nem, azoknak kell majd engedelmeskednie. A megszilárdult struktúra bár erőszak útján jött létre mégis erőszakcsökkentő hatású a későbbiekben.

A kizsákmányolás elve

Aki a börtönhierarchiában a legmagasabb státuszú, annak joga van a többieket kizsákmányolni. Ez egyrészt jelenti a különböző javak elvételét, parancsolgatást és akár szexuális erőszakot is. Az alacsony státuszúaknak pedig kötelességük ezt eltűrni, aminek fejében ők is előnyökhöz jutnak, valamint a szubkultúra rendszerének ismerete csökkenti a bizonytalanságérzésüket.

A szolidaritás elve

Ez a szubkultúra egyik legfontosabb normája. A szolidaritás szembenállást jelent a börtönszeméllyezettel szemben, akik szerintük a börtöndeprivációért felelősek. Minél zártabb a börtönrendszer és minél erősebbek a börtöndeprivációk, annál nagyobb a szolidaritás az elítéltek között, ami engedetlenségig vagy akár lázadásig is vezethet. A nyitottabb börtönökben ezzel szemben kevésbé jellemző a szolidaritás az elítéltek között, és kapcsolat alakulhat ki az elítéltek és a felügyelők között. A szolidaritás szintén az énkép helyreállítását szolgálja.

A status quo- elve

Ez azt jelenti, hogy létrejön egy egyensúly a fogvatartottak és a felügyelők között. Ennek értelmében a felügyelők nem kívánnak beleavatkozni a szubkultúra belső életébe, és cserébe az elítéltek betartják a napirendet, tisztán tartják a zárkájukat és a folyosót, szabályosan jelentenek. Nem hozzák kellemetlen helyzetbe a felügyelőt a felettesei előtt, aki ezért nem követeli meg a szabályok szó szerinti betartását, és szemet huny a kisebb szabálytalanságok felett. Mindkét félnek érdekében áll tehát a status quo fenntartása. Ha valamelyik fél mégis megsértené, a másik erre megtorlással reagál. A status quo elve tehát segít a fogvatartottaknak és a börtönszemélyzetnek egyaránt és fenntartja az egyensúlyt.

Korábban voltak olyan elképzelések, hogy a hosszú ideig tartó szabadságvesztés hatására leépül az intelligencia és irreverzibilis negatív változások következnek be a személyiségben. A vizsgálatok többsége ezt nem támasztja alá, sőt akadnak olyan kutatások is, melyek arról számolnak be, hogy a verbális intelligencia nőtt a börtönben töltött idő alatt. Sapsford (1978) és Rasch (1981) vizsgálati eredményei szerint a büntetés előrehaladtával csökkent a fogvatartottak szorongása, valamint a depressziójuk szintje. Ez persze nem jelenti azt, hogy a börtönlétnek nincsenek negatív hatásai. Eleinte a deprivációknak köszönhetően nő a szorongás és a depresszió szintje és csökken az önértékelés. A legfontosabb deprivációk a szabadságtól, a kényelemtől, a heteroszexualitástól, az autonómiától és biztonságtól való megfosztottság és a szociális kapcsolatok hiánya. Egy férfi szabadulása után így beszélt a börtön deprivációiról:

„Bent évek óta csak szürkét láttam. Szürkék az ajtók, a falak, az ágyunk, a pokrócunk, a ruhánk, és az örök ruhája is. Most szinte káprázik a szemem a sok színtől. Meg a fények és

hangok. Furcsa, hogy vannak női és gyerekhangok. De itt kint még a férfihangnak is ezer árnyalata van. Egy kicsit zsong is ettől a fejem.” (Féderer, 2001. o.n.)

Zamble és Porporino (1988) kanadai fogvatartottak hosszú nyomkövetéses vizsgálata során azt tapasztalták, hogy a depriváció rangsor a büntetés különböző szakaszaiban eltérő. Az interjúkat három különböző időpontban készítették. A börtönélet kezdetén a legnehezebben elviselhető a család és a barátok hiánya, a második helyen a szabadság hiánya állt, ezt követte a speciális tárgyak és tevékenységek hiánya, majd a konfliktus más elítéltekkel. A második alkalommal készített interjúk szerint még mindig a szociális kapcsolatok hiánya volt a legkínzóbb, ezt azonban ekkor már a kényelem hiánya követte, majd a szabadulás utáni értékkel való foglalkozás következett, és csak a negyedik helyre került a szabadság hiánya és az elítéltekkel való konfliktus visszaesett a hatodik helyre. Az utolsó három helyen alig változott a helyzet a három felvétel során, itt a kívánatos nevelési programok hiánya, a személyes biztonság- és a személyzet segítségének a hiánya található. Ahogy telik a büntetés ideje, csökkennek az elítéltek közötti konfliktusok és a szubkultúrába való beépülés hatására a személyzet és a nevelési programok leértékelődnek. Egy másik érdekes változás, mely a börtönben töltött idő előrehaladtával alakul ki, az, hogy csökken a büntudat, a bűnösség érzése. Valószínűleg ennek háttérében is a szubkultúrába való beilleszkedés áll. A vizsgálat során arra is fény derült, hogy a kezdetben fellépő érzelmi distressz és különböző érzelmi zavarok már a második interjú idejére jelentősen csökkentek, a harmadik beszélgetésre pedig úgy tűnt, hogy a fogvatartottak nagy része teljesen túljutott az érzelmi krízisen és önértékelésük is nőtt. Ezzel párhuzamosan viszont csökkent a motivációjuk az önfejlesztésre és a megjavulásra.

Az érzelmi zavarok rendeződésében és az önértékelés növekedésében egyrészt a szubkulturális szocializáció játszik szerepet, másrészt pedig a különböző coping technikák. A börtönélet nehézségeivel való megküzdés egy folyamat, mely során az elítélt kognitív és viselkedéses szinten erőfeszítéseket tesz a stressz forrását jelentő konfliktus rendezésére. Itt maga az erőfeszítés a fontos. A coping lehet sikeres és sikertelen, s ez függ egyrészt a stressz helyzettől, másrészt az egyéntől. A coping fontos része a börtönadaptációnak, hiszen az alkalmazkodást segíti. Ez egy adaptív mechanizmus, mely két fontos részből áll. Az első egy primer értékelés, mely során az egyén felméri a helyzetet abból a szempontból, hogy az ránézve veszélyes vagy semleges, és ez határozza meg a továbbiakat. A második lépés a szekunder értékelés, mely során az egyén kiválasztja az adott helyzetben legmegfelelőbb coping technikát, majd ennek alkalmazása után újból értékeli a helyzetet.

A két szakasz egymásra épül, és szoros kapcsolatban van egymással. A coping technika kiválasztásánál fontos szerepe van a korábbi tapasztalatoknak.

Zamble és Porporino (1988) térképezte fel az elítéltek különböző coping technikáit a börtönben és a szabad életben. Kint is és bent is a leggyakrabban alkalmazott módszer a reaktív probléma megoldás, ami a felmerülő problémára irányul mindenféle tervezés és előrelátás nélkül. Ezzel szemben az előzetesen probléma orientált viselkedés esetén az egyén elemzi a problémát és megtervezi az akcióját. Ezzel a copinggal csupán minden hatodik elítélt él. Általában alacsony színvonalú coping technikákkal rendelkeznek a fogvatartottak. A menekülés az a technika, mellyel a börtönben kétszer annyian élnek, mint kint. Ez kint általában tényleges fizikai helyzetváltoztatással járó menekülést jelent, míg bent a kínzó gondolatok elől való menekülést jelenti. Szintén gyakran élnek az elkerülés módszerével, valamint a szociális támogatás lehetőségével. Egy másik népszerű coping az enyhítés. Ilyen például a családtagok fényképének nézegetése. Az újraértékelés és a kognitív coping magasabb szintű lehetőségek, melyeket a börtönben gyakrabban alkalmaznak, mint a szabad élet során. A vizsgálat során az is kiderült, hogy az alkalmazott coping stratégiák a börtönben eredményesebbek voltak, mint a kinti világban. Ezt úgy magyarázhatjuk, hogy a börtön sok problémát kreál, de egyben a börtön szabályokkal megadja a lehetséges válaszokat is, és megköveteli, hogy az elítélt ezek közül válasszon. Így a bűnelkövetők nem választhatják a szabad életben alkalmazott nem megfelelő, inadekvát, romboló hatású módszereket, például az alkoholt vagy a drogokat. Másrészt pedig a börtönben az igazán nagy problémák nem megoldhatók, így megnő a megkerülő, alacsony szintű, ideiglenes hatást biztosító módszerek preferenciája, melyek kint már nem igazán hatékonyak. Az eredmények tehát nem azt jelentik, hogy a bűnözők a börtönben eredményesebben oldják meg a problémáikat, hanem, hogy az alkalmazott coping stratégiák a börtönben eredményesebbek, mint a szabad életben. Ha a börtönbeli coping olyan sikertelen volna, mint a kinti élet során, akkor sokkal gyakoribbak volnának a börtönökben az öngyilkosságok, betegségek, depresszió, zavargások és egyéb diszfunkcionális viselkedések. Úgy tűnik tehát, hogy a börtönben nem új hatékony coping technikák alakulnak ki, hanem azok lesznek eredményesek, akik hatékony megküzdési lehetőségeket hoztak magukkal a börtönbe. A második és harmadik alkalommal felvett interjúk azt mutatták, hogy nincs lényeges különbség az alkalmazott coping technikákban a börtönben töltött idő különböző szakaszaiban, csupán az enyhítés fordul elő gyakrabban a későbbiekben. A szabadságvesztés idejének előrehaladtával az elítéltek egyre jobban alkalmazkodtak a börtönélet rutinjához és monotóniájához és egyre inkább a jelenre

koncentráltak. Nem foglalkoztak a jövőjükkel és a múltból is csupán a pozitív élményekre emlékeztek. Megfigyelhető továbbá a szociális kapcsolatok beszűkülése is. Az eredmények azt mutatják, hogy a bűnelkövetők gondolkodása a büntetés előrehaladtával fegyelmezettebb lett, és nagyobb önkontrollal rendelkeztek gondolataik felett, mint korábban. Emellett a szociális viselkedésük is kontroláltabb lett, megedződtek a börtönélet során. A foglyok tehát megbirkóznak a börtönélet nehézségeivel, ami jól mutatja az emberi alkalmazkodó képességet. Úgy tűnik azonban, hogy a börtönbeli viselkedésminták nem igazi tanulási folyamat eredményei, mivel ezek szabadulás után nem maradnak fenn, akkor ismét azok a coping technikák aktivizálódnak, melyek a börtönélet alatt mintegy „mélyhűtve” várakoztak. A vizsgálat arra is rámutatott, hogy negatív korreláció van a bebörtönzések száma és a coping sikeressége között, azaz azok a személyek, akik már korábban többször voltak börtönben, sikeresebb coping technikákat alkalmaztak, mint az első büntényesek, nem csak a börtönben, hanem kint is. Hughes és Zamble (1993) pedig arra az eredményre jutottak, hogy a nem bűnözők magasabb színvonalú coping technikákat alkalmaznak a különböző stressz helyzetekben, mint a bűnözők.

A büntetőeljárás és főleg a bebörtönzés hatalmas stresszt jelent az elítéltek számára, mely szorongáshoz, depresszióhoz és önértékelési problémákhoz vezet. Azonban ezek a nehézségek és a deprivációk nemcsak a kezdeti szakaszban hatnak a fogvatartottakra, hanem a szabadságvesztés egész ideje alatt. Az elítélteknek nap mint nap szembe kell nézniük és meg kell küzdeniük ezekkel a problémákkal. Egyik ilyen megküzdést elősegítő lehetőség a már említett szubkulturális szocializáció, ami tulajdonképpen egy kontraszocializációs folyamat, hiszen a szubkultúra értékrendje és a társadalom értékrendje nem esik egybe. A börtönszocializáció megváltoztatja az elítéltek személyiségét, és ettől kezdve a szubkulturális értékrend határozza meg viselkedésüket. Legfontosabb hatása az énkép és az önértékelés helyreállítása a pozitív visszajelzéseknek köszönhetően. Van azonban negatív hatása is, hiszen a társadalmi értékekkel ellentétes normákat tekintik az elítéltek sajátjuknak és ez a szabadulás után növeli a visszaesések lehetőségét.

3. csoport Kockázatos sporttevékenységet űzők, azaz ejtőernyősök, sziklamászók, vadvízi evezősök és airsoft játékosok

A vizsgálati személyek közül az extrém sportolók képviselőre tettem a legnehezebben szert. A bűnelkövetők – mivel hosszú éveket töltenek a börtönök és fegyházak falai között – viszonylag sok szabadidővel rendelkeznek és ha nem voltak

különösebben ellenségesek, akkor szívesen ültek le kitölteni az általam hozott kérdőíveket. A Tűzoltóparancsnokságokon – amennyiben nem volt éppen riasztás – szintén volt a tűzoltóknak 24 órájuk, amiből egyet szívesen rám, illetve a vizsgálathoz szükséges tesztekre szántak. Ezzel szemben az extrém sportolók jóval kevesebb szabad – rám számítható – idővel rendelkeztek. Az időm nagy részét az ő felkutatásuk, a velük való időpont egyeztetés és a kitöltött kérdőívek begyűjtése tette ki.

Összesen 71 fő vett részt a kutatásomban. Mindannyian férfiak, az életkori átlag: $34,7 \pm 8,4$, iskolázottság tekintetében az átlag $13,7 \pm 2,28$ iskolában töltött év volt. Közülük 17 fő ejtőernyőzik, 7 fő vadvízi evezős, 36 fő sziklát vagy műfalat mászik, 6 fő airsoftozik, és öten több extrém sporttevékenységet is űznek párhuzamosan. Az ejtőernyősöket reptereken (Kaposújlak, Börgönd, Dunaújváros, Miskolc) látogattam meg, de mivel az ugrásra szánt idejükből nem szerettem volna elvenni, így a teszteket elvihették, hogy otthon töltsék ki. Ezek közül a kiosztott kérdőívek közül a többség nem került vissza hozzám, pedig több héten, hónapon keresztül írtam nekik emailen, illetve hívtam őket telefonon, de hiába. A vadvízi evezősöket egy ismerősön keresztül találtam meg. A mászók nagy részét pécsi és budapesti mászó termekben, illetve külső helyszíneken kerestem fel. Az airsoftos vizsgálati személyeimmel pedig egy fórum segítségével létesítettem kapcsolatot. Sok kérdőívet küldtem el emailen, melyek nagy részét szintén nem kaptam vissza. Nemcsak az időhiány jelentett visszatartó erőt a tesztkitöltéssel kapcsolatban. A legkülönbélebb indokokkal találkoztam, volt, aki szívesen segített volna, de pszichológiai teszteket „elvből” nem tölt ki, és ehhez tartja magát. Volt olyan személy, aki az előzetes ismeretnyújtást követően rábólintott, majd másnap küldött egy emailt, hogy nem tetszenek neki a kérések, és így inkább nem tölti ki. stb.

Az általam vizsgált extrém sportolók nagy része hobbiszerűen űzi az adott sporttevékenységet, de akad közöttük néhány, aki professzionális szinten sportol.

Néhány mondatban szeretném bemutatni az általam vizsgált személyek extrém sportágait. Először is tisztázom az extrém sport fogalmát. Maga az extrém szó az Új Lexikon definíciója szerint „1. szélsőséges, végletes, túlzó, szertelen, 2. rendkívüli.” (Kovács, 2004. 234. o.) Az extremitás a szokványostól, a hétköznaptól jelentős mértékben eltérő. Sággy Zoltán a sporttevékenység során eltérő extremitásokat különböztet meg, aszerint, hogy miben jelentkeznek: Megjelenhet egyrészt az energiafelhasználásban, időtartamban (ultramaraton, ironman) másrészt a veszély mértékében (vadvízi evezés, ejtőernyőzés, siklóernyőzés, bangy jumping, sziklamászás, kommandós tábor) vagy mindkettőben együttesen (Mount Everest expedíciók, Föld körüli vitorlázás). Az extrém

sportok rekreációs irányzatként elsősorban az „Élmény-hangsúly”-hoz „élménykereső” irányzathoz tartoznak. De emellett az extrém sportok többsége egyben outdoor sport is, azaz természeti sport. Az élmény egy részét tehát az izgalom, a kaland és a kihívás adja, más részét pedig, hogy kiszakadunk a mindennapi környezetből, ezen kívül a táj látványa és a friss levegőn való mozgás öröme. Az extrém sportok nagy része a fun-sportok közé tartozik. Ez alatt azt értjük, hogy a fanatikusok megszállottan kötődnek az adott sporttevékenységhez, legszívesebben folyamatosan aktívan üznék ezeket a sportokat. A legnagyobb hajtóerő ezekben a sportágakban az élmény, az élvezet, a szórakozás. Ezekben a sportokban adódhatnak olyan helyzetek, amikkel a hétköznapi életben szinte soha nem találkozánk, és ezáltal személyiségünk olyan oldala is előtérbe kerülhet, mely a mindennapok során rejtve van. Ezen időtöltések során találkozhat az ember saját félelmeivel, sőt nemcsak szembenézhet velük, hanem le is győzheti azokat. Az is igaz, hogy az ember egy bizonyos szinten túl az életével játszik, de ezen sportágak képviselői szerint pont ez az, ami ennek az egésznek a sava-borsát adja, és amitől nagyon jó és intenzív az egész élmény. Az extrém sportolók leginkább a hegyi-, a vízi-, a légi-, a biciklis- és a téli sportok kedvelőiből kerülnek ki. Az ezekkel a sportokkal foglalkozók nem különülnek el élesen egymástól, sok az átfedés, többen üznek párhuzamosan többféle extrém sportágat. Bár az extrém sportok a rekreációnak csak egy kis és szélsőséges szeletét alkotják mégis egyre többen érdeklődnek irántuk és egyre népszerűbbek, hozzáférhetőbbek (Kovács, 2004).

Egy hegymászó írja egyik expedícióját követően a következőt, mely véleményem szerint bármelyik extrém sporttevékenységet űző sportoló szájából elhangozhatott volna a saját sportágával összefüggésben: „A sziklákon nem éreztem az enyhe adrenalinszint-emelkedés jóleső bizsergését. Éreztem viszont torokszorító és láb remegtető rettegést a végtelen és a véges tartomány összefonódásának közelségében. A mélység húzóereje nagy. Akit egyszer elkap, aligha fog visszasétálni a rajthoz egy újabb fordulóra. Mindazonáltal a „mégis miért”-re még keresem a választ. Kell lennie. Egy csúcson találom meg vagy magamban? Ki tudja...” (Nagyváthy, 2006. 37. o.)

Az ejtőernyőzés bemutatása

Az ejtőernyőzésen belül számos versenyyággal találkozhatunk, ilyen a relózás, a célba ugrás, a légdeszka, a szabad stílus, stb. De az ejtőernyősök legnagyobb része nem versenyző, hanem hobby ugró, ún. *fun jumper*.

Az ugrást különböző magasságokból lehet végrehajtani 1000 – 4000 m-ig. Általában repülőgépből (L410, AN2, C206, stb.), de egyéb légi járműből, hőlégballonból, helikopterből is lehet ugrani.

Az ejtőernyős ugrást az alábbi részek alkotják. A gépelhagyást követően kezdetét veszi a szabadesés. Ez a nyitás pillanatáig tart. Addigra kb. 230Km/h sebességre tesz szert az ugró. Különböző testhelyzetekben lehet zuhanni. Legáltalánosabb a stabil helyzet, mely egy hason fekvő erőteljes homorító pozíció, de lehet ülve, állva, fejen stb. zuhanni. Ezt követi az ereszkedés szakasza. Ilyenkor a személy süllyedését a kupola lassítja. Ez az irányítózsínókkal jól irányítható, így könnyen a reptér fölé lehet vele repülni. Végül a földet érés következik, melyet az ún. lebegtetés mozdulata előz meg, azaz az irányító zsínókkal megfelelő időben és magasságon történő fékezés.

A felszerelések közül a legfontosabb természetesen az ejtőernyő. Ez egy konténerben helyezkedik el megfelelően behajtogatva. (Általában mindenki magának hajtogat, de vannak a reptereken külön ezzel foglalkozó hajtogatók, illetve a növendékeknek eleinte az oktatójuk hajtogat.) A konténer pedig a tokban található. Egy tokban két ernyő foglal helyet, melyek általában teljesen egyformák. A tokot a mellheveder és a két combheveder rögzíti az ugró hátára. A főernyő alul található, ez az, amit az ejtőernyős minden ugrás alkalmával kinyit a kioldó segítségével, illetve az ugrások után behajtogat. A kioldó vagy a nyitóernyő a tok alján található, ennek meghúzása indítja el a nyílási folyamatot. (A kioldós ernyők esetén a rugós kisernyő rántja ki a tokból a konténert, majd a zsínórok lefűződése után feltöltődnek a cellák, és kész kupola lesz az ugró feje fölött. A kidobós kisernyős felszerelésnél pedig a kidobott nyitóernyő húzza ki a felkötőszalag segítségével a konténert a tokból, a nyílási folyamat többi része az előzővel megegyező.) A tartalékernyő pedig felül található. Ezt csupán olyan emberek hajtogathatják, akik külön ilyen végzettséggel és engedéllyel rendelkeznek. Erre az ernyőre csak vészhelyzet esetén van szükség, ha a főernyő valamilyen ok miatt egyáltalán nem nyílik, vagy egyéb nyílási rendellenesség történik. Ilyenkor az ugró feladata, hogy a

főernyőt leoldja, azaz a leoldó párna meghúzásával eltávolítsa, és egy másik fogantyú meghúzásával kinyissa a mentőernyőt.

Hasonlóan fontos, és elengedhetetlen eszköz a magasságmérő. Erre azért van szükség, hogy az ugrónak folyamatos magasságkontrollja legyen. Ezenkívül fontos a fejevédő, a szemüveg, a zsinorvágó kés, a zárt ruházat, a kesztyű és a sportcipő. Növendékeknél fontos lehet a rádió, mely a földről történő irányítást biztosítja. Egyéb kiegészítő eszköz a csipogó, vagy ditter, mely bizonyos magasságokat jelez (pl.: nyitási és vészmagasság).

Aki az ejtőernyőzés iránt kedvet érez, kétféle tanfolyam közül választhat. Mindkettőt egy elméleti oktatás előzi meg, melyben a legnagyobb hangsúlyt a vészhelyzetek és azok megoldása kapja. Az egyik lehetőség a bekötött légcéllás tanfolyam, mely során az első 6 ugrásnál nem az ugró nyitja ki az ernyőjét, hanem az a gépelhagyást követő 3 sec.-en belül automatikusan kinyílik. Ezek az ugrások alacsony magasságról történnek. Ezt követően lehet egyre magasabbról ugrani, és folyamatosan nő a szabadesés ideje is. A másik lehetőség a gyorsított szabadeső tanfolyam, azaz az AFF tanfolyam, mely során már az első ugrás akár 4000m-ről történhet, természetesen rögtön zuhanhat is a növendék. Biztonságát eleinte két, majd a harmadik ugrást követően egy oktató biztosítja, aki együtt ugrik a növendékkal. A tanfolyam 9 szintből áll, ahol a növendéknek különböző feladatokat kell teljesítenie, míg végül önállóan ugorhat. Ami még fontos lehet az ejtőernyőzéssel kapcsolatban az az, hogy erősen időjárásfüggő, és elég költséges sportág, de az élmény mind az idő, mind az anyagi ráfordításért kárpótol.

A vadvízi evezés bemutatása

A vadvízi evezés a 20. század közepétől kezdett népszerű sportággá válni. A zuhatagos hegyi folyókon való evezésnek több válfaja létezik. Az egyik legismertebb a raftingolás, a másik a vadvízi kajakozás. A raftingolás rafttal, nagyon erős felfújható gumicsónakkal történő evezést jelent, ahol egyszerre több ember, 4-12 fő is ülhet. A raftot eredetileg az amerikai hadsereg számára fejlesztették ki, az elit alakulatok speciális bevetéseken használták. Hamarosan a civil lakosság is felfedezte a benne rejlő lehetőségeket, azaz, hogy ezek a gumicsónakok szinte mindent kibírnak, a veszélyes, sziklás vadvizek sodrását is. A vadvízi evezés ezen válfaja ma már nem csak a kalandkereső extrém sportolók szabadidős tevékenysége, hanem bárki számára

hozzáférhető. Sok esetben használják csapatépítő céllal, és ez tekinthető az egyik legbiztonságosabb extrém sportnak. Ezzel szemben a vadvízi kajakozás – ahol egy, maximum két ember ül egy kajakban – valódi veszélyeket rejt. Egyrészt ezek a kajakok a gyors folyású hegyi folyókon jóval nagyobb sebességgel haladnak, másrészt a felborulás veszélye is fenyegetőbb. Borulást követően visszafordulni (eszkimózni) még sík vízén sem egyszerű, nemhogy a vad víz sodrásában, ahol ráadásul számtalan szikla jelenléte is növeli a feszültséget. A vadvizeket veszélyesség alapján I-V-ig osztályozzák.

A vadvízi evezés esetén fontos a védőfelszerelés, mely véd a sziklák okozta sérülésektől, illetve vízbeeséskor fenntartja a kajakost a vízfelszínen. Ilyen védőeszköz a sisak, mely a fejsérülésektől véd, biztonságban tartja a koponyát, a halántékot és a tarkót. Továbbá a neoprén ruha, mely a hideg víztől, illetve a kisebb ütésektől és zúzódásoktól véd, szintén fontos még a mentőmellény, valamint a dobózsák, ami egy zsák alakú mentőkötél, mely egymás vízből való kimentésére szolgál. A dobózsák 15-20 méter hosszú, erős, feltűnő színű mentőkötélet tartalmaz. (www.kihagy6atlan.hu)

A szikla- és fal mászás bemutatása

A sziklamászás sok esetben szorosan kapcsolódik egyéb rekreációs tevékenységekhez, mint pl. a gyalogtúrázás vagy hegymászás. A sziklamászás a 19. század végén indult hódító útjára, de igazán csak az 1960-as évektől beszélhetünk sportmászásról. Folyamatosan vált ketté a hegymászás és a sziklamászás. Ebben az játszott szerepet, hogy egyre több csúcsra vezető útvonal keresztezett sziklafalakat, majd egyes utak kimondottan ezeket a sziklás részeket célozták meg. Azonban mind a mai napig része a sziklamászás a hegymászásnak. (Kovács, 2004)

A sziklamászásnak több változata létezik. Az egyik a *szabadmászás*, ami alatt azt értjük, hogy a biztosító eszközöket (ék, szög, kötélgyűrű) a mászó saját maga helyezi el a sziklafalban. A *sportmászás* esetén a segédeszközöket a mászó nem használja előrehaladása céljából, csak biztosítás céljából, tehát ezeknek az eszközöknek csak biztonsági funkciójuk van. A cél ez esetben a célratörő és harmonikus mászómozgás és a fizikai korlátok leküzdése. A mászó iskolákban ezek a biztosítási pontok már előre elhelyezettek. A sziklamászás egy másik változata a *boulderezés*, mely kisebb szikla mászását jelenti kötélen kívül alacsonyabb magasságban, ahonnan még nem veszélyes leesni vagy le is lehet ugrani. Főleg edzésre használják, elsősorban a mászó technikát, a koordinációt és az erőt fejleszti. A mászás ezen formája a legelérhetőbb változat, bárki

kipróbálhatja. Ugyanakkor a boulderezés a mászás egyik legnehezebb, legtöbb technikai tudást igénylő ágazata. Bár a szakaszok rövidek, többnyire nehéz mozdulatokat kell produkálni. Végül megkülönböztetnek még *mesterséges mászást*, mely azt jelenti, hogy a sziklafalon különféle technikai segédeszközök használatával történik a feljutás. Ilyen eszközök lehetnek pl. ékek, kampók, kötélletrák. Ezen kívül beszélhetünk még *versenymászásról* is, melyen belül elkülöníthető a gyorsasági, nehézségi és boulder változat. A gyorsasági verseny célja, hogy egy viszonylag könnyebb úton a lehető legrövidebb idő alatt feljusson a versenyző a tóra. Általában párban indulnak és nem látják egymás mászását a versenyzők. A nehézségi verseny célja, hogy minél magasabbra jussanak a versenyzők a kijelölt útban. A mászásra fordítható idő limitált. A boulder versenyeken több kijelölt nehéz utat kell a versenyzőknek egymást követően megmászni, a nyertes az, aki a legtöbb utat sikeresen megmássza. A versenyeknek van tornatermi műfalas változata is, ahol egyik előny, hogy a mesterségesen épített mászófalakon könnyen változtatható az utak nehézsége, másik, hogy bármilyen időben megrendezhető (Kovács, 2004).

Az 1970-es 1980-as évektől vette kezdetét a mesterséges mászó falak építése elsősorban gazdaságossági és kényelmi szempontok miatt. Itt állandó körülmények között, a nap bármely szakában és bármilyen évszakban lehet gyakorolni a sportágat. Ezzel kialakult a műfal mászás, mely a legbiztonságosabb formája a mászásnak. Az épített falon kisebb szerep jut a kreativitásnak, mentes az időjárás hatásaitól. A legtöbben párhuzamosan úzik a szikla és a falmászást, de akadnak olyan sportolók is akik csak az egyiket vagy a másikat preferálják

Az airsoft bemutatása

Az airsoft egy katonai jellegű csapatjáték, amely több szempontból hasonlít a paintball-hoz. Közösek a gyökereik, mindkettő Japánból ered, ahol a 2. világháború után olyan szigorú fegyvertörvény lépett életbe, mely megtiltotta a polgároknak, hogy éles lőfegyverrel rendelkezzenek. Az airsoft az 1970-es években indult világhódító útjára a szigetországból. Az airsoft játékosok elhagyott gyártelepeken, erdők mélyén csapatokra osztva egymás ellen harcolnak, ahol a cél az ellenfél játékosainak kilövése. Az airsoft fegyverek azonban nem festékekkel töltött lövedéket, hanem 6 mm-es (ritkább esetben 8 mm-es) tömör műanyag, szabályos gömb alakú golyókat - úgynevezett BB-eket lőnek. Ezek a lövedékek képesek fájdalom, sőt akár sérülés okozására is. Az airsoft fegyverek 1:1

méretarányú fegyvermásolatok (replikák), vagyis szinte megszólalásig hasonlítanak az igazi fegyverekre. Mivel az airsoft lövedék nem hagy olyan jól látható nyomot, mint a paintball, ezért ez egyfajta becsületjáték, hiszen az eltalált játékos „megvolt” felkiáltással vagy kézfeltartással jelzi, ha eltalálták. „Az airsoft játékosok nem képviselnek semmilyen katonai vagy félkatonai szervezetet, politikai, vallási, vagy etnikai csoportot. Az airsoft biztonságos, erőszakmentes, stratégiai-taktikai játék, melyet törvénytisztelő állampolgárok százezrei űznek világszerte. Az airsoft nem kívánja a háborút, a fegyveres konfliktusokat dicsőíteni, nem a valóságot szimulálja - csupán egy játék. Az airsoft eszközök olyan országokban is szabadon birtokolhatók, ahol a legszigorúbb szabályozás alá esik a fegyvertartás.” (Magyar Airsoft Szabályzat in: www.airsofujonc.hu)

III. 2. Alkalmazott vizsgálati módszerek

III. 2. a.) TCI (Cloninger féle Temperamentum és Karakter Kérdőív)

A temperamentum és karakter sajátosságok feltérképezésére a Cloninger féle Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI) magyar nyelvű változatát használtam, mely a 20. számú mellékletben megtekinthető. Mivel magát az elméletet már korábban ismertettem, itt csak a kérdőív legfontosabb jellemzőit mutatom be.

Cloninger az eredetileg 80 tételű Three-dimensional Personality Questionnaire-t (TPQ) az újdonság-keresés, a jutalomfüggőség és az ártalomkerülés mérésére fejlesztette ki. Ez a személyiségzavarok altípusait elkülönítette egymástól, de nem különítette el a személyiségzavarban szenvedőket a normál populációtól. Később a karakterfaktorok beemelésével a hét faktoros együttes mérésére hozta létre a 240 tételből álló Temperament and Character Inventory-t (TCI 1994), mely 15 éves kortól vehető fel (Rózsa és mtsai, 2005).

Cloninger személyiségkérdőíve személyiségmodelljére épül, melyben egy egységes biopszichoszociális elméletbe próbálja integrálni a normál személyiségváltozókat, a pszichiátriai zavarokat, a neurobiológiai mechanizmusokat és a tanuláselméletet. Elméletében a tanulást és a szociális változókat, ill. a genetikai és biológiai változókat is egyaránt fontosnak tartja. Két fő oldalról közelíti meg a személyiség fogalmát, ez pedig a temperamentum és a karakter.

A temperamentum – ahogy a korábbi Temperamentum és karakter fejezetben láthattuk - „az érzelmi ingerekre adott automatikus válaszokban megnyilvánuló

különbségeket jelenti”, ezen válaszok mérsékelten öröklöttek, vagyis viszonylag függetlenek a környezettől (Osváth, 2003. 162. o.) Cloninger a temperamentumfaktorok hátterében agyi szabályozófolyamatokat tétélezett fel. A temperamentumfaktorok Gauss-görbéhez hasonló eloszlást mutatnak és a különbségek már kora gyermekkorban megfigyelhetőek és bejósolják a későbbi viselkedést. A négy temperamentum dimenzió a perceptuális ingerekre adott automatikus válaszreakciók négy fő dimenzióját tárja fel. Megmutatja az egyéni különbségeket az asszociatív tanulás területén az újdonságra, a veszélyre, a büntetésre és a jutalomra adott válaszoknál (Rózsa és mtsai, 2005).

A három karakterfaktor egymásra épülése a szelf fejlődésének három lépcsőfokát tükrözi. Legelőször a személy, mint autonóm individuum jelenik meg (önirányítottság faktora), ezt követi, amikor a személy a társadalom tagjaként jelenik meg (együttműködés faktora), majd legvégül a Mindenség, az Univerzum részeként (ez a szelf-transzcendencia dimenziója).

6. táblázat: A Temperamentum és Karakter Kérdőív dimenziói és a dimenziókat alkotó alskálák
(id.: Rózsa és mtsai.: A Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív felhasználói kézikönyve 2005)

A Temperamentum és Karakter Kérdőív Skálái	Tételek száma
Újdonságkeresés (NS)	40
<i>A felfedezés izgalma (NS1)</i>	11
<i>Impulzivitás (NS2)</i>	10
<i>Extravagancia (NS3)</i>	9
<i>Rendezetlenség (NS4)</i>	10
Ártalomkerülés (HA)	35
<i>Anticipátoros aggodás (HA1)</i>	11
<i>Félelem a bizonytalanságtól (HA2)</i>	7
<i>Félelem az idegenektől (HA3)</i>	8
<i>Kifáradás és aszténia (HA4)</i>	9
Jutalomfüggőség (RD)	24
<i>Szentalitás (RD1)</i>	10
<i>Kötődés (RD2)</i>	8
<i>Dependencia (RD3)</i>	6
Kitartás (P)	8
Önirányítottság (S)	44
<i>Felelősség (S1)</i>	8
<i>Céltudatosság (S2)</i>	8
<i>Leleményesség (S3)</i>	5
<i>Önelfogadás (S4)</i>	11

<i>Személyes tulajdonságok belátása (S5)</i>	12
Együtműködés (C)	42
<i>Társas elfogadás (C1)</i>	8
<i>Empátia (C2)</i>	7
<i>Segítőkézség (C3)</i>	8
<i>Együttérzés (C4)</i>	10
<i>Lelkiismeretesség (C5)</i>	9
Transzcendencia-élmény (ST)	33
<i>Belefeledkezés a dolgokba (ST1)</i>	11
<i>Transzperszonális azonosulás (ST2)</i>	9
<i>Spirituális elfogadás (ST3)</i>	13

III. 2. b.) BSSS-8 (Rövidített Szenzoros Élménykeresés Skála)

A szenzoros élménykeresés skálák közül a BSSS-8-at használtam, mely a 21. számú mellékletben látható. A BSSS-8 (Brief Sensation Seeking Scale – Rövidített Szenzoros Élménykeresés Skála), melyet Hoyle és munkatársai dolgoztak ki és validálták az Amerikai Egyesült Államokban angol és spanyol mintán 2002-ben. A skála megtartja a Zuckerman által kifejlesztett koncepciót, azaz a BSSS is négy alskálából áll, az Izgalom és Kalandkeresésből (TAS-ból) az Élménykeresésből (ES-ből), a Gátlásoldásból (Dis-ből) és az Unalomfogékonyságból (BS-ből) (Hoyle és mtsai, 2002). A BSSS-8 mindegyik alskálában két-két itemet tartalmaz.

A vizsgálati személyek az 5-fokozatú Likert-féle skálán jelölik be, hogy mennyire jellemző rájuk az adott állítás. (1=egyáltalán nem értek egyet, 2=nem értek egyet, 3=semleges, 4=egyetértek, 5=teljesen egyetértek)

Stephenson és munkatársai az előtesztelés során az egyik elemet kicserélték: az eredeti tesztben az Izgalom és Kalandkeresés 2. kérdésre „szeretném kipróbálni a bungee jumpingot” volt, de úgy találták, hogy ez a tevékenység nem eléggé ismert fogalom, így ezt az elemet félreérthetőnek minősítették. Több alternatívát is végiggondoltak mielőtt az ejtőernyőzést kiválasztották. Elsőként az utcai autóversenyzésre gondoltak, amely egy népszerű és ismert tevékenység. Azonban végül mégsem emellett voksoltak, mivel ez a tevékenység illegális, és féltek hogy a vizsgálati személyek nem vállalnák be, hogy illegális tevékenységekben vesznek részt. Nem is lenne érvényes ekvivalense egy illegális tevékenység egy legálisnak. Így az ejtőernyőzés mellett döntöttek (Stephenson és mtsai, 2007).

Az angolul és a spanyolul beszélő populáción végzett mérés alapján elmondható, hogy a kérdőív skálái jól mérnek. A reliabilitásmutatók 0, 60 és 0, 74 közé estek, átlagban 0, 70-es Cronbach alfa értéket kaptak (Hoyle és mtsai, 2002; Stephenson és mtsai, 2007). A kérdőív magyarországi adaptálása eddig nem történt meg. A kérdőív magyar nyelvű változatának előállítása (lingvisztikai validálása) és bemérése (használhatóságának, belső megbízhatóságának vizsgálata, skálák nemzetközi validációja) jelen kutatásban történt meg, melynek a részletes bemutatása az eredmények között látható. A BSSS-8 magyar változatának belső konzisztenciája megfelelő, Cronbach alfa koefficiense 0,681. A kapott eredmények alapján elmondható, hogy a kérdőív megbízható mérőeszköznek bizonyult.

III. 2. c.) RS-15 (Reziliencia kérdőív)

A Wagnild és Young által szerkesztett Resilience Scale (RS) 25 itemből álló önkítöltős kérdőív alapján Neill és Dias által létrehozott 15 itemes változat (2001). A kérdések a rezilienciával kapcsolatba hozható öt téma köré csoportosulnak, melyet 24 amerikai nővel – akikről úgy gondolták, hogy sikeresen alkalmazkodtak a fő életeseményekhez - felvett interjúk alapján validálták. A szerzők úgy tervezték a kérdőívet, hogy más populációk számára is alkalmazható legyen, beleértve a férfiakat és fiatalabb személyeket. Az eredeti 25 kérdésből álló teszten Neill és Dias végeztek faktoranalízist, melynek eredménye egyetlen, globális reziliencia faktorra utalt. Az állítások validitás vizsgálata vezetett el 15 kérdés megtartásához. Így szerkesztettek egy összetett RS kérdéssort, ahol a magasabb pontok magasabb rezilienciát fejeznek ki.

Minden RS állítás pozitívan megfogalmazott, rájuk a válaszokat egy hét fokú Likert-skálán kell megadni (Neill és Dias, 2001). A kérdőív magyar adaptációjával kapcsolatban Járai Róbert végzett vizsgálatokat, melynek eredménye azt mutatja, hogy a mérőeszköz jól használható magyar mintán is (Járai, 2008).

III. 2. d.) AMS-R (Teljesítménymotiváció teszt, Achievement Motives Scale)

A teljesítménymotiváció vizsgálatára az AMS-R (Lang és Fries, 2006) kérdőívet használtam, amely a 22. számú mellékletben látható. Az AMS jól megalapozott és rendszeresen használt skála, mellyel jól megbecsülhető a sikerorientáltság és a kudarckerülés. Az AMS eredeti, 30 kérdéses változata 15-15 kérdéssel mérte a sikerorientációt és kudarckerülést. Ez azonban nem illeszkedett elfogadhatóan a

kétfaktoros modellhez, ezért volt szükség a teszt revidálására. Ez a módosított 10 ítemes verzió (AMS-R) megbízható előrejelzője a sikerorientált és kudarckerülő viselkedésnek (Lang és Fries, 2006).

A skálák, melyek a teljesítménymotivációt mérik két típusra oszthatók. Első felosztás megközelítés és elkerülés dimenziója mentén osztályoz. A megközelítés tendencia más néven sikerorientáltság (HS), az elkerülés pedig kudarckerülés (FF). A megközelítő-elkerülő megkülönböztetés kísérleti tanulmányokban gyökerezik, ami azt sugallja, hogy az egyének nem csak az alapján különböztethetők meg, hogy a sikert keresik, hanem az alapján is, hogy a kudarcot kerülik. Második megközelítés intrinsik és extrinsik teljesítménymotivációt különböztet meg. Különböző viselkedésosztályokhoz kapcsolódnak és eltérő incentívekre aktiválódnak. Mindkét fajta motiváció kapcsolatba hozható a motiváció mérés egy speciális módszerével. Intrinsik motiváció esetén az incentív értékek a feladat jellegéből fakadnak és magában a feladatban tapasztalhatók. Ezt a fajta motivációt projektív tesztek segítségével, pl. TAT-al mérhetjük.

Az extrinsic motiváció elsősorban szociális ösztönzőkre aktiválódik, például jutalmak, elvárások, követelések és normák. Tipikus példa a teljesítményorientált instrukció megadása. Az effajta motiváció olyan kérdőívvel mérhető, mint például az AMS (Lang és Fries, 2006).

A több, különböző szerző által revidált AMS közül munkám alapja Jonas W. B Lang és Stefan Fries által sztenderdizált német nyelvű teszt magyar változata volt. Lang és Fries szerkesztette az eredetileg Göttert és Kuhn által 1980-ban összeállított AMS tesztből a javított AMS-R-t. A 30 ítemes kérdőívben 10 kérdést tartottak meg (5.,7.,8.,10., 14.,17.,21.,22.,26.,28.). Az első öt kérdés a sikerorientációra, a második öt pedig a kudarc elkerülésének motívumára utal. Az AMS-R a teljesítménymotiváció kritériumait figyelembe véve érvényesebbnek mutatkozik, mint a teszt eredeti változata. Valószínűleg a kutatók és a válaszadók között is közkedveltebb a rövidege miatt (Lang és Fries, 2006).

Az AMS-R kérdőív magyar változatának validitás és reliabilitás vizsgálatát Willmann Eszter és Járai Róbert végezte 2009-ben. Az AMS-R kérdőív reliabilitás vizsgálatához a két faktorra külön-külön Cronbach alfa értéket számoltak. Sikerorientáció faktor Cronbach alfa értéke 0,71, Kudarckerülés faktor Cronbach alfa értéke 0,81. Vizsgálatuk alapján elmondható, hogy az AMS-R kérdőív a sikerorientáció és a kudarckerülés megbízható előrejelzője (Willmann, 2009).

III. 3. A vizsgálat hipotézisei

1. Feltételezem, hogy az extrém sportolók a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában magasabb pontokat fognak elérni, mint a másik két kockázatkereső vizsgálati csoport.

2. Feltételezem továbbá, hogy a proszociális kockázatvállalók a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában magasabb értékeket fognak elérni, mint a másik két kockázatkereső csoport.

3. Feltételezem, hogy a proszociális kockázatvállalók és az extrém sportolók a TCI Kitartás temperamentumfaktorában magasabb pontokat fognak elérni, mint az antiszociális kockázatvállalók.

4. Feltételezem, hogy az antiszociális kockázatvállalók alacsonyabb pontokat fognak elérni, mint a proszociális kockázatvállalók és az extrém sportolók a TCI Önirányítottság és az Együttműködés karakterfaktoraiban.

5. Feltételezem, hogy a BSSS Izgalom és Kalandkeresés (TAS) skáláján az extrém sportolók magasabb értékeket érnek el, mint a másik két kockázatkereső csoport, hiszen ők vonzódnak a szabadban űzhető, nem versenyjellegű, magas kockázattal járó sporttevékenységekhez leginkább a három vizsgálati csoport közül.

6. Feltételezem, hogy a BSSS Gátlásoldás (Dis) skáláján az antiszociális kockázatvállalók magasabb értékeket érnek el, mint a másik két kockázatkereső csoport, mivel rájuk jellemző leginkább gátoltság alkohol általi feloldása utáni vágy, a bulik, a hazardírozás, és az illegális tevékenységek preferálása.

7. Feltételezem, hogy a BSSS Élménykeresés- (ES) és az Unalomfogékonyság (BS) skáláján a proszociális kockázatvállalók alacsonyabb értékeket érnek el, mint a másik két kockázatkereső csoport.

8. Feltételezem, hogy a proszociális kockázatvállalók reziliencia szintje jóval meghaladja az antiszociális kockázatvállalókét, és míg a proszociális kockázatvállalók sikerorientált motivációval rendelkeznek, addig a proszociális kockázatvállalók inkább kudarckerülővel.

9. Feltételezem, hogy az extrém sportolóknál szintén magas reziliencia szintet és sikerorientált motivációs beállítódást találok.

IV. EREDMÉNYEK

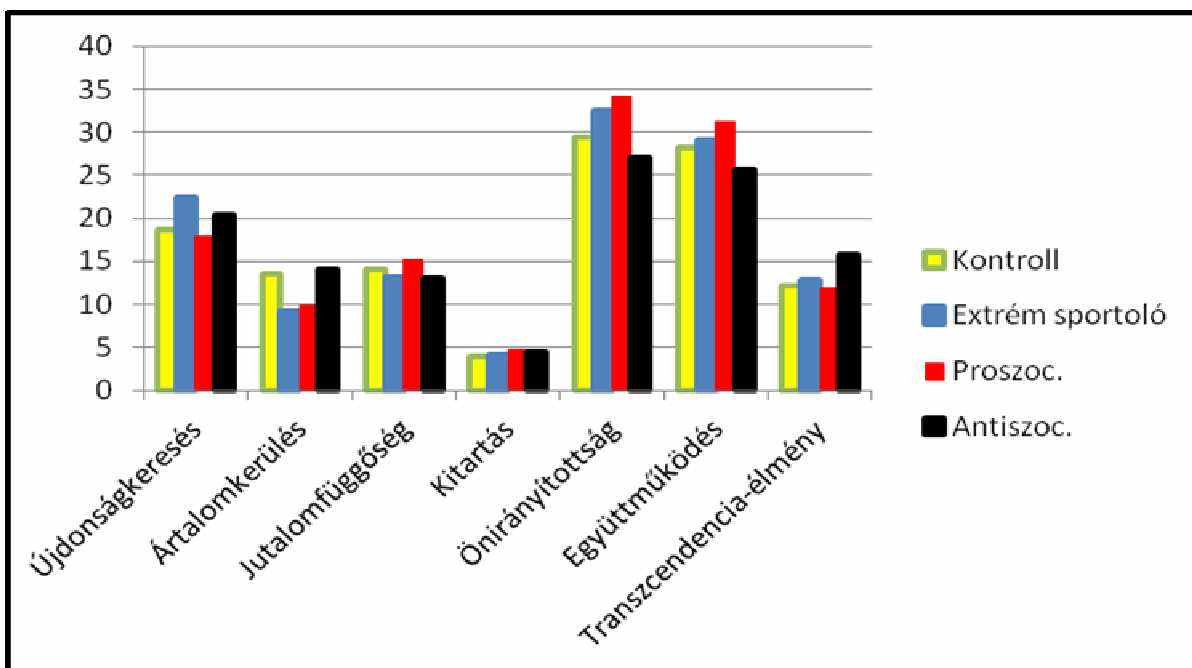
IV. 1. 1. A TCI-al végzett vizsgálatok eredményei

A temperamentum és karakter kérdőív leíró jellemzőit csoportok szerinti bontásban (kontroll, extrém sportoló, proszociális kockázatvállaló, antiszociális kockázatvállaló) az alábbi táblázat mutatja be részletesen.

7. táblázat: A temperamentum és karakter kérdőív leíró jellemzői csoportok szerinti bontásban

A temperamentum és karakter kérdőív skálái	Tételek száma	Kontroll N=97		Extrém sportoló N=71		Proszoc. Kock. N=170		Antiszoc. Kock. N=194	
		Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Újdonságkeresés	40	18,7	5,8	22,4	5,0	17,9	4,6	20,4	5,2
Ártalomkerülés	35	13,5	6,2	9,2	5,6	9,8	5,8	14,1	6,1
Jutalomfüggőség	24	14,1	3,5	13,2	4,2	15,2	3,5	13,0	3,5
Kitartás	8	4,0	1,8	4,1	2,4	4,7	1,8	4,5	1,8
Önirányítottság	44	29,4	8,2	32,5	5,4	34,1	5,7	27,0	5,8
Együttműködés	42	28,2	7,0	29,1	6,4	31,3	6,2	25,7	7,6
Transzcendencia-élmény	33	12,2	5,9	12,9	6,2	11,9	6,0	15,7	6,1

A Temperamentum és Karakter dimenziók mentén kapott csoportok közötti különbségeket az alábbi ábra teszi szemléletessé:

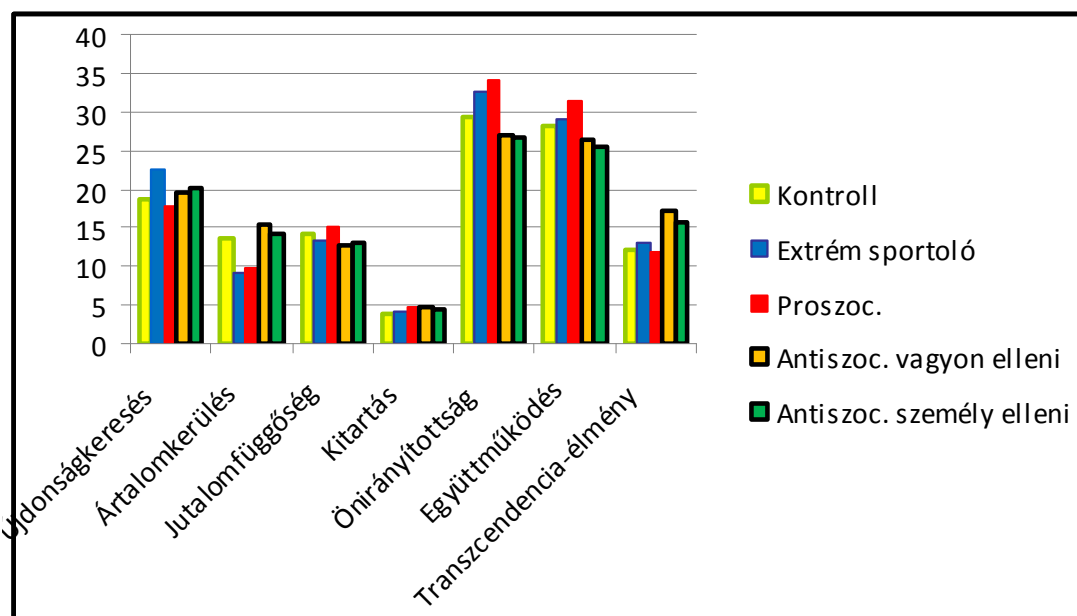
3. ábra: A TCI temperamentum és karakter dimenzióin kapott eredmények a 4 csoport esetén

Az antiszociális kockázatvállaló csoport két alcsoportra osztottam. Az általam vizsgált fogvatartottak mindegyike valamilyen erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt tölti szabadságvesztését. Abban azonban különböznek, hogy személy elleni vagy vagyon elleni erőszakos bűncselekményt követtek-e el. Ez alapján kialakítottam két csoportot, az egyik csoportba kerültek a személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetők (emberölés, testi sértés, rablás, önbírászkodás, nemi erőszak, emberrablás) a másikba pedig a vagyon elleni erőszakos bűncselekmény elkövetők (lopás, betörés). Azokat a fogvatartottakat - akik mindkét fajta bűncselekmény elkövetését feltüntették a válaszlapjukon, vagy nem egyértelműen besorolható bűncselekményt követtek el – ebből a felosztásból kihagytam. Így a 194 fogvatartott személy közül csak 182 fő adatait tudtam felhasználni. A kialakított két antiszociális csoport temperamentum és karakter kérdőív leíró jellemzői a következő táblázatban láthatóak:

8. táblázat: A temperamentum és karakter kérdőív leíró jellemzői az antiszociális kockázatkereső csoportok esetén

A temperamentum és karakter kérdőív skálái	Tételek száma	Személy elleni antiszociális N=157		Vagyon elleni antiszociális N=25	
		Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Újdonságkeresés	40	20,1	5,1	19,6	5,8
Ártalomkerülés	35	14,4	6,3	15,3	4,7
Jutalomfüggőség	24	13,1	4,2	12,8	3,3
Kitartás	8	4,5	1,9	4,7	1,5
Önirányítottság	44	26,7	5,8	27,2	5,0
Együttműködés	42	25,7	7,8	26,5	6,1
Transzcendencia-élmény	33	15,8	6,2	17,2	6,2

Ezt követően az így létrejött öt vizsgálati csoportot (kontroll, extrém sportoló, proszociális kockázatvállaló, antiszociális- vagyon elleni bűnelkövető, antiszociális-személy elleni bűnelkövető) hasonlítottam össze egymással. A statisztikai elemzést az SPSS 17.0 programmal végeztem és egy szempontos független mintás variancia-analízist alkalmaztam, Bonferroni-féle post hoc teszttel. Az eredményeket bemutató táblázatokat a 6. számú melléklet tartalmazza és a következő ábra teszi szemléletessé:

4. ábra: A TCI temperamentum és karakter dimenzióknak kapott eredmények az 5 csoport esetén

A temperamentum és karakterfaktorok közül egyedül a Kitartás faktorában nincs szignifikáns eltérés a csoportok között ($F(5;515)=2,449$; $p>0,05$).

Az *Újdonságkeresés* tekintetében szignifikáns különbséget kaptam a csoportok között ($F(5;515)=11,056$; $p<0,05$). Az *Újdonságkeresés* temperamentumfaktorában az extrém sportolók szignifikánsan magasabb pontokat értek el, mint a proszociális kockázatvállalók ($p<0,001$) az antiszociális kockázatvállalók közül a személy elleni csoport ($p=0,014$), valamint a kontrollcsoport ($p<0,001$). Az antiszociális kockázatkereső csoport szintén szignifikánsan magasabb pontot ért el, mint a proszociális kockázatkereső csoport ($p<0,001$). A kontrollcsoporthoz képest csupán az extrém sportolók mutattak jelentős eltérést ($p=0,045$). A személy elleni antiszociális csoport is szignifikánsan magasabb értékeket ért el az *Újdonságkeresés* faktorban, mint a proszociális kockázatvállalók csoportja ($p<0,001$)

Az *Újdonságkeresés* alfaktorait is érdemes megnézni, hogy látható legyen, mi okozza elsősorban ezeket az eltéréseket. Az *Újdonságkeresés* alfaktoraiban kapott eredményeket szemléltető diagramok a 7. számú mellékletben láthatóak.

Az alfaktorok közül a *Felfedezés izgalma* tekintetében szignifikáns különbséget kaptam a csoportok között ($F(5;515)=8,399$; $p<0,05$), az extrém sportolók szignifikánsan

magasabb értékeket értek el, mint a másik négy csoport, melyek egymástól nem tértek el jelentősen.

Az *Impulzivitás* alfaktorában volt szignifikáns eltérés a csoportok között ($F(5;515)=3,351$; $p<0,05$), a proszociális kockázatkereső csoport szignifikánsan alacsonyabb értékeket ért el, mint a személy elleni antiszociális kockázatvállaló csoport ($p=0,016$) és mint a kontrollcsoport ($p=0,043$).

Az *Extravagancia* alfaktorában a csoportok közötti eltérések nagyon hasonlóak az *Újdonságkeresés* főfaktorban tapasztaltakhoz ($F(5;515)=7,745$; $p<0,05$), a proszociális kockázatkereső csoport szignifikánsan alacsonyabb értékeket ért el, mint a két antiszociális kockázatkereső csoport és mint az extrém sportolók csoportja ($p<0,001$). A kontrollcsoportéhoz képest az extrém sportolók ($p=0,004$) és a vagyon elleni antiszociális csoport ($p=0,049$) ért el szignifikánsan magasabb értékeket.

A *Rendezetlenség* esetén is hasonló a helyzet, itt is találtam szignifikáns eltérést a csoportok között ($F(5;515)=9,619$; $p<0,05$), itt is a proszociális kockázatkereső csoport ért el szignifikánsan alacsonyabb pontokat, mint az extrém sportolók és mint az antiszociális kockázatkeresők közül a személy elleni csoport ($p<0,001$). Az extrém sportolók a proszociális kockázatkeresőkön kívül a kontrollcsoporttól is magasabb pontokat értek el ($p=0,006$).

Az *Ártalomkerülés* temperamentumfaktorában is különbséget kaptam a csoportok között ($F(5;515)=18,762$; $p<0,05$). A proszociális kockázatvállalók és az extrém sportolók is szignifikánsan alacsonyabb értékeket produkáltak, mint az antiszociális kockázatkereső csoport mindkét alcsoportja és mint a kontrollcsoport. Az *Ártalomkerülés* mind a négy alfaktorában megfigyelhető az ilyen irányú szignifikáns különbség. Az *Ártalomkerülés* alfaktoraiban kapott eredményeket szemléltető diagramok a 8. számú mellékletben tekinthetők meg.

Az *Ártalomkerülés* temperamentum faktora esetén a kontrollcsoport- és a személy elleni antiszociális kockázatkereső csoport értékei esnek a Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve által használt normatív férfi minta *Ártalomkerülés* átlagos adataihoz a legközelebb. A proszociális kockázatvállaló csoport és az extrém sportolók átlag alatti *Ártalomkerüléssel* jellemezhetőek, míg a vagyon elleni antiszociális kockázatvállalók átlag fölöttivel.

Az *Anticipátoros aggodalom* esetén találtam szignifikáns eltérést a csoportok között ($F(5;515)=11,901$; $p<0,05$). Ebben az alfaktorban – hasonlóan az *Ártalomkerülés* főfaktorához – a proszociális kockázatvállalók és az extrém sportolók szignifikánsan

alacsonyabb értékeket értek el, mint a kontrollcsoport és mint az antiszociális kockázatkereső csoport személy elleni alcsoportja. A proszociális kockázatkeresők a vagyon elleni bűnelkövetőktől is szignifikánsan alacsonyabb értékeket produkáltak.

A *Bizonytalanságtól való félelem* alfaktorában is találtam szignifikáns különbséget a csoportok között ($F(5;515)=13,916$; $p<0,05$). Itt is az extrém sportolók és a proszociális kockázatvállalók értek el alacsonyabb értékeket, mint a kontrollcsoport és mint az antiszociális kockázatkeresők személy elleni alcsoportja. Az extrém sportolók a vagyon elleni antiszociális csoporttól is szignifikánsan alacsonyabb értékeket értek el.

Az *Idegenektől való félelem* alfaktorában is találtam szignifikáns eltérést ($F(5;515)=8,744$; $p<0,05$). Itt az extrém sportolók és a proszociális kockázatkereső csoport csak a személy elleni antiszociális kockázatkereső csoporttól ért el szignifikánsan alacsonyabb értékeket ($p<0,001$).

A *Kifáradás, aszténia* esetén ($F(5;515)=12,372$; $p<0,05$) is ugyanazt az összefüggést láthatjuk, mint az Ártalomkerülés főfaktora esetén. Az extrém sportolók és a proszociális kockázatkereső csoport szignifikánsan alacsonyabb értékeket produkált, mint a két antiszociális kockázatvállaló csoport ($p<0,001$) és mint a kontrollcsoport ($p=0,022$ és $p=0,040$).

A *Jutalomfüggőség* faktorában is különbséget kaptam a csoportok között ($F(5;515)=7,986$; $p<0,05$). A Jutalomfüggőség esetén a proszociális kockázatvállalók szignifikánsan magasabb értékeket produkáltak, mint az antiszociális kockázatkeresők két alcsoportja ($p<0,001$ és $p=0,033$) és az extrém sportoló csoport ($p=0,003$). Ha megnézzük az egyes alfaktorokat, akkor látható, hogy a Ragaszkodás és a Függőség esetén szintén a proszociális kockázatkeresők értek el magasabb értékeket, mint a többi csoport. A Szentimentalitás tekintetében viszont eltérő a helyzet. A Jutalomfüggőség alfaktoraiban kapott eredményeket szemléltető diagramok a 9. számú mellékletben láthatóak.

A *Szentimentalitás* esetén találtam szignifikáns eltérést ($F(5;515)=3,695$; $p<0,05$), az extrém sportolók szignifikánsan alacsonyabb értékeket értek el, mint az antiszociális kockázatvállalók személy elleni alcsoportja ($p=0,026$), valamint a kontrollcsoport ($p=0,003$). Ebben az egy alfaktorban figyelhető csak meg, hogy az antiszociális kockázatvállalók magasabb értékeket produkáltak, mint a proszociális kockázatvállalók.

A *Ragaszkodás* alfaktorában is volt szignifikáns különbség a csoportok között ($F(5;515)=13,313$; $p<0,05$), a proszociális kockázatkeresők szignifikánsan magasabb értékeket produkáltak, mint a két antiszociális kockázatkereső csoport ($p=0,002$ és

$p < 0,001$) és a kontrollcsoport ($p = 0,004$). Az extrém sportolók pedig a személy elleni antiszociális csoporthoz képest értek el szignifikánsan magasabb értékeket ($p = 0,015$)

A *Függőség* alfaktorában is találtam szignifikáns különbséget ($F(5;515) = 10,190$; $p < 0,05$), a proszociális kockázatvállalók szignifikánsan magasabb értékeket mutattak valamennyi vizsgálati csoporthoz képest.

A karakterfaktorok esetén mindhárom esetben kaptam szignifikáns különbséget a csoportok között. Az *Önirányítottság* tekintetében ($F(5;515) = 33,874$; $p < 0,05$), az antiszociális kockázatvállaló csoport mindkét alcsoportja szignifikánsan alacsonyabb értékeket ért el, mint a másik két kockázatkereső csoport, de csak a személy elleni bűnelkövetők térnek el a kontrollcsoporttól. Az *Önirányítottság* karakterfaktor alfaktorai közül szintén mind az öt esetben szignifikánsan alacsonyabb értékeket mutatott az antiszociális kockázatkereső két alcsoport, mint a proszociális kockázatkeresők csoportja. Az antiszociális kockázatkeresők valamelyik alcsoportja három alfaktor esetén az extrém sportolóknál is szignifikánsan alacsonyabb értéket ért el. Az *Önirányítottság* alfaktoraiban kapott eredményeket szemléltető diagramok a 10. számú mellékletben megtekinthetők.

A *Felelősség* esetén is találtam szignifikáns eltérést a csoportok között ($F(5;515) = 27,991$; $p < 0,05$), az antiszociális kockázatvállalók mindkét alcsoportja szignifikánsan alacsonyabb értékeket ért el, mint a proszociális kockázatvállalók csoportja ($p < 0,05$) és mint az extrém sportolók ($p < 0,05$).

A *Célra irányultság* esetén is volt szignifikáns eltérés a csoportok között ($F(5;515) = 10,701$; $p < 0,05$), az antiszociális kockázatvállalók mindkét alcsoportja szignifikánsan alacsonyabb értékeket mutatott, mint a proszociális kockázatkeresők csoportja ($p = 0,007$ és $p < 0,001$). A kontrollcsoport is szignifikánsan alacsonyabb értékeket produkált, mint a proszociális kockázatvállalók csoportja ($p < 0,001$).

A *Leleményesség* alfaktora esetén is volt szignifikáns különbség a csoportok között ($F(5;515) = 19,915$; $p < 0,05$), Itt nagyon hasonló a helyzet, mint az *Önirányítottság* főfaktornál volt megfigyelhető, azaz az antiszociális kockázatkereső csoport mindkét alcsoportja szignifikánsan alacsonyabb pontokat ért el, mint a proszociális kockázatkeresők ($p < 0,01$), és mint az extrém sportolók ($p = 0,005$ és $p < 0,001$).

Az *Önelfogadás* esetén szintén találtam szignifikáns különbséget a csoportok között ($F(5;515) = 17,775$; $p < 0,05$), itt csak a személy elleni antiszociális kockázatvállalók értek el szignifikánsan alacsonyabb értékeket, mint a proszociális kockázatvállalók ($p < 0,001$), mint az extrém sportolók ($p < 0,01$), és mint a kontrollcsoport ($p < 0,001$).

A *Személyes tulajdonságok belátása* esetén szintén volt szignifikáns eltérés a csoportok között ($F(5;515)=10,149$; $p<0,05$), Itt az antiszociális kockázatvállalók mindkét alcsoportja szignifikánsan alacsonyabb értékeket mutatott, mint a proszociális kockázatvállalók csoportja ($p=0,022$ és $p<0,001$).

Az *Együtműködés* karakterfaktorában is tapasztaltam szignifikáns különbséget a csoportok között ($F(5;515)=14,375$; $p<0,05$). Ebben a karakterfaktorban az antiszociális személy elleni csoport szignifikánsan alacsonyabb értékeket produkált, mint az extrém sportolók csoportja ($p=0,006$), mint a proszociális kockázatvállalók csoportja ($p<0,001$) és mint a kontrollcsoport ($p=0,042$), de nem tért el jelentősen a vagyon elleni antiszociális csoporttól. A proszociális kockázatkereső csoport az extrém sportolók kivételével valamennyi vizsgálati csoporttól szignifikánsan magasabb értékeket mutatott. Ha megnézzük az Együtműködés alfaktorait részletesen, akkor láthatjuk, hogy két esetben (a Segítőkézség és a Lelkiismeretesség vs. Önzés alfaktora esetén) a személy elleni antiszociális kockázatkereső csoport szignifikánsan alacsonyabb értékeket mutat, mint a proszociális- és extrém sportoló csoport valamint a kontrollcsoport. A másik három alfaktor esetén pedig az extrém sportolóktól nem különböznek az antiszociális kockázatvállalók, csak a proszociális kockázatkereső csoporttól érnek el alacsonyabb értékeket. Az Együtműködés alfaktoraiban kapott eredményeket szemléltető diagramok a 11. számú mellékletben láthatóak.

A *Társas elfogadás* esetén tapasztaltam szignifikáns különbséget a csoportok között ($F(5;515)=8,650$; $p<0,05$), itt a proszociális kockázatvállalók mutattak szignifikánsan magasabb értékeket, mint az antiszociális kockázatkereső csoport személy elleni alcsoportja ($p<0,01$), és mint a kontrollcsoport ($p=0,002$).

A *Empátia* esetén is találtam szignifikáns különbséget a csoportok között ($F(5;515)=8,245$; $p<0,05$), itt az antiszociális csoport mindkét alcsoportja szignifikánsan alacsonyabb pontokat ért el, mint a proszociális kockázatkereső csoport ($p=0,026$ és $p<0,001$).

A *Segítőkézség* alfaktorában is volt szignifikáns eltérés a csoportok között ($F(5;515)=12,669$; $p<0,05$). Itt az antiszociális kockázatkereső csoport mindkét alcsoportja szignifikánsan alacsonyabb értékeket mutatott, mint a proszociális kockázatvállalók ($p<0,001$). A személy elleni antiszociális csoport pedig nem csak a proszociális kockázatvállalóktól ért el alacsonyabb pontokat, hanem az extrém sportolóktól ($p=0,034$) és a kontrollcsoporttól is ($p=0,020$).

Az *Együttérzés vs. Bosszúállás* tekintetében is találtam szignifikáns különbséget a csoportok között ($F(5;515)=5,690$; $p<0,05$). Itt is – hasonlóan a Társas elfogadás alfaktorához –, az antiszociális személy elleni alcsoport szignifikánsan alacsonyabb értékeket mutatott, mint a proszociális kockázatkereső csoport ($p<0,001$).

A *Lelkiismeretesség vs. Önzés* tekintetében is volt szignifikáns különbség a csoportok között ($F(5;515)=11,551$; $p<0,05$). Itt a Segítőkézség alfaktorához hasonló kép tárul elénk, azaz az antiszociális kockázatkeresők személy elleni alcsoportja szignifikánsan alacsonyabb értékeket mutatott, mint a proszociális kockázatkeresők csoportja ($p<0,001$), mint az extrém sportolók csoportja ($p<0,001$), és mint a kontrollcsoport ($p=0,007$).

A *Transzcendencia élmény* tekintetében is volt szignifikáns eltérés a csoportok között ($F(5;515)=11,674$; $p<0,05$). Ebben az esetben az antiszociális kockázatkereső csoportok érték el szignifikánsan magasabb pontokat, mint az extrém sportolók ($p=0,033$ és $p=0,012$), mint a proszociális kockázatvállalók ($p<0,001$) és mint a kontrollcsoport ($p=0,004$), de egymástól a két antiszociális kockázatkereső csoport nem különbözött jelentősen. Az antiszociális kockázatkeresők valamelyik alcsoportja a Transzcendencia mindhárom alfaktorában szignifikánsan magasabb értékeket mutatott a proszociális kockázatkeresőkhöz képest, és két alfaktor esetén az extrém sportolók értékeihez képest is. A Transzcendencia élmény alfaktoraiban kapott eredményeket szemléltető diagramok a 12. számú mellékletben megtekinthetők.

Az *Önmagunkkal szembeni feledékenység* tekintetében volt szignifikáns eltérés a csoportok között ($F(5;515)=12,107$; $p<0,05$). Itt – hasonlóan a Transzcendencia karakterfaktorához – az antiszociális kockázatkereső csoport személy elleni alcsoportja mutatott szignifikánsan magasabb értékeket a proszociális kockázatkeresőktől ($p<0,001$), az extrém sportolóktól ($p=0,004$) és a kontrollcsoporttól. A vagyon ellenei antiszociális kockázatkereső csoport pedig csak a proszociális kockázatvállalókhöz képest ért el magasabb értékeket ($p=0,034$).

A *Transzperszonális azonosulás* tekintetében is találtam szignifikáns eltérést a csoportok között ($F(5;515)=6,738$; $p<0,05$). Itt az antiszociális kockázatkeresők mindkét alcsoportja szignifikánsan magasabb értékeket mutatott, mint az extrém sportolók csoportja ($p=0,009$ és $p=0,002$) és mint a kontrollcsoport ($p=0,025$ és $p=0,007$). A személy elleni antiszociális csoport a proszociális kockázatvállalóktól is szignifikánsan magasabb értékeket ért el ($p=0,015$).

A *Spirituális elfogadás* esetén is találtam szignifikáns eltérést a csoportok között ($F(5;515)=6,991$; $p<0,05$), itt az antiszociális kockázatkereső csoport mindkét alcsoportja

szignifikánsan magasabb értékeket produkált, mint a proszociális kockázatvállalók ($p=0,003$ és $p<0,001$) és mint a kontrollcsoport ($p=0,014$ és $p=0,026$).

Miután összehasonlítottam az öt csoportot a Temperamentum és Karakter kérdőív fő- és alfaktorai alapján láthatóvá vált, hogy az antiszociális kockázatkereső két alcsoport között a legtöbb esetben nem volt jelentős különbség. Úgy látszik, hogy az elkövetett bűncselekmény nem befolyásolta az általam vizsgált fogvatartottakat a válaszáikban. A bűnelkövetőket azonban az is megkülönbözteti egymástól, hogy mennyi ideje töltik a szabadságvesztésüket. Az általam vizsgált fogvatartottak egy része Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben él - ahol néhány hónapnál több időt nem töltenek az elítéltek - , más részük pedig Országos és Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetekben él, ahol évekre-évtizedekre kerülnek elhelyezésre. A Büntetés-végrehajtási Intézet típusa alapján újból két csoportra osztottam az antiszociális kockázatkereső csoport tagjait. Az egyik csoportba kerültek azok a fogvatartottak, akik már több éve, akár évtizede töltik a szabadságvesztésüket fegyházakban és letöltőházakban (Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Szegedi Fegyház és Börtön, Budapesti Fegyház és Börtön és a Váci Fegyház és Börtön fogvatartottjai), a másik csoportba pedig azok a bűnelkövetők kerültek, akik még csak rövid ideje, maximum pár hónapja töltik a szabadságvesztésüket Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetekben. (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Miskolcon, Baranya Megyei BV. Intézet Pécsen és a Tolna Megyei BV Intézet Szekszárdon)

Az így kialakított „*hosszú ideje fogvatartott*” és „*rövid ideje fogvatartott*” csoportokat összehasonlítottam egymással a temperamentum és karakter faktorok tekintetében. A statisztikai elemzést SPSS 17.0 programmal végeztem és független mintás T-próbát alkalmaztam. A vizsgálat eredménye szerint szignifikáns különbséget találtam a két csoport között az Ártalomkerülés temperamentumfaktorában ($p<0,005$; $t= -2,124$) és az Önirányítottság- ($p<0,005$; $t= 2,103$) és Együttműködés karakterfaktoraiban ($p<0,005$; $t= -2,148$). Az eredményeket bemutató táblázatot a 13.A. számú melléklet tartalmazza. Az ártalomkerülés temperamentumfaktora esetén a „*rövid ideje fogvatartott*” csoport ért el magasabb értékeket, tehát a hosszú ideje fogvatartottak alacsonyabb ártalomkerüléssel, azaz alacsonyabb szorongással rendelkeznek. Az Együttműködés karakterfaktoraiban is a „*rövid ideje fogvatartott*” csoport ért el magasabb értékeket. Az Önirányítottság karakterfaktora esetén pedig a „*hosszú ideje fogvatartott*” csoport ért el magasabb értékeket a „*rövid ideje fogvatartott*” csoportnál. Ezekből az eredményekből kiderül, hogy negatív irányú kapcsolat van az Ártalomkerülés és az Önirányítottság között valamint az is

látható, hogy a börtönben töltött idő előrehaladtával csökken a szorongás és nő az önirányítottság.

IV. 1. 2. A TCI faktorok közötti összefüggések

A temperamentum és karakter dimenziók összevetésekor a legszorosabb szignifikáns negatív irányú kapcsolatot az Ártalomkerülés és az Önirányítottság között találtam ($r=0,567$). Az Ártalomkerülés temperamentumfaktorához tartozó egyes alskálák közül az Anticipátoros aggodalom mutatta a legszorosabb negatív irányú korrelációt az Önirányítottság karakterfaktorával ($r=0,530$). Ezek az eredmények a 13.B. számú mellékletben találhatóak.

Az antiszociális kockázatkereső csoportba tartozó személyeket három alcsoportra osztottam az Ártalomkerülés szempontjából. (A felosztás Rózsa és munkatársai (2005) nyomán a Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve által használt normatív férfi minta Ártalomkerülés átlaga plusz mínusz fél szórása alapján történt.) Így kaptam egy erősen Ártalomkerülő (54 fő), egy átlagosan Ártalomkerülő (74 fő) és egy kevésbé Ártalomkerülő (66) csoportot. Látható, hogy az antiszociális kockázatkereső csoport harmada kevésbé Ártalomkerülő, azaz nem jellemző rájuk az óvatosság, feszültség, féltékenység, aggodalmaskodás. A Cloninger-féle temperamentum típusok közül az antiszociális típust magas Újdonságkeresés, alacsony Jutalomfüggőség és alacsony Ártalomkerülés jellemzi. Kiderül tehát, hogy az általam vizsgált antiszociális kockázatkereső csoportnak nevezett vizsgálati személyek egyharmada csupán az Ártalomkerülés szempontjából sem tartozik az antiszociális típusba. Mindezek az eredmények ellentmondanak annak a szakirodalmi ismeretnek, hogy a börtönpopuláció jelentős részét képezik az antiszociális személyiségzavarral jellemezhető emberek, akik mások manipulálásával, másoknak való károkozással tesznek szert különféle előnyökre, és ezt nem kíséri büntudati szorongás, tetteik nem váltanak ki belőlük morális felelősségérzetet. Azaz, hogy az antiszociális személyiségzavaros személyek nem szeretnek, nem szoronganak és nem tanulnak a tapasztalatokból.

Miután ugyanezt az Ártalomkerülés szempontjából történő három csoportra bontást elvégeztem a teljes kockázatkereső mintán (antiszociális-, proszociális kockázatkereső és extrém sportoló) láthatóvá vált, hogy a magas Ártalomkerülő személyek (81 fő) nagy része az antiszociális kockázatkereső csoportból (54 fő) került ki. (A proszociális kockázatkeresők közül 20 fő, míg az extrém sportolók közül 7 fő jellemezhető magas

Ártalomkerüléssel.) Ezek az eredmények a 14.A. számú mellékletben megtalálhatóak. Ha a vizsgálati személyeket csak két csoportra osztjuk egy megfelelő Ártalomkerüléssel és egy magas Ártalomkerüléssel jellemezhető csoportra, akkor láthatjuk, hogy míg az extrém sportolók és a proszociális kockázatkeresők nagy része megfelelő Ártalomkerüléssel jellemezhető (84,5% és 80,0%), addig az antiszociális kockázatkeresők közel fele magas Ártalomkerülésű. Tehát az Ártalomkerülés szempontjából az antiszociális kockázatkereső csoport tekinthető a legkevésbé homogénnek. Ezek az eredmények is a 14.A. számú mellékletben láthatóak.

A temperamentum és karakter dimenziók összevetésekor szignifikáns pozitív kapcsolatot találtam az Önirányítottság karakterfaktora és az Együttműködés karakterfaktora között ($r=0,442$) valamint az Önirányítottság karakterfaktora és a Jutalomfüggőség temperamentumfaktora között. ($r=0,239$) Az Önirányítottság karakterfaktora negatív irányú szignifikáns együtt járást mutatott az Újdonságkeresés temperamentumfaktorával ($r=0,232$), az Ártalomkerülés temperamentumfaktorával ($r=0,567$) és a Transzcendencia karakterfaktorával ($r=0,352$).

Miután az Önirányítottság szempontjából történő három csoportra bontást is elvégeztem a teljes kockázatkereső mintán (antiszociális-, proszociális kockázatkereső és extrém sportoló) megállapítható, hogy az alacsony Önirányítottságú személyek (102 fő) nagy része az antiszociális kockázatkereső csoportból (85 fő) került ki. (A proszociális kockázatkeresők közül 12 fő, míg az extrém sportolók közül 5 fő jellemezhető alacsony Önirányítottsággal.) Ezek az eredmények a 14.B. számú mellékletben láthatóak. Ha nem három csoportra bontjuk a vizsgált mintát, hanem létrehozunk egy alacsony és egy megfelelő Önirányítottsággal jellemezhető csoportot, akkor is látható, hogy az alacsony Önirányítottságú személyek (210 fő) közül a legtöbb (146 fő) antiszociális kockázatkereső. Az antiszociális kockázatkereső csoport túlnyomó része (75,3%) alacsony Önirányítottságú. Az ehhez kapcsolódó pontos adatok is a 14.B. számú mellékletben találhatóak.

A három kockázatvállaló csoport közül az antiszociális kockázatkeresőkből kerül ki azon személyek legnagyobb része, akik magas Ártalomkerüléssel és alacsony Önirányítottsággal jellemezhetőek. Ezek a sajátosságok a személyiség autonómiájának hiányát jelentik.

Hasonló a helyzet, ha az Együttműködés karakterfaktora szempontjából bontjuk három csoportra a kockázatvállaló vizsgálati személyeket. Az alacsony Együttműködéssel jellemezhető személyek (147 fő) legnagyobb része az antiszociális kockázatkeresők

csoportjából kerül ki (98 fő). Az antiszociális kockázatkereső csoport 50,5%-a alacsony Együtműködéssel jellemezhető. A magas Együtműködéssel jellemezhető személyek (153 fő) nagy része (86 fő) pedig a proszociális kockázatvállaló. A proszociális kockázatkeresők 50,6%-a magas Együtműködéssel jellemezhető. Az eredmények a 14.C. számú mellékletben találhatóak. Ha létrehozunk egy alacsony Együtműködéssel és egy megfelelő Együtműködéssel jellemezhető csoportot, akkor is azt tapasztaljuk, hogy az alacsony Együtműködésű személyek (244 fő) legnagyobb része (139 fő) antiszociális kockázatkereső. Az antiszociális kockázatkeresők 71,6%-a alacsony együtműködésű. Ezzel szemben a proszociális kockázatkeresők 59,4% jó Együtműködéssel jellemezhető és a jó Együtműködésű személyek (191 fő) nagy része is közülük kerül ki (101 fő). Ezek az eredmények is a 14.C. számú mellékletben láthatóak.

Cloninger az alacsony Önirányítottsággal és Együtműködő készséggel jellemezhető személyeket tekintette éretlennek. (Az érett-éretlen karakter kiszámításához Rózsa és munkatársai nyomán az Önirányítottság és az Együtműködés dimenziókra adott pontszámokat összegeztem, majd a mediánok összeadásával nyert értéket (60 pont) tekintetem a magas és alacsony tartomány határának. Ennek megfelelően a 60 vagy az alatti pontszámot elérőket tekintetem éretlen karakterűnek. Az antiszociális kockázatvállalóknak 78,9%-a minősíthető ez alapján éretlen karakterűnek. Az éretlen karakterűek aránya az extrém sportolók esetén csak 40,8%, míg a proszociális kockázatvállalóknál ez az arány csupán 22,4%. Látható, hogy a fogvatartottak esetén a legjelentősebb az éretlen karakterűek száma. A kontrollcsoport esetében is magasabb az éretlen karakterűek aránya (51,5). A pontos adatokat az alábbi táblázat tartalmazza.

9. táblázat: Az érett és éretlen karakter eloszlása a négy vizsgálati csoporton belül

Érett/éretlen karakter	Kontroll		Extrém sportoló		Proszoc.		Antiszoc.		Teljes minta	
	elem-szám	[%]	elem-szám	[%]	elem-szám	[%]	elem-szám	[%]	elem-szám	[%]
Éretlen	50	51,5	29	40,8	38	22,4	153	78,9	270	193,6
Érett	47	48,5	42	59,2	132	77,6	41	21,1	262	206,4
Teljes minta	97	100,0	71	100,0	170	100,0	194	100,0	532	

Amennyiben nem a 60 pontot tekintem az érett-éretlen karakter határának, hanem a Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve által használt normatív férfi minta Önirányítottság és Együtműködés dimenziókra adott pontszámok összegét (57,4 pont), akkor egy kicsit változik a helyzet. Valószínűleg az áll

ennek a háttérben, hogy sokan helyezkednek el a határértéken. A pontos adatokat az alábbi táblázat mutatja be:

10. táblázat: Az érett és éretlen karakter eloszlása a négy vizsgálati csoporton belül

Érett/éretlen karakter	Kontroll		Extrém sportoló		Proszoc.		Antiszoc.		Teljes minta	
	elem-szám	[%]	elem-szám	[%]	elem-szám	[%]	elem-szám	[%]	elem-szám	[%]
Éretlen	46	47,4	21	29,6	33	19,4	134	69,1	234	165,5
Érett	51	52,6	50	70,4	137	80,6	60	30,9	298	234,5
Teljes minta	97	100,0	71	100,0	170	100,0	194	100,0	532	

Az Újdonságkeresés temperamentum faktora szempontjából is elvégeztem a három csoportra bontást (A felosztás a Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve által használt normatív férfi minta Újdonságkeresés átlaga plusz mínusz fél szórása alapján történt.) a teljes kockázatkereső mintán (antiszociális-, proszociális kockázatkereső és extrém sportoló). Az eredmények a 14.D. számú mellékletben találhatóak. Az eredmények alapján látható, hogy a magas Újdonságkereséssel jellemezhető személyek legnagyobb arányban az extrém sportolók között találhatóak. (Az extrém sportolók 33,8%-a magas újdonságkeresőnek tekinthető.)

A vizsgálati személyek Jutalomfüggőség temperamentum faktora szempontjából történő három csoportra bontását követően pedig azt állapíthatjuk meg, hogy a magas Jutalomfüggőséggel jellemezhető személyek (127 fő) leginkább a proszociális kockázatkeresők közül kerülnek ki (70 fő) Közöttük fordulnak elő a legnagyobb arányban magas Jutalomfüggőségű személyek. (A proszociális kockázatvállalók 41,2%-a magas Jutalomfüggőséggel jellemezhető.) Az eredményeket a 14.E. számú melléklet tartalmazza. Ha létrehozunk egy alacsony és egy jó Jutalomfüggőséggel jellemezhető csoportot a teljes mintából, akkor hasonlóan azt tapasztaljuk, hogy a jó Jutalomfüggőséggel jellemezhető személyek (204 fő) nagyrészt proszociális kockázatkeresők (103 fő). A proszociális kockázatkeresők 60,6%-a jó Jutalomfüggőséggel rendelkezik, míg ez az arány az extrém sportolóknál csak 39,4%, az antiszociális kockázatkeresőknél pedig csak 37,6%. Ezek az eredmények is a 14.E. számú mellékletben láthatóak.

Az alapján a klasszikus tudás alapján, hogy a „pszichopata” karakter „nem szeret”, „nem szorong” és „nem tanul” létrehoztam a teljes mintából egy „pszichopata” vagy „antiszociális személyiségzavaros” (APD) csoportot, mely alacsony Jutalomfüggőséggel, alacsony Ártalomkerüléssel, alacsony Önirányítottsággal és alacsony Együttműködéssel

jellemezhető. A teljes minta (435 fő) 25%-a (112 fő) tartozik ebbe a csoportba, legnagyobb részük (77 fő) az antiszociális kockázatkeresők csoportjából kerül ki. Ennek a csoportnak 39,7%-a jellemezhető ezekkel a sajátosságokkal. Ezek az eredmények a 15.A. számú mellékletben láthatóak.

Ha megnézzük ennek az APD sajátosságnak (alacsony Jutalomfüggőség, alacsony Ártalomkerülés, alacsony Önirányítottság és alacsony Együtműködés) az összefüggéseit az Újdonságkeresés alfaktoraival, akkor azt tapasztaljuk, hogy pozitív irányú kapcsolatban áll a Rendezetlenséggel, az Extravaganciával és az Impulzivitással. Fordított irányú kapcsolatot találtam a Jutalomfüggőség alfaktoraival, a Szentimentalitással, a Ragaszkodással és a Függőséggel. Ha a karakterfaktorok alfaktoraival való összefüggést vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy fordított irányú kapcsolat figyelhető meg az APD és a Leleményesség, az Empatikusság valamint a Segítőkészség között.

Az APD és az Ártalomkerülés alfaktoraik között nincs ilyen jellegű egyértelmű összefüggés, ezért érdemes megnézni egy új konstellációt, melyet alacsony Jutalomfüggőség, alacsony Önirányítottság és alacsony Együtműködés jellemez. Az így kialakított új „3 összetevős APD” szempont alapján felosztottam az antiszociális kockázatkereső csoport tagjait 3 csoportra. A legnagyobb részük (118 fő) az erősen APD csoportba került, azaz alacsony Jutalomfüggőséggel, alacsony Önirányítottsággal és alacsony Együtműködéssel jellemezhető az antiszociális kockázatkereső csoport nagy része. Majd ezt követően megnéztem hogyan kapcsolódik ez a három csoport az Ártalomkerülés temperamentum faktorához. Az új szempont alapján erősen APD-s csoport tagjai 27%-39%-33% arányban jellemezhetőek alacsony-, átlagos- és magas Ártalomkerüléssel. Ezek alapján elmondható, hogy az Ártalomkerülés szempontjából nem mutat egységes képet az antiszociális kockázatkeresők csoportja, tehát nem igaz rájuk, hogy többségük alacsony szorongású antiszociális személyiség lenne. Ezek az eredmények a 15.B. számú mellékletben megtalálhatóak.

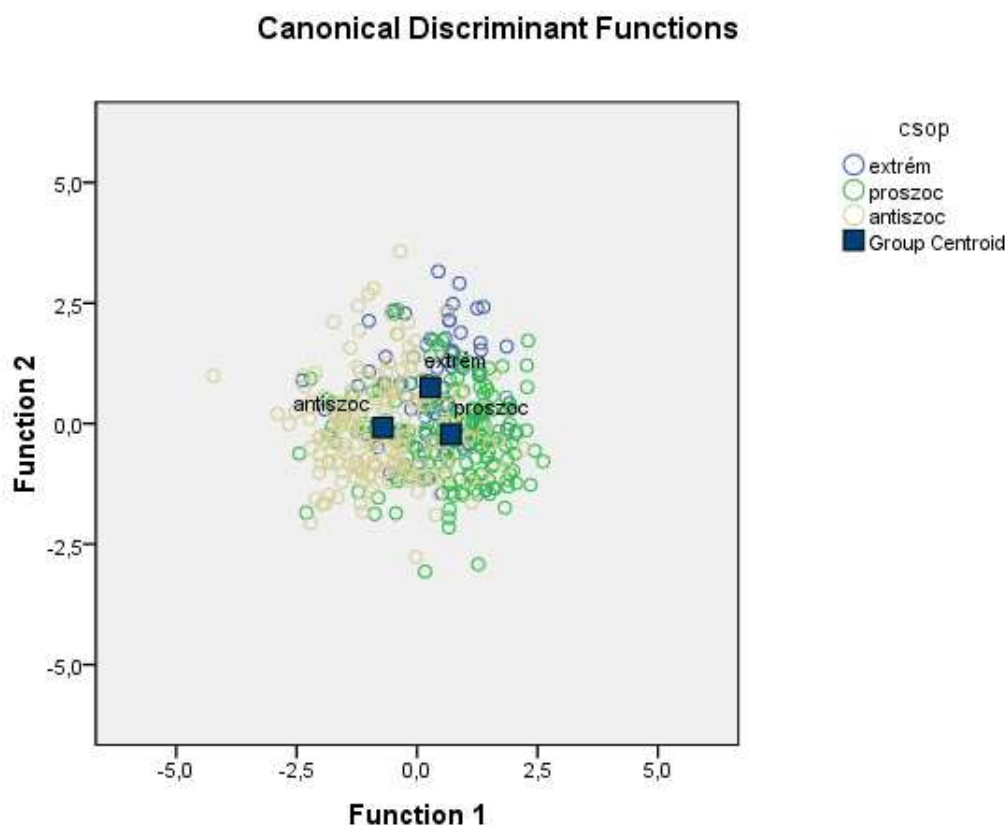
IV. 1. 3. További vizsgálatok a TCI kérdőívvel

Miután összehasonlítottam az egyes csoportokat egymással és megnéztem a TCI faktorok közötti összefüggéseket, kíváncsi voltam, hogy a TCI alapján jól elkülöníthetőek-e az egyes csoportok. Érdekelt, hogy létezik-e egy olyan séma, mely alapján egy vizsgálati személyről előre bejósolhatóvá válhat, hogy melyik csoportba tartozik, vagy melyikhez hasonlít leginkább a TCI eredményei alapján.

Azért, hogy erre fényt derítsek diszkriminancia-analízist végeztem csak a három kockázatkereső csoport bevonásával. A statisztikai elemzést az SPSS 17.0 programmal végeztem, a minta elemszám így 435 fő volt. Wilks algoritmusán alapuló lépésenkénti változó bevonást alkalmaztam a diszkriminancia-analízishez. A módszer lényege, hogy a Wilks' Lambda nevű mutatót minden lépésben a lehető legnagyobb mértékben csökkentjük új változó bevonásával vagy változó kizárásával. A mutató értéke 1, ha a csoportok nem különíthetők el jól, és 0, ha tökéletesen elkülönülnek. A változó bevonás szabálya a következő volt, azt a változót fogadtam el, melynek a szignifikancia szintje legfeljebb 0,05 volt. A változók kizárása pedig úgy történt, hogy a legalább 0,10-os szignifikancia szintű változókat kizártam.

A vizsgálat eredménye alapján elmondható, hogy 5 változó különítette el jól a csoportokat, azaz a 7 temperamentum- és karakter faktor közül 2 nem játszik szerepet a három kockázatkereső csoport elkülönítésében. Ez a kettő a Kitartás és az Ártalomkerülés. Az eredményeket bemutató táblázatokat a 16.A. számú melléklet tartalmazza.

A vizsgálat eredménye szerint az antiszociális- és a proszociális kockázatkereső csoport különíthető el nagyon jól, az extrém sportolók csoportja elvész a másik két csoport között, ők nehezen kimutathatók. A helyesen osztályozott személyek aránya a proszociális kockázatkereső csoportban 74,1%, az antiszociális kockázatkereső csoportban pedig 73,7%, ami jónak mondható. Ugyanakkor az extrém sportolók csoportját kevésbé sikeresen különíti el ez az 5 TCI faktor. Az extrém sportolók több, mint 40%-át a proszociális kockázatkereső csoportba sorolná a modell, és a maradék 60% extrém sportolónak is csak a felét sorolná be helyesen. A kereszt validáció során is hasonló értékeket kaptam, mely a modell robusztusságára utal. A csoportok elkülönítését bemutató ábrán is jól láthatóak ezek az eredmények.

5. ábra: A csoportok TCI faktorok alapján történő elkülönülését bemutató ábra

Látható tehát, hogy a proszociális és az antiszociális csoport esetén az Újdonságkeresés, Jutalomfüggőség, Önirányítottság, Együtműködés és Transzcendencia faktorok kb. 74%-os hatékonysággal a helyes csoportba sorolják a kitöltőt. Azaz, ha 100 antiszociális kockázatkereső személlyel kitöltetném a TCI kérdőívet, akkor átlagosan várhatóan 74 esetben a válaszaik alapján valóban antiszociális kockázatkeresőnek minősítené őket a modell. Az eredmények alapján létrehozható egy képlet, mellyel bejósolhatóvá válik (antiszociális és proszociális kitöltő esetén 74%-os valószínűséggel) hogy az adott vizsgálati személy melyik csoportba tartozik.

A számítás a következő módon történik. Első lépésben a TCI kitöltő vizsgálati személy Újdonságkeresés-, Jutalomfüggőség-, Önirányítottság-, Együtműködés- és Transzcendencia értékeit állapítanánk meg. Majd ezeket az értékeket szoroznánk meg a „Classification Function Coefficients” táblázat megfelelő értékeivel, ezek szorzatösszegét vennénk, majd hozzáadnánk a konstans (Constant) értéket. Ezt a számítást mindhárom

csoport értékeivel megtehnénk, és amelyik csoport egyenletével a legmagasabb értéket érné el, abba a csoportba sorolhatnánk előzetesen.

Pl.: extrém:

$$(1,345 * \text{Újdons.érték}) + (0,083 * \text{Jutalomf.érték}) + (1,149 * \text{Önir.érték}) + (0,482 * \text{Együtt.érték}) + (0,441 * \text{Transz.érték}) - 46,055 = \dots\dots\dots$$

Proszoc.:

$$(1,160 * \text{Újdons.érték}) + (0,250 * \text{Jutalomf.érték}) + (1,156 * \text{Önir.érték}) + (0,439 * \text{Együtt.érték}) + (0,402 * \text{Transz.érték}) - 46,055 = \dots\dots\dots$$

Antiszoc.:

$$(1,179 * \text{Újdons.érték}) + (0,156 * \text{Jutalomf.érték}) + (0,996 * \text{Önir.érték}) + (0,389 * \text{Együtt.érték}) + (0,492 * \text{Transz.érték}) - 46,055 = \dots\dots\dots$$

A kiszámított három értéket összehasonlítva megállapíthatnánk, hogy amelyiknél a legmagasabb, abba a csoportba soroljuk a vizsgálati személyt.

11. táblázat: A diszkriminancia-analízissel nyert értékek

	extrém	proszoc	antiszoc
Újdonság keresés	1,345	1,2	1,179
Jutalom függőség	0,083	0,3	0,156
Önirányítottság	1,149	1,2	0,996
Együttműködés	0,482	0,4	0,389
Transzcendencia	0,441	0,4	0,492
(Constant)	-46,06	-42,3	-36,08

Miután láttam, hogy a három kockázatkereső csoport közül leginkább a pro- és antiszociális kockázatkereső csoportot különíti el jól a TCI kérdőív 5 faktora, diszkriminancia-analízist végeztem csupán ennek a két csoportnak a bevonásával. A minta elemszám így 364 lett. Két csoportot vizsgálva 4 faktor különíti el jól a csoportokat, ezek pedig a Jutalomfüggőség, az Önirányítottság, az Együttműködés és a Transzcendencia. Ebből következik, hogy az Újdonságkeresés temperamentum faktora az extrém sportolók elkülönítésében vett részt az előző vizsgálatban. Az eredményeket bemutató táblázatokat a 16.B. számú melléklet tartalmazza. Két csoportot vizsgálva a megfelelően osztályozott esetek aránya a proszociális kockázatkeresők esetén 77,1%, az antiszociális kockázatkeresők esetén pedig 80,4%, ami kimondottan jónak mondható.

A diszkriminancia-analízis tehát az antiszociális kockázatkereső csoport 2/3-át képes megfelelően besorolni. Ezt követően klaszter-analízist végeztem csak az antiszociális kockázatkereső csoport bevonásával, hogy megnézzem az antiszociális kockázatkereső adattömböt milyen homogén csoportokba lehet sorolni. A program három jól elkülöníthető csoportot alkotott. Az egyik csoportba a klasszikus antiszociális személyiségzavaros személyek kerültek, akik alacsony szorongással (magas Ártalomkerüléssel), alacsony Jutalomfüggőséggel, alacsony Önirányítottsággal és alacsony Együtműködéssel jellemezhetőek. Volt egy másik, kisebb csoport, melyet magas szorongás (alacsony Ártalomkerülés) és alacsony Jutalomfüggőség, alacsony Önirányítottság és Együtműködés, valamint alacsony Transzcendencia jellemez. A harmadik csoport meglehetősen heterogén. Ezek alapján elmondható, hogy elsősorban a szorongás mértéke az, amely alapján alcsoportokra bontható az antiszociális kockázatkeresők csoportja.

IV. 2. 1. A BSSS-8 magyarországi adaptálására vonatkozó eredmények

Lingvisztikai validálás

A lingvisztikai validálás három lépésben zajlott: 1. az angol nyelvű kérdőív (BSSS-8) magyar nyelvre fordítása, 2. a kérdőív visszafordítása angol nyelvre, és 3. a magyar nyelvű kérdőív kockázatkereső magatartású csoportokon történő tesztelése. Az első fordítást (angol nyelvről magyar nyelvre) egy angol nyelvtanár és egy angol szakfordító végezte egymástól függetlenül. Ezt követően egyeztették az eltéréseket és elkészítették a kérdőív első magyar nyelvű változatát. A következő lépésként két másik szakfordító visszafordította a magyar kérdőívet angol nyelvre. Ismételt egyeztetés és megbeszélés után elkészítették a kérdőív második magyar nyelvű változatát. A kérdőívet 40 főből álló kockázatkereső magatartású csoporton teszteltem. A kitöltés kb. 10 percet vett igénybe. A nyelvezetén két ponton kellett módosítani.

Belső megbízhatóság

A skála belső megbízhatóságát a Cronbach alfa koefficienssel vizsgáltam a teljes mintán. A BSSS-8 magyar változatának belső konzisztenciája 0,681. A skála a különböző mintákon is megbízhatónak bizonyult. Proszociális kockázatvállalók esetén 0,780, az antiszociális kockázatvállalók esetén 0,754 és az extrém sportolóknál 0,579 volt a Cronbach alfa értéke.

Konvergens validitás

Abból a célból, hogy megbizonyosodjak, hogy a BSSS-8 kérdőív valóban a szenzoros élménykeresés konstruktumát méri, összehasonlítottam a BSSS-8 kérdőívet egy már validált és sok éve alkalmazott skálával, a Zuckerman-féle Szenzoros Élménykeresés Skála IV-es változatával. A konvergens validitást 206 fő vizsgálati személy részvételével vizsgáltam (80 fő proszociális kockázatvállaló, 80 fő antiszociális kockázatvállaló és 46 fő extrém sportoló). Mind a négy alskála esetén és a teljes kérdőívre vonatkoztatva is elvégeztem a korrelációs vizsgálatot. Az SSS IV-es változatának általános skálája és a BSSS-8 közötti korrelációs együttható $r=0,643$ ($p<0,001$) volt. A két kérdőív Élménykeresés (ES) alskálája esetén a korrelációs együttható $r=0,584$ ($p<0,001$), az Izgalom és Kalandkeresés (TAS) alskálák esetén $r=0,762$ ($p<0,001$), a Gátlásoldás (Dis)

alskáláknál $r=0,733$ ($p<0,001$), míg az Unalomfogékonyság (BS) alskálák esetén $r=0,638$ ($p<0,001$) volt.

Teszt-reteszt reliabilitás

A teszt-reteszt módszert 48 fővel végeztem el (29 proszociális kockázatvállaló és 19 extrém sportoló). A vizsgálati személyek a BSSS-8 kitöltését követően 3 héttel ismételtén kitöltötték a kérdőívet. Azt vizsgáltam, hogy mennyire egyeznek a két időpontban kitöltött kérdőív válaszai, azaz, hogy időben megbízható-e a kérdőív. A Pearson korrelációs együtthatók a teljes kérdőív esetén $r=0,868$ ($p<0,001$), az Élménykeresés (ES) alskálán $r=0,830$ ($p<0,001$), az Izgalom és Kalandkeresés (TAS) alskálán $r=0,807$ ($p<0,001$), a Gátlásoldás (Dis) alskálán $r=0,800$ ($p<0,001$), míg az Unalomfogékonyság (BS) alskálán $r=0,892$ ($p<0,001$) erős kapcsolatot mutattak.

Angol, spanyol és magyar skálák összehasonlítása

A skálaválidáció során arra kerestem a választ, hogy a magyar minta mennyire hasonlít az angol és spanyol mintára. Összehasonlítottam a magyar itemek egymás közötti korrelációit a Hoyle és munkatársai által (2002) megadott angol és spanyol adatokkal. Az angol-spanyol-magyar minta korrelációinak különbségeit képeztem páronként és ezeknek négyzetes átlagait számítottam ki. A magyar az angoltól 11,4%-os korrelációs különbséggel különbözik, 8% különbség van a magyar és a spanyol között, míg a spanyol az angoltól 9%-al tér el. Az angol és spanyol között nagyobb a különbség, mint a spanyol és magyar között. Elvégeztem a BSSS-8 skála konfirmatív faktoranalízisét. Melynek eredményei és ábrája a következőkben láthatóak:

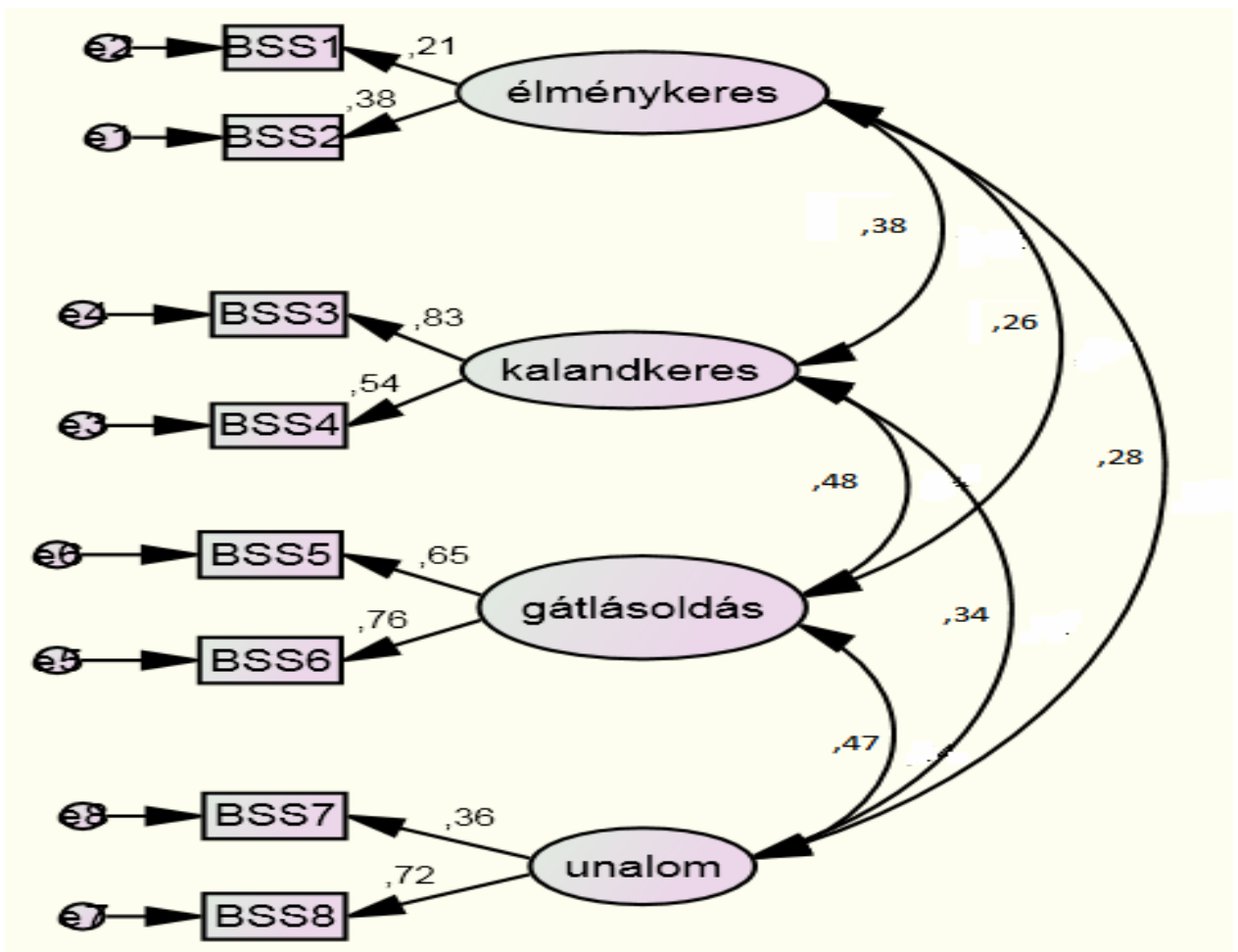
$$\chi^2(14)=15,936; \text{ n.s.}$$

$$\chi^2/\text{df}=1,138$$

$$\text{NFI}=0,975$$

$$\text{CFI}=0,997$$

$$\text{RMSEA}=0,018$$

6.ábra A magyar nyelvű BSSS-8 skála faktorstruktúrája konfirmatív faktoranalízissel

Mivel az NFI és CFI értéke is meghaladja a szakirodalomban elfogadott kritikus értékeket, ez alapján elmondható, hogy az eredeti BSSS-8 faktorstruktúra – bár más súlyok mellett - de illeszkedik a magyar mintára is.

A konfirmatív faktoranalízis eredményi nem garantálják a factorsúlyok azonosságát, ezért saját mintámon kiszámítottam a faktorokat, mind a saját, mind az angol, mind a spanyol súlyozással és megnéztem, hogy az egymással alkotott korrelációik mennyire mutatnak hasonlóságot. Eredményeim azt mutatják, hogy az angollal 4%-os, a spanyollal pedig 2%-os az átlagos korrelációs eltérés.

A BSSS-8 magyarországi adaptálására vonatkozó eredmények összefoglalása

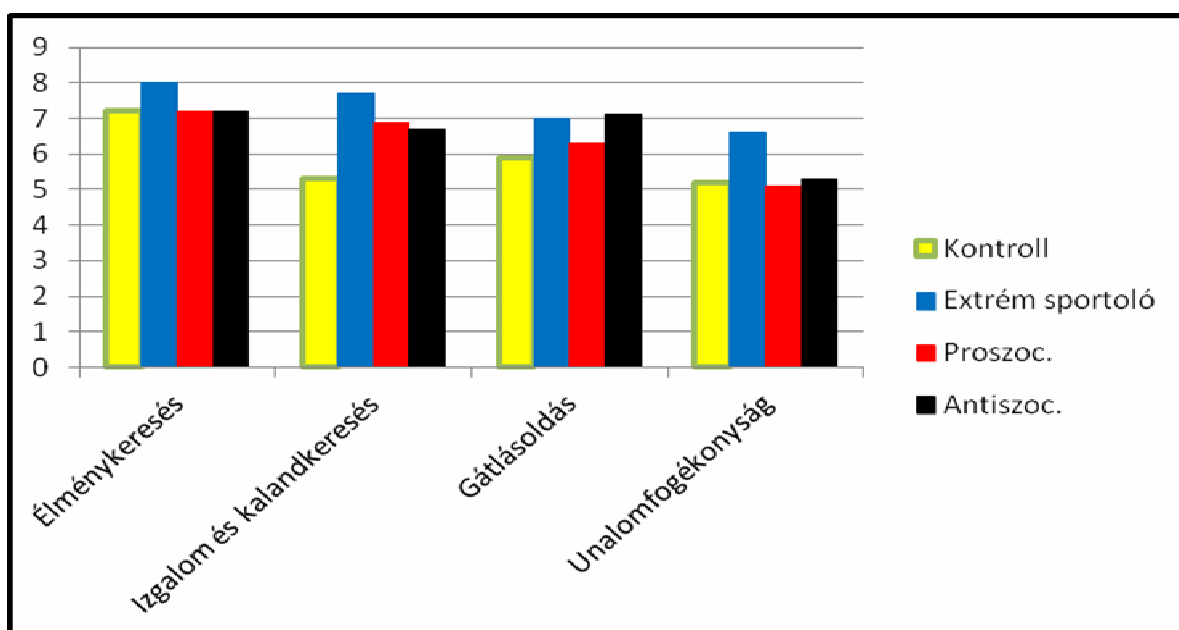
A 8 ítemes Rövidített Szenzoros Élménykeresés Skála (BSSS-8) magyarországi adaptálásának első lépéseként elvégeztük a kérdőív lingvisztikai validálását majd megvizsgáltam a kérdőív pszichometriai tulajdonságait. Az eredmények alapján

megállapíthatjuk, hogy a BSSS-8 kérdőív használható, megbízható és érvényes magyar mintán. A skála belső megbízhatósági értéke a javasolt 0,70 Cronbach α határértéken volt. A kérdőív teszt-reteszt reliabilitását támasztja alá, hogy 3 hét elteltével a vizsgált személyek hasonlóan töltötték ki a skálát. A két időpontban felvett kérdőívek közötti korrelációs együtthatók minden alskála esetén és a kérdőív egészére vonatkoztatva is erős kapcsolatot mutattak, a Rho értékei 0.800 és 0.892 között mozogtak. Elvégeztem a kérdőív konvergens validitás vizsgálatát, összehasonlítottam a BSSS-8 kérdőívet egy már validált és sok éve alkalmazott skálával, a Zuckerman-féle Szenzoros Élménykeresés Skála IV-es változatával. Mind a négy alskála esetén és a teljes kérdőívre vonatkoztatva is erős kapcsolatot figyelhettünk meg a két kérdőív között. A Rho értékei 0,584 és 0.762 között mozogtak. A konfirmatív faktoranalízis eredményei bebizonyították, hogy a magyar mintán végzett vizsgálat factorsúlyai és az angol factorsúlyok között 4%-os, a magyar és a spanyol factorsúlyok között pedig 2%-os az átlagos korrelációs eltérés, vagyis hasonló módon mér magyar mintán is a BSSS-8 kérdőív.

IV. 2. 2. A csoportok összehasonlítására vonatkozó eredmények a BSSS-8 kérdőív segítségével

A statisztikai elemzést az SPSS 17.0 programmal végeztem és egy szempontos független mintás variancia-analízist alkalmaztam Dunnett T3 post hoc teszttel. Az eredményeket bemutató táblázatokat a 17.A. számú melléklet tartalmazza.

A BSSS-8 négy alskálája közül mindegyik alskálában találtam szignifikáns eltérést a csoportok között. Az eredményeket az alábbi diagram teszi szemléletessé:

7. ábra: A BSSS-en elért eredmények

Az *Élménykeresés* estén ($F(3;491)=3,623;p<0,05$) az extrém sportolók szignifikánsan magasabb értékeket értek el az antiszociális kockázatkeresőktől ($p=0,008$), a proszociális kockázatkeresőktől ($p=0,007$) és a kontrollcsoporttól ($p=0,048$).

Az *Izgalom és Kalandkeresés* tekintetében szintén szignifikáns eltérést találtam a csoportok között ($F(3;491)=9,604; p<0,05$). Az extrém sportolók szignifikánsan magasabb értékeket értek el a proszociális kockázatvállalóktól ($p=0,013$), az antiszociális kockázatvállalóktól ($p=0,002$) és a kontrollcsoporttól ($p<0,001$).

A *Gátlásoldás* esetén is szignifikáns eltérést kaptam a csoportok között ($F(3;491)=6,282;p<0,05$). Az antiszociális kockázatkereső csoport ért el szignifikánsan magasabb értékeket a proszociális kockázatkereső csoporttól ($p=0,010$) és a kontrollcsoporttól ($p=0,007$) valamint az extrém sportolók is különböztek a kontrollcsoporttól ($p=0,020$).

Az *Unalomfogékonyság* tekintetében is szignifikáns eltérést tapasztaltam a csoportok között ($F(3;491)=9,499;p<0,05$). Az extrém sportolók szignifikánsan magasabb értékeket értek el, mint a proszociális kockázatvállalók ($p<0,001$), az antiszociális kockázatvállalók ($p<0,001$) valamint a kontrollcsoport ($p<0,001$).

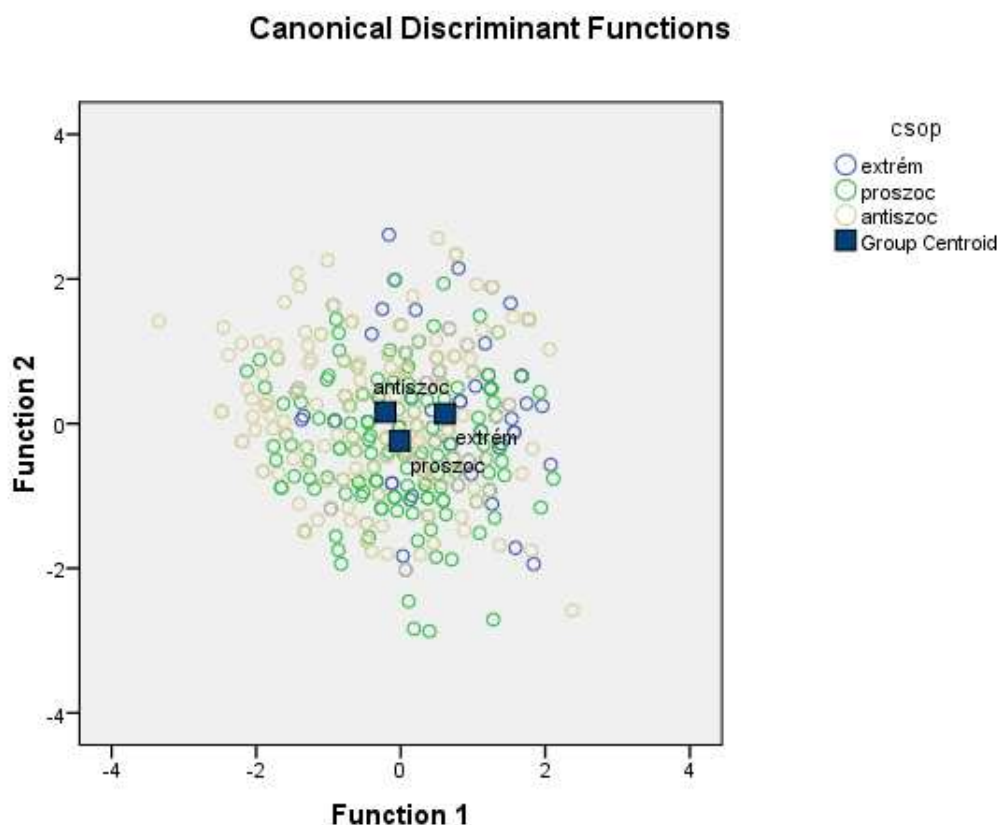
Miután a korábbi vizsgálatok során láthatóvá vált, hogy az antiszociális kockázatkereső csoport nem tekinthető homogénnek, ezért alcsoportokra osztottam fel a bűnelkövetőket. A már korábban részletezett módon kialakított „személy elleni” és „vagyon elleni” csoportokat összehasonlítottam egymással. A statisztikai elemzést SPSS 17.0 programmal végeztem és független mintás T-próbát alkalmaztam. A BSSS-8-al végzett vizsgálat eredménye szerint nem találtam szignifikáns eltérést a „személy elleni” és „vagyon elleni” csoport között egyik alszkálában sem ($p>0,005$). Az eredményeket bemutató táblázat 17.B. számú mellékletben látható. Ezek az eredmények tehát azt mutatják, hogy az általam vizsgált fogvatartottak esetén a bűncselekmény típusa nem volt befolyásoló tényező a válaszadásaikban. Látható tehát, hogy a bűncselekmény típusa nem különíti alcsoportokra a vizsgált mintámban a fogvatartottakat. A bűnelkövetőket azonban az is megkülönbözteti egymástól, hogy mennyi ideje töltik a szabadságvesztésüket. A korábban bemutatott módon ez alapján is kialakítottam két alcsoportot, a „hosszú ideje fogvatartott” és „rövid ideje fogvatartott” csoportokat, melyeket összehasonlítottam egymással. A statisztikai elemzést SPSS 17.0 programmal végeztem és független mintás T-próbát alkalmaztam. A BSSS-8-al végzett vizsgálat eredménye szerint csak az Izgalom és Kalandkeresés alszkála esetén van szignifikáns eltérés a két csoport között. ($p<0,005$; $t=1,980$). A „hosszú ideje fogvatartott” csoport magasabb értékeket ért el ezen az alszkálán, mint a „rövid ideje fogvatartott” csoport, mely a hosszú ideje tartó börtöndeprivációval is összefüggésbe hozható. Az eredményeket bemutató táblázat a 17.C. számú mellékletben látható.

IV. 2. 3. További vizsgálatok a BSSS-8 kérdőívvel

Miután összehasonlítottam az egyes csoportokat egymással, szerettem volna megnézni, hogy a BSSS-8 alapján jól elkülöníthetőek-e az egyes kockázatkereső csoportok. Érdekelt, hogy létezik-e egy olyan séma, mely alapján egy vizsgálati személyről előre bejósolhatóvá válhat a BSSS-8 eredményei alapján, hogy melyik csoportba tartozik, vagy melyikhez hasonlít leginkább. Ezért diszkriminancia-analízist végeztem csak a három kockázatkereső csoport bevonásával. A statisztikai elemzést az SPSS 17.0 programmal végeztem, a minta elemszám 435 fő volt. Wilks algoritmusán alapuló lépésenként változó bevonást alkalmaztam a diszkriminancia-analízishez, hasonlóan a már korábban leírtakhoz.

A vizsgálat eredménye alapján elmondható, hogy 3 változó vett részt a csoportok elkülönítésében, az Izgalom és Kalandkeresés, a Gátlásoldás és az Unalomfogékonyság, tehát az Élménykeresés nem játszott szerepet a csoportok elkülönítésében. Az eredményeket bemutató táblázatokat a 17.D. számú melléklet tartalmazza.

A vizsgálat eredménye szerint legjobban az antiszociális kockázatkereső csoportot különíti el a BSSS-8 kérdőív, de itt is csak 61%-ban, a proszociális kockázatkereső csoport esetén csak 45,3%-ban sorolja megfelelő csoportba a vizsgálati személyeket, míg az extrém sportolók esetén ez az arány csak 11,3%. A kicsi helyes besorolási arány mellett pedig igen nagyok az átfedések, tehát látható, hogy a BSSS-8 nem különíti el jól a 3 csoportot. Előzetes feltevésem – mely szerint mindhárom vizsgálati csoport szenzoros élménykereső – összhangban áll ezzel az eredménnyel. Ezek az eredmények az alábbi ábrán is jól láthatóak.

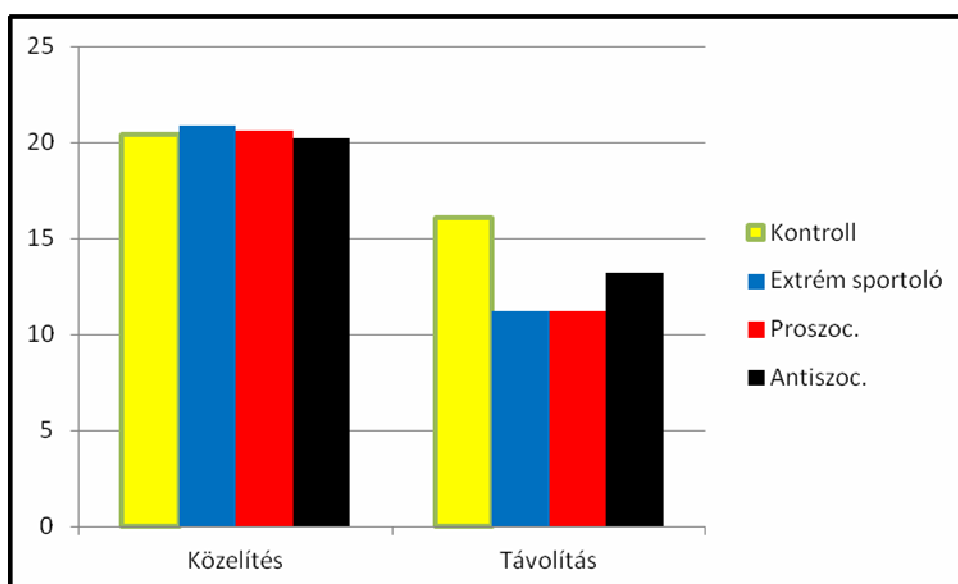

8. ábra: A csoportok BSSS-8 alapján történő elkülönülését bemutató ábra

Úgy is elvégeztem a diszkriminancia-analízist, hogy csak az anti- és proszociális kockázatkereső csoportokat vontam be a vizsgálatba. Ebben az esetben az Izgalom és Kalandkeresés és a Gátlásoldás vett részt a csoportok elkülönítésében, de hasonlóan a három csoportos vizsgálathoz, itt sem voltak jól elkülöníthetőek a csoportok. Az eredményeket bemutató táblázatokat a 17.E. számú melléklet tartalmazza. A proszociális kockázatkereső csoportba tartozó személyeknek csupán 44,7%-át sorolja be helyesen a modell a BSSS-8 kérdőív eredményei alapján, az antiszociális kockázatkereső csoport tagjait pedig 66,5%-ban sorolja be helyesen. Azon kívül, hogy nagyok az átfedések a Lambda értéke is megközelíti az 1 értéket, ami azt mutatja, hogy a csoportok a szenzoros élménykeresés mentén nem különíthetőek el.

IV. 3. 1. Az AMS-R-el végzett vizsgálatok eredményei

A statisztikai elemzéseket az SPSS 17.0 programmal végeztem és egy szempontú független mintás variancia-analízist alkalmaztam Dunnett T3 post hoc teszttel. A *Közelítés* faktorban nem találtam szignifikáns különbséget a csoportok között ($F(3;491)=0,736$, $p>0,05$). A *Távolítás* faktorában viszont volt a csoportok között szignifikáns eltérés ($F(3;491)=22,641$; $p<0,05$). Az antiszociális kockázatvállaló csoport szignifikánsan magasabb értéket ért el, mint a proszociális kockázatvállalók csoportja ($p<0,001$), az extrém sportolók csoportja ($p=0,004$) valamint a kontrollcsoport ($p<0,001$). A kontrollcsoport mindhárom kockázatvállaló csoporttól szignifikánsan különbözött ($p<0,001$). Az eredményeket tartalmazó táblázatokat a 18.A. számú melléklet tartalmazza. Az eredményeket a következő ábra teszi szemléletessé:

9. ábra: AMS-R kérdőívvel nyert eredmények

Miután a korábbi vizsgálatok esetén láthattuk, hogy az antiszociális kockázatkereső csoport nem tekinthető homogénnek, ezért a már korábban bemutatott módon alcsoportokra osztottam fel a bűnelkövetőket. A kialakított „személy elleni” és „vagyon elleni” csoportokat összehasonlítottam egymással. A statisztikai elemzést SPSS 17.0 programmal végeztem és független mintás T-próbát alkalmaztam. A vizsgálat eredménye szerint nem kaptam szignifikáns különbséget a kialakított két csoport között sem a

Közelítés, sem a Távolítás faktorában ($p > 0,005$). Az eredményeket bemutató táblázat a 18.B. számú mellékletben található.

Ezt követően kialakítottam a korábban részletezett módon egy „*hosszú ideje fogvatartott*” és egy „*rövid ideje fogvatartott*” csoportot, melyeket összehasonlítottam egymással. A statisztikai elemzést SPSS 17.0 programmal végeztem és független mintás T-próbát alkalmaztam. Nem kaptam szignifikáns különbséget a két csoport között a Közelítés faktorában ($p > 0,005$). A Távolítás faktorában viszont szignifikánsan magasabb értékeket ért el a „*rövid ideje fogvatartott*” csoport, mint a „*hosszú ideje fogvatartott*” ($p < 0,005$; $t = -2,184$), azaz jobban jellemzi a kudarckerülés motívuma a nem olyan régóta elítélt fogvatartottakat, mint azokat, akik már hosszabb ideje töltik a szabadságvesztésüket. Az eredményeket bemutató táblázat a 18.C. számú mellékletben található. Ezek alapján az eredmények alapján látható, hogy a vizsgált mintám esetén a bűncselekmény típusánál nagyobb befolyásoló erővel rendelkezik a bűnelkövetők börtönben töltött ideje.

IV. 3. 2. További vizsgálatok az AMS-R kérdőívvel

Miután összehasonlítottam az egyes csoportokat egymással a teljesítménymotiváció tekintetében, megnéztem, hogy ez alapján jól elkülöníthetőek-e ezek a kockázatkereső csoportok. Diszkriminancia-analízist végeztem az SPSS 17.0 program segítségével a három kockázatkereső csoport bevonásával. A minta elemszám 435 fő volt. Wilks algoritmusán alapuló lépésenkénti változó bevonást alkalmaztam a diszkriminancia-analízishez, hasonlóan a már korábban leírtakhoz.

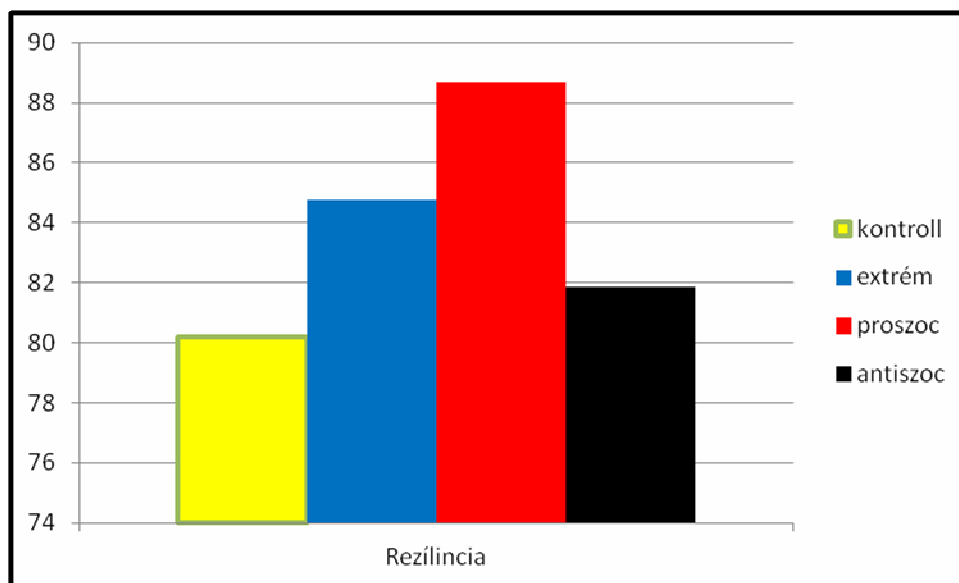
A vizsgálat eredménye alapján elmondható, hogy csak a távolítás faktora vesz részt a csoportok elkülönítésében. A három kockázatvállaló csoport e tekintetben nem különül el jól egymástól. A modell az antiszociális kockázatkeresőket sorolja be legnagyobb arányban helyes csoportba (67,5%), a proszociális kockázatkeresők esetén kb. a vizsgálati személyek felét sorolja be a megfelelő kategóriába (55,9%), míg az extrém sportolók esetén egyáltalán nem működik a modell. Az eredményeket bemutató táblázatokat a 18.D. számú melléklet tartalmazza.

Ha csak két csoport bevonásával (anti- és proszociális kockázatkereső) végezzük el a diszkriminancia-analízist, akkor sem változik a helyzet. Ebben az esetben is 67,5 %-át sorolja be jól az antiszociális kockázatkeresőknek és közel felét a proszociális kockázatkeresőknek. Az eredményeket bemutató táblázatokat a 18.E. számú melléklet tartalmazza. Látható mind a nagy átfedésekből, mind a magas Lambda értékből, hogy a teljesítménymotiváció mentén nem különíthető el jól a három kockázatvállaló csoport.

IV. 4. 1. Az RS-15-el végzett vizsgálatok eredményei

A statisztikai elemzést az SPSS 17.0 programmal végeztem és egy szempontos független mintás variancia-analízist alkalmaztam Dunnett T3 post hoc teszttel. Az eredményeket bemutató táblázatokat a 19.A. számú melléklet tartalmazza.

A *Reziliencia* tekintetében szignifikáns eltérést találtam a csoportok között ($F(3;491)=13,353;p<0,05$). A proszociális kockázatkeresők szignifikánsan magasabb értékeket értek el, mint az antiszociális kockázatkeresők ($p<0,001$), az extrém sportolók ($p=0,047$) és a kontrollcsoport ($p<0,001$). Ezen kívül az extrém sportolók szignifikánsan különböztek a kontrollcsoporttól ($p=0,023$). A kapott eredményeket a következő ábra mutatja be:

10. ábra: A reziliencia kérdőívvel elért eredményeket bemutató ábra

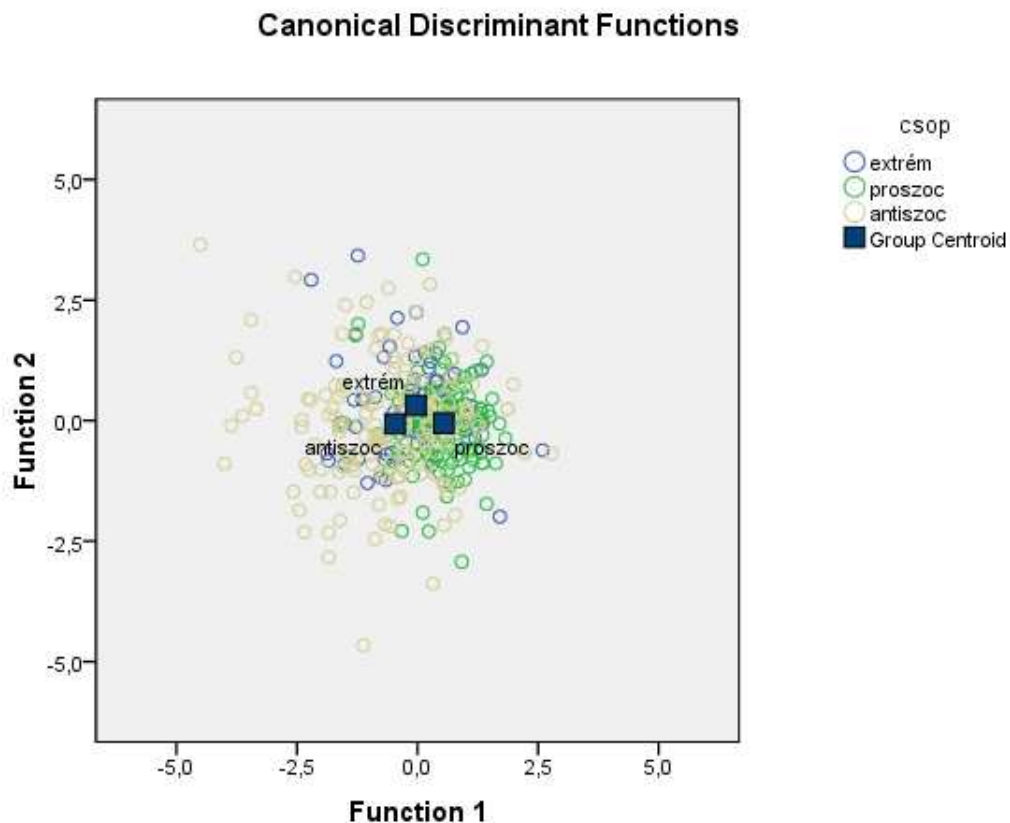
A négy vizsgálati csoport összehasonlítását követően a már korábban kialakított „személy elleni” és „vagyon elleni” bűnelkövető csoportokat is összehasonlítottam egymással a reziliencia tekintetében. A statisztikai elemzést SPSS 17.0 programmal végeztem és független mintás T-próbát alkalmaztam. Az összehasonlító vizsgálat eredménye szerint nem találtam szignifikáns eltérést a két bűnöző csoport reziliencia szintje között ($p>0,005$). Az eredményeket bemutató táblázatot a 19.B. számú melléklet tartalmazza. Látható tehát, hogy az általam vizsgált fogvatartottak esetén a bűncselekmény típusa nem volt befolyásoló tényező a válaszádaikban a reziliencia kérdőív kapcsán sem. Ezt követően a korábban kialakított „hosszú ideje fogvatartott” és

„*rövid ideje fogvatartott*” antiszociális csoportokat hasonlítottam össze egymással. A statisztikai elemzést SPSS 17.0 programmal végeztem és független mintás T-próbát alkalmaztam. A vizsgálat eredménye szerint szignifikáns eltérés van a két bűnöző csoport reziliencia szintje között ($p < 0,005$; $t = 2,956$). A „*hosszú ideje fogvatartott*” csoport magasabb reziliencia értékeket ért el, mint a „*rövid ideje fogvatartott*” csoport, mely a börtönadaptáció pozitív hatásával lehet összefüggésben. Az eredményeket bemutató táblázatot a 19.C. számú melléklet tartalmazza.

IV. 4. 2. További vizsgálatok az RS-15 kérdőívvel

Miután összehasonlítottam az egyes csoportokat egymással a reziliencia tekintetében, megvizsgáltam, hogy a reziliencia alapján jól elkülöníthetőek-e az egyes kockázatkereső csoportok. Diszkriminancia-analízist végeztem az SPSS 17.0 programmal a három kockázatkereső csoport bevonásával. Wilks algoritmusán alapuló lépésként változó bevonást alkalmaztam a diszkriminancia-analízishez, hasonlóan a már korábban leírtakhoz.

Ha az RS-15 kérdőív 15 itemét külön változóként fogom fel, akkor ezek közül 6 lesz az, amelyik részt vesz a három csoport elkülönítésében. Az eredményeket a 19.D. számú melléklet tartalmazza. A vizsgálat eredménye szerint legjobban a proszociális kockázatkereső csoportot különíti el az RS-15 kérdőív, 77,6%-ban helyesen sorolja be ennek a csoportnak a tagjait, az antiszociális kockázatkereső csoport esetén 64,9%-ban sorolja megfelelő csoportba a vizsgálati személyeket, míg az extrém sportolók a legkevésbé elkülöníthetőek, ők beleolvadnak a másik két csoportba. Ezek az eredmények az alábbi ábrán is jól láthatóak.

11. ábra: A csoportok reziliencia alapján történő elkülönülését bemutató ábra

Mivel a reziliencia kérdőív az antiszociális- és a proszociális kockázatkereső csoport elkülönítése esetén sikeresebb volt, ezért elvégeztem a diszkriminancia-analízist az extrém sportoló csoport kihagyásával is. Az eredményeket a 19.E. számú melléklet tartalmazza. A két csoport elkülönítésében 5 item vesz részt. A proszociális kockázatkereső csoport elkülönítésére a legalkalmasabb a kérdőív, őket 76,5%-ban helyesen sorolja be, az antiszociális kockázatkeresőket pedig csak 63,9%-ban. Ezek alapján elmondható, hogy a reziliencia kérdőív elsősorban a proszociális kockázatkeresők kiszűrésére alkalmas.

IV. 5. A hipotézisek és az eredmények összevetése

1. feltételezésem – miszerint az extrém sportolók magasabb értékeket érnek el a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában, mint a másik két kockázatkereső csoport – igazolást nyert. Az extrém sportolók a másik két kockázatkereső csoporton kívül a kontrollcsoportnál is magasabb értékeket produkáltak. Nem csak a fő temperamentumfaktorban, hanem az Impulzivitást leszámítva valamennyi alfaktorban is megkaptam ezt az irányú különbséget. Az újdonságkeresés a viselkedés aktivációjának, kezdeményezésének öröklött mintáit foglalja magába, ami gyakori explorációs aktivitással együtt jelentkezik. Ezzel összhangban a BSSS Unalomfogékonyság skáláján is az extrém sportolók érték el a legmagasabb értékeket, mely az élmény ismétlődése iránti ellenszenvet, az állandó egyformaság okozta nyugtalanságot fejezi ki.

2. hipotézisem – miszerint a proszociális kockázatvállalók magasabb értékeket érnek el a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában, mint a másik két kockázatkereső csoport – szintén beigazolódott. Az általam használt kontrollcsoporttól ugyan nem térnek el a proszociális kockázatvállalók értékei, a Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve által használt normatív minta férfi adataitól már jelentősebb az eltérés (Rózsa és mtsai, 2005). Nem csak a fő temperamentumfaktorban, hanem a Szentimentalitás kivételével valamennyi alfaktorban is megkaptam azt az eltérést, azaz, hogy a proszociális kockázatvállalók magasabb értékeket mutattak, mint a másik két vizsgálati csoport. A jutalomfüggőség a viselkedés fenntartásának, folytonosságának öröklött mintáját jelenti, ami az érzékenységben, kötődésben, mások elismerésétől való függésben jelenhet meg.

3. hipotézisem – miszerint a proszociális kockázatvállalók és az extrém sportolók magasabb értékeket érnek el a TCI Kitartás temperamentumfaktorában, mint az antiszociális kockázatvállalók – nem nyert igazolást, nem találtam jelentős eltérést a csoportok között e tekintetben.

4. hipotézisem – mely szerint a TCI Önirányítottság és Együtműködés karakterfaktoraiban az antiszociális kockázatvállalók alacsonyabb értékeket érnek el, mint az extrém sportolók és a proszociális kockázatvállalók – igaznak bizonyult az adott minta esetében. Az antiszociális kockázatvállaló csoport nem csak a másik két kockázatkereső csoporthoz képest ért el alacsonyabb értéket, hanem a kontrollcsoporthoz képest is. Az alfaktorok közül szintén mind az öt esetben szignifikánsan alacsonyabb értékeket produkált

az antiszociális kockázatkereső csoport, mint a proszociális kockázatvállalók csoportja, valamint a kontrollcsoport. Az antiszociális kockázatkeresők három alfaktor – a Felelősség, a Leleményesség és az Önelfogadás – esetén az extrém sportolóknál is szignifikánsan alacsonyabb értékeket értek el. Az Önirányítottság karakterfaktoron elért értékek arra utalnak, hogy az egyén mennyire képes a szabályok betartására és az alkalmazkodásra.

A 4. hipotézisem másik része – miszerint az Együtműködés karakterfaktorában is az antiszociális kockázatkeresők csoportja ér el alacsonyabb értékeket, mint a másik két kockázatvállaló csoport – is igazolást nyert. Az antiszociális csoport nem csak a másik két kockázatkereső csoporttól ért el alacsonyabb értékeket, hanem a kontrollcsoporttól is. Az Együtműködés alfaktorai közül két esetben, a Segítőkézség és a Lelkiismeretesség esetén ugyanezt az összefüggést kaptam a három kockázatvállaló csoport között. A másik három alfaktor esetén (Társas elfogadás, Empátia, Együttérzés) az antiszociális kockázatvállalók csak a proszociális kockázatkeresőkhöz képest mutattak alacsonyabb értékeket, az extrém sportolóktól nem tértek el jelentősen. Az Együtműködés karakterfaktora a más emberek elfogadásában mutatkozó különbségeket méri. A magas értékeket mutató személyek szociálisan toleránsak, empátikusak, segítőkészek és könyörületeseek. Várakozásomnak megfelelően a proszociális kockázatvállalók, a tűzoltók csoportja magas értékeket mutatott ebben a karakterfaktorban. Azok a személyek, akik alacsony értékeket érnek el ebben a karakterfaktorban, szociálisan intoleránsak, nem érdeklődnek más emberek iránt, nem segítőkészek és bosszúállóak. A világra úgy tekintenek, mint ami ellenséges és rosszindulatú velük szemben. Hipotézisem- és vizsgálatom eredménye szerint is az antiszociális kockázatkeresők tartoznak ebbe a csoportba.

5. feltételezésem – miszerint a BSSS Izgalom és Kalandkeresés skáláján az extrém sportolók magasabb pontokat érnek el, mint a másik két kockázatvállaló csoport – igaznak bizonyult. Akik ezen a skálán magas értékeket produkálnak, vonzódnak a szabadban üzhető, nem verseny jellegű, kockázati elemeket tartalmazó sport és más, hasonló tevékenység iránt, mint például a repülés, ejtőernyőzés, motorozás, hegymászás. Mivel az extrém sportolók csoportja éppen ilyen sporttevékenységekkel foglalkozik, nem meglepő, hogy magas értékeket mutatott a BSSS ezen alskáláján.

6. hipotézisem – miszerint a BSSS Gátlásoldás alskáláján az antiszociális kockázatvállaló csoport magasabb értékeket ér el, mint a másik két kockázatkereső csoport – csak részben nyert igazolást. Várakozásomnak megfelelően az antiszociális kockázatkereső csoport magasabb értékeket mutatott a Gátlásoldás alskálán, mint a

proszociális kockázatvállaló csoport, de várakozással ellentétben nem tért el jelentősen az extrém sportolóktól. Akik ezen az alskálán magas értékeket mutatnak, azokat jellemzi a gátoltság alkohol általi feloldása utáni vágy, valamint a bulik, a hazardírozás iránti érdeklődés és a szexuális változatosság igénye. Eredményeim alapján elmondható, hogy e tekintetben nincs különbség az antiszociális kockázatvállalók és az extrém sportolók között, mindkét csoport vonzódik az ilyen jellegű kikapcsolódási formákhoz.

7. hipotézisem – mely szerint a proszociális kockázatkeresők a BSSS Élménykeresés és Unalomfogékonyság alskálán alacsonyabb értékeket érnek el, mint a másik két kockázatvállaló csoport – szintén csak részben nyert igazolást. Úgy gondoltam, hogy a konvencióktól mentes, rendhagyó életstílus utáni vágy és a nonkonform viselkedés, öltözködés (ES) a tűzoltók csoportjára jellemző a legkevésbé, mivel munkájuk során igazodniuk kell a Tűzoltóparancsnokság előírásaihoz, a szolgálati idejükben a viselkedésük erősen szabályozott, hajviseletük, arcszőrzetük szintén szabályok által behatárolt és egyenruhát kell viselniük. Eredményeim alapján azt mondhatjuk el, hogy a tűzoltók csak az extrém sportolókhöz képest keresik kevésbé az új gondolati és érzéki élményeket, valamint csak az extrém sportolókhöz képest vágnak kevésbé a konvencióktól mentes, rendhagyó életstílus után. E tekintetben nincs különbség a proszociális- és az antiszociális kockázatkereső csoport között.

Feltételeztem, hogy az élmény mindenféle ismétlődése, a rutinmunka, és az állandó egyformaság okozta nyugtalanság (BS) szintén a tűzoltók csoportjára lehet a legkevésbé jellemző, hiszen előfordulhat, hogy riasztás hiányában akár 24 órát is változatosság, inger hiányában kell eltölteniük a laktanyában. Úgy gondoltam, hogy akinek ezek a tényezők és helyzetek nehézséget jelentenek, az nem marad sokáig a pályán. Az Unalomfogékonyság alskálán feltételezésemnek megfelelően alacsonyabb értékeket produkáltak a proszociális kockázatkeresők, mint az extrém sportolók, de a pro- és antiszociális kockázatkereső csoport között itt sem volt szignifikáns eltérés. Tehát az élmény mindenféle ismétlődése, az állandó egyformaság okozta nyugtalanság, a könnyen kiismerhető, együgyű vagy unalmas emberek iránti ellenszenv csupán az extrém sportolókat jellemzi jelentős mértékben és nem csak a proszociális kockázatkeresőkre nem jellemző, hanem az antiszociális kockázatkeresőkre sem.

A 8. hipotézisem – mely szerint a proszociális kockázatkeresők magasabb reziliencia értékeket mutatnak, mint az antiszociális kockázatkeresők – igazolást nyert. A reziliencia tekintetében a proszociális csoport jelentősen magasabb értékeket ért el, nemcsak az antiszociális kockázatkeresőknél, hanem az extrém sportolóknál is.

A 8. és 9. hipotézisem második része a teljesítménymotivációra vonatkozik. Feltételeztem, hogy a proszociális kockázatvállalók és az extrém sportolók sikerorientáltak, míg az antiszociális kockázatkeresők, kudarckerülő motivációval jellemezhetőek. Az AMS-R Közelítés faktorában, ami a sikerorientáltságot méri, várakozásommal ellentétben nem találtam jelentős eltérést a három kockázatkereső csoport között, tehát a hipotézisem nem nyert igazolást. Az AMS-R Távolítás faktorában, ami a kudarckerülést méri, a hipotézisem igaznak bizonyult, az antiszociális kockázatkeresők valóban magasabb értékeket értek el e tekintetben, mint a proszociális kockázatvállalók és az extrém sportolók.

V. MEGVITATÁS

Az extrém sportolók sajátosságai:

A kapott eredmények alapján láthatjuk, hogy az extrém sportolókat jellemzik az új ingerekre vagy jutalomforrásokra adott intenzív válaszok és a gyakori explorációs aktivitás. Vizsgálatom alapján elmondható az extrém sportágakkal foglalkozókról, hogy többnyire impulzívok, szívesen explorálnak új környezetben, szeretnek új dolgokat felfedezni, ingerlékenyek, jellemző rájuk a féktelenség, rendetlenség és az extravagáns viselkedés. Ezek a személyek szívesen foglalkoznak új aktivitásokkal, szívesen derítenek fel új dolgokat, de a részleteket többnyire elhanyagolják, gyorsan elterelődnek és megunják az adott tevékenységet. (Erre utalnak a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) Ezzel összhangban az extrém sportolókat jellemezi leginkább az élmények ismétlődése keltette nyugtalanság és az egyformaság-, az unalmas helyzetek- és a könnyen kiismerhető emberek iránt érzett ellenszenv is. (Erre utalnak a BSSS Unalomfogékonyság alskáláján elért magas értékek.) Az extrém sportolóról kiderült, hogy többnyire ellazultak, optimisták, gondtalanok, mentesek a gátlásoktól, magabiztosak és kedvelik a társaságot. Mindezek mellett elmondható róluk, hogy kevésbé jellemző rájuk az anticipátoros szorongás, nem félnek a veszélytől, magabiztosak, energikusak, szókimondóak és optimista kockázatvállalók. (Erre utalnak a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) Az eredmények alapján elmondható, hogy az extrém sportokat űzők csoportjába tartozó személyek kezdeményezők, jellemzi őket az önellfogadás, a felelősségtudat és a célok megvalósításához szükséges szervezőkészség és leleményesség. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

A különböző temperamentumdimenziók kapcsolatának figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy az extrém sportolókat jellemzi a veszélykeresés, a versenyszellem, a túlaktivitás, az agresszió, a beszédesség és az extraverzió. (Erre utalnak a magas értékek a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában, és az alacsony értékek a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában.)

Az extrém sportokkal foglalkozó személyekről a vizsgálatom megerősítette, hogy általában vonzódnak mindenféle szabadban űzhető nagy kockázati elemeket tartalmazó sport és más, hasonló tevékenységek iránt. (Erre utalnak a BSSS Izgalom és Kalandkeresés alskáláján elért magas értékek.) A sporttevékenységeken kívül preferálják az

alkoholfogyasztást, a bulikat és vonzódnak a hazárdírozás valamint a szexuális változatosság iránt is. (Erre utalnak a BSSS Gátlásoldás alszállóján elért magas értékek.)

Kutatásom során képet kaphattam arról is, hogy az extrém sportolók nem rendelkeznek a feltételezett magas reziliencia értékekkel. Ennek hátterében talán az állhat, hogy ők nem a nehéz életkörülményekhez alkalmazkodnak sikeresen, hanem csak az általuk választott sporttevékenységek nehézségeihez adaptálódtak, melyek az ő számukra nem feltétlenül jelentenek nehézséget, inkább örömforrást.

Az antiszociális kockázatvállalók sajátosságai:

Az antiszociális kockázatkeresők csoportjáról, azaz az erőszakos bűncselekmény elkövetőkről kiderült a vizsgálat során, hogy szociálisan elkülönültek, érzelmileg hidegek, gyakorlatiasak és keményfejűek. Érzéketlenek a szociális megerősítés verbális jeleire és hamar felfüggesztik a nem jutalmazó aktivitásaikat és kapcsolataikat. (Erre utalnak a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.)

Vizsgálatom eredményei azt is megmutatják, hogy a bűnelkövetők csoportjába tartozó személyekre nem jellemző a felelősségtudat, az eredményesség, a szervezőkészség, és az önelfogadás, továbbá az, hogy életüknek olyan célja lenne, melynek eléréséért képesek a késleltetésre, a kielégülés elhalasztására. Ezek a személyek kevésbé képesek az önkontrollra, a szabályok betartására, valamint a helyzetekhez való alkalmazkodásban gyengébbek, feltehetően mindezek miatt kerültek összeütközésbe a törvénnyel és jutottak a büntetés-végrehajtási intézetekbe. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek. Különösen alacsony értékeket értek el a Felelősség, a Leleményesség és az Önelfogadás alfaktorokban.) A vizsgálatomban részt vett bűnelkövetők szociálisan intoleránsak, nem érdeklődnek más emberek iránt, nem empatikusak és érzéketlenek. Ezeket a személyeket nem jellemzi a segítőkészség, gyakran ellenségeskedők, gyűlölködők és bosszúállóak. A világot és más embereket úgy látják, mint ami ellenséges és rosszindulatú velük szemben. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek. Valamennyi alfaktorban az átlagos értékeknél alacsonyabb értékeket produkáltak.) Az Önirányítottság és az Együttműködés karakterfaktoraiban elért alacsony értékek jelzik személyiségük éretlenségét és utalnak az impulzuskontroll hiányára.

A mintámban szereplő bűnelkövetőkről megtudtam továbbá azt is, hogy jellemezi őket a spriritualitás, a transzperszonális azonosulás és az énhatárok kitágulása. (Erre

utalnak a TCI Transzcendenciaélmény karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

A különböző karakterdimenziók kapcsolatának figyelembevételével megállapíthatjuk az általam vizsgált bűnelkövetőkről, hogy jellemző rájuk az élnk képzelőerő és az excentrikus viselkedés (Erre utalnak a TCI Transzcendenciaélmény karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) valamint ezek a személyek nem képesek viselkedésüket realiztikus célokra irányítani, dezorganizáltak (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) ezen kívül ragaszkodnak magányukhoz és szociálisan izoláltak. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) Összességében a skizotíp karakter típus felé közelítenek.

A vizsgálati eredményeim arra is fényt derítettek, hogy a bűnözők bár vonzódnak a gátoltság alkohol általi feloldása után és vágynak a bulikra, a hazardírozásra és a szexuális változatosságra (Erre utalnak a BSSS Gátlásoldás alszkáláján elért magas értékek.), nem mutatnak különösebb érdeklődést a kockázatos sporttevékenységek iránt. (Erre utalnak a BSSS Izgalom és Kalandkeresés alszkáláján elért alacsony értékek.) Ezek az eredmények teljesen megegyeznek Daderman és munkatársai eredményeivel, mely azt mutatta, hogy a fiatalokú bűnözők az Izgalom és Kalandkeresés alskálán alacsony pontszámokat értek el, viszont a Gátlásoldás alskálán magas értékeket mutattak (Dadermann és mtsai, 2001). Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy hasonlóan Dadermannék vizsgálatához az én mintámban lévő bűnözőket sem vonzzák az ingerkeresés szociálisan elfogadott módjai, inkább a társas ivászatban és a hazardírozásban lelik örömeiket.

A vizsgálatomban részt vett bűnözőket nem jellemezte az élmény ismétlődése-, a rutinmunka és az állandó egyformaság okozta nyugtalanság. (Erre utalnak a BSSS Unalomfogékonyság alszkáláján elért alacsony értékek.) Feltehetően ez összefüggésbe hozható a börtönlét ingerszegénységével és a börtönadaptációval. Úgy gondolom, hogy a börtönadaptáció miatt nem okozhat már számukra komoly nyugtalanságot, feszültséget az állandó egyformaság és az élmények ismétlődése, hiszen egy több évre, évtizedre elítélt fogvatartott esetén ez a fajta folyamatos nyugtalanság nem lenne adaptív és jelentősen megnehezítené a börtönélet elviselését.

A kutatásomba bevont bűnözőket alacsony rezilienciaszint jellemezte, mely arról árulkodik, hogy a nehézségekkel terhelt élethelyzetekhez nem képesek megfelelően alkalmazkodni. A bűnelkövetők általam vizsgált csoportját kudarcckerülő teljesítménymotivációs attitúd jellemezte, tehát ezen személyek kudarc esetén hamar

feladják a küzdelmet és a sikerekről sem hiszik el, hogy saját maguknak köszönhetik. Sikerüket hajlamosak külső, tőlük független tényezőknek tulajdonítani, kudarcaikért pedig képességeik hiányát teszik felelőssé. Ennek megfelelően a sikernek nem tudnak igazán örülni, a kudarcok pedig túlságosan elkészerítik őket. Feladatválasztásaikra az jellemző, hogy hajlamosak előnyben részesíteni a túl könnyű helyzeteket, ahol a siker elérése nagyjából teljesen biztos, valamint a nagyon nehéz feladatokat, ahol a sikertelenség nem számít kudarcnak. Mindezek háttérében a saját képességeikben lévő bizonytalanság áll.

A proszociális kockázatvállalók sajátosságai:

A proszociális kockázatvállalókról, tehát a tűzoltók csoportjáról elmondhatjuk a vizsgálatom alapján, hogy kevésbé jellemző rájuk az anticipátoros szorongás, magabiztosak, nem félnek a veszélytől, általában optimisták, mentesek a gátlásoktól és tele vannak energiával. Ezen kívül megállapítható róluk, hogy energikusak, szókimondóak, optimista kockázatvállalók továbbá kedvelik a társaságot. (Erre utalnak a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) A mintámban szereplő tűzoltókat jellemzi az érzékenység, az együttérzés, a melegszívűség, a segítőkészség és a mások elismerésétől való függés. Az általam vizsgált tűzoltók vágyanak arra, hogy másokon segítsenek, örömet okozzanak. Ezek a személyek együttérzőek, vágyanak az elismerésre, a dicséretre, a szociális elismerés verbális jeleire. Annyira fontos számukra az elismerés, hogy kitartanak az után is hosszú ideig, hogy a jutalom elmarad. (Erre utalnak a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) Nem véletlen, hogy olyan hivatást választottak, ahol munkájuk végzése során folyamatosan másoknak nyújtanak segítséget jelentős anyagi megbecsülés nélkül.

Vizsgálatom alapján láthatjuk, hogy a tűzoltók csoportjába tartozó személyekre jellemző a kezdeményezőkészség, a szervezőkészség, a leleményesség, az önfogadás, továbbá az, hogy életüknek van jelentése és célja, valamint, hogy céljaik eléréséért képesek a késleltetésre, a kielégülés elhalasztására. Ezen kívül jellemző rájuk a felelősségtudat és az eredményesség. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) A vizsgálatomban részt vett tűzoltókról továbbá elmondható, hogy szociálisan toleránsak, empatikusak, segítőkészek és könnyörületesek. Úgy érzik, hogy segítőkész és támogató közösség veszi őket körül. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

A különböző temperamentumdimenziók kapcsolatának figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy a tűzoltókat jellemzi a hősiesség, meggyőző rámenősség, a

hiszékenység és a tapadósság. (Erre utalnak az átlagnál magasabb értékek a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában és az átlagnál alacsonyabb értékek a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában.) Ezen kívül többnyire jó hangulattal, kedvességgel és makacssággal, valamint túlzott magabiztossággal is jellemezhetőek. (Erre utalnak az alacsony értékek a TCI Újdonságkeresés- és az alacsony értékek az Ártalomkerülés temperamentumfaktorában) Mindezek mellett elmondható az általam vizsgált tűzoltókról, hogy jellemzi őket a természetes nyíltság, meleg közvetlenség, hagyománytisztelet és az aggályoskodás, a pontosság és az autokratikusság. (Erre utalnak az átlagnál alacsonyabb értékek a TCI Újdonságkeresés- és az átlagnál magasabb értékek a Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában.)

A különböző karakterdimenziók kapcsolatának figyelembevételével megállapíthatjuk az általam vizsgált tűzoltókról, hogy a rendezett karaktertípussal jellemezhetőek. Ennek megfelelően konzervatívak, konzisztensek, logikus okfejtés jellemzi őket és figyelnek a részletekre és a törvényre. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság- és Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek, és a TCI Transzcendencaiélmény karakterfaktorában elért alacsonyabb értékek.)

A tűzoltókkal kapcsolatban a vizsgálatom megerősítette, hogy nagyfokú unalomtűréssel rendelkeznek. (Erre utalnak a BSSS Unalomfogékonyság alszálláján elért alacsony értékek.) Feltételeztem, hogy azért tudják a tűzoltók az unalmas, változatosság nélküli helyzeteket jól tolerálni, mert munkájuk során előfordulhat, hogy riasztás hiányában akár 24 órát is változatosság, inger hiányában kell eltölteniük a laktanyában.

A kutatásom megerősítette azt az előfeltevésemet is, hogy a tűzoltók magas reziliencia szinttel jellemezhetőek. A reziliencia - mely az egyén sikeres alkalmazkodása veszélyeztetett életkörülmények ellenére – magas értéke az ő esetükben a munkájuk végzéséhez és az életben maradásukhoz feltétlenül szükséges.

Természetesen egyik csoport sem tekinthető teljesen homogénnek. A fogvatartottakon belül például képet kaptunk egy markánsan elkülönülő alcsoportról, mely magas szorongással, alacsony Jutalomfüggőséggel és éretlen karakterrel jellemezhető (alacsony Önirányítottságú és alacsony Együttműködésű). Láthattuk, hogy bár az antiszociális kockázatkeresők nagy része alacsony Önirányítottsággal jellemezhető, egy részüknél magas az Önirányítottság. Feltehetően ők képezik azt a kisebbséget, akiket a különböző osztályozó statisztikai eljárások sem voltak képesek besorolni. Az érett-éretlen

karakter szerinti besorolás az antiszociális kockázatkeresők esetén többé-kevésbé hasonló eredményt hozott, mint a bonyolult statisztikai eljárások.

A három vizsgálati csoport közül az antiszociális kockázatkeresők csoportja volt a legkevésbé homogén. Több alcsoportra különíthető el az antiszociális kockázatkeresők csoportja például a szorongásuk alapján. Érdekes tapasztalat, hogy igen nagy a magas szorongással jellemezhető fogvatartottak aránya, mely ellent mond annak a tudásnak, hogy - mivel az antiszociális személyiségzavarral jellemezhető személyek gyakran kerülnek szembe a törvénnyel -, a börtönpopuláció jelentős részét ők teszik ki. A másik két kockázatkereső csoporton belül is találhatunk magas szorongású személyeket, de az ő számuk elenyésző. A fogvatartottak között viszont magas a szorongók aránya, melynek az okát érdemes lenne további vizsgálatokkal feltárni.

Eredményeim – mely szerint az antiszocialitás és a szorongás nem zárja ki egymást –összhangban vannak két nemzetközi kutatás eredményeivel is. Egy Amerikai Komorbidity Kutatás kapcsán közel 6000 ember vizsgálata során kiválasztották azokat a személyeket, akik megfeleltek az antiszociális személyiségzavar kritériumainak. Ezen APD-s személyek közül 53% -nál volt megállapítható, hogy életük során legalább egyszer teljesítik valamely szorongásos megbetegedés kritériumait, vagyis a violens magatartás alapjául szolgáló mechanizmusok közül az egyik fontos tényező a fenyegetettségre való fokozott érzékenység (Lenzenweger, 2007).

Egy kanadai vizsgálatban közel 3000 elítéltből 650 vizsgálati személyt választottak ki random módon, és végül 495 fogvatartottal vettek fel diagnosztikus strukturált interjút (DIS-t). Az elítéltek 63,8%-a szorongásos tünetekkel rendelkezett, ha a PTSD-t is beleszámoljuk, akkor ez a szám 68%-ra nőtt. Az elítéltek szorongásainak hátterében nem a börtönbeli életkörülményeik állnak, mivel kétharmaduknál az elmúlt 6 hónapban nem fordult elő szorongásos epizód mely azt mutatja, hogy a szorongásos tünetek nem egyszerűen az elzárásra adott reakcióként értékelhetők (Hodgins és mtsa, 2010).

VI. KITEKINTÉS

Munkám azzal a céllal készült, hogy olyan csoportokról kapjak több aspektusból megvilágított képet, amelyek tagjai az élet különböző területén keresik a kockázatot, olyan életmódot folytatnak, melynek közös vonása, hogy veszélyes, izgalmas és arousal-szint fokozó, mégis nagyon eltérő. Kutatásom során igyekeztem feltárni ezen kockázatkereső csoportok sajátosságait. Eredményeim alapján láthattuk, hogy bár számos tekintetben eltérnek egymástól az egyes kockázatkereső csoportok, a csoportokon belül is vannak nagy különbségek. Érdekes tapasztalat volt például szembesülni azzal, hogy az antiszociális kockázatkeresőkön belül milyen magas a szorongók aránya. Ennek okát érdemes lenne további vizsgálatokkal feltárni. Például fontos lenne fényt deríteni arra, hogy vajon ez a magas szorongás oka a börtönbe kerülésnek vagy a bezártság következménye. Ezzel összefüggésben érdemes lenne későbbi vizsgálatokban olyan információkat is beszerezni a fogvatartottaktól, hogy pontosan mióta töltik a szabadságvesztésüket és előreláthatóan mennyi ideig lesznek még a börtön falai között. Egy későbbi börtönpopulációt célzó vizsgálat során hasznos lenne, ha az elítéltek droghasználatával kapcsolatban is begyűjtenénk információkat valamint további kvalitatív vizsgálatok is kiegészíthetnék az eddigieket, mely által a börtön populáció személyiségét szélesebb aspektusból vizsgálhatnánk.

Szintén érdekes kutatási témát nyújthatna egy longitudinális vizsgálat számára a hosszútávra elítélt fogvatartottak nyomonkövetése. Érdekes lenne feltérképezni a változásokat annak függvényében, hogy a fogvatartottak milyen foglalkozásokon vesznek részt a Büntetés-végrehajtási Intézetekben. Ezen vizsgálatok eredményei segíthetnék a BV Intézetekben dolgozó pszichológusok munkáját is.

Kutatásom során arról is képet kaphattunk, hogy a kontrollcsoport is heterogén összetételű. Mindenképp fontosnak gondolom arról információt szerezni a kontroll személyek esetében, hogy áll vagy állt-e valamilyen pszichiátriai kezelés alatt vagy volt-e korábban büntetve. Bár a kontrollcsoport normatív mintának minősül, előfordulhat, hogy szubklinikusnak tekinthető. Velük kapcsolatban is igaz a mentálhigiéné alaptétele, hogy a betegség hiánya nem egyenlő az egészséggel.

Egy ausztrál vizsgálat során a kutatók a 144 ítemes TCI kérdőívet alkalmazták fogvatartottak vizsgálatára (Allnutt és mtsa, 2008). Hazánkban ez a mérőeszköz még nem használatos, nincsenek rá vonatkozóan pszichometriai adatok. Ennek a rövidített

változatnak nagy előnye, hogy kitöltése nem olyan időigényes, mint a nálunk elterjedt 240 ítemes TCI kérdőív, és Likert-skálán biztosít lehetőséget az árnyaltabb válasznak. Érdekes lenne a későbbiekben ennek a kérdőívnek a magyarországi adaptálását elvégezni.

Ebben az említett ausztrál kutatásban elítéltek körében azt tapasztalták, hogy a depresszióra való hajlammal együtt jár a magas Ártalomkerülés és az alacsony Önirányítottság (Allnutt és mtsai, 2008). Ezt az összefüggést hazai mintán is meg lehetne vizsgálni. Allnutt és munkatársai kutatásuk során azt tapasztalták, hogy a politoxikomán elítélteket alacsony Jutalomfüggőség, alacsony Együtműködés és alacsony Önirányítottság jellemzi. Ezek a sajátosságok megegyeznek az általam vizsgált börtönpopuláció sajátosságaival. Én nem vizsgáltam a fogvatartottak szerhasználatát, de egy későbbi vizsgálat során érdemes lenne ezzel összefüggésben is adatokat beszerezni.

Egy olasz felmérés során 144 ópiát függőt vizsgáltak a TCI 226 ítemes változatával. Felvették a kérdőíveket még a terápia megkezdése előtt, majd egy év múlva megnézték milyen összefüggések figyelhetők meg a személyiségjellemzők és a között, hogy az adott személy sikeresen befejezte-e a terápiát vagy feladta. Azoknál, akik sikeresen befejezték a terápiát magasabb Kitartást (PS), magasabb Jutalomfüggőséget (RD), magasabb Együtműködést (Co) és magasabb Transzcendenci-élményt (ST) tapasztaltak. A temperamentum- és karakterjellemzők hatással bírhatnak a motivációra, jelezhetik kezelési program alkalmasságát az adott személy esetén, mutathatják a terápiához és a közösségi szabályokhoz való viszonyulást, befolyásolhatják a viselkedést, a szociális érzékenységet, az együtműködést és a kötődést. Ennek megfelelően a fent vizsgált személyiségjellemzők (PS, RD, Co, ST) magasabb értékei támogathatják az együtműködést a rehabilitációs programban való részvétel során (Zocalli és mtsai, 2007). A szerhasználók a kezelés kezdeti szakaszában szigorú rendszabályok szerint élnek, életvitelük közelebb van a büntetés-végrehajtási intézetekben lévő elítéltekhez, mint a szabadlábon lévőkhez. Egy longitudinális vizsgálatban érdemes volna megvizsgálni, hogy a magas Transzcendenciaélmény a börtönökben való beilleszkedést is elősegíti-e.

Egy angol kutatás során 6 börtönben 1166 elítéltet vizsgáltak az önsértő viselkedéssel és öngyilkossági kockázattal kapcsolatban. Három mérőeszközt alkalmaztak a Beck-féle depressziós skálát (BDI), Beck-féle reménytelenség skálát és egy Önsértő kérdőívet (SCOPE) A kutatás két fázisból tevődött össze. Az első szakaszban a fenti három teszttel vizsgálták az elítélteket. A második szakaszban - a korábban e témában végzett retrospektív vizsgálatokkal ellentétben - négy évig tartó utánkövetéses módszert alkalmaztak a női rabok között. Saját és hivatalos beszámolók alapján értékelték az önsértő

és suicid viselkedés gyakoriságát. Eredményeik szerint a fenti három pszichometriai eszköz együtt alkalmas az önsértő viselkedés és az öngyilkosság előrejelzésére (Perry és Gilbody, 2009). Érdeemes lenne ezt a SCOPE kérdőívet (Self-harm Concerns About Offenders in Prison Environment) is validálni magyar börtönpopulációra, hiszen sok vizsgálat során válhatna kedvelt eszközzé egy ilyen mérőeszköz.

VI. HIVATKOZOTT IRODALOM

ACKNER, M., McREYNOLDS, P. (1967). The need for novelty: A comparison of 6 instruments. *The Psychological Record*, 17, 177-182.

ALLEN, J.G., HAMSHER, J.H. (1974). The development and validation of a test of emotional styles. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 663-668.

ALLNUTT, S., WEDGWOOD, L., WILHELM, K., BUTLER, T. (2008). Temperament, substance use and psychopathology in a prisoner population: implications for treatment. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 42, 969-975.

ANDERSON, R.E. (1973). Relationship between sensation seeking and academic achievement, school attendance, academic ability and alcohol use. *Unpublished master's thesis*, University of Alberta

ANDÓ B., KÖKÖNYEI GY., PAKSI B., FARKAS J., RÓZSA S., DEMETROVICS ZS. (2009). A 7 tételes szenzoros élménykeresés kérdőív (SSS-7-HU) bemutatása. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 10, 2, 139-152.

ANTHONY, E. J. (1974). Introduction: The syndrome of the psychologically vulnerable child. In Anthony, E. J.; Koupernik, C. (Eds.) *The child in his family: Children at Psychiatric Risk*, 3, New York: Wiley; 3-10.

ARNETT, J. (1994). Sensation seeking: a new conceptualization and a new scale. *Personality and Individual Differences*, 16, 289-296.

ATKINSON, J.W. (1977). A teljesítménymotiváció In Szakács Ferenc (szerk.)(1994) *Személyiséglélektani szöveggyűjtemény IV./1 Személyiségdimenziók mérése*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó; 205-291.

BACON, J. (1974). Sensation seeking levels for members of high risk volunteer organizations. *Unpublished manuscript*

- BARKÓCZI ANTAL (1984). *Az emberölés*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- BONE, R.N. (1972). PSI correlations with the MPI and Zuckerman's Sensation Seeking Scale. Lanyon R.I.: *Psychological Screening Inventory Research and Development Notes*, 3,
- BOROS JÁNOS, CSETNEKY LÁSZLÓ (2000). *Börtönpszichológia*. Budapest: Rejtjel Kiadó
- BROWNFIELD, C.A. (1966). Optimal stimulation levels of normal and disturbed subjects in sensory deprivation. *Psychologia*, 9, 27-38.
- CARVER, C.S., SCHEIER, M.F. (1998). *Személyiségpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó
- CEDERBLAD, M., DAHLIN, L., HAGNELL, O., HANSSON, K. (1994). Salutogenic childhood factors reported by middle-aged individuals. Follow-up of the children from the Lundby study grown up in families experiencing three or more childhood psychiatric risk factors. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience* 244 (1), 1-11.
- CLECKLEY, H. (1941/1988) *The Mask of Sanity An Attempt to Clarify Some Issues About the So-Called Psychopathic Personality*.
- COMER, R. J. (2000). *A lélek betegségei*. Budapest: Osiris Kiadó
- CSÍKSZENTMIHÁLYI MIHÁLY (2001). *Flow Az áramlat A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- DADERMANN, A.M., MEURLING, A.W., HALLMANN, J. (2001). Different personality patterns in non-socialised (juvenile delinquents) and socialised (air force pilot recruits) sensation seekers. *European Journal of Personality*, 15, 239-252.
- DERRINGER, J., KRUEGER, R.F., DICK, D.M., SACONNE, S., GRUCZA, R.A., AGRAWAL, A., LIN, P., ALMASY, L., EDENBERG, H.J., FOROUD, T., NURNBERGER, JI J.r., HESSELBROCK, V.M., KRAMER, J.R., KUPERMAN, S.,

PORJESZ, B., SCHUCKIT, M.A., BIERUT, L.J. Gene Environment Association Studies (GENEVA) Consortium. (2010). Predicting sensation seeking from dopamine genes. A candidate-system approach. *Psychological Science*, 21 (9), 1282-1290.

DOWD, R., INNES, J. M. (1981). Sport and personality: Effects of the type of sport and level of competition. *Perceptual and Motor Skills*, 53, 79-89.

DUNHAM, PHILIP J. (1977). *Experimental Psychology: Theory and Practice*, New York: Harper & Row; 280-322.

EYSENCK, H.J., NIAS, D.K., COX, D.N. (1982). Sport and personality. *Advances in Behaviour Research and Therapy*, 4, 1-56.

FARLEY, F.H., COX, S.O. (1971). Stimulus-seeking motivation in adolescents as a function of age and sex. *Adolescence*, 6, 207-218.

FARLEY, F.H., FARLEY, S.V. (1972). Stimulus-seeking motivation and delinquent behavior among institutionalized delinquent girls. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 39, 140-147.

FEATHER, N. T. (1961). The relationship of persistence at a task to expectation of success and achievement related motives. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 552-561.

FÉDERER ÁGNES: Akik nem mernek csoszogni In Népszabadság 2001. november 3. szám

FLETCHER, R., DOWELL, L. (1971). Selected personality characteristics of high school athletes and nonathletes. *Journal of Psychology*, 77, 39-41.

FODOR LÁSZLÓ (2007). *Fejezetek a motivációkutatásból*. Budapest: Gondolat Kiadó

FOWLER, C.J., VON KNORRING, L., ORELAND, L. (1980). Platelet monoamine oxidase activity in sensation seekers. *Psychiatry Research*, 3, 273-279.

FRANQUES, P., AURIACOMBE, M., PIQUEMAL, E., VERGER, M., BRISSEAU-GIMENEZ, S, GRABOT, D., TIGNOL, J. (2003). Sensation seeking as a common factor in opioid dependent subjects and high risk sport practicing subjects. A cross sectional study. *Drug and Alcohol Dependence*, 69, 121-126.

GOMA-I-FREIXANET, M. (1991). Personality profile of subjects engaged in high physical risk sports. *Personality and Individual Differences*, 12, 1087-1093.

GOMA-I-FREIXANET, M. (2001). Prosocial and antisocial aspect of personality in Women: a replication study. *Personality and Individual Differences*, 30, 1401-1411.

GUNDERSHEIM, J. (1987). Sensation seeking in male and female athletes and nonathletes. *International Journal of Sport Psychology*, 18, 87-99.

GYÖNGYÖSINÉ KISS ENIKŐ (2010). *Reziliencia autoimmun szisztémás kórképekben szenvedő betegeknél*. A PTE ÁOK Pszichiátriai Intézete és a BTK Pszichológiai Intézete klinikai szakpszichológus szinten tartó konferenciája elektronikusan írott tananyaga, CD-ROM.

HALÁSZ LÁSZLÓ, MARTON L. MAGDA (1978). *Típustanok és személyiségvonások*. Budapest: Gondolat Kiadó

HEBB, D.O. (1958). Alice in Wonderland or psychology among the biological sciences. In Harlow H., Woolsey C.N. *Biological and biochemical bases of behavior*. Madison: University of Wisconsin Press

HENDERSON, V.R., HENESSY, M., BARRET, D.W., CURTIS, B., McCOY-ROTH, M., TRENTACOSTE, N., FISHBEIN, M. (2005). When risky is attractive: sensation seeking and romantic partner selection. *Personality and Individual Differences*, 38, 311-325.

HENLEY, R., SCHWEIZER, I., de GARA, F., VETTER, S. (2007). How Psychosocial Sport & Play Programs Helps Youth Manage Adversity: A Review of What We Know & What We Should Research. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 12, (1), 51-58.

HITTNER, J.B., SWICKERT, R. (2006). Sensation seeking and alcohol use: A meta-analytic review. *Addictive Behaviors, 31*, 1383-1401.

HODGINS, S., A DE BRITO, S., CHHABRA, P., COTÉ, G. (2010). Anxiety Disorders Among Offenders with Antisocial Personality Disorders: A Distinct Subtype? *Canadian Journal of Psychiatry 55*(12), 784-791.

HOYLE, R.H., STEPHENSON, M.T., PALMGREEN, P., LORCH, E.P., DONOHEW, L. (2002). Reliability and validity of scores on a brief measure of sensation seeking. *Personality and Individual Differences, 32*, 401-414.

HYMBAUGH, K., GARRET, J.(1974). Sensation seeking among skydivers. *Perceptual and Motor Skills, 38*, 118.

HUGHES, G., ZAMBLE, E. (1993). A profile of Canadian correctional workers: How they experience and respond to job stress. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 37*(2), 99-113.

IREY, P.A. (1974). Personality dimensions of crisis interveners vs. Academic psychologists, traditional clinicians and paraprofessionals. *Unpublished doctoral dissertation*, Southern Illinois University

JACK, S.J., RONAN, K.R. (1998). Sensation seeking among high and low-risk sports participants. *Personality and Individual Differences, 25*, 1063-1083.

JÁRAI RÓBERT (2008). *Confirmatory factor analysis of the Hungarian version of Ego resilliency scale*. 8th Alps-Adria Psychology Conference Ljubjana, Slovenia

KISH, G.B. (1971). CPI correlates of stimulus-seeking in male alcoholics. *Journal of Clinical Psychology, 27*, 251-253.

KISH, G.B., BUSSE, W. (1968). Correlates of stimulus seeking: Age, education, intelligence, and aptitudes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 32*, 633-637.

KISH, G.B., DONNENWERTH, G.V. (1972). Sex differences in the correlates of stimulus seeking. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 38, 42-49.

KISH, G.B., LEAHY, L. (1970). Stimulus-seeking, age, interests, and aptitudes: An amplification. *Perceptual and Motor Skills*, 30, 670.

KOVÁCS TAMÁS ATTILA (2004). *A rekreáció elmélete és módszertana*. Budapest: Fitness Kft.

KUHLMAN, D.M. (1975). Individual differences in casino gambling? In W. R. Eadington *Gambling and society Springfield*, Thomas

KUSYSZYN, I., STEINBERG, P., ELLIOT, B. (1973). Arousal seeking, physical risk taking, and personality. *Unpublished manuscript*

LAMBERT, W., LEVY, L.H. (1972). Sensation-seeking and short term sensory isolation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 24, 46-52.

LANG, J.W.B., FRIES, S. (2006). A Revised 10-Item Version of the Achievement Motives Scale. *European Journal of Psychological Assessment*, 22(3) 216-224.

LAWSON, A.L., GAUER, S., HURST, R. (2012). Sensation seeking, recognition memory, and autonomic arousal. *Journal of Research in Personality* 46, 19-25.

LENZENWEGER, M.F, LANE, M.C, LORANGER, A.W. (2007) DSM-IV personality disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Biological Psychiatry*, 62(6), 553-564.

LOCKE E.A., LATHAM G.P. (1999). Célkitűzés elmélet In O'neil és Drillings (szerk.) *Motiváció*. Budapest: Vince Kiadó

MAEHR, SJORGEN (1991). Atkinson elmélete a teljesítménymotivációról. In Pléh Csaba, Oláh Attila (szerk.) (1998). *Szöveggyűjtemény az általános és a személyiségpszichológiához*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó

MARTIN LÁSZLÓ (2001). *Bevezetés a munka-, vezetés- és szervezet pszichológiába*. II. kötet

MARTINS, S.S., STORR, C.L., ALEXANDRE, P.K., CHILCOAT, H.D. (2008). Adolescent ecstasy and other drug use in the National Survey of Parents and Youth: The role of sensation-seeking, parental monitoring and peer's drug use. *Addictive Behaviors*, 33, 919-933.

MASTEN, A.S., BEST, K., GARMEZY, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2, 425-444.

MASTEN, A.S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity. In Wang, M.C., Gordon, E.W. (Eds.) *Educational resilience in innercity America: Challenges and prospects* 3-25. Hillsdale, N. J.: Erlbaum

McPHERSON, B.D., PAIVIO, A., YUHASZ, M.S., RECHNITZER, P.A., PICKARD, H.A., LEFCOE, N.B. (1967). Psychological effects of an exercise program for post-infarct and normal adult men. *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 7, 95-102.

MELLSTROM, M., CICALA, G.A., ZUCKERMAN, M. (1976). General versus specific trait anxiety measures in the prediction of fear of snakes, heights, and darkness. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 44, 83-91.

MIRNICS ZSUZSANNA (2006). *A személyiség építőkövei Típus-, vonás- és biológiai elméletek*. Bölcsész Konzorcium

MOLDOVA GYÖRGY (2010). *Harcoldj vagy menekülj! Riport és dokumentumok a tűzoltókról* Budapest: Urbis Könyvkiadó

MURTAUGH, T.L. (1971). Perceptual isolation, drug addiction and adaptation phenomena. *Unpublished master's thesis*, Temple University

NAGYVÁTHY JÁNOS (2006). *A Krivántól Kamcsatkáig Tíz év hegyi kalandozási. A szerző kiadása*

NEARY, R.S. (1975). The development and validation of a state measure of sensation seeking. *Unpublished doctoral dissertation*, University of Delaware

NEILL, J.T., DIAS, K.L. (2001). Adventure education and resilience: the double-edged sword. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1(2), 35-42.

NÉMETH ATTILA (1999). Az addikciók spektrumszemlélete. *Neuropsychopharmacologia Hungarica*, 1, 47-49.

O'SULLIVAN, D.M., ZUCKERMAN, M., KRAFT, M. (1998). Personality characteristics of male and female participants in team sports. *Personality and Individual Differences*, 25, 119-128.

OSVÁTH ANIKÓ (2003). A személyiség pszichológiai modelljének és a Cloninger Temperamentum és Karakter Kérdőívének (TCI) bemutatása. In Kállai János, Kézdi Balázs (szerk.) *Új távlatok a klinikai pszichológiában*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó; 161-181.

OZERAN, B.J. (1973). Sensation-seeking as a predictor of leadership in leaderless, task oriented groups. *Unpublished master's thesis*, University of Hawaii

PEARSON, P.H. (1970). Relationships between global and specified measures of novelty seeking. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 34, 99-204.

PERRY, A.E., GILBODY, S. (2009). Detecting and predicting self-harm behaviour in prisoners: a prospective psychometric analysis of three instruments. *Soc Psychiat Epidemiol*, 44. 853-861.

POTGIETER, J., BISSCHOFF, F. (1990). Sensation seeking among medium and low-risk sports participants. *Perceptual and Motor Skills*, 71, 1203-1206.

RASCH, W. (1981). The effects of indeterminate detention: a study of men sentenced to life imprisonment. *International Journal of Law and Psychiatry*, 4(3-4), 417-431.

ROBERTI W.J. (2004). A review of behavioral and biological correlates of sensation seeking. *Journal of Research in Personality*, 38, 256-279.

RÓZSA SÁNDOR, KÁLLAI JÁNOS, OSVÁTH ANIKÓ, BÁNKI M. CSABA (2005). *Temperamentum és Karakter: Cloninger pszichobiológiai modellje A Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve*. Budapest: Medicina Könyvkiadó

RUTTER, M. (1987). Parental mental disorder as a psychiatric risk factor. In Hales, R., Frances, A. (Eds.) *American Psychiatric association annual review*, 6, 647-663. Washington, D.C. American Psychiatric Press, Inc.

RUTTER, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In Rolf, J., Masten, A.S., Cicchetti, D., Nuechterlein, K.H., Weintraub, S. (Eds.) *Risk and protective factors in the development of psychopathology*. Cambridge, New York; 181-214.

SAPSFORD, R.J. (1978). Life-sentence Prisoners: Psychological Changes during Sentence. *British Journal of Criminology*, 18(2). 128-145.

SHER, K.J., TRULL, T.J. (1994). Personality and disinhibitory psychopathology: Alcoholism and antisocial personality disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 103(1), 92-102.

SHOWERS, C.J., BOYCE, K.L. (2008). Secrets of Resilience: Approaching Negative Self-Aspects Without Aversion. In *Handbook of Approach and Avoidance Motivation*. edited: Andrew J. Elliot. Psychology Press Taylor & Francis Group, New York o.n.

SPIELBERG, J.M., MILLER, G.A., ENGELS, A.S., HERRINGTON, J.D., SUTTON, B.P.; BANICH, M.T., HELLER, W. (2011). Trait approach and avoidance motivation: Lateralized neural activity associated with executive function. *NeuroImage*, 54, 661-670.

STEPHENSON, M.T., HOYLE, R.H., PALMGREEN, P., SLATER, M.D. (2003). Brief measures of sensation seeking for screening and large-scale surveys. *Drug and Alcohol Dependence*, 72, 279-286.

STEPHENSON, M.T., VELEZ, L.F., CHALELA, P., RAMIREZ, A., HOYLE, R.H. (2007). The reliability and validity of the Brief Sensation Seeking Scale (BSSS-8) with young adult Latino workers: implications for tobacco and alcohol disparity research. *Society for the Study of Addiction*, 102, 79–91.

SVEBAK, S., KERR, J. (1989). The role of impulsivity in preference for sports. *Personality and Individual Differences*, 10, 51-58.

WEINER, B. (1974). *Achievement motivation and attribution theory*. Morristown, New Jersey: General Learning Press

WEINER, B. (1993). Az expektancia-érték elmélet attribúciós magyarázata. In Barkóczi Ilona, Séra László (szerk.) *Motiváció szöveggyűjtemény II*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó

WERNER, E.E., BIERMAN, J.M., FRENCH, F.E. (1971). *The children of Kauai Honolulu*. Hawaii, University of Hawaii Press.

WERNER, E.E., SMITH, R.S. (1992). *Overcoming the Odds: High Risk Children from Birth to Adulthood*. Cornell University Press, Ithaca, London

WERNER, E.E., SMITH, R.S. (2001). *Journeys from Childhood to Midlife, Risk, Resilience and Recovery*. Cornell University Press, Ithaca, London

WILLMANN ESZTER (2009). *Teljesítménymotiváció és reziliencia kapcsolata sportolóknál* szakdolgozat Kézirat PTE

ZABEL, K.L., CHRISTOPHER, A.N., MAREK, P., WIETH, M.B., CARLSON, J.J. (2009). Mediation effects of sensation seeking on the age and financial risk-taking relationship. *Personality and Individual Differences*, 47, 917-921.

ZAMBLE, E, PORPORINO, F.J. (1988). *Coping, behaviour, and adaptation in prison inmates*. Springer Verlag, New York, Berlin, Heidelberg, London, Paris, Tokyo

ZAREVSKI, P., MARUSIC, I., ZOLOTIC, S., BUNJEVAC, T., VUKOSAV, Z. (1998). Contribution of Arnett's inventory of sensation seeking and Zuckerman's sensation seeking scale to the differentiation of athletes engaged in high and low risk sports. *Personality and Individual Differences*, 25, 763-768.

ZIGLER, E., GLICK, M. (1986). *A developmental approach to adult psychopathology*. New York: Wiley

ZOCCALI, R., MUSCATELLO, M.R.A., BRUNO, A., BILARDI, F., De STEFANO, C., FELLETTI, E., ISGRO, S., MICALIZZI, V., MICO, U., ROMEO, A., MEDURI, M. (2007). Temperament and Character Dimensions in Opiate Addicts: Comparing Subjects Who Completed Inpatient Treatment in Therapeutic Communities vs. Incompleters. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 33, 707-715.

ZUCKERMAN, M. (1972). Sensation seeking and habituation of the electrodermal orienting response. *Psychophysiology*, 9, 267-280.

ZUCKERMAN, M., MURTAUGH, T.M., SIEGEL J. (1974). Sensation seeking and cortical augmenting-reducing. *Psychophysiology*, 11, 535-542.

ZUCKERMAN, M. (1983). Sensation seeking and sports. *Personality and Individual Differences*, 4, 285-293.

ZUCKERMAN, M. (1994). Az ingerkeresés. In Szakács Ferenc (szerk.) *Személyiséglélektani szöveggyűjtemény IV./1 Személyiségdimenziók mérése*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó; 291-363.

ZUCKERMAN, M. (1994). *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. University Press, Cambridge, UK

ZUCKERMAN, M. (2005). *Psychobiology of Personality*. University Press, Cambridge, UK

ZUCKERMAN, M. (2006). *Sensation Seeking and Risky Behaviour*. American Psychological Association, Washington DC

ZUCKERMAN, M., PERSKY, H., HOPKINS, T.R., MURTAUGH, T., BASU, G.K., SCHILLING, M. (1966). Comparison of stress effects of perceptual and social isolation. *Archives of General Psychiatry, 14*, 356-365.

ZUCKERMAN, M., PERSKY, H., LINK, K.E., BASU, G.K. (1968). Experimental and subject factors determining responses to sensory deprivation, social isolation and confinement. *Journal of Abnormal Psychology, 73*, 83-194.

ZUCKERMAN, M., SCHULTZ, D.P., HOPKINS, T.R. (1967). Sensation seeking and volunteering for sensory deprivation and hypnosis experiments. *Journal of Consulting Psychology, 31*, 358-363.

ZUCKERMAN, M., TULSHUP, R., FINNER S. (1976). Sexual attitudes and experience: Attitude and personality correlates and changes produced by a course in sexuality. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 44*, 7-19.

Internetes hivatkozások

BÉKÉS VERA: A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizálódó tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára o.n.

www.phil-inst.hu/en/publications/2004_publ.html

letöltés ideje: 2009. november 6.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV

letöltés ideje: 2010. november 9.

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Hal%C3%A1l>

letöltés ideje: 2010. november 9.

<http://www.kihagy6atlan.hu/temak/elmeny/raftingavadvizekszerelmeseinek/>

letöltés ideje: 2010. november 3.

<http://www.airsoftujonc.hu/Default.aspx?Page=WhatIsAirsoft&NS=&AspxAutoDetectCookieSupport=1>

letöltés ideje: 2010. november 3.

VII. MELLÉKLETEK

1. számú melléklet: Emberölés

A Büntető törvénykönyv meghatározása: Emberölés

„166. § (1) Aki mást megöl, büntettet követ el, és öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés tíz évtől húsz évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha az emberölést

a) előre kitervelten,

b) nyereségvágyból vagy

c) más aljas indokból, illetőleg célból,

d) különös kegyetlenséggel,

e) hivatalos személy vagy külföldi hivatalos személy ellen, hivatalos eljárása alatt, illetőleg emiatt, közfeladatot ellátó személy ellen, e feladatának teljesítése során, továbbá a hivatalos, a külföldi hivatalos vagy a közfeladatot ellátó személy támogatására vagy védelmére kelt személy ellen,

f) több emberen,

g) sok ember életét veszélyeztetve,

h) különös visszaesőként,

i) tizennegyedik életévét be nem töltött személy ellen,

j) védekezésre képtelen személy sérelmére

követik el.

(3) Aki emberölésre irányuló előkészületet követ el, büntett miatt öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Aki az emberölést gondatlanságból követi el, vétség miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(5) A különös visszaesés szempontjából hasonló jellegű bűncselekmény

a) az erős felindulásban elkövetett emberölés (167. §), a népirtás [155. § (1) bekezdés *a)* pont];

b) az emberrablás és az előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak súlyosabban minősülő esetei [175/A. § (4) bekezdés, 355. § (5) bekezdés *a)* pont];

c) a terrorcselekmény, a légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése és a zendülés súlyosabban minősülő esetei, ha a halált szándékosan okozva követik el [261. § (1) bekezdés, 262. § (2) bekezdés, 352. § (3) bekezdés *b)* pont].” (Büntetőtörvénykönyv in: Netjogtár.hu)

2. számú melléklet: Rablás

A Büntető törvénykönyv meghatározása: Rablás

„321. § (1) Aki idegen dolgot jogtalan eltulajdonítás végett úgy vesz el másától, hogy evégből valaki ellen erőszakot avagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést alkalmaz, illetőleg valakit öntudatlan vagy védekezésre képtelen állapotba helyez, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Rablás az is, ha a tetten ért tolvaj a dolog megtartása végett erőszakot avagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést alkalmaz.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a rablást

a) felfegyverkezve,

b) jelentős értékre,

c) bűnszövetségben vagy csoportosan,

d) hivatalos személy, külföldi hivatalos személy ellen, hivatalos eljárása alatt, vagy közfeladatot ellátó személy ellen, e feladatának teljesítése során

követik el.

(4) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha a rablást

a) fegyveresen,

b) különösen nagy vagy ezt meghaladó értékre,

c) jelentős értékre hivatalos személy, külföldi hivatalos személy ellen, hivatalos eljárása alatt vagy közfeladatot ellátó személy ellen, e feladatának teljesítése során, illetőleg jelentős értékre felfegyverkezve, bűnszövetségben vagy csoportosan,

d) felfegyverkezve vagy csoportosan hivatalos személy, külföldi hivatalos személy ellen, hivatalos eljárása alatt vagy közfeladatot ellátó személy ellen, e feladata teljesítése során

követik el.

(5) A büntetés tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha a rablást

a) jelentős értékre fegyveresen,

b) fegyveresen hivatalos személy, külföldi hivatalos személy ellen, hivatalos eljárása alatt vagy közfeladatot ellátó személy ellen, e feladata teljesítése során

követik el.

(6) Aki rablásra irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” (Büntető törvénykönyv in: Netjogtár.hu)

3. számú melléklet: Testi Sértés

A Büntető törvénykönyv meghatározása: Testi sértés

„170. § (1) Aki más testi épségét vagy egészségét sérti, ha a sérülés vagy a betegség nyolc napon belül gyógyul, a könnyű testi sértés vétségét követi el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Ha a testi sértéssel okozott sérülés vagy betegség nyolc napon túl gyógyul, az elkövető a súlyos testi sértés büntetét követi el és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Ha a testi sértést aljas indokból vagy célból, továbbá ha védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen személlyel szemben követik el, a büntetés büntett miatt könnyű testi sértés esetén három évig, súlyos testi sértés esetén egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés.

(4) Büntetést követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az elkövető, ha a testi sértés maradandó fogyatékoságot vagy súlyos egészségromlást okoz, illetőleg, ha a súlyos testi sértést különös kegyetlenséggel követi el.

(5) Aki a (2)-(4) bekezdésben meghatározott bűncselekményre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(6) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a testi sértés életveszélyt vagy halált okoz.

(7) Aki a súlyos testi sértést gondatlanságból követi el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, a (4) bekezdésben meghatározott esetben három évig, életveszélyes sérülés okozása esetén öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(8) Az (1) bekezdésben meghatározott vétség elkövetője csak magánindítványra büntethető.” (Büntető törvénykönyv in: Netjogtár.hu)

4. számú melléklet: Lopás

A Büntető törvénykönyv meghatározása: Lopás

„316. § (1) Aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el.

(2) A büntetés vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztés, ha a lopást kisebb értékre, vagy a szabálysértési értékre elkövetett lopást

a) bünszövetségben,

b) közveszély színhelyén,

c) üzletszerűen,

d) dolog elleni erőszakkal – ideértve azt is, ha a dolog eltulajdonításának megakadályozására szolgáló eszközt állagsérelem okozása nélkül eltávolítják, vagy a dolog eltulajdonításának megakadályozására alkalmatlanná teszik -,

e)

f) helyiségbe vagy ehhez tartozó bekerített helyre megtévesztéssel vagy a jogosult (használó) tudta és beleegyezése nélkül bemenne,

g) hamis vagy lopott kulcs használatával,

h) lakást vagy hasonló helyiséget az elkövetővel közösen használó sérelmére,

i) zsebtolvajlás útján,

j)

követik el.

(3)

(4) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a lopást nagyobb értékre,

b) a kisebb értékre elkövetett lopást

1. a (2) bekezdés *a)*-*d)* pontjában meghatározott módon,

2. kulturális javak körébe tartozó tárgyra,

3. vallási tisztelet tárgyára, illetőleg vallási szertartásra vagy más egyházi célra rendelt helyiségből a vallási szertartás végzésére szolgáló tárgyra,

4. temetőben vagy temetkezési emlékhelyen a halott emlékére rendelt vagy holttesten lévő tárgyra,

5. nemesfémre, nemesfém ötvözetére vagy fémkereskedelmi engedélyköteles anyagra,

követik el.

(5) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a lopást jelentős értékre,

b) a nagyobb értékre elkövetett lopást a (2) bekezdés *a)-d)* pontjában meghatározott módon

követik el.

(6) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a lopást különösen nagy értékre,

b) a jelentős értékre elkövetett lopást a (2) bekezdés *a)-d)* pontjában meghatározott módon

c)

követik el.

(7) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a

a) a lopást különösen jelentős értékre,

b) a különösen nagy értékre elkövetett lopást a (2) bekezdés *a)-d)* pontjában meghatározott módon

követik el.” (Büntetőtörvénykönyv in: Netjogtár.hu)

5. számú melléklet: Csalás

A Büntető törvénykönyv meghatározása: Csalás

„318. § (1) Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ezzel kárt okoz, csalást követ el.

(2) A büntetés vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztés, ha a csalás kisebb kárt okoz, vagy a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó kárt okozó csalást

- a) bűnszövetségben,
- b) közveszély színhelyén,
- c) üzletszerűen

d)

követik el.

(3)

(4) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha

- a) a csalás nagyobb kárt okoz,
- b) a kisebb kárt okozó csalást a (2) bekezdés a)-c) pontjában meghatározott módon követik el.

(5) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha

- a) a csalás jelentős kárt okoz,
- b) a nagyobb kárt okozó csalást a (2) bekezdés a)-c) pontjában meghatározott módon követik el.

(6) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha

- a) a csalás különösen nagy kárt okoz,
- b) a jelentős kárt okozó csalást a (2) bekezdés a)-c) pontjában meghatározott módon
- c)

követik el.

(7) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha

- a) a csalás különösen jelentős kárt okoz,
- b) a különösen nagy kárt okozó csalást a (2) bekezdés a)-c) pontjában meghatározott módon,

c) követik el.” (Büntető törvénykönyv in: Netjogtár.hu)

6. számú melléklet: TCI eredményei

A TCI-al végzett vizsgálatok eredményei a fő temperamentumfaktorokat és karakterfaktorokat illetően:

		Descriptives				95% Confidence Interval for Mean			
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Lower Bound	Upper Bound	Minimum	Maximum
ujdonság keresés	kontroll	97	18,72	5,87	0,60	17,54	19,90	7	32
	extrém	71	22,48	5,01	0,59	21,29	23,66	11	36
	proszoc	170	17,92	4,68	0,36	17,21	18,63	6	31
	vagyon elleni	25	19,60	5,82	1,16	17,20	22,00	9	33
	személy elleni	157	20,11	5,11	0,41	19,31	20,92	9	34
	Total	520	19,43	5,34	0,23	18,97	19,89	6	36
artalomkerülés	kontroll	97	13,54	6,22	0,63	12,28	14,79	2	34
	extrém	71	9,25	5,68	0,67	7,91	10,60	0	29
	proszoc	170	9,84	5,84	0,45	8,96	10,73	0	32
	vagyon elleni	25	15,32	4,67	0,93	13,39	17,25	4	23
	személy elleni	157	14,35	6,33	0,50	13,35	15,35	1	30
	Total	520	12,08	6,39	0,28	11,52	12,63	0	34
jutalom függőség	kontroll	97	14,12	3,54	0,36	13,41	14,84	4	23
	extrém	71	13,27	4,29	0,51	12,25	14,28	4	22
	proszoc	170	15,24	3,54	0,27	14,70	15,77	6	22
	vagyon elleni	25	12,80	3,30	0,66	11,44	14,16	5	21
	személy elleni	157	13,06	4,20	0,34	12,40	13,73	1	22
	Total	520	13,99	3,95	0,17	13,65	14,33	1	23
kitartás	kontroll	97	4,05	1,89	0,19	3,67	4,43	0	8
	extrém	71	4,15	2,24	0,27	3,62	4,69	0	8
	proszoc	170	4,72	1,90	0,15	4,44	5,01	1	8
	vagyon elleni	25	4,68	1,46	0,29	4,08	5,28	2	7
	személy elleni	157	4,54	1,92	0,15	4,23	4,84	1	8
	Total	520	4,46	1,95	0,09	4,29	4,63	0	8
onirányultság	kontroll	97	29,40	8,25	0,84	27,74	31,06	14	43
	extrém	71	32,55	5,45	0,65	31,26	33,84	12	42
	proszoc	170	34,18	5,72	0,44	33,31	35,04	15	44
	vagyon elleni	25	27,16	5,01	1,00	25,09	29,23	16	38
	személy elleni	157	26,69	5,81	0,46	25,78	27,61	14	44
	Total	520	30,47	6,98	0,31	29,87	31,07	12	44
együtműködés	kontroll	97	28,25	7,09	0,72	26,82	29,68	7	41

	extrém	71	29,11	6,49	0,77	27,58	30,65	13	40
	proszoc	170	31,35	6,23	0,48	30,40	32,29	15	42
	vagyon elleni	25	26,48	6,06	1,21	23,98	28,98	15	36
	személy elleni	157	25,67	7,85	0,63	24,43	26,91	1	42
	Total	520	28,52	7,29	0,32	27,89	29,14	1	42
transzcendencia	kontroll	97	12,29	5,91	0,60	11,10	13,48	1	30
	extrém	71	12,97	6,28	0,75	11,49	14,46	3	27
	proszoc	170	11,97	6,06	0,46	11,05	12,89	2	31
	vagyon elleni	25	17,16	6,22	1,24	14,59	19,73	4	29
	személy elleni	157	15,82	6,16	0,49	14,85	16,79	3	32
	Total	520	13,58	6,35	0,28	13,03	14,13	1	32

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ujdonság keresés	Between Groups	1171,791	4	292,948	11,056	0,000
	Within Groups	13645,99	515	26,497		
	Total	14817,78	519			
artalomkerülés	Between Groups	2696,63	4	674,158	18,762	0,000
	Within Groups	18505,45	515	35,933		
	Total	21202,08	519			
jutalom függőség	Between Groups	472,524	4	118,131	7,986	0,000
	Within Groups	7618,382	515	14,793		
	Total	8090,906	519			
kítartás	Between Groups	36,69	4	9,172	2,449	0,045
	Within Groups	1928,541	515	3,745		
	Total	1965,231	519			
onirányultság	Between Groups	5265,156	4	1316,289	33,874	0,000
	Within Groups	20012,29	515	38,859		
	Total	25277,44	519			
együttműködés	Between Groups	2771,176	4	692,794	14,375	0,000
	Within Groups	24820,7	515	48,196		
	Total	27591,88	519			
transzcendencia	Between Groups	1737,687	4	434,422	11,674	0,000
	Within Groups	19165,08	515	37,214		
	Total	20902,77	519			

Post Hoc Tests

Multiple Comparisons

Bonferroni

Dependent Variable	(I) ötcsoport	(J) ötcsoport					95% Confidence Interval	
			Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Lower Bound	Upper Bound	
ujdonság keresés	kontroll	extrém	-3,75722*	,80397	,000	-6,0238	-1,4907	
		proszoc	,80400	,65500	1,000	-1,0426	2,6506	
		vagyon elleni	-,87835	1,15458	1,000	-4,1333	2,3766	
		személy elleni	-1,39300	,66478	,366	-3,2671	,4811	
	extrém	kontroll	3,75722*	,80397	,000	1,4907	6,0238	
		proszoc	4,56123*	,72737	,000	2,5106	6,6118	
		vagyon elleni	2,87887	1,19711	,165	-,4960	6,2538	
		személy elleni	2,36422*	,73619	,014	,2888	4,4397	
	proszoc	kontroll	-,80400	,65500	1,000	-2,6506	1,0426	
		extrém	-4,56123*	,72737	,000	-6,6118	-2,5106	
		vagyon elleni	-1,68235	1,10261	1,000	-4,7908	1,4261	
		személy elleni	-2,19700*	,56977	,001	-3,8033	-,5907	
	vagyon elleni	kontroll	,87835	1,15458	1,000	-2,3766	4,1333	
		extrém	-2,87887	1,19711	,165	-6,2538	,4960	
		proszoc	1,68235	1,10261	1,000	-1,4261	4,7908	
		személy elleni	-,51465	1,10845	1,000	-3,6396	2,6103	
személy elleni	kontroll	1,39300	,66478	,366	-,4811	3,2671		
	extrém	-2,36422*	,73619	,014	-4,4397	-,2888		
	proszoc	2,19700*	,56977	,001	,5907	3,8033		
	vagyon elleni	,51465	1,10845	1,000	-2,6103	3,6396		

artalomkerülés	kontroll	extrém	4,28256*	,93624	,000	1,6431	6,9220
		proszoc	3,69491*	,76277	,000	1,5445	5,8453
		vagyon elleni	-1,78392	1,34453	1,000	-5,5744	2,0066
		személy elleni	-,81424	,77415	1,000	-2,9967	1,3682
	extrém	kontroll	-4,28256*	,93624	,000	-6,9220	-1,6431
		proszoc	-,58766	,84703	1,000	-2,9756	1,8003
		vagyon elleni	-6,06648*	1,39406	,000	-9,9966	-2,1364
		személy elleni	-5,09680*	,85730	,000	-7,5137	-2,6799
	proszoc	kontroll	-3,69491*	,76277	,000	-5,8453	-1,5445
		extrém	,58766	,84703	1,000	-1,8003	2,9756
		vagyon elleni	-5,47882*	1,28401	,000	-9,0987	-1,8590
		személy elleni	-4,50914*	,66351	,000	-6,3797	-2,6386
vagyon elleni	kontroll	1,78392	1,34453	1,000	-2,0066	5,5744	
	extrém	6,06648*	1,39406	,000	2,1364	9,9966	
	proszoc	5,47882*	1,28401	,000	1,8590	9,0987	
	személy elleni	,96968	1,29081	1,000	-2,6693	4,6087	
személy elleni	kontroll	,81424	,77415	1,000	-1,3682	2,9967	
	extrém	5,09680*	,85730	,000	2,6799	7,5137	
	proszoc	4,50914*	,66351	,000	2,6386	6,3797	
	vagyon elleni	-,96968	1,29081	1,000	-4,6087	2,6693	
juttalom függőség	kontroll	extrém	,85611	,60071	1,000	-,8374	2,5496
		proszoc	-1,11158	,48941	,235	-2,4913	,2682
		vagyon elleni	1,32371	,86268	1,000	-1,1084	3,7558
		személy elleni	1,06002	,49672	,333	-,3403	2,4604
	extrém	kontroll	-,85611	,60071	1,000	-2,5496	,8374
		proszoc	-1,96769*	,54348	,003	-3,4999	-,4355

		vagyon elleni	,46761	,89447	1,000	-2,0541	2,9893
		személy elleni	,20391	,55007	1,000	-1,3468	1,7547
proszoc		kontroll	1,11158	,48941	,235	-,2682	2,4913
		extrém	1,96769	,54348	,003	,4355	3,4999
		vagyon elleni	2,43529	,82385	,033	,1127	4,7579
		személy elleni	2,17160	,42572	,000	,9714	3,3718
vagyon elleni		kontroll	-1,32371	,86268	1,000	-3,7558	1,1084
		extrém	-,46761	,89447	1,000	-2,9893	2,0541
		proszoc	-2,43529	,82385	,033	-4,7579	-,1127
		személy elleni	-,26369	,82822	1,000	-2,5986	2,0712
személy elleni		kontroll	-1,06002	,49672	,333	-2,4604	,3403
		extrém	-,20391	,55007	1,000	-1,7547	1,3468
		proszoc	-2,17160	,42572	,000	-3,3718	-,9714
		vagyon elleni	,26369	,82822	1,000	-2,0712	2,5986
kitartás		kontroll					
		extrém	-,10338	,30224	1,000	-,9554	,7487
		proszoc	-,67198	,24624	,066	-1,3662	,0222
		vagyon elleni	-,62845	,43405	1,000	-1,8521	,5952
		személy elleni	-,48349	,24991	,536	-1,1880	,2211
	extrém	kontroll	,10338	,30224	1,000	-,7487	,9554
		proszoc	-,56860	,27344	,381	-1,3395	,2023
		vagyon elleni	-,52507	,45004	1,000	-1,7938	,7437
		személy elleni	-,38010	,27676	1,000	-1,1603	,4001
	proszoc	kontroll	,67198	,24624	,066	-,0222	1,3662
		extrém	,56860	,27344	,381	-,2023	1,3395
		vagyon elleni	,04353	,41451	1,000	-1,1250	1,2121

		személy elleni	,18850	,21420	1,000	-,4154	,7924
	vagyon elleni	kontroll	,62845	,43405	1,000	-,5952	1,8521
		extrém	,52507	,45004	1,000	-,7437	1,7938
		proszoc	-,04353	,41451	1,000	-1,2121	1,1250
		személy elleni	,14497	,41670	1,000	-1,0298	1,3197
	személy elleni	kontroll	,48349	,24991	,536	-,2211	1,1880
		extrém	,38010	,27676	1,000	-,4001	1,1603
		proszoc	-,18850	,21420	1,000	-,7924	,4154
		vagyon elleni	-,14497	,41670	1,000	-1,3197	1,0298
onirányultság	kontroll	extrém	-3,14723 [*]	,97361	,013	-5,8920	-,4025
		proszoc	-4,77441 [*]	,79321	,000	-7,0106	-2,5382
	vagyon elleni		2,24206	1,39820	1,000	-1,6997	6,1838
		személy elleni	2,70779 [*]	,80506	,008	,4382	4,9774
	extrém	kontroll	3,14723 [*]	,97361	,013	,4025	5,8920
		proszoc	-1,62717	,88085	,653	-4,1104	,8561
	vagyon elleni		5,38930 [*]	1,44971	,002	1,3023	9,4763
		személy elleni	5,85503 [*]	,89152	,000	3,3417	8,3684
	proszoc	kontroll	4,77441 [*]	,79321	,000	2,5382	7,0106
		extrém	1,62717	,88085	,653	-,8561	4,1104
	vagyon elleni		7,01647 [*]	1,33527	,000	3,2521	10,7808
		személy elleni	7,48220 [*]	,68999	,000	5,5370	9,4274
	vagyon elleni	kontroll	-2,24206	1,39820	1,000	-6,1838	1,6997
		extrém	-5,38930 [*]	1,44971	,002	-9,4763	-1,3023
		proszoc	-7,01647 [*]	1,33527	,000	-10,7808	-3,2521
		személy elleni	,46573	1,34233	1,000	-3,3186	4,2500
	személy	kontroll	-2,70779 [*]	,80506	,008	-4,9774	-,4382

		extrém	-5,85503*	,89152	,000	-8,3684	-3,3417
		proszoc	-7,48220*	,68999	,000	-9,4274	-5,5370
		vagyon elleni	-,46573	1,34233	1,000	-4,2500	3,3186
együtműködés	kontroll	extrém	-,86525	1,08428	1,000	-3,9220	2,1915
		proszoc	-3,09964*	,88338	,005	-5,5901	-,6092
		vagyon elleni	1,76742	1,55714	1,000	-2,6224	6,1573
		személy elleni	2,57863*	,89657	,042	,0510	5,1062
extrém	kontroll		,86525	1,08428	1,000	-2,1915	3,9220
		proszoc	-2,23438	,98098	,232	-4,9999	,5312
		vagyon elleni	2,63268	1,61451	1,000	-1,9189	7,1843
		személy elleni	3,44389*	,99287	,006	,6448	6,2430
proszoc	kontroll		3,09964*	,88338	,005	,6092	5,5901
		extrém	2,23438	,98098	,232	-,5312	4,9999
		vagyon elleni	4,86706*	1,48705	,011	,6748	9,0593
		személy elleni	5,67827*	,76843	,000	3,5119	7,8446
vagyon elleni	kontroll		-1,76742	1,55714	1,000	-6,1573	2,6224
		extrém	-2,63268	1,61451	1,000	-7,1843	1,9189
		proszoc	-4,86706*	1,48705	,011	-9,0593	-,6748
		személy elleni	,81121	1,49492	1,000	-3,4033	5,0257
személy elleni	kontroll		-2,57863*	,89657	,042	-5,1062	-,0510
		extrém	-3,44389*	,99287	,006	-6,2430	-,6448
		proszoc	-5,67827*	,76843	,000	-7,8446	-3,5119
		vagyon elleni	-,81121	1,49492	1,000	-5,0257	3,4033
transzcendencia	kontroll	extrém	-,68317	,95278	1,000	-3,3692	2,0029
		proszoc	,31807	,77624	1,000	-1,8703	2,5064
		vagyon elleni	-4,87134*	1,36828	,004	-8,7288	-1,0139

	személy elleni	-3,53300*	,78783	,000	-5,7540	-1,3120
extrém	kontroll	,68317	,95278	1,000	-2,0029	3,3692
	proszoc	1,00124	,86200	1,000	-1,4289	3,4314
	vagyon elleni	-4,18817*	1,41869	,033	-8,1877	-,1886
	személy elleni	-2,84983*	,87245	,012	-5,3094	-,3902
proszoc	kontroll	-,31807	,77624	1,000	-2,5064	1,8703
	extrém	-1,00124	,86200	1,000	-3,4314	1,4289
	vagyon elleni	-5,18941*	1,30670	,001	-8,8732	-1,5056
	személy elleni	-3,85107*	,67523	,000	-5,7547	-1,9475
vagyon elleni	kontroll	4,87134*	1,36828	,004	1,0139	8,7288
	extrém	4,18817*	1,41869	,033	,1886	8,1877
	proszoc	5,18941*	1,30670	,001	1,5056	8,8732
	személy elleni	1,33834	1,31361	1,000	-2,3650	5,0417
személy elleni	kontroll	3,53300*	,78783	,000	1,3120	5,7540
	extrém	2,84983*	,87245	,012	,3902	5,3094
	proszoc	3,85107*	,67523	,000	1,9475	5,7547
	vagyon elleni	-1,33834	1,31361	1,000	-5,0417	2,3650

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

A TCI-al végzett vizsgálatok eredményei az alfaktorokra vonatkozóan:

Descriptives

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum	
					Lower Bound	Upper Bound			
felfedezés izgalma	kontroll	97	5,97	2,43	0,25	5,48	6,46	0	11
	extrém	71	7,77	2,21	0,26	7,25	8,30	1	15
	proszoc	170	6,59	2,03	0,16	6,28	6,90	0	11
	vagyon elleni	25	5,96	3,08	0,62	4,69	7,23	2	18

	személy elleni	157	6,33	1,88	0,15	6,04	6,63	1	11
	Total	520	6,53	2,21	0,10	6,34	6,72	0	18
impulzivitás	kontroll	97	3,94	2,45	0,25	3,44	4,43	0	9
	extrém	71	3,79	2,48	0,29	3,20	4,38	0	10
	proszoc	170	3,14	2,02	0,16	2,83	3,45	0	10
	vagyon elleni	25	3,68	1,93	0,39	2,88	4,48	0	9
	személy elleni	157	3,91	2,08	0,17	3,58	4,24	0	9
	Total	520	3,64	2,21	0,10	3,45	3,83	0	10
extravagancia	kontroll	97	3,86	1,85	0,19	3,48	4,23	1	9
	extrém	71	4,89	2,02	0,24	4,41	5,37	0	9
	proszoc	170	3,75	1,67	0,13	3,50	4,01	0	7
	vagyon elleni	25	5,04	1,81	0,36	4,29	5,79	2	9
	személy elleni	157	4,47	2,01	0,16	4,15	4,79	0	9
	Total	520	4,21	1,92	0,08	4,04	4,37	0	9
rendezetlenség	kontroll	97	4,96	1,94	0,20	4,57	5,35	1	10
	extrém	71	6,03	1,76	0,21	5,61	6,45	2	10
	proszoc	170	4,44	2,04	0,16	4,13	4,74	0	10
	vagyon elleni	25	4,92	1,96	0,39	4,11	5,73	1	9
	személy elleni	157	5,40	2,07	0,17	5,08	5,73	1	10
	Total	520	5,07	2,06	0,09	4,89	5,24	0	10
anticipátoros aggodalom	kontroll	97	4,47	2,36	0,24	4,00	4,95	0	11
	extrém	71	3,31	2,40	0,28	2,74	3,88	0	11
	proszoc	170	3,14	2,09	0,16	2,82	3,46	0	8
	vagyon elleni	25	4,72	1,77	0,35	3,99	5,45	1	7
	személy elleni	157	4,50	2,15	0,17	4,16	4,84	0	9
	Total	520	3,90	2,28	0,10	3,70	4,10	0	11
félelem a bizonytalanságtól	kontroll	97	2,86	1,60	0,16	2,53	3,18	0	7
	extrém	71	1,17	1,21	0,14	0,88	1,45	0	5
	proszoc	170	1,76	2,02	0,16	1,45	2,07	0	15
	vagyon elleni	25	2,68	1,22	0,24	2,18	3,18	1	5
	személy elleni	157	2,52	1,81	0,14	2,24	2,81	0	7
	Total	520	2,16	1,84	0,08	2,00	2,32	0	15
félelem az idegenektől	kontroll	97	3,29	2,14	0,22	2,86	3,72	0	8
	extrém	71	2,80	2,15	0,26	2,29	3,31	0	8

	proszoc	170	2,75	2,01	0,15	2,44	3,05	0	8
	vagyon elleni	25	3,96	1,99	0,40	3,14	4,78	0	7
	személy elleni	157	3,97	2,11	0,17	3,64	4,31	0	8
	Total	520	3,28	2,14	0,09	3,10	3,47	0	8
kifáradás és aszténia	kontroll	97	2,92	1,95	0,20	2,53	3,31	0	8
	extrém	71	1,97	1,87	0,22	1,53	2,42	0	7
	proszoc	170	2,19	1,87	0,14	1,91	2,48	0	9
	vagyon elleni	25	3,96	1,79	0,36	3,22	4,70	1	7
	személy elleni	157	3,35	2,14	0,17	3,01	3,69	0	9
	Total	520	2,73	2,05	0,09	2,56	2,91	0	9
szenzitivitás	kontroll	97	6,27	2,00	0,20	5,87	6,67	1	10
	extrém	71	5,08	2,38	0,28	4,52	5,65	0	10
	proszoc	170	5,71	1,91	0,15	5,42	6,00	1	10
	vagyon elleni	25	5,80	2,10	0,42	4,93	6,67	0	10
	személy elleni	157	5,99	2,18	0,17	5,64	6,33	0	10
	Total	520	5,82	2,11	0,09	5,64	6,00	0	10
ragaszkodás	kontroll	97	4,88	1,86	0,19	4,50	5,25	1	8
	extrém	71	5,15	1,98	0,23	4,69	5,62	1	8
	proszoc	170	5,74	1,85	0,14	5,46	6,02	0	8
	vagyon elleni	25	4,20	1,80	0,36	3,46	4,94	1	8
	személy elleni	157	4,29	1,96	0,16	3,98	4,60	0	8
	Total	520	4,99	1,99	0,09	4,82	5,16	0	8
függőség	kontroll	97	2,98	1,67	0,17	2,64	3,32	0	6
	extrém	71	3,03	1,29	0,15	2,72	3,33	0	6
	proszoc	170	3,78	1,43	0,11	3,57	4,00	1	6
	vagyon elleni	25	2,80	1,00	0,20	2,39	3,21	1	4
	személy elleni	157	2,79	1,69	0,13	2,52	3,06	0	13
	Total	520	3,18	1,58	0,07	3,05	3,32	0	13
felelősség	kontroll	97	4,72	2,34	0,24	4,25	5,19	0	8
	extrém	71	6,32	1,57	0,19	5,95	6,69	1	8
	proszoc	170	6,21	1,74	0,13	5,94	6,47	1	8
	vagyon elleni	25	4,40	1,41	0,28	3,82	4,98	3	7
	személy elleni	157	4,50	1,66	0,13	4,23	4,76	1	8
	Total	520	5,34	1,99	0,09	5,17	5,51	0	8

célra irányultság	kontroll	97	5,60	2,01	0,20	5,19	6,00	1	8
	extrém	71	5,97	1,58	0,19	5,60	6,34	2	8
	proszoc	170	6,64	1,56	0,12	6,40	6,87	1	8
	vagyon elleni	25	5,40	1,76	0,35	4,68	6,12	1	8
	személy elleni	157	5,56	1,66	0,13	5,30	5,82	1	8
	Total	520	5,97	1,76	0,08	5,82	6,12	1	8
leleményesség	kontroll	97	3,36	1,60	0,16	3,04	3,68	0	5
	extrém	71	4,13	1,07	0,13	3,87	4,38	0	5
	proszoc	170	4,21	1,00	0,08	4,06	4,36	0	5
	vagyon elleni	25	3,12	1,17	0,23	2,64	3,60	1	5
	személy elleni	157	3,15	1,32	0,11	2,94	3,35	0	5
	Total	520	3,67	1,33	0,06	3,55	3,78	0	5
önelfogadás	kontroll	97	7,60	2,58	0,26	7,08	8,12	3	11
	extrém	71	8,31	2,34	0,28	7,76	8,86	2	11
	proszoc	170	8,48	2,27	0,17	8,13	8,82	1	11
	vagyon elleni	25	7,04	2,15	0,43	6,15	7,93	2	11
	személy elleni	157	6,32	2,68	0,21	5,90	6,74	0	11
	Total	520	7,57	2,62	0,11	7,34	7,79	0	11
személyes tulajdonságok belátása	kontroll	97	8,12	2,34	0,24	7,65	8,59	2	12
	extrém	71	7,82	2,18	0,26	7,30	8,33	1	12
	proszoc	170	8,65	2,09	0,16	8,34	8,97	3	12
	vagyon elleni	25	7,20	2,12	0,42	6,32	8,08	4	11
	személy elleni	157	7,17	2,25	0,18	6,82	7,53	2	12
	Total	520	7,92	2,28	0,10	7,73	8,12	1	12
társas elfogadás	kontroll	97	5,76	1,87	0,19	5,39	6,14	1	8
	extrém	71	6,11	1,75	0,21	5,70	6,53	0	8
	proszoc	170	6,61	1,57	0,12	6,37	6,84	1	8
	vagyon elleni	25	5,80	1,76	0,35	5,08	6,52	3	8
	személy elleni	157	5,52	1,86	0,15	5,22	5,81	0	8
	Total	520	6,01	1,81	0,08	5,86	6,17	0	8
empátia	kontroll	97	4,40	1,51	0,15	4,10	4,71	0	7
	extrém	71	4,38	1,68	0,20	3,98	4,78	1	7
	proszoc	170	4,83	1,38	0,11	4,62	5,04	1	7
	vagyon elleni	25	3,88	1,17	0,23	3,40	4,36	1	6

	személy elleni	157	3,94	1,45	0,12	3,71	4,17	0	7
	Total	520	4,38	1,50	0,07	4,25	4,50	0	7
segítőkézség	kontroll	97	5,46	1,53	0,16	5,16	5,77	0	8
	extrém	71	5,49	1,67	0,20	5,10	5,89	0	8
	proszoc	170	5,95	1,28	0,10	5,76	6,15	2	8
	vagyon elleni	25	4,64	1,38	0,28	4,07	5,21	2	7
	személy elleni	157	4,87	1,60	0,13	4,61	5,12	0	8
	Total	520	5,41	1,55	0,07	5,27	5,54	0	8
együttérzés vagy bosszúállás	kontroll	97	6,42	2,58	0,26	5,90	6,94	1	10
	extrém	71	6,42	2,57	0,30	5,81	7,03	0	10
	proszoc	170	7,35	2,48	0,19	6,98	7,73	1	10
	vagyon elleni	25	6,52	2,58	0,52	5,45	7,59	1	10
	személy elleni	157	5,96	3,08	0,25	5,47	6,44	0	10
	Total	520	6,59	2,76	0,12	6,35	6,83	0	10
lelkiismeretesség vagy önzés	kontroll	97	6,20	1,64	0,17	5,87	6,53	2	9
	extrém	71	6,70	1,53	0,18	6,34	7,07	3	9
	proszoc	170	6,61	1,74	0,13	6,34	6,87	3	17
	vagyon elleni	25	5,64	1,96	0,39	4,83	6,45	2	9
	személy elleni	157	5,39	2,11	0,17	5,06	5,72	0	14
	Total	520	6,13	1,90	0,08	5,97	6,29	0	17
önmagunkkal szembeni feledékenység	kontroll	97	5,11	2,32	0,24	4,65	5,58	0	11
	extrém	71	5,28	2,30	0,27	4,74	5,83	1	10
	proszoc	170	4,81	2,39	0,18	4,44	5,17	0	11
	vagyon elleni	25	6,28	2,21	0,44	5,37	7,19	1	10
	személy elleni	157	6,48	2,33	0,19	6,11	6,85	1	11
	Total	520	5,50	2,44	0,11	5,29	5,71	0	11
transzperszonális azonosulás	kontroll	97	2,82	2,16	0,22	2,39	3,26	0	8
	extrém	71	2,61	2,16	0,26	2,09	3,12	0	9
	proszoc	170	3,02	2,20	0,17	2,68	3,35	0	8
	vagyon elleni	25	4,36	2,12	0,42	3,49	5,23	1	8
	személy elleni	157	3,82	2,42	0,19	3,43	4,20	0	9
	Total	520	3,23	2,30	0,10	3,03	3,43	0	9
spirituális elfogadás	kontroll	97	4,35	2,92	0,30	3,76	4,94	0	12
	extrém	71	5,08	3,17	0,38	4,33	5,84	0	12

proszoc	170	4,15	2,71	0,21	3,74	4,56	0	12
vagyon elleni	25	6,52	4,26	0,85	4,76	8,28	1	20
személy elleni	157	5,53	3,08	0,25	5,04	6,01	0	13
Total	520	4,84	3,08	0,14	4,58	5,11	0	20

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
felfedezés izgalma	Between Groups	155,41	4	38,85	8,40	0
	Within Groups	2382,22	515	4,63		
	Total	2537,62	519			
impulzivitás	Between Groups	64,04	4	16,01	3,35	0,01
	Within Groups	2460,26	515	4,78		
	Total	2524,31	519			
extravagancia	Between Groups	108,20	4	27,05	7,75	0
	Within Groups	1798,78	515	3,49		
	Total	1906,98	519			
rendezetlenség	Between Groups	152,65	4	38,16	9,62	0
	Within Groups	2043,13	515	3,97		
	Total	2195,78	519			
anticipátoros aggodalom	Between Groups	228,53	4	57,13	11,90	0
	Within Groups	2472,27	515	4,80		
	Total	2700,80	519			
félelem a bizonytalanságtól	Between Groups	171,39	4	42,85	13,92	0
	Within Groups	1585,68	515	3,08		
	Total	1757,07	519			
félelem az idegenektől	Between Groups	151,74	4	37,94	8,74	0
	Within Groups	2234,14	515	4,34		
	Total	2385,88	519			
kifáradás és aszténia	Between Groups	191,27	4	47,82	12,37	0
	Within Groups	1990,57	515	3,87		
	Total	2181,84	519			
szentimentalitás	Between Groups	64,27	4	16,07	3,70	0,006
	Within Groups	2239,38	515	4,35		

	Total	2303,64	519			
ragaszkodás	Between Groups	192,38	4	48,10	13,31	0
	Within Groups	1860,53	515	3,61		
	Total	2052,91	519			
függőség	Between Groups	94,73	4	23,68	10,19	0
	Within Groups	1196,91	515	2,32		
	Total	1291,64	519			
felelősség	Between Groups	366,99	4	91,75	27,99	0
	Within Groups	1688,08	515	3,28		
	Total	2055,07	519			
célra irányultság	Between Groups	123,12	4	30,78	10,70	0
	Within Groups	1481,33	515	2,88		
	Total	1604,44	519			
leleményesség	Between Groups	123,48	4	30,87	19,92	0
	Within Groups	798,30	515	1,55		
	Total	921,78	519			
önelfogadás	Between Groups	431,56	4	107,89	17,78	0
	Within Groups	3125,95	515	6,07		
	Total	3557,51	519			
személyes tulajdonságok belátása	Between Groups	196,91	4	49,23	10,15	0
	Within Groups	2498,02	515	4,85		
	Total	2694,92	519			
társas elfogadás	Between Groups	106,46	4	26,61	8,65	0
	Within Groups	1584,45	515	3,08		
	Total	1690,91	519			
empátia	Between Groups	70,65	4	17,66	8,25	0
	Within Groups	1103,23	515	2,14		
	Total	1173,88	519			
segítőkészség	Between Groups	112,12	4	28,03	12,67	0
	Within Groups	1139,45	515	2,21		
	Total	1251,57	519			
együttérzés vagy bosszúállás	Between Groups	167,01	4	41,75	5,69	0
	Within Groups	3778,75	515	7,34		
	Total	3945,75	519			

lelkiismeretesség vagy önzés	Between Groups	154,65	4	38,66	11,55	0
	Within Groups	1723,72	515	3,35		
	Total	1878,37	519			
önmagunkkal szembeni feledékenység	Between Groups	265,07	4	66,27	12,11	0
	Within Groups	2818,93	515	5,47		
	Total	3083,99	519			
transzperszonális azonosulás	Between Groups	136,98	4	34,25	6,74	0
	Within Groups	2617,33	515	5,08		
	Total	2754,31	519			
spirituális elfogadás	Between Groups	254,12	4	63,53	6,99	0
	Within Groups	4680,26	515	9,09		
	Total	4934,38	519			

Post Hoc Tests

Multiple Comparisons

Bonferroni

Dependent Variable	(I) ötcsoport	(J) ötcsoport	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
felfedezés izgalma	kontroll	extrém	-1,81 *	0,34	0	-2,75	-0,86
		proszoc vagyon elleni	-0,62	0,27	0,241	-1,39	0,15
		személy elleni	0,01	0,48	1	-1,35	1,37
		személy elleni	-0,36	0,28	1	-1,15	0,42
	extrém	kontroll	1,81 *	0,34	0	0,86	2,75
		proszoc vagyon elleni	1,19 *	0,30	0,001	0,33	2,04
		személy elleni	1,81 *	0,50	0,003	0,40	3,22
		személy elleni	1,44 *	0,31	0	0,58	2,31
	proszoc	kontroll	0,62	0,27	0,241	-0,15	1,39
		extrém vagyon elleni	-1,19 *	0,30	0,001	-2,04	-0,33
		személy elleni	0,63	0,46	1	-0,67	1,93
		személy	0,26	0,24	1	-0,41	0,93

		elleni					
	vagyon elleni	kontroll	-0,01	0,48	1	-1,37	1,35
		extrém	-1,81 *	0,50	0,003	-3,22	-0,40
		proszoc	-0,63	0,46	1	-1,93	0,67
		személy elleni	-0,37	0,46	1	-1,68	0,93
	személy elleni	kontroll	0,36	0,28	1	-0,42	1,15
		extrém	-1,44 *	0,31	0	-2,31	-0,58
		proszoc	-0,26	0,24	1	-0,93	0,41
		vagyon elleni	0,37	0,46	1	-0,93	1,68
impulzivitás	kontroll	extrém	0,15	0,34	1	-0,81	1,11
		proszoc	0,80 *	0,28	0,043	0,01	1,58
		vagyon elleni	0,26	0,49	1	-1,12	1,64
		személy elleni	0,03	0,28	1	-0,77	0,82
	extrém	kontroll	-0,15	0,34	1	-1,11	0,81
		proszoc	0,65	0,31	0,365	-0,22	1,52
		vagyon elleni	0,11	0,51	1	-1,32	1,54
		személy elleni	-0,12	0,31	1	-1,00	0,76
	proszoc	kontroll	-0,80 *	0,28	0,043	-1,58	-0,01
		extrém	-0,65	0,31	0,365	-1,52	0,22
		vagyon elleni	-0,54	0,47	1	-1,86	0,78
		személy elleni	-0,77 *	0,24	0,016	-1,45	-0,09
	vagyon elleni	kontroll	-0,26	0,49	1	-1,64	1,12
		extrém	-0,11	0,51	1	-1,54	1,32
		proszoc	0,54	0,47	1	-0,78	1,86
		személy elleni	-0,23	0,47	1	-1,56	1,10
	személy elleni	kontroll	-0,03	0,28	1	-0,82	0,77
		extrém	0,12	0,31	1	-0,76	1,00
		proszoc	0,77 *	0,24	0,016	0,09	1,45
		vagyon elleni	0,23	0,47	1	-1,10	1,56
extravagancia	kontroll	extrém	-1,03 *	0,29	0,004	-1,85	-0,21
		proszoc	0,10	0,24	1	-0,57	0,77
		vagyon elleni	-1,18 *	0,42	0,049	-2,37	0,00
		személy elleni	-0,62	0,24	0,11	-1,30	0,06

	extrém	kontroll	1,03 *	0,29	0,004	0,21	1,85
		proszoc	1,13 *	0,26	0	0,39	1,88
		vagyon elleni	-0,15	0,43	1	-1,38	1,07
		személy elleni	0,42	0,27	1	-0,34	1,17
	proszoc	kontroll	-0,10	0,24	1	-0,77	0,57
		extrém	-1,13 *	0,26	0	-1,88	-0,39
		vagyon elleni	-1,29 *	0,40	0,014	-2,42	-0,16
		személy elleni	-0,72 *	0,21	0,006	-1,30	-0,14
	vagyon elleni	kontroll	1,18 *	0,42	0,049	0,00	2,37
		extrém	0,15	0,43	1	-1,07	1,38
		proszoc	1,29 *	0,40	0,014	0,16	2,42
		személy elleni	0,57	0,40	1	-0,57	1,70
	személy elleni	kontroll	0,62	0,24	0,11	-0,06	1,30
		extrém	-0,42	0,27	1	-1,17	0,34
		proszoc	0,72 *	0,21	0,006	0,14	1,30
		vagyon elleni	-0,57	0,40	1	-1,70	0,57
rendezetlenség	kontroll	extrém	-1,07 *	0,31	0,006	-1,95	-0,19
		proszoc	0,52	0,25	0,394	-0,19	1,24
		vagyon elleni	0,04	0,45	1	-1,22	1,30
		személy elleni	-0,44	0,26	0,86	-1,17	0,28
	extrém	kontroll	1,07 *	0,31	0,006	0,19	1,95
		proszoc	1,59 *	0,28	0	0,80	2,39
		vagyon elleni	1,11	0,46	0,171	-0,20	2,41
		személy elleni	0,63	0,28	0,282	-0,18	1,43
	proszoc	kontroll	-0,52	0,25	0,394	-1,24	0,19
		extrém	-1,59 *	0,28	0	-2,39	-0,80
		vagyon elleni	-0,48	0,43	1	-1,69	0,72
		személy elleni	-0,97 *	0,22	0	-1,59	-0,34
	vagyon elleni	kontroll	-0,04	0,45	1	-1,30	1,22
		extrém	-1,11	0,46	0,171	-2,41	0,20
		proszoc	0,48	0,43	1	-0,72	1,69
		személy elleni	-0,48	0,43	1	-1,69	0,73
személy	kontroll	0,44	0,26	0,86	-0,28	1,17	

	elleni	extrém	-0,63	0,28	0,282	-1,43	0,18
		proszoc	0,97 *	0,22	0	0,34	1,59
		vagyon elleni	0,48	0,43	1	-0,73	1,69
anticipátoros aggodalom	kontroll	extrém	1,16 *	0,34	0,007	0,20	2,13
		proszoc	1,33 *	0,28	0	0,55	2,12
		vagyon elleni	-0,25	0,49	1	-1,63	1,14
		személy elleni	-0,03	0,28	1	-0,83	0,77
	extrém	kontroll	-1,16 *	0,34	0,007	-2,13	-0,20
		proszoc	0,17	0,31	1	-0,70	1,04
		vagyon elleni	-1,41	0,51	0,059	-2,85	0,03
		személy elleni	-1,19 *	0,31	0,002	-2,08	-0,31
	proszoc	kontroll	-1,33 *	0,28	0	-2,12	-0,55
		extrém	-0,17	0,31	1	-1,04	0,70
		vagyon elleni	-1,58 *	0,47	0,008	-2,90	-0,26
		személy elleni	-1,36 *	0,24	0	-2,05	-0,68
vagyon elleni	kontroll	0,25	0,49	1	-1,14	1,63	
	extrém	1,41	0,51	0,059	-0,03	2,85	
	proszoc	1,58 *	0,47	0,008	0,26	2,90	
	személy elleni	0,22	0,47	1	-1,11	1,55	
személy elleni	kontroll	0,03	0,28	1	-0,77	0,83	
	extrém	1,19 *	0,31	0,002	0,31	2,08	
	proszoc	1,36 *	0,24	0	0,68	2,05	
	vagyon elleni	-0,22	0,47	1	-1,55	1,11	
félelem a bizonytalanságtól	kontroll	extrém	1,69 *	0,27	0	0,91	2,46
		proszoc	1,10 *	0,22	0	0,47	1,73
		vagyon elleni	0,18	0,39	1	-0,93	1,29
		személy elleni	0,33	0,23	1	-0,31	0,97
	extrém	kontroll	-1,69 *	0,27	0	-2,46	-0,91
		proszoc	-0,59	0,25	0,177	-1,29	0,11
		vagyon elleni	-1,51 *	0,41	0,002	-2,66	-0,36
		személy elleni	-1,35 *	0,25	0	-2,06	-0,65
proszoc	kontroll	-1,10 *	0,22	0	-1,73	-0,47	

		extrém vagyon elleni	0,59	0,25	0,177	-0,11	1,29
		személy elleni	-0,92	0,38	0,146	-1,98	0,14
			-0,76 *	0,19	0,001	-1,31	-0,22
	vagyon elleni	kontroll	-0,18	0,39	1	-1,29	0,93
		extrém	1,51 *	0,41	0,002	0,36	2,66
		proszoc	0,92	0,38	0,146	-0,14	1,98
		személy elleni	0,16	0,38	1	-0,91	1,22
	személy elleni	kontroll	-0,33	0,23	1	-0,97	0,31
		extrém	1,35 *	0,25	0	0,65	2,06
		proszoc	0,76 *	0,19	0,001	0,22	1,31
		vagyon elleni	-0,16	0,38	1	-1,22	0,91
félelem az idegenektől	kontroll	extrém	0,49	0,33	1	-0,43	1,40
		proszoc	0,54	0,27	0,415	-0,21	1,29
		vagyon elleni	-0,67	0,47	1	-1,99	0,65
		személy elleni	-0,69	0,27	0,111	-1,44	0,07
	extrém	kontroll	-0,49	0,33	1	-1,40	0,43
		proszoc	0,06	0,29	1	-0,77	0,89
		vagyon elleni	-1,16	0,48	0,173	-2,52	0,21
		személy elleni	-1,17 *	0,30	0,001	-2,01	-0,33
	proszoc	kontroll	-0,54	0,27	0,415	-1,29	0,21
		extrém	-0,06	0,29	1	-0,89	0,77
		vagyon elleni	-1,21	0,45	0,068	-2,47	0,04
		személy elleni	-1,23 *	0,23	0	-1,88	-0,58
	vagyon elleni	kontroll	0,67	0,47	1	-0,65	1,99
		extrém	1,16	0,48	0,173	-0,21	2,52
		proszoc	1,21	0,45	0,068	-0,04	2,47
		személy elleni	-0,01	0,45	1	-1,28	1,25
	személy elleni	kontroll	0,69	0,27	0,111	-0,07	1,44
		extrém	1,17 *	0,30	0,001	0,33	2,01
		proszoc	1,23 *	0,23	0	0,58	1,88
		vagyon elleni	0,01	0,45	1	-1,25	1,28
kifáradás és aszténia	kontroll	extrém	0,95 *	0,31	0,022	0,08	1,81
		proszoc	0,72 *	0,25	0,04	0,02	1,43

		vagyon elleni személy elleni	-1,04	0,44	0,184	-2,29	0,20
			-0,43	0,25	0,889	-1,15	0,28
	extrém	kontroll	-0,95 *	0,31	0,022	-1,81	-0,08
		proszoc	-0,22	0,28	1	-1,01	0,56
		vagyon elleni	-1,99 *	0,46	0	-3,28	-0,70
		személy elleni	-1,38 *	0,28	0	-2,17	-0,59
	proszoc	kontroll	-0,72 *	0,25	0,04	-1,43	-0,02
		extrém	0,22	0,28	1	-0,56	1,01
		vagyon elleni	-1,77 *	0,42	0	-2,95	-0,58
		személy elleni	-1,16 *	0,22	0	-1,77	-0,54
	vagyon elleni	kontroll	1,04	0,44	0,184	-0,20	2,29
		extrém	1,99 *	0,46	0	0,70	3,28
		proszoc	1,77 *	0,42	0	0,58	2,95
		személy elleni	0,61	0,42	1	-0,58	1,80
	személy elleni	kontroll	0,43	0,25	0,889	-0,28	1,15
		extrém	1,38 *	0,28	0	0,59	2,17
		proszoc	1,16 *	0,22	0	0,54	1,77
		vagyon elleni	-0,61	0,42	1	-1,80	0,58
szenzitivitás	kontroll	extrém	1,18 *	0,33	0,003	0,27	2,10
		proszoc	0,56	0,27	0,365	-0,19	1,30
		vagyon elleni	0,47	0,47	1	-0,85	1,79
		személy elleni	0,28	0,27	1	-0,48	1,04
	extrém	kontroll	-1,18 *	0,33	0,003	-2,10	-0,27
		proszoc	-0,63	0,29	0,337	-1,46	0,20
		vagyon elleni	-0,72	0,48	1	-2,08	0,65
		személy elleni	-0,90 *	0,30	0,026	-1,74	-0,06
	proszoc	kontroll	-0,56	0,27	0,365	-1,30	0,19
		extrém	0,63	0,29	0,337	-0,20	1,46
		vagyon elleni	-0,09	0,45	1	-1,35	1,17
		személy elleni	-0,28	0,23	1	-0,93	0,38
	vagyon elleni	kontroll	-0,47	0,47	1	-1,79	0,85
		extrém	0,72	0,48	1	-0,65	2,08

		proszoc személy elleni	0,09	0,45	1	-1,17	1,35
			-0,19	0,45	1	-1,45	1,08
	személy elleni	kontroll	-0,28	0,27	1	-1,04	0,48
		extrém	0,90 *	0,30	0,026	0,06	1,74
		proszoc vagyon elleni	0,28	0,23	1	-0,38	0,93
			0,19	0,45	1	-1,08	1,45
ragaszkodás	kontroll	extrém	-0,28	0,30	1	-1,12	0,56
		proszoc vagyon elleni	-0,86 *	0,24	0,004	-1,55	-0,18
		személy elleni	0,68	0,43	1	-0,53	1,88
			0,59	0,25	0,166	-0,10	1,28
	extrém	kontroll	0,28	0,30	1	-0,56	1,12
		proszoc vagyon elleni	-0,59	0,27	0,295	-1,34	0,17
		személy elleni	0,95	0,44	0,312	-0,29	2,20
			0,87 *	0,27	0,015	0,10	1,63
	proszoc	kontroll	0,86 *	0,24	0,004	0,18	1,55
		extrém vagyon elleni	0,59	0,27	0,295	-0,17	1,34
		személy elleni	1,54 *	0,41	0,002	0,39	2,69
			1,45 *	0,21	0	0,86	2,05
	vayon elleni	kontroll	-0,68	0,43	1	-1,88	0,53
		extrém	-0,95	0,44	0,312	-2,20	0,29
proszoc személy elleni		-1,54 *	0,41	0,002	-2,69	-0,39	
		-0,09	0,41	1	-1,24	1,07	
személy elleni	kontroll	-0,59	0,25	0,166	-1,28	0,10	
	extrém	-0,87 *	0,27	0,015	-1,63	-0,10	
	proszoc vagyon elleni	-1,45 *	0,21	0	-2,05	-0,86	
		0,09	0,41	1	-1,07	1,24	
függőség	kontroll	extrém	-0,05	0,24	1	-0,72	0,62
		proszoc vagyon elleni	-0,80 *	0,19	0	-1,35	-0,26
		személy elleni	0,18	0,34	1	-0,78	1,14
			0,19	0,20	1	-0,37	0,74
	extrém	kontroll	0,05	0,24	1	-0,62	0,72
		proszoc	-0,75 *	0,22	0,005	-1,36	-0,15
	vayon	0,23	0,35	1	-0,77	1,23	

		elleni személy elleni	0,24	0,22	1	-0,38	0,85
	proszoc	kontroll	0,80 *	0,19	0	0,26	1,35
		extrém	0,75 *	0,22	0,005	0,15	1,36
		vagyon elleni	0,98 *	0,33	0,028	0,06	1,90
		személy elleni	0,99 *	0,17	0	0,52	1,47
	vagyon elleni	kontroll	-0,18	0,34	1	-1,14	0,78
		extrém	-0,23	0,35	1	-1,23	0,77
		proszoc	-0,98 *	0,33	0,028	-1,90	-0,06
		személy elleni	0,01	0,33	1	-0,92	0,94
	személy elleni	kontroll	-0,19	0,20	1	-0,74	0,37
		extrém	-0,24	0,22	1	-0,85	0,38
		proszoc	-0,99 *	0,17	0	-1,47	-0,52
		vagyon elleni	-0,01	0,33	1	-0,94	0,92
felelősség	kontroll	extrém	-1,60 *	0,28	0	-2,40	-0,81
		proszoc	-1,48 *	0,23	0	-2,13	-0,83
		vagyon elleni	0,32	0,41	1	-0,82	1,47
		személy elleni	0,22	0,23	1	-0,43	0,88
	extrém	kontroll	1,60 *	0,28	0	0,81	2,40
		proszoc	0,12	0,26	1	-0,60	0,84
		vagyon elleni	1,92 *	0,42	0	0,74	3,11
		személy elleni	1,83 *	0,26	0	1,10	2,56
	proszoc	kontroll	1,48 *	0,23	0	0,83	2,13
		extrém	-0,12	0,26	1	-0,84	0,60
		vagyon elleni	1,81 *	0,39	0	0,71	2,90
		személy elleni	1,71 *	0,20	0	1,14	2,27
	vagyon elleni	kontroll	-0,32	0,41	1	-1,47	0,82
		extrém	-1,92 *	0,42	0	-3,11	-0,74
		proszoc	-1,81 *	0,39	0	-2,90	-0,71
		személy elleni	-0,10	0,39	1	-1,20	1,00
	személy elleni	kontroll	-0,22	0,23	1	-0,88	0,43
		extrém	-1,83 *	0,26	0	-2,56	-1,10
		proszoc	-1,71 *	0,20	0	-2,27	-1,14

		vagyon elleni	0,10	0,39	1	-1,00	1,20
célra irányultság	kontroll	extrém	-0,37	0,26	1	-1,12	0,37
		proszoc	-1,04 *	0,22	0	-1,65	-0,43
		vagyon elleni	0,20	0,38	1	-0,87	1,27
		személy elleni	0,04	0,22	1	-0,58	0,65
	extrém	kontroll	0,37	0,26	1	-0,37	1,12
		proszoc	-0,66	0,24	0,058	-1,34	0,01
		vagyon elleni	0,57	0,39	1	-0,54	1,68
		személy elleni	0,41	0,24	0,905	-0,27	1,10
	proszoc	kontroll	1,04 *	0,22	0	0,43	1,65
		extrém	0,66	0,24	0,058	-0,01	1,34
		vagyon elleni	1,24 *	0,36	0,007	0,21	2,26
		személy elleni	1,07 *	0,19	0	0,55	1,60
	vagyon elleni	kontroll	-0,20	0,38	1	-1,27	0,87
		extrém	-0,57	0,39	1	-1,68	0,54
proszoc		-1,24 *	0,36	0,007	-2,26	-0,21	
személy elleni		-0,16	0,37	1	-1,19	0,87	
személy elleni	kontroll	-0,04	0,22	1	-0,65	0,58	
	extrém	-0,41	0,24	0,905	-1,10	0,27	
	proszoc	-1,07 *	0,19	0	-1,60	-0,55	
	vagyon elleni	0,16	0,37	1	-0,87	1,19	
teleményesség	kontroll	extrém	-0,77 *	0,19	0,001	-1,31	-0,22
		proszoc	-0,85 *	0,16	0	-1,29	-0,40
		vagyon elleni	0,24	0,28	1	-0,55	1,03
		személy elleni	0,21	0,16	1	-0,24	0,67
	extrém	kontroll	0,77 *	0,19	0,001	0,22	1,31
		proszoc	-0,08	0,18	1	-0,58	0,42
		vagyon elleni	1,01 *	0,29	0,005	0,19	1,82
		személy elleni	0,98 *	0,18	0	0,48	1,48
	proszoc	kontroll	0,85 *	0,16	0	0,40	1,29
		extrém	0,08	0,18	1	-0,42	0,58
		vagyon elleni	1,09 *	0,27	0,001	0,33	1,84
		személy elleni					

		személy elleni	1,06 *	0,14	0	0,67	1,45
	vagyon elleni	kontroll	-0,24	0,28	1	-1,03	0,55
		extrém	-1,01 *	0,29	0,005	-1,82	-0,19
		proszoc	-1,09 *	0,27	0,001	-1,84	-0,33
		személy elleni	-0,03	0,27	1	-0,78	0,73
	személy elleni	kontroll	-0,21	0,16	1	-0,67	0,24
		extrém	-0,98 *	0,18	0	-1,48	-0,48
		proszoc	-1,06 *	0,14	0	-1,45	-0,67
		vagyon elleni	0,03	0,27	1	-0,73	0,78
önelfogadás	kontroll	extrém	-0,71	0,38	0,649	-1,80	0,37
		proszoc	-0,88	0,31	0,053	-1,76	0,01
		vagyon elleni	0,56	0,55	1	-1,00	2,12
		személy elleni	1,28 *	0,32	0,001	0,38	2,18
	extrém	kontroll	0,71	0,38	0,649	-0,37	1,80
		proszoc	-0,17	0,35	1	-1,15	0,81
		vagyon elleni	1,27	0,57	0,271	-0,35	2,89
		személy elleni	1,99 *	0,35	0	1,00	2,98
	proszoc	kontroll	0,88	0,31	0,053	-0,01	1,76
		extrém	0,17	0,35	1	-0,81	1,15
		vagyon elleni	1,44	0,53	0,067	-0,05	2,92
		személy elleni	2,16 *	0,27	0	1,39	2,93
	vagyon elleni	kontroll	-0,56	0,55	1	-2,12	1,00
		extrém	-1,27	0,57	0,271	-2,89	0,35
proszoc		-1,44	0,53	0,067	-2,92	0,05	
személy elleni		0,72	0,53	1	-0,77	2,22	
személy elleni	kontroll	-1,28 *	0,32	0,001	-2,18	-0,38	
	extrém	-1,99 *	0,35	0	-2,98	-1,00	
	proszoc	-2,16 *	0,27	0	-2,93	-1,39	
	vagyon elleni	-0,72	0,53	1	-2,22	0,77	
személyes tulajdonságok belátása	kontroll	extrém	0,31	0,34	1	-0,66	1,28
		proszoc	-0,53	0,28	0,595	-1,32	0,26
		vagyon elleni	0,92	0,49	0,621	-0,47	2,32
			személy	0,95 *	0,28	0,009	0,15

		elleni					
	extrém	kontroll	-0,31	0,34	1	-1,28	0,66
		proszoc	-0,84	0,31	0,075	-1,71	0,04
		vagyon elleni	0,62	0,51	1	-0,83	2,06
		személy elleni	0,64	0,31	0,411	-0,24	1,53
	proszoc	kontroll	0,53	0,28	0,595	-0,26	1,32
		extrém	0,84	0,31	0,075	-0,04	1,71
		vagyon elleni	1,45 *	0,47	0,022	0,12	2,78
		személy elleni	1,48 *	0,24	0	0,79	2,17
	vagyon elleni	kontroll	-0,92	0,49	0,621	-2,32	0,47
		extrém	-0,62	0,51	1	-2,06	0,83
		proszoc	-1,45 *	0,47	0,022	-2,78	-0,12
		személy elleni	0,03	0,47	1	-1,31	1,37
	személy elleni	kontroll	-0,95 *	0,28	0,009	-1,75	-0,15
		extrém	-0,64	0,31	0,411	-1,53	0,24
		proszoc	-1,48 *	0,24	0	-2,17	-0,79
		vagyon elleni	-0,03	0,47	1	-1,37	1,31
társas elfogadás	kontroll	extrém	-0,35	0,27	1	-1,12	0,42
		proszoc	-0,84 *	0,22	0,002	-1,47	-0,21
		vagyon elleni	-0,04	0,39	1	-1,15	1,07
		személy elleni	0,25	0,23	1	-0,39	0,89
	extrém	kontroll	0,35	0,27	1	-0,42	1,12
		proszoc	-0,49	0,25	0,471	-1,19	0,21
		vagyon elleni	0,31	0,41	1	-0,84	1,46
		személy elleni	0,60	0,25	0,177	-0,11	1,30
	proszoc	kontroll	0,84 *	0,22	0,002	0,21	1,47
		extrém	0,49	0,25	0,471	-0,21	1,19
		vagyon elleni	0,81	0,38	0,324	-0,25	1,87
		személy elleni	1,09 *	0,19	0	0,54	1,64
	vagyon elleni	kontroll	0,04	0,39	1	-1,07	1,15
		extrém	-0,31	0,41	1	-1,46	0,84
		proszoc	-0,81	0,38	0,324	-1,87	0,25
		személy elleni	0,28	0,38	1	-0,78	1,35

	személy elleni	kontroll	-0,25	0,23	1	-0,89	0,39
		extrém	-0,60	0,25	0,177	-1,30	0,11
		proszoc vagyon elleni	-1,09 *	0,19	0	-1,64	-0,54
			-0,28	0,38	1	-1,35	0,78
empátia	kontroll	extrém	0,02	0,23	1	-0,62	0,67
		proszoc vagyon elleni	-0,43	0,19	0,222	-0,95	0,10
		személy elleni	0,52	0,33	1	-0,40	1,45
			0,46	0,19	0,154	-0,07	0,99
	extrém	kontroll	-0,02	0,23	1	-0,67	0,62
		proszoc vagyon elleni	-0,45	0,21	0,303	-1,03	0,13
		személy elleni	0,50	0,34	1	-0,46	1,46
			0,44	0,21	0,371	-0,15	1,03
	proszoc	kontroll	0,43	0,19	0,222	-0,10	0,95
		extrém vagyon elleni	0,45	0,21	0,303	-0,13	1,03
		személy elleni	0,95 *	0,31	0,026	0,07	1,83
			0,89 *	0,16	0	0,43	1,34
	vagyon elleni	kontroll	-0,52	0,33	1	-1,45	0,40
		extrém	-0,50	0,34	1	-1,46	0,46
		proszoc személy elleni	-0,95 *	0,31	0,026	-1,83	-0,07
			-0,06	0,32	1	-0,95	0,83
személy elleni	kontroll	-0,46	0,19	0,154	-0,99	0,07	
	extrém	-0,44	0,21	0,371	-1,03	0,15	
	proszoc vagyon elleni	-0,89 *	0,16	0	-1,34	-0,43	
		0,06	0,32	1	-0,83	0,95	
segítőkézség	kontroll	extrém	-0,03	0,23	1	-0,68	0,63
		proszoc vagyon elleni	-0,49	0,19	0,1	-1,02	0,04
		személy elleni	0,82	0,33	0,139	-0,12	1,76
			0,60 *	0,19	0,02	0,06	1,14
	extrém	kontroll	0,03	0,23	1	-0,63	0,68
		proszoc vagyon elleni	-0,46	0,21	0,291	-1,05	0,13
		személy elleni	0,85	0,35	0,14	-0,12	1,83
			0,63 *	0,21	0,034	0,03	1,23

	proszoc	kontroll	0,49	0,19	0,1	-0,04	1,02	
		extrém	0,46	0,21	0,291	-0,13	1,05	
		vagyon elleni	1,31 *	0,32	0	0,41	2,21	
		személy elleni	1,09 *	0,16	0	0,62	1,55	
	vagyon elleni	kontroll	-0,82	0,33	0,139	-1,76	0,12	
		extrém	-0,85	0,35	0,14	-1,83	0,12	
		proszoc	-1,31 *	0,32	0	-2,21	-0,41	
		személy elleni	-0,23	0,32	1	-1,13	0,68	
	személy elleni	kontroll	-0,60 *	0,19	0,02	-1,14	-0,06	
		extrém	-0,63 *	0,21	0,034	-1,23	-0,03	
		proszoc	-1,09 *	0,16	0	-1,55	-0,62	
		vagyon elleni	0,23	0,32	1	-0,68	1,13	
együttérzés vagy bosszúállás	kontroll	extrém	0,00	0,42	1	-1,19	1,19	
		proszoc	-0,93	0,34	0,072	-1,90	0,04	
		vagyon elleni	-0,10	0,61	1	-1,81	1,62	
		személy elleni	0,47	0,35	1	-0,52	1,45	
	extrém	kontroll	0,00	0,42	1	-1,19	1,19	
		proszoc	-0,93	0,38	0,154	-2,01	0,15	
		vagyon elleni	-0,10	0,63	1	-1,87	1,68	
		személy elleni	0,47	0,39	1	-0,63	1,56	
	proszoc	kontroll	0,93	0,34	0,072	-0,04	1,90	
		extrém	0,93	0,38	0,154	-0,15	2,01	
		vagyon elleni	0,83	0,58	1	-0,80	2,47	
		személy elleni	1,40 *	0,30	0	0,55	2,24	
	vagyon elleni	kontroll	0,10	0,61	1	-1,62	1,81	
		extrém	0,10	0,63	1	-1,68	1,87	
		proszoc	-0,83	0,58	1	-2,47	0,80	
		személy elleni	0,56	0,58	1	-1,08	2,21	
	személy elleni	kontroll	-0,47	0,35	1	-1,45	0,52	
		extrém	-0,47	0,39	1	-1,56	0,63	
		proszoc	-1,40 *	0,30	0	-2,24	-0,55	
		vagyon elleni	-0,56	0,58	1	-2,21	1,08	
	lelkiismeretesség	kontroll	extrém	-0,51	0,29	0,758	-1,31	0,30

vagy önzés		proszoc	-0,41	0,23	0,788	-1,07	0,25
		vagyon elleni	0,56	0,41	1	-0,60	1,71
		személy elleni	0,81 *	0,24	0,007	0,14	1,47
	extrém	kontroll	0,51	0,29	0,758	-0,30	1,31
		proszoc	0,10	0,26	1	-0,63	0,83
		vagyon elleni	1,06	0,43	0,127	-0,14	2,26
		személy elleni	1,32 *	0,26	0	0,58	2,05
	proszoc	kontroll	0,41	0,23	0,788	-0,25	1,07
		extrém	-0,10	0,26	1	-0,83	0,63
		vagyon elleni	0,97	0,39	0,14	-0,14	2,07
		személy elleni	1,22 *	0,20	0	0,65	1,79
	vagyon elleni	kontroll	-0,56	0,41	1	-1,71	0,60
		extrém	-1,06	0,43	0,127	-2,26	0,14
		proszoc	-0,97	0,39	0,14	-2,07	0,14
		személy elleni	0,25	0,39	1	-0,86	1,36
személy elleni	kontroll	-0,81 *	0,24	0,007	-1,47	-0,14	
	extrém	-1,32 *	0,26	0	-2,05	-0,58	
	proszoc	-1,22 *	0,20	0	-1,79	-0,65	
	vagyon elleni	-0,25	0,39	1	-1,36	0,86	
önmagunkkal szembeni felelősség	kontroll	extrém	-0,17	0,37	1	-1,20	0,86
		proszoc	0,31	0,30	1	-0,53	1,15
		vagyon elleni	-1,17	0,52	0,266	-2,65	0,31
		személy elleni	-1,36 *	0,30	0	-2,22	-0,51
	extrém	kontroll	0,17	0,37	1	-0,86	1,20
		proszoc	0,48	0,33	1	-0,46	1,41
		vagyon elleni	-1,00	0,54	0,671	-2,53	0,54
		személy elleni	-1,20 *	0,33	0,004	-2,14	-0,25
	proszoc	kontroll	-0,31	0,30	1	-1,15	0,53
		extrém	-0,48	0,33	1	-1,41	0,46
		vagyon elleni	-1,47 *	0,50	0,034	-2,89	-0,06
		személy elleni	-1,67 *	0,26	0	-2,40	-0,94
vagyon elleni	kontroll	1,17	0,52	0,266	-0,31	2,65	

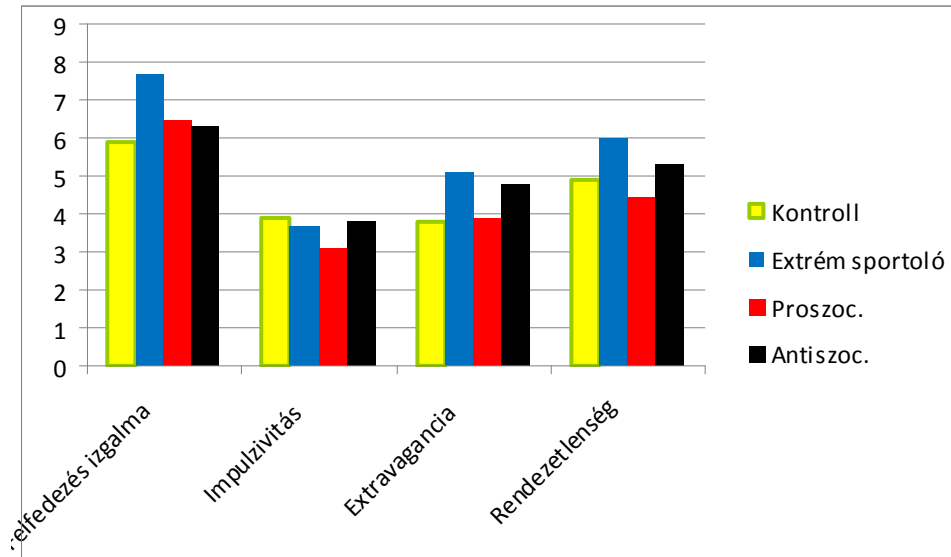
		extrém	1,00	0,54	0,671	-0,54	2,53
		proszoc	1,47 *	0,50	0,034	0,06	2,89
		személy elleni	-0,20	0,50	1	-1,62	1,22
	személy elleni	kontroll	1,36 *	0,30	0	0,51	2,22
		extrém	1,20 *	0,33	0,004	0,25	2,14
		proszoc	1,67 *	0,26	0	0,94	2,40
		vagyon elleni	0,20	0,50	1	-1,22	1,62
transzpersionális azonosulás	kontroll	extrém	0,22	0,35	1	-0,77	1,21
		proszoc	-0,19	0,29	1	-1,00	0,62
		vagyon elleni	-1,54 *	0,51	0,025	-2,96	-0,11
		személy elleni	-0,99 *	0,29	0,007	-1,81	-0,17
	extrém	kontroll	-0,22	0,35	1	-1,21	0,77
		proszoc	-0,41	0,32	1	-1,31	0,49
		vagyon elleni	-1,75 *	0,52	0,009	-3,23	-0,28
		személy elleni	-1,21 *	0,32	0,002	-2,12	-0,30
	proszoc	kontroll	0,19	0,29	1	-0,62	1,00
		extrém	0,41	0,32	1	-0,49	1,31
		vagyon elleni	-1,34	0,48	0,056	-2,70	0,02
		személy elleni	-0,80 *	0,25	0,015	-1,50	-0,09
	vagyon elleni	kontroll	1,54 *	0,51	0,025	0,11	2,96
		extrém	1,75 *	0,52	0,009	0,28	3,23
		proszoc	1,34	0,48	0,056	-0,02	2,70
		személy elleni	0,54	0,49	1	-0,82	1,91
	személy elleni	kontroll	0,99 *	0,29	0,007	0,17	1,81
		extrém	1,21 *	0,32	0,002	0,30	2,12
		proszoc	0,80 *	0,25	0,015	0,09	1,50
		vagyon elleni	-0,54	0,49	1	-1,91	0,82
spirituális elfogadás	kontroll	extrém	-0,73	0,47	1	-2,06	0,59
		proszoc	0,20	0,38	1	-0,88	1,28
		vagyon elleni	-2,17 *	0,68	0,014	-4,08	-0,26
		személy elleni	-1,18 *	0,39	0,026	-2,28	-0,08
	extrém	kontroll	0,73	0,47	1	-0,59	2,06
		proszoc	0,94	0,43	0,282	-0,26	2,14

	vagyon elleni személy elleni	-1,44	0,70	0,411	-3,41	0,54
		-0,44	0,43	1	-1,66	0,77
proszoc	kontroll	-0,20	0,38	1	-1,28	0,88
	extrém	-0,94	0,43	0,282	-2,14	0,26
	vagyon elleni	-2,37 *	0,65	0,003	-4,19	-0,55
	személy elleni	-1,38 *	0,33	0	-2,32	-0,44
vagyon elleni	kontroll	2,17 *	0,68	0,014	0,26	4,08
	extrém	1,44	0,70	0,411	-0,54	3,41
	proszoc	2,37 *	0,65	0,003	0,55	4,19
	személy elleni	0,99	0,65	1	-0,84	2,82
személy elleni	kontroll	1,18 *	0,39	0,026	0,08	2,28
	extrém	0,44	0,43	1	-0,77	1,66
	proszoc	1,38 *	0,33	0	0,44	2,32
	vagyon elleni	-0,99	0,65	1	-2,82	0,84

* The mean difference is significant at the .05 level.

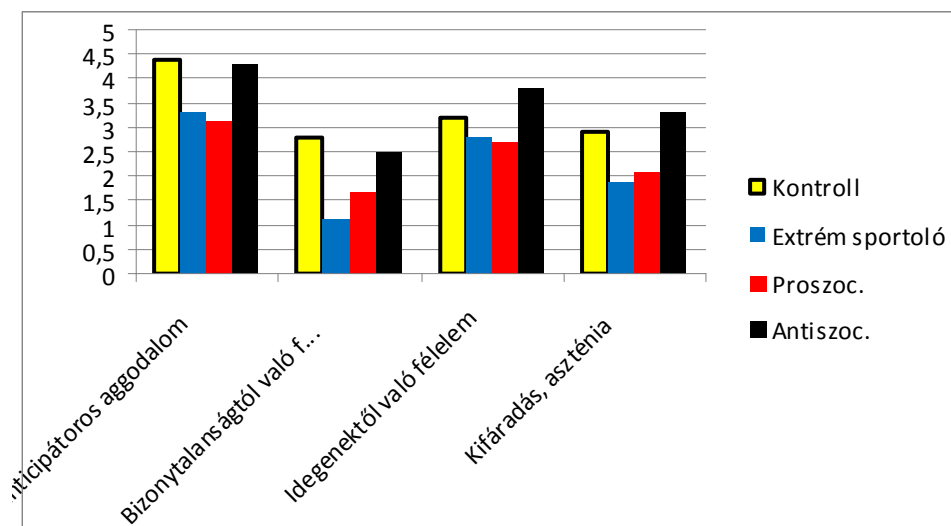
7. számú melléklet: Az újdonságkeresés alfaktoraiban

Az Újdonságkeresés alfaktoraiban kapott eredményeket bemutató ábra:

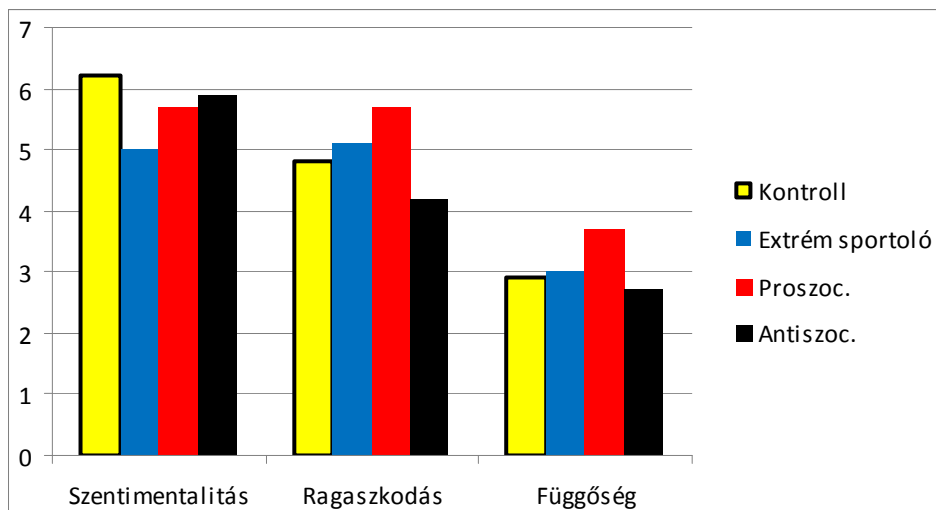
8. számú melléklet: Ártalomkerülés alfaktora

Az Ártalomkerülés alfaktoraiban kapott eredményeket bemutató ábra:

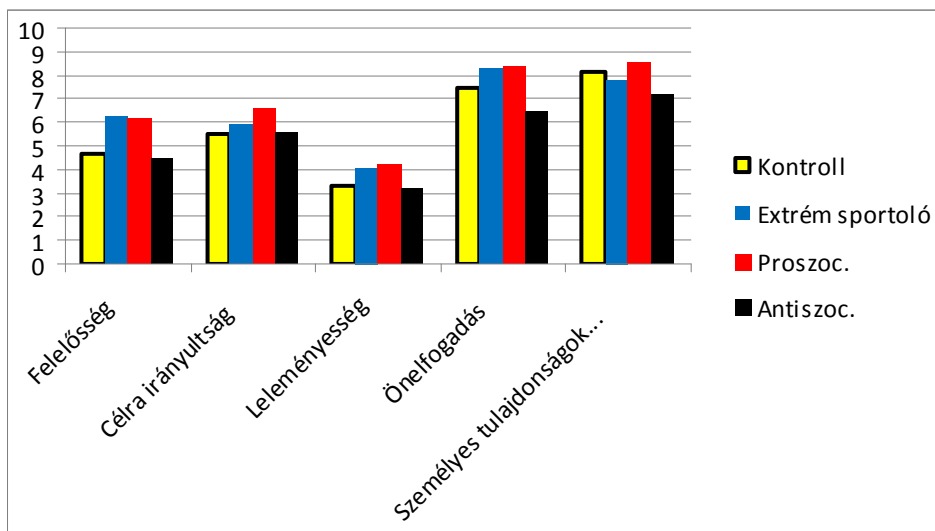
9. számú melléklet: Jutalomfüggőség alfaktori

A *Jutalomfüggőség* alfaktoraiban kapott eredményeket bemutató ábra:

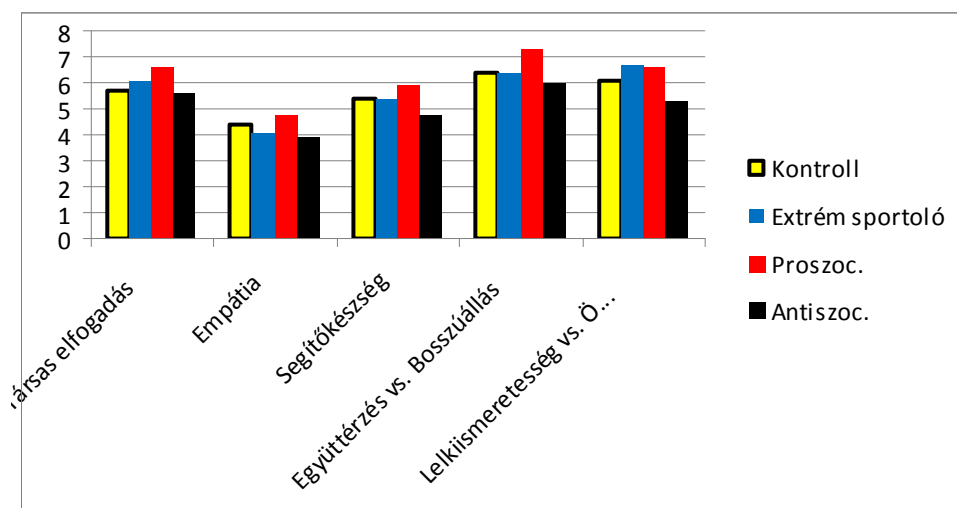
10. számú melléklet: Önirányítottság alfaktori

Az *Önirányítottság* alfaktoraiban kapott eredményeket bemutató ábra:

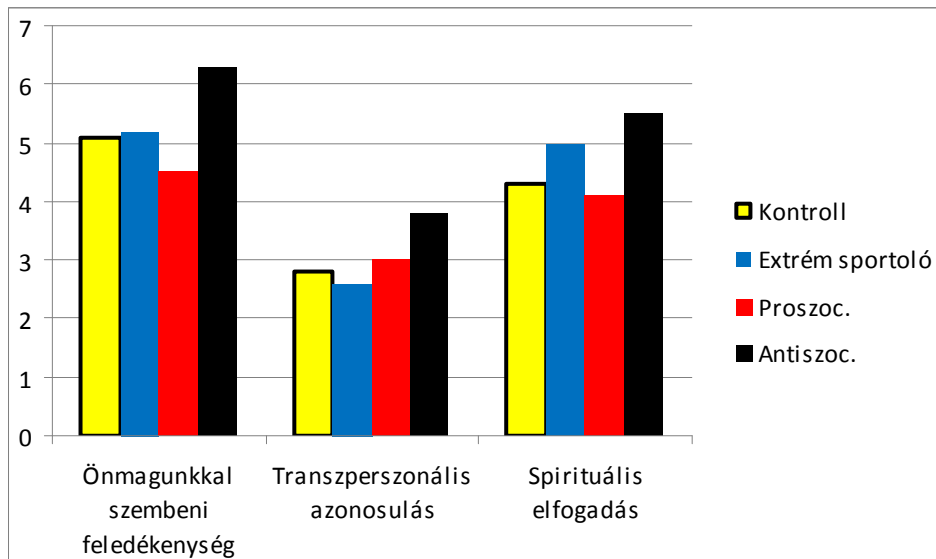
11. számú melléklet: Együtműködés alfaktorai

Az Együtműködés alfaktoraiiban kapott eredményeket bemutató ábra:

12. számú melléklet: Transzcendencia-élmény alfaktora

A *Transzcendencia-élmény* alfaktoraiban kapott eredményeket bemutató ábra:

13.A. számú melléklet: TCI-al végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül börtöntípusok szerint

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
ujdonság keresés	Equal variances assumed	0,94	0,34	0,761	192	0,448	0,61663	0,81062	-0,9822	2,2155
	Equal variances not assumed			0,781	114,4	0,437	0,61663	0,78971	-0,9477	2,181
artalomkerülés	Equal variances assumed	0,65	0,42	-2,12	192	0,035	-2,04437	0,96238	-3,9426	0,1462
	Equal variances not assumed			-2,15	111	0,034	-2,04437	0,94965	-3,9262	0,1626
jutalom függőség	Equal variances assumed	0,53	0,47	-1,41	192	0,161	-0,88818	0,63158	-2,1339	0,3576
	Equal variances not assumed			-1,41	108,5	0,161	-0,88818	0,6296	-2,1361	0,3597
kितartás	Equal variances assumed	0,97	0,33	-0,91	192	0,366	-0,26597	0,29353	-0,8449	0,313
	Equal variances not assumed			-0,88	99,86	0,384	-0,26597	0,30388	-0,8689	0,3369
onirányultság	Equal variances assumed	3,04	0,08	1,948	192	0,053	1,76065	0,90382	-0,022	3,5433
	Equal variances not assumed			2,103	129,2	0,037	1,76065	0,8373	0,10405	3,4173
együttműködés	Equal variances assumed	0,02	0,88	-2,15	192	0,033	-2,5322	1,17897	-4,8576	0,2068

	Equal variances not assumed									
				-2,21	114,8	0,029	-2,5322	1,14685	-4,8039	0,2605
transzcendencia	Equal variances assumed	2,01	0,16	-0,41	192	0,681	-0,39757	0,96671	-2,3043	1,5092
	Equal variances not assumed			-0,44	123,8	0,663	-0,39757	0,91118	-2,2011	1,4059
éretlen karakter	Equal variances assumed	0,88	0,35	-0,41	192	0,685	-0,0677	0,16688	-0,3969	0,2615
	Equal variances not assumed			-0,41	107,9	0,686	-0,0677	0,16678	-0,3983	0,2629

13.B. számú melléklet: A TCI faktorok közötti korrelációs vizsgálat
eredményei

Correlations				
		onirányultság	együtműködés	transzcendencia
ujdonság keresés	Pearson Correlation	-,232**	-,314**	,100*
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,036
	N	435	435	435
artalomkerülés	Pearson Correlation	-,567**	-,305**	,129**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,007
	N	435	435	435
jutalom függőség	Pearson Correlation	,239**	,615**	,209**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	435	435	435
onirányultság	Pearson Correlation	1	,442**	-,352**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000
	N	435	435	435
együtműködés	Pearson Correlation	,442**	1	,045
	Sig. (2-tailed)	,000		,347
	N	435	435	435
transzcendencia	Pearson Correlation	-,352**	,045	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,347	
	N	435	435	435

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Correlations				
		onirányultság	anticipátoros aggodalom	félelem a bizonytalanságtól
onirányultság	Pearson Correlation	1	-,530**	-,370**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000
	N	435	435	435
anticipátoros aggodalom	Pearson Correlation	-,530**	1	,432**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000

	N	435	435	435
félelem a bizonytalanságtól	Pearson Correlation	-,370**	,432**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	
	N	435	435	435
félelem az idegenektől	Pearson Correlation	-,377**	,455**	,412**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	435	435	435
kifáradás és aszténia	Pearson Correlation	-,447**	,525**	,433**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	435	435	435

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

14.A. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása az
 Ártalomkerülés temparamentum faktor szempontjából

csop * artalomkerülés (Binned) Crosstabulation

			artalomkerülés (Binned)			Total
			alacsony	átlag	magas	
csop	extrém	Count	49	15	7	71
		% within csop	69,0%	21,1%	9,9%	100,0%
		% within artalomkerülés (Binned)	21,5%	11,9%	8,6%	16,3%
proszoc		Count	113	37	20	170
		% within csop	66,5%	21,8%	11,8%	100,0%
		% within artalomkerülés (Binned)	49,6%	29,4%	24,7%	39,1%
antiszoc		Count	66	74	54	194
		% within csop	34,0%	38,1%	27,8%	100,0%
		% within artalomkerülés (Binned)	28,9%	58,7%	66,7%	44,6%
Total		Count	228	126	81	435
		% within csop	52,4%	29,0%	18,6%	100,0%
		% within artalomkerülés (Binned)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

csop * artalomkerülés (Binned) Crosstabulation

			artalomkerülés (Binned)		Total
			jó	magas	
csop	extrém	Count	60	11	71
		% within csop	84,5%	15,5%	100,0%
proszoc		Count	136	34	170
		% within csop	80,0%	20,0%	100,0%
antiszoc		Count	94	100	194
		% within csop	48,5%	51,5%	100,0%
Total		Count	290	145	435
		% within csop	66,7%	33,3%	100,0%

14.B. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása az
Önirányítottság karakterfaktor szempontjából

csop * onirányultság (Binned) Crosstabulation

			onirányultság (Binned)			Total
			alacsony	átlag	magas	
csop	extrém	Count	5	31	35	71
		% within csop	7,0%	43,7%	49,3%	100,0%
	proszoc	Count	12	42	116	170
		% within csop	7,1%	24,7%	68,2%	100,0%
	antiszoc	Count	85	71	38	194
		% within csop	43,8%	36,6%	19,6%	100,0%
Total		Count	102	144	189	435
		% within csop	23,4%	33,1%	43,4%	100,0%

csop * onirányultság (Binned) Crosstabulation

			onirányultság (Binned)		Total
			alacsony	jó	
csop	extrém	Count	22	49	71
		% within csop	31,0%	69,0%	100,0%
	proszoc	Count	42	128	170
		% within csop	24,7%	75,3%	100,0%
	antiszoc	Count	146	48	194
		% within csop	75,3%	24,7%	100,0%
Total		Count	210	225	435
		% within csop	48,3%	51,7%	100,0%

14.C. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása az
Együtműködés karakterfaktor szempontjából

csop * együttműködés (Binned) Crosstabulation

			együtműködés (Binned)			Total
			alacsony	átlag	magas	
csop	extrém	Count	18	26	27	71
		% within csop	25,4%	36,6%	38,0%	100,0%
	proszoc	Count	31	53	86	170
		% within csop	18,2%	31,2%	50,6%	100,0%
	antiszoc	Count	98	56	40	194
		% within csop	50,5%	28,9%	20,6%	100,0%
Total		Count	147	135	153	435
		% within csop	33,8%	31,0%	35,2%	100,0%

csop * együttműködés (Binned) Crosstabulation

			együtműködés (Binned)		Total
			alacsony	jó	
csop	extrém	Count	36	35	71
		% within csop	50,7%	49,3%	100,0%
	proszoc	Count	69	101	170
		% within csop	40,6%	59,4%	100,0%
	antiszoc	Count	139	55	194
		% within csop	71,6%	28,4%	100,0%
Total		Count	244	191	435
		% within csop	56,1%	43,9%	100,0%

14.D. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása az
Újdonságkeresés temperamentum faktor szempontjából

csop * ujdonság keresés (Binned) Crosstabulation

			ujdonság keresés (Binned)			Total
			alacsony	átlag	magas	
csop	extrém	Count	11	36	24	71
		% within csop	15,5%	50,7%	33,8%	100,0%
	proszoc	Count	75	84	11	170
		% within csop	44,1%	49,4%	6,5%	100,0%
	antiszoc	Count	69	84	41	194
		% within csop	35,6%	43,3%	21,1%	100,0%
Total		Count	155	204	76	435
		% within csop	35,6%	46,9%	17,5%	100,0%

14.E. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása a
Jutalomfüggőség temperamentum faktor szempontjából

csop * jutalom függőség (Binned) Crosstabulation

			jutalom függőség (Binned)			Total
			alacsony	átlag	magas	
csop	extrém	Count	31	18	22	71
		% within csop	43,7%	25,4%	31,0%	100,0%
	proszoc	Count	35	65	70	170
		% within csop	20,6%	38,2%	41,2%	100,0%
	antiszoc	Count	86	73	35	194
		% within csop	44,3%	37,6%	18,0%	100,0%
Total		Count	152	156	127	435
		% within csop	34,9%	35,9%	29,2%	100,0%

csop * jutalom függőség (Binned) Crosstabulation

			jutalom függőség (Binned)		Total
			alacsony	jó	
csop	extrém	Count	43	28	71
		% within csop	60,6%	39,4%	100,0%
	proszoc	Count	67	103	170
		% within csop	39,4%	60,6%	100,0%
	antiszoc	Count	121	73	194
		% within csop	62,4%	37,6%	100,0%
Total		Count	231	204	435
		% within csop	53,1%	46,9%	100,0%

15.A. számú melléklet: A kockázatkereső csoportok felosztása „Pszichopata”
karakter szerint

csop * ppat (Binned) Crosstabulation

			ppat (Binned)			Total
			nagyon	átlag	kicsit	
csop	extrém	Count	15	44	12	71
		% within csop	21,1%	62,0%	16,9%	100,0%
	proszoc	Count	20	95	55	170
		% within csop	11,8%	55,9%	32,4%	100,0%
	antiszoc	Count	77	100	17	194
		% within csop	39,7%	51,5%	8,8%	100,0%
Total		Count	112	239	84	435
		% within csop	25,7%	54,9%	19,3%	100,0%

15.B. számú melléklet: Az antiszociális kockázatkereső csoport felosztása a
 „Pszichopata” karakter és az Ártalomkerülés szerint

ártalomkerülés (Binned) * ppat3 (Binned)
Crosstabulation

			ppat3 (Binned)		ppat3 (Binned)	Total
			nagyon	közepes	kicsit	
ártalomkerülés (Binned)	alacsony	Count	32	18	16	66
		% within ppat3 (Binned)	27,10%	34,60%	66,70%	34,00%
	átlag	Count	46	22	6	74
		% within ppat3 (Binned)	39,00%	42,30%	25,00%	38,10%
	magas	Count	40	12	2	54
		% within ppat3 (Binned)	33,90%	23,10%	8,30%	27,80%
	Total	Count	118	52	24	194
		% within ppat3 (Binned)	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

16.A. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a TCI-al összefüggésben, 3 csoportnál

Stepwise Statistics

Variables Entered/Removed^{a,b,c,d}

Step	Entered	Wilks' Lambda							
		Statistic	df1	df2	df3	Exact F			
						Statistic	df1	df2	Sig.
1	onirányultság	0,744	1	2	432	74,492	2	432	0
2	ujdonság keresés	0,682	2	2	432	45,516	4	862	0
3	jutalom függőség	0,664	3	2	432	32,585	6	860	0
4	transzcendencia	0,641	4	2	432	26,657	8	858	0
5	együtműködés	0,626	5	2	432	22,611	10	856	0

At each step, the variable that minimizes the overall Wilks' Lambda is entered.

- a. Maximum number of steps is 14.
- b. Maximum significance of F to enter is .05.
- c. Minimum significance of F to remove is .10.
- d. F level, tolerance, or VIN insufficient for further computation.

Classification Function Coefficients

	csop		
	extrém	proszoc	antiszoc
ujdonság keresés	1,345	1,160	1,179
jutalom függőség	,083	,250	,156
onirányultság	1,149	1,156	,996
együtműködés	,482	,439	,389
transzcendencia	,441	,402	,492
(Constant)	-46,055	-42,276	-36,076

Fisher's linear discriminant functions

Classification Results^{b,c}

			Predicted Group Membership			
			extrém	proszoc	antiszoc	Total
Original	Count	extrém	21	30	20	71
		proszoc	8	126	36	170
		antiszoc	13	38	143	194
	%	extrém	29,6	42,3	28,2	100,0
		proszoc	4,7	74,1	21,2	100,0
		antiszoc	6,7	19,6	73,7	100,0
Cross-validated ^a	Count	extrém	19	31	21	71
		proszoc	8	124	38	170
		antiszoc	13	39	142	194
	%	extrém	26,8	43,7	29,6	100,0
		proszoc	4,7	72,9	22,4	100,0
		antiszoc	6,7	20,1	73,2	100,0

a. Cross validation is done only for those cases in the analysis. In cross validation, each case is classified by the functions derived from all cases other than that case.

b. 66,7% of original grouped cases correctly classified.

c. 65,5% of cross-validated grouped cases correctly classified.

16.B számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a TCI-al összefüggésben, 2 csoportnál

Stepwise Statistics

Variables Entered/Removed^{a,b,c,d}

Step	Entered	Wilks' Lambda							
		Statistic	df1	df2	df3	Exact F			
						Statistic	df1	df2	Sig.
1	onirányultság	0,724	1	1	362	138,07	1	362	0
2	együtműködés	0,702	2	1	362	76,502	2	361	0
3	transzcendencia	0,684	3	1	362	55,492	3	360	0
4	jutalom függőség	0,676	4	1	362	42,983	4	359	0

At each step, the variable that minimizes the overall Wilks' Lambda is entered.

- a. Maximum number of steps is 14.
- b. Maximum significance of F to enter is .05.
- c. Minimum significance of F to remove is .10.
- d. F level, tolerance, or VIN insufficient for further computation.

Classification Function Coefficients

	csop	
	proszoc	antiszoc
jutalom függőség	,325	,238
onirányultság	1,095	,937
együtműködés	,176	,124
transzcendencia	,547	,629
(Constant)	-27,976	-21,439

Fisher's linear discriminant functions

Classification Results^{b,c}

			Predicted Group Membership		
			proszoc	antiszoc	Total
Original	Count	csop proszoc	131	39	170
		antiszoc	38	156	194
	%	proszoc	77,1	22,9	100,0
		antiszoc	19,6	80,4	100,0
Cross-validated ^a	Count	csop proszoc	131	39	170
		antiszoc	40	154	194
	%	proszoc	77,1	22,9	100,0
		antiszoc	20,6	79,4	100,0

a. Cross validation is done only for those cases in the analysis. In cross validation, each case is classified by the functions derived from all cases other than that case.

b. 78,8% of original grouped cases correctly classified.

c. 78,3% of cross-validated grouped cases correctly classified.

17.A. számú melléklet: BSSS-8-al végzett vizsgálatok eredményei

Descriptives									
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
ES	kontroll	60	7,2500	1,7333	0,2238	6,8022	7,6978	2	10
	extrém	71	8,0704	1,7511	0,2078	7,6559	8,4849	4	10
	proszoc	170	7,2294	1,9062	0,1462	6,9408	7,5180	2	10
	antiszoc	194	7,2062	2,2508	0,1616	6,8875	7,5249	2	10
	Total	495	7,3434	2,0260	0,0911	7,1645	7,5223	2	10
TAS	kontroll	60	5,6333	2,0250	0,2614	5,1102	6,1564	2	9
	extrém	71	7,7887	1,8277	0,2169	7,3561	8,2213	2	10
	proszoc	170	6,9353	2,1978	0,1686	6,6025	7,2680	2	10
	antiszoc	194	6,7268	2,6453	0,1899	6,3522	7,1014	2	10
	Total	495	6,8182	2,3798	0,1070	6,6080	7,0283	2	10
DIS	kontroll	60	5,9667	2,3067	0,2978	5,3708	6,5626	2	10
	extrém	71	7,0986	1,9723	0,2341	6,6317	7,5654	3	10
	proszoc	170	6,3588	2,0685	0,1586	6,0456	6,6720	2	10
	antiszoc	194	7,1289	2,5609	0,1839	6,7662	7,4915	2	10
	Total	495	6,7192	2,3266	0,1046	6,5137	6,9247	2	10
BS	kontroll	60	5,2667	1,7743	0,2291	4,8083	5,7250	2	10
	extrém	71	6,6056	1,9455	0,2309	6,1451	7,0661	2	10
	proszoc	170	5,1294	1,8059	0,1385	4,8560	5,4028	2	10
	antiszoc	194	5,3144	2,3055	0,1655	4,9880	5,6409	2	10
	Total	495	5,4303	2,0839	0,0937	5,2463	5,6143	2	10

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ES	Between Groups	43,9128	3	14,6376	3,6230	0,0131
	Within Groups	1983,7034	491	4,0401		
	Total	2027,6162	494			
TAS	Between Groups	155,0632	3	51,6877	9,6038	0,0000
	Within Groups	2642,5732	491	5,3820		
	Total	2797,6364	494			
DIS	Between Groups	98,8344	3	32,9448	6,2816	0,0003
	Within Groups	2575,1333	491	5,2447		
	Total	2673,9677	494			
BS	Between Groups	117,6818	3	39,2273	9,4989	0,0000
	Within Groups	2027,6636	491	4,1297		
	Total	2145,3455	494			

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
ES	5,063	3	491	,002
TAS	8,306	3	491	,000
DIS	7,282	3	491	,000
BS	4,850	3	491	,002

Multiple Comparisons								
Dependent Variable		(I) csop	(J) csop	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
							Lower Bound	Upper Bound
ES	Tukey HSD	kontroll	extrém	-0,8204	0,3525	0,0932	-1,7291	0,0882
			proszoc	0,0206	0,3018	0,9999	-0,7575	0,7987
			antiszoc	0,0438	0,2969	0,9989	-0,7216	0,8092
		extrém	kontroll	0,8204	0,3525	0,0932	-0,0882	1,7291
			proszoc	0,8410	0,2840	0,0169	0,1088	1,5732
			antiszoc	0,8642	0,2788	0,0110	0,1455	1,5829
	proszoc	kontroll	-0,0206	0,3018	0,9999	-0,7987	0,7575	
		extrém	-0,8410	0,2840	0,0169	-1,5732	-0,1088	
		antiszoc	0,0232	0,2112	0,9995	-0,5211	0,5676	
		antiszoc	kontroll	-0,0438	0,2969	0,9989	-0,8092	0,7216
		extrém	-0,8642	0,2788	0,0110	-1,5829	-0,1455	
		proszoc	-0,0232	0,2112	0,9995	-0,5676	0,5211	
	Bonferroni	kontroll	extrém	-0,8204	0,3525	0,1220	-1,7541	0,1133
			proszoc	0,0206	0,3018	1,0000	-0,7790	0,8201
			antiszoc	0,0438	0,2969	1,0000	-0,7427	0,8304
		extrém	kontroll	0,8204	0,3525	0,1220	-0,1133	1,7541
			proszoc	0,8410	0,2840	0,0193	0,0886	1,5934
			antiszoc	0,8642	0,2788	0,0123	0,1257	1,6028
proszoc		kontroll	-0,0206	0,3018	1,0000	-0,8201	0,7790	
		extrém	-0,8410	0,2840	0,0193	-1,5934	-0,0886	
		antiszoc	0,0232	0,2112	1,0000	-0,5361	0,5826	
		antiszoc	kontroll	-0,0438	0,2969	1,0000	-0,8304	0,7427
		extrém	-0,8642	0,2788	0,0123	-1,6028	-0,1257	
		proszoc	-0,0232	0,2112	1,0000	-0,5826	0,5361	
Dunnett T3	kontroll	extrém	-0,8204	0,3054	0,0479	-1,6361	-0,0047	
		proszoc	0,0206	0,2673	1,0000	-0,6946	0,7358	
		antiszoc	0,0438	0,2760	1,0000	-0,6934	0,7811	
	extrém	kontroll	0,8204	0,3054	0,0479	0,0047	1,6361	
		proszoc	0,8410	0,2541	0,0071	0,1635	1,5185	
		antiszoc	0,8642	0,2633	0,0075	0,1633	1,5652	
	proszoc	kontroll	-0,0206	0,2673	1,0000	-0,7358	0,6946	
		extrém	-0,8410	0,2541	0,0071	-1,5185	-0,1635	
		antiszoc	0,0232	0,2179	1,0000	-0,5531	0,5996	
	antiszoc	kontroll	-0,0438	0,2760	1,0000	-0,7811	0,6934	

			extrém	-0,8642	0,2633	0,0075	-1,5652	-0,1633
			proszoc	-0,0232	0,2179	1,0000	-0,5996	0,5531
TAS	Tukey HSD	kontroll	extrém	-2,1554	0,4068	0,0000	-3,2041	-1,1067
			proszoc	-1,3020	0,3484	0,0012	-2,2000	-0,4039
			antiszoc	-1,0935	0,3427	0,0082	-1,9769	-0,2100
		extrém	kontroll	2,1554	0,4068	0,0000	1,1067	3,2041
			proszoc	0,8534	0,3278	0,0467	0,0084	1,6985
			antiszoc	1,0619	0,3218	0,0057	0,2324	1,8914
		proszoc	kontroll	1,3020	0,3484	0,0012	0,4039	2,2000
			extrém	-0,8534	0,3278	0,0467	-1,6985	-0,0084
			antiszoc	0,2085	0,2437	0,8277	-0,4198	0,8368
		antiszoc	kontroll	1,0935	0,3427	0,0082	0,2100	1,9769
			extrém	-1,0619	0,3218	0,0057	-1,8914	-0,2324
			proszoc	-0,2085	0,2437	0,8277	-0,8368	0,4198
	Bonferroni	kontroll	extrém	-2,1554	0,4068	0,0000	-3,2331	-1,0777
			proszoc	-1,3020	0,3484	0,0012	-2,2248	-0,3791
			antiszoc	-1,0935	0,3427	0,0091	-2,0013	-0,1857
		extrém	kontroll	2,1554	0,4068	0,0000	1,0777	3,2331
			proszoc	0,8534	0,3278	0,0571	-0,0149	1,7218
			antiszoc	1,0619	0,3218	0,0062	0,2095	1,9143
		proszoc	kontroll	1,3020	0,3484	0,0012	0,3791	2,2248
			extrém	-0,8534	0,3278	0,0571	-1,7218	0,0149
			antiszoc	0,2085	0,2437	1,0000	-0,4371	0,8541
		antiszoc	kontroll	1,0935	0,3427	0,0091	0,1857	2,0013
			extrém	-1,0619	0,3218	0,0062	-1,9143	-0,2095
			proszoc	-0,2085	0,2437	1,0000	-0,8541	0,4371
	Dunnnett T3	kontroll	extrém	-2,1554	0,3397	0,0000	-3,0634	-1,2474
			proszoc	-1,3020	0,3111	0,0003	-2,1344	-0,4695
			antiszoc	-1,0935	0,3231	0,0057	-1,9565	-0,2305
		extrém	kontroll	2,1554	0,3397	0,0000	1,2474	3,0634
			proszoc	0,8534	0,2747	0,0134	0,1218	1,5850
			antiszoc	1,0619	0,2883	0,0018	0,2953	1,8285
		proszoc	kontroll	1,3020	0,3111	0,0003	0,4695	2,1344
			extrém	-0,8534	0,2747	0,0134	-1,5850	-0,1218
			antiszoc	0,2085	0,2539	0,9582	-0,4631	0,8801
		antiszoc	kontroll	1,0935	0,3231	0,0057	0,2305	1,9565
			extrém	-1,0619	0,2883	0,0018	-1,8285	-0,2953
			proszoc	-0,2085	0,2539	0,9582	-0,8801	0,4631
DIS	Tukey HSD	kontroll	extrém	-1,1319	0,4016	0,0258	-2,1672	-0,0967
			proszoc	-0,3922	0,3439	0,6647	-1,2787	0,4943
			antiszoc	-1,1622	0,3383	0,0036	-2,0343	-0,2901
		extrém	kontroll	1,1319	0,4016	0,0258	0,0967	2,1672
			proszoc	0,7398	0,3236	0,1027	-0,0944	1,5740
			antiszoc	-0,0303	0,3177	0,9997	-0,8491	0,7886
		proszoc	kontroll	0,3922	0,3439	0,6647	-0,4943	1,2787
			extrém	-0,7398	0,3236	0,1027	-1,5740	0,0944
			antiszoc	-0,7700	0,2406	0,0079	-1,3903	-0,1498
		antiszoc	kontroll	1,1622	0,3383	0,0036	0,2901	2,0343
			extrém	0,0303	0,3177	0,9997	-0,7886	0,8491
			proszoc	0,7700	0,2406	0,0079	0,1498	1,3903
	Bonferroni	kontroll	extrém	-1,1319	0,4016	0,0301	-2,1958	-0,0681

			proszoc	-0,3922	0,3439	1,0000	-1,3031	0,5188
			antiszoc	-1,1622	0,3383	0,0039	-2,0583	-0,2661
		extrém	kontroll	1,1319	0,4016	0,0301	0,0681	2,1958
			proszoc	0,7398	0,3236	0,1361	-0,1175	1,5970
			antiszoc	-0,0303	0,3177	1,0000	-0,8717	0,8112
		proszoc	kontroll	0,3922	0,3439	1,0000	-0,5188	1,3031
			extrém	-0,7398	0,3236	0,1361	-1,5970	0,1175
			antiszoc	-0,7700	0,2406	0,0088	-1,4074	-0,1327
		antiszoc	kontroll	1,1622	0,3383	0,0039	0,2661	2,0583
			extrém	0,0303	0,3177	1,0000	-0,8112	0,8717
			proszoc	0,7700	0,2406	0,0088	0,1327	1,4074
	Dunnett T3	kontroll	extrém	-1,1319	0,3788	0,0203	-2,1449	-0,1190
			proszoc	-0,3922	0,3374	0,8136	-1,2980	0,5137
			antiszoc	-1,1622	0,3500	0,0073	-2,0994	-0,2250
		extrém	kontroll	1,1319	0,3788	0,0203	0,1190	2,1449
			proszoc	0,7398	0,2828	0,0576	-0,0146	1,4941
			antiszoc	-0,0303	0,2977	1,0000	-0,8227	0,7622
		proszoc	kontroll	0,3922	0,3374	0,8136	-0,5137	1,2980
			extrém	-0,7398	0,2828	0,0576	-1,4941	0,0146
			antiszoc	-0,7700	0,2428	0,0099	-1,4124	-0,1277
		antiszoc	kontroll	1,1622	0,3500	0,0073	0,2250	2,0994
			extrém	0,0303	0,2977	1,0000	-0,7622	0,8227
			proszoc	0,7700	0,2428	0,0099	0,1277	1,4124
BS	Tukey HSD	kontroll	extrém	-1,3390	0,3564	0,0011	-2,2576	-0,4203
			proszoc	0,1373	0,3052	0,9697	-0,6494	0,9239
			antiszoc	-0,0478	0,3002	0,9986	-0,8216	0,7261
		extrém	kontroll	1,3390	0,3564	0,0011	0,4203	2,2576
			proszoc	1,4762	0,2872	0,0000	0,7360	2,2165
			antiszoc	1,2912	0,2819	0,0000	0,5646	2,0178
		proszoc	kontroll	-0,1373	0,3052	0,9697	-0,9239	0,6494
			extrém	-1,4762	0,2872	0,0000	-2,2165	-0,7360
			antiszoc	-0,1850	0,2135	0,8221	-0,7354	0,3653
		antiszoc	kontroll	0,0478	0,3002	0,9986	-0,7261	0,8216
			extrém	-1,2912	0,2819	0,0000	-2,0178	-0,5646
			proszoc	0,1850	0,2135	0,8221	-0,3653	0,7354
	Bonferroni	kontroll	extrém	-1,3390	0,3564	0,0012	-2,2830	-0,3950
			proszoc	0,1373	0,3052	1,0000	-0,6711	0,9456
			antiszoc	-0,0478	0,3002	1,0000	-0,8430	0,7474
		extrém	kontroll	1,3390	0,3564	0,0012	0,3950	2,2830
			proszoc	1,4762	0,2872	0,0000	0,7156	2,2369
			antiszoc	1,2912	0,2819	0,0000	0,5445	2,0379
		proszoc	kontroll	-0,1373	0,3052	1,0000	-0,9456	0,6711
			extrém	-1,4762	0,2872	0,0000	-2,2369	-0,7156
			antiszoc	-0,1850	0,2135	1,0000	-0,7506	0,3805
		antiszoc	kontroll	0,0478	0,3002	1,0000	-0,7474	0,8430
			extrém	-1,2912	0,2819	0,0000	-2,0379	-0,5445
			proszoc	0,1850	0,2135	1,0000	-0,3805	0,7506
	Dunnett T3	kontroll	extrém	-1,3390	0,3252	0,0004	-2,2075	-0,4705
			proszoc	0,1373	0,2677	0,9962	-0,5799	0,8544
			antiszoc	-0,0478	0,2826	1,0000	-0,8026	0,7071
		extrém	kontroll	1,3390	0,3252	0,0004	0,4705	2,2075
			proszoc	1,4762	0,2692	0,0000	0,7568	2,1957

			antiszoc	1,2912	0,2841	0,0001	0,5340	2,0484
		proszoc	kontroll	-0,1373	0,2677	0,9962	-0,8544	0,5799
			extrém	-1,4762	0,2692	0,0000	-2,1957	-0,7568
			antiszoc	-0,1850	0,2158	0,9488	-0,7559	0,3859
		antiszoc	kontroll	0,0478	0,2826	1,0000	-0,7071	0,8026
			extrém	-1,2912	0,2841	0,0001	-2,0484	-0,5340
			proszoc	0,1850	0,2158	0,9488	-0,3859	0,7559

17.B. számú melléklet: BSSS-8-al végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül bűncselekmények szerint

Independent Samples Test										
	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
								Lower	Upper	
ES	Equal variances assumed	0,15	0,7	-0,28	180	0,783	-0,13529	0,49132	-1,1048	0,8342
	Equal variances not assumed			-0,28						
TAS	Equal variances assumed	0,21	0,65	0,448	180	0,655	0,25707	0,5741	-0,8758	1,3899
	Equal variances not assumed			0,455						
DIS	Equal variances assumed	0,26	0,61	-0,12	180	0,902	-0,06904	0,56158	-1,1772	1,0391
	Equal variances not assumed			-0,12						
BS	Equal variances assumed	0,74	0,39	-0,39	180	0,699	-0,19516	0,50467	-1,191	0,8007
	Equal variances not assumed			-0,42						

17.C. számú melléklet: BSSS-8-al végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül börtöntípusok szerint

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
ES	Equal variances assumed	0,01	0,92	1,042	192	0,298	0,3679	0,3529	-0,3282	1,064
	Equal variances not assumed			1,034	105,8	0,303	0,3679	0,35578	-0,3375	1,0733
TAS	Equal variances assumed	1,62	0,21	1,98	192	0,049	0,81542	0,41174	0,00329	1,6275
	Equal variances not assumed			1,895	97,94	0,061	0,81542	0,43021	-0,0383	1,6692
DIS	Equal variances assumed	1,02	0,31	1,379	192	0,169	0,55274	0,40069	-0,2376	1,3431
	Equal variances not assumed			1,416	114,4	0,159	0,55274	0,39035	-0,2205	1,326
BS	Equal variances assumed	3,17	0,08	-0,32	192	0,747	-0,11714	0,3624	-0,8319	0,5977
	Equal variances not assumed			-0,3	94,45	0,762	-0,11714	0,38545	-0,8824	0,6481

17.D. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a BSSS-
8-al összefüggésben, 3 csoportnál

Stepwise Statistics

Variables Entered/Removed^{a,b,c,d}

Step	Entered	Wilks' Lambda							
		Statistic	df1	df2	df3	Exact F			
						Statistic	df1	df2	Sig.
1	BS	0,941	1	2	432	13,586	2	432	0
2	DIS	0,917	2	2	432	9,578	4	862	0
3	TAS	0,892	3	2	432	8,465	6	860	0

At each step, the variable that minimizes the overall Wilks' Lambda is entered.

- a. Maximum number of steps is 8.
- b. Maximum significance of F to enter is .05.
- c. Minimum significance of F to remove is .10.
- d. F level, tolerance, or VIN insufficient for further computation.

Classification Function Coefficients

	csop		
	extrém	proszoc	antiszoc
TAS	,879	,805	,667
DIS	,534	,559	,781
BS	,977	,646	,633
(Constant)	-10,361	-7,166	-7,515

Fisher's linear discriminant functions

Classification Results^{b,c}

			Predicted Group Membership			
			extrém	proszoc	antiszoc	Total
Original	Count	extrém	8	34	29	71
		proszoc	3	77	90	170
		antiszoc	9	66	119	194
	%	extrém	11,3	47,9	40,8	100,0
		proszoc	1,8	45,3	52,9	100,0
		antiszoc	4,6	34,0	61,3	100,0
Cross-validated ^a	Count	extrém	8	34	29	71
		proszoc	4	73	93	170
		antiszoc	10	67	117	194
	%	extrém	11,3	47,9	40,8	100,0
		proszoc	2,4	42,9	54,7	100,0
		antiszoc	5,2	34,5	60,3	100,0

a. Cross validation is done only for those cases in the analysis. In cross validation, each case is classified by the functions derived from all cases other than that case.

b. 46,9% of original grouped cases correctly classified.

c. 45,5% of cross-validated grouped cases correctly classified.

17.E. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a BSSS-8-al összefüggésben, 2 csoportnál

Stepwise Statistics

Variables Entered/Removed^{a,b,c,d}

Step	Entered	Wilks' Lambda							
		Statistic	df1	df2	df3	Exact F			
						Statistic	df1	df2	Sig.
1	DIS	0,974	1	1	362	9,779	1	362	0
2	TAS	0,953	2	1	362	8,853	2	361	0

At each step, the variable that minimizes the overall Wilks' Lambda is entered.

- a. Maximum number of steps is 8.
- b. Maximum significance of F to enter is .05.
- c. Minimum significance of F to remove is .10.
- d. F level, tolerance, or VIN insufficient for further computation.

Classification Function Coefficients

	csop	
	proszoc	antiszoc
TAS	,800	,658
DIS	,728	,944
(Constant)	-5,848	-6,207

Fisher's linear discriminant functions

Classification Results^{b,c}

			Predicted Group Membership		
			proszoc	antiszoc	Total
Original	Count	proszoc	76	94	170
		antiszoc	65	129	194
	%	proszoc	44,7	55,3	100,0
		antiszoc	33,5	66,5	100,0
Cross-validated ^a	Count	proszoc	76	94	170
		antiszoc	66	128	194
	%	proszoc	44,7	55,3	100,0
		antiszoc	34,0	66,0	100,0

18.A. számú melléklet: AMS-R-el végzett vizsgálatok eredményei

Descriptives									
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
kozelites	kontroll	60	20,4167	3,0213	0,3901	19,6362	21,1972	12	25
	extrém	71	20,9718	2,8534	0,3386	20,2964	21,6472	13	25
	proszoc	170	20,6059	3,3659	0,2581	20,0963	21,1155	11	25
	antiszoc	194	20,2320	4,6083	0,3309	19,5794	20,8845	5	25
	Total	495	20,4889	3,8054	0,1710	20,1528	20,8249	5	25
tavolitas	kontroll	60	16,1333	4,1476	0,5354	15,0619	17,2048	5	23
	extrém	71	11,2254	3,9141	0,4645	10,2989	12,1518	5	25
	proszoc	170	11,2235	4,0291	0,3090	10,6135	11,8336	5	22
	antiszoc	194	13,2371	4,8024	0,3448	12,5571	13,9172	5	25
	Total	495	12,6081	4,6248	0,2079	12,1997	13,0165	5	25

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
kozelites	12,592	3	491	,000
tavolitas	3,549	3	491	,014

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
kozelites	Between Groups	32,0059	3	10,6686	0,7355	0,5312
	Within Groups	7121,6830	491	14,5044		
	Total	7153,6889	494			
tavolitas	Between Groups	1284,0413	3	428,0138	22,6413	0,0000
	Within Groups	9281,9264	491	18,9041		
	Total	10565,9677	494			

Multiple Comparisons										
Dependent Variable		(I) csop	(J) csop	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval			
							Lower Bound	Upper Bound		
kozelites	Tukey HSD	kontroll	extrém	-0,5552	0,6679	0,8396	2,2768	1,1665		
			proszoc	-0,1892	0,5719	0,9875	1,6635	1,2850		
			antiszoc	0,1847	0,5626	0,9878	1,2656	1,6350		
		extrém	kontroll	0,5552	0,6679	0,8396	1,1665	2,2768		
			proszoc	0,3659	0,5382	0,9047	1,0213	1,7532		
			antiszoc	0,7399	0,5283	0,4995	0,6219	2,1016		
		proszoc	kontroll	0,1892	0,5719	0,9875	1,2850	1,6635		
			extrém	-0,3659	0,5382	0,9047	1,7532	1,0213		
			antiszoc	0,3739	0,4001	0,7863	0,6575	1,4053		
		antiszoc	kontroll	-0,1847	0,5626	0,9878	1,6350	1,2656		
			extrém	-0,7399	0,5283	0,4995	2,1016	0,6219		
			proszoc	-0,3739	0,4001	0,7863	1,4053	0,6575		
		Bonferroni	kontroll	extrém	proszoc	-0,1892	0,5719	1,0000	1,7042	1,3257
					antiszoc	0,1847	0,5626	1,0000	1,3056	1,6750
					extrém	0,5552	0,6679	1,0000	1,2140	2,3243
proszoc	kontroll			0,1892	0,5719	1,0000	1,3257	1,7042		
	extrém			-0,3659	0,5382	1,0000	1,7915	1,0596		
	antiszoc			0,7399	0,5283	0,9718	0,6595	2,1392		
antiszoc	kontroll			-0,1847	0,5626	1,0000	1,6750	1,3056		
	extrém			-0,7399	0,5283	0,9718	2,1392	0,6595		
	proszoc			-0,3739	0,4001	1,0000	1,4338	0,6860		
Dunnett T3	kontroll			extrém	proszoc	-0,1892	0,4677	0,9990	-	1,0621
					antiszoc	0,1847	0,5626	1,0000	1,6750	1,3056
					extrém	0,5552	0,6679	1,0000	1,2140	2,3243
				proszoc	kontroll	0,1892	0,5719	1,0000	1,3257	1,7042
					extrém	-0,3659	0,5382	1,0000	1,7915	1,0596
					antiszoc	0,7399	0,5283	0,9718	0,6595	2,1392
		antiszoc	kontroll	-0,1847	0,5626	1,0000	1,6750	1,3056		
			extrém	-0,7399	0,5283	0,9718	2,1392	0,6595		
			proszoc	-0,3739	0,4001	1,0000	1,4338	0,6860		

							1,4405	
			antiszoc	0,1847	0,5115	0,9995	1,1781	1,5475
		extrém	kontroll	0,5552	0,5165	0,8622	0,8251	1,9355
			proszoc	0,3659	0,4258	0,9477	0,7684	1,5002
			antiszoc	0,7399	0,4734	0,5315	0,5176	1,9973
		proszoc	kontroll	0,1892	0,4677	0,9990	1,0621	1,4405
			extrém	-0,3659	0,4258	0,9477	1,5002	0,7684
			antiszoc	0,3739	0,4196	0,9388	0,7362	1,4840
		antiszoc	kontroll	-0,1847	0,5115	0,9995	1,5475	1,1781
			extrém	-0,7399	0,4734	0,5315	1,9973	0,5176
			proszoc	-0,3739	0,4196	0,9388	1,4840	0,7362
tavolitas	Tukey HSD	kontroll	extrém	4,9080	0,7624	0,0000	2,9425	6,8735
			proszoc	4,9098	0,6529	0,0000	3,2267	6,5929
			antiszoc	2,8962	0,6423	0,0000	1,2405	4,5519
		extrém	kontroll	-4,9080	0,7624	0,0000	6,8735	2,9425
			proszoc	0,0018	0,6144	1,0000	1,5819	1,5856
			antiszoc	-2,0118	0,6031	0,0051	3,5664	0,4571
		proszoc	kontroll	-4,9098	0,6529	0,0000	6,5929	3,2267
			extrém	-0,0018	0,6144	1,0000	1,5856	1,5819
			antiszoc	-2,0136	0,4568	0,0001	3,1911	0,8361
		antiszoc	kontroll	-2,8962	0,6423	0,0000	4,5519	1,2405
			extrém	2,0118	0,6031	0,0051	0,4571	3,5664
			proszoc	2,0136	0,4568	0,0001	0,8361	3,1911
	Bonferroni	kontroll	extrém	4,9080	0,7624	0,0000	2,8883	6,9277
			proszoc	4,9098	0,6529	0,0000	3,1803	6,6393
			antiszoc	2,8962	0,6423	0,0000	1,1948	4,5976
		extrém	kontroll	-4,9080	0,7624	0,0000	6,9277	2,8883
			proszoc	0,0018	0,6144	1,0000	1,6257	1,6293
			antiszoc	-2,0118	0,6031	0,0055	3,6093	0,4142
		proszoc	kontroll	-4,9098	0,6529	0,0000	6,6393	3,1803
			extrém	-0,0018	0,6144	1,0000	1,6293	1,6257
			antiszoc	-2,0136	0,4568	0,0001	3,2236	0,8036
		antiszoc	kontroll	-2,8962	0,6423	0,0000	4,5976	1,1948

			extrém	2,0118	0,6031	0,0055	0,4142	3,6093
			proszoc	2,0136	0,4568	0,0001	0,8036	3,2236
	Dunnett T3	kontroll	extrém	4,9080	0,7089	0,0000	3,0138	6,8022
			proszoc	4,9098	0,6182	0,0000	3,2523	6,5673
			antiszoc	2,8962	0,6369	0,0001	1,1920	4,6005
		extrém	kontroll	-4,9080	0,7089	0,0000	6,8022	3,0138
			proszoc	0,0018	0,5579	1,0000	1,4869	1,4906
			antiszoc	-2,0118	0,5785	0,0040	3,5530	0,4705
		proszoc	kontroll	-4,9098	0,6182	0,0000	6,5673	3,2523
			extrém	-0,0018	0,5579	1,0000	1,4906	1,4869
			antiszoc	-2,0136	0,4630	0,0001	3,2382	0,7890
		antiszoc	kontroll	-2,8962	0,6369	0,0001	4,6005	1,1920
			extrém	2,0118	0,5785	0,0040	0,4705	3,5530
			proszoc	2,0136	0,4630	0,0001	0,7890	3,2382
*The mean difference is significant at the .05 level.								

18.B. számú melléklet: AMS-R-el végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül bűncselekmények szerint

Independent Samples Test										
	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
								Lower	Upper	
ams1	Equal variances assumed	0,15	0,7	0,39	180	0,697	0,3893	0,99913	-1,5822	2,36081
	Equal variances not assumed			0,379	31,506	0,707	0,3893	1,02696	-1,7038	2,48243
ams2	Equal variances assumed	0,11	0,74	-1,71	180	0,089	-1,77809	1,0398	-3,8299	0,27368
	Equal variances not assumed			-1,74	32,59	0,091	-1,77809	1,0201	-3,8545	0,29831

18.C. számú melléklet: AMS-R-el végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül börtöntípusok szeirnt

Independent Samples Test										
	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
								Lower	Upper	
ams1	Equal variances assumed	4,86	0,03	-0,22	192	0,824	-0,161	0,72448	-1,59	1,26796
	Equal variances not assumed			-0,24	130,76	0,81	-0,161	0,66796	-1,4824	1,1604
ams2	Equal variances assumed	1,26	0,26	-2,18	192	0,03	-1,62931	0,74588	-3,1005	-0,1581
	Equal variances not assumed			-2,28	119,4	0,024	-1,62931	0,71364	-3,0423	-0,2163

18.D. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a AMS-R-el
összefüggésben, 3 csoportnál

Stepwise Statistics

Variables Entered/Removed^{a,b,c,d}

Step	Entered	Wilks' Lambda							
		Statistic	df1	df2	df3	Exact F			
						Statistic	df1	df2	Sig.
1	tavolitas	0,95	1	2	432	11,38	2	432	0

At each step, the variable that minimizes the overall Wilks' Lambda is entered.

- a. Maximum number of steps is 4.
- b. Maximum significance of F to enter is .05.
- c. Minimum significance of F to remove is .10.
- d. F level, tolerance, or VIN insufficient for further computation.

Classification Function Coefficients

	csop		
	extrém	proszoc	antiszoc
tavolitas	,587	,586	,692
(Constant)	-5,105	-4,231	-5,386

Fisher's linear discriminant functions

Classification Results^{b,c}

			Predicted Group Membership			
			extrém	proszoc	antiszoc	Total
Original	Count	csop extrém	0	35	36	71
		csop proszoc	0	95	75	170
		csop antiszoc	0	63	131	194
	%	extrém	,0	49,3	50,7	100,0
		proszoc	,0	55,9	44,1	100,0
		antiszoc	,0	32,5	67,5	100,0
Cross-validated ^a	Count	csop extrém	0	35	36	71
		csop proszoc	0	95	75	170
		csop antiszoc	0	63	131	194
	%	extrém	,0	49,3	50,7	100,0
		proszoc	,0	55,9	44,1	100,0
		antiszoc	,0	32,5	67,5	100,0

a. Cross validation is done only for those cases in the analysis. In cross validation, each case is classified by the functions derived from all cases other than that case.

b. 52,0% of original grouped cases correctly classified.

c. 52,0% of cross-validated grouped cases correctly classified.

18.E. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a AMS-R-el összefüggésben, 2 csoportnál

Stepwise Statistics

Variables Entered/Removed^{a,b,c,d}

Step	Entered	Wilks' Lambda							
		Statistic	df1	df2	df3	Exact F			
						Statistic	df1	df2	Sig.
1	tavolitas	0,951	1	1	362	18,484	1	362	0

At each step, the variable that minimizes the overall Wilks' Lambda is entered.

- a. Maximum number of steps is 4.
- b. Maximum significance of F to enter is .05.
- c. Minimum significance of F to remove is .10.
- d. F level, tolerance, or VIN insufficient for further computation.

Classification Function Coefficients

	csop	
	proszoc	antiszoc
tavolitas	,565	,666
(Constant)	-3,930	-5,037

Fisher's linear discriminant functions

Classification Results^{b,c}

			Predicted Group Membership		
			proszoc	antiszoc	Total
Original	Count	proszoc	95	75	170
		antiszoc	63	131	194
	%	proszoc	55,9	44,1	100,0
		antiszoc	32,5	67,5	100,0
Cross-validated ^a	Count	proszoc	95	75	170
		antiszoc	63	131	194
	%	proszoc	55,9	44,1	100,0
		antiszoc	32,5	67,5	100,0

19.A. számú melléklet: RS-15-el végzett vizsgálatok eredményei

Descriptives								
RS								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
kontroll	60	80,1833	7,3657	0,9509	78,2806	82,0861	64	102
extrém	71	84,7746	10,4063	1,2350	82,3115	87,2378	42	102
proszoc	170	88,6824	9,9147	0,7604	87,1812	90,1835	60	105
antiszoc	194	81,8402	14,3234	1,0284	79,8119	83,8685	33	105
Total	495	84,4101	12,1108	0,5443	83,3406	85,4796	33	105

Test of Homogeneity of Variances

RS

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
12,970	3	491	,000

ANOVA

RS

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	5465,478	3	1821,826	13,353	,000
Within Groups	66990,271	491	136,436		
Total	72455,749	494			

Multiple Comparisons								
Dependent Variable: RS								
	(I) csop	(J) csop	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
						Lower Bound	Upper Bound	
Tukey HSD	kontroll	extrém	-4,5913	2,0483	0,1136	-9,8716	0,6889	
		proszoc	-8,4990	1,7540	0,0000	13,0206	-3,9775	
		antiszoc	-1,6569	1,7255	0,7721	-6,1049	2,7911	
	extrém	kontroll	4,5913	2,0483	0,1136	-0,6889	9,8716	
		proszoc	-3,9077	1,6505	0,0848	-8,1625	0,3471	
		antiszoc	2,9344	1,6202	0,2692	-1,2421	7,1110	
	proszoc	kontroll	8,4990	1,7540	0,0000	3,9775	13,0206	
		extrém	3,9077	1,6505	0,0848	-0,3471	8,1625	
		antiszoc	6,8421	1,2271	0,0000	3,6788	10,0055	
	antiszoc	kontroll	1,6569	1,7255	0,7721	-2,7911	6,1049	
		extrém	-2,9344	1,6202	0,2692	-7,1110	1,2421	
		proszoc	-6,8421	1,2271	0,0000	10,0055	-3,6788	
	Bonferroni	kontroll	extrém	-4,5913	2,0483	0,1526	10,0173	0,8346
			proszoc	-8,4990	1,7540	0,0000	13,1453	-3,8527
			antiszoc	-1,6569	1,7255	1,0000	-6,2276	2,9139
extrém		kontroll	4,5913	2,0483	0,1526	-0,8346	10,0173	
		proszoc	-3,9077	1,6505	0,1098	-8,2799	0,4645	
		antiszoc	2,9344	1,6202	0,4243	-1,3573	7,2262	
proszoc		kontroll	8,4990	1,7540	0,0000	3,8527	13,1453	
		extrém	3,9077	1,6505	0,1098	-0,4645	8,2799	
		antiszoc	6,8421	1,2271	0,0000	3,5915	10,0928	
antiszoc		kontroll	1,6569	1,7255	1,0000	-2,9139	6,2276	
		extrém	-2,9344	1,6202	0,4243	-7,2262	1,3573	
		proszoc	-6,8421	1,2271	0,0000	10,0928	-3,5915	
Dunnett T3		kontroll	extrém	-4,5913	1,5587	0,0228	-8,7550	-0,4276
			proszoc	-8,4990	1,2176	0,0000	11,7467	-5,2513
			antiszoc	-1,6569	1,4006	0,8018	-5,3779	2,0642
	extrém	kontroll	4,5913	1,5587	0,0228	0,4276	8,7550	
		proszoc	-3,9077	1,4503	0,0469	-7,7818	-0,0336	
		antiszoc	2,9344	1,6071	0,3488	-1,3412	7,2101	
	proszoc	kontroll	8,4990	1,2176	0,0000	5,2513	11,7467	
		extrém	3,9077	1,4503	0,0469	0,0336	7,7818	
		antiszoc	6,8421	1,2790	0,0000	3,4585	10,2258	
	antiszoc	kontroll	1,6569	1,4006	0,8018	-2,0642	5,3779	
		extrém	-2,9344	1,6071	0,3488	-7,2101	1,3412	
		proszoc	-6,8421	1,2790	0,0000	10,2258	-3,4585	

*The mean difference is significant at the .05 level.

19.B. számú melléklet: RS-15-el végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül bűncselekmények szerint

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
RS	Equal variances assumed	1,32	0,25	1,03	180	0,304	3,17707	3,08277	-2,9059	9,26008
	Equal variances not assumed			0,94	30,27	0,354	3,17707	3,37366	-3,7103	10,0645

19.C. számú melléklet: RS-15-el végzett vizsgálat eredménye az antiszociális csoporton belül börtöntípusok szerint

Independent Samples Test									
	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
RS Equal variances assumed	0,35	0,56	2,96	192	0,004	6,5109	2,20256	2,16658	10,8552
Equal variances not assumed			2,95	107,1	0,004	6,5109	2,20786	2,13414	10,8877

19.D. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a RS-15-el összefüggésben, 3 csoportnál

Stepwise Statistics

Variables Entered/Removed^{a,b,c,d}

Step	Entered	Wilks' Lambda							
		Statistic	df1	df2	df3	Exact F			
						Statistic	df1	df2	Sig.
1	Magamba vetett hitem átsegít a nehéz helyzeteken	0,908	1	2	432	21,998	2	432	0
2	Általában találok valamit, amin nevetni lehet	0,883	2	2	432	13,8	4	862	0
3	Sokféle dolog érdekel	0,86	3	2	432	11,21	6	860	0
4	Értelme van az életemnek	0,835	4	2	432	10,146	8	858	0
5	Általában több oldalról megfigyelem a dolgokat	0,821	5	2	432	8,854	10	856	0
6	Fegyelmezni tudom magam	0,807	6	2	432	8,046	12	854	0

At each step, the variable that minimizes the overall Wilks' Lambda is entered.

- a. Maximum number of steps is 30.
- b. Maximum significance of F to enter is .05.
- c. Minimum significance of F to remove is .10.
- d. F level, tolerance, or VIN insufficient for further computation.

Classification Function Coefficients

	csop		
	extrém	proszoc	antiszoc
Fegyelmezni tudom magam	,709	,989	,840
Sokféle dolog érdekel	1,911	1,565	1,968
Általában találok valamit, amin nevetni lehet	,911	,926	,601
Magamba vetett hitem átsegít a nehéz helyzeteken	,412	,644	,198
Általában több oldalról megfigyelem a dolgokat	1,230	1,067	1,350
Értelme van az életemnek	1,235	1,466	1,136
(Constant)	-20,556	-21,040	-17,944

Fisher's linear discriminant functions

Classification Results^{b,c}

			Predicted Group Membership			
			extrém	proszoc	antiszoc	Total
Original	Count	extrém	0	31	40	71
		proszoc	1	132	37	170
		antiszoc	1	67	126	194
	%	extrém	,0	43,7	56,3	100,0
		proszoc	,6	77,6	21,8	100,0
		antiszoc	,5	34,5	64,9	100,0
Cross-validated ^a	Count	extrém	0	32	39	71
		proszoc	1	131	38	170
		antiszoc	1	67	126	194
	%	extrém	,0	45,1	54,9	100,0
		proszoc	,6	77,1	22,4	100,0
		antiszoc	,5	34,5	64,9	100,0

a. Cross validation is done only for those cases in the analysis. In cross validation, each case is classified by the functions derived from all cases other than that case.

b. 59,3% of original grouped cases correctly classified.

c. 59,1% of cross-validated grouped cases correctly classified.

19.E. számú melléklet: A diszkriminancia-analízis eredményei a RS-15-el összefüggésben, 2 csoportnál

Stepwise Statistics

Variables Entered/Removed^{a,b,c,d}

Step	Entered	Wilks' Lambda							
		Statistic	df1	df2	df3	Exact F			
						Statistic	df1	df2	Sig.
1	Magamba vetett hitem átsegít a nehéz helyzeteken	0,898	1	1	362	41,212	1	362	0
2	Értelme van az életemnek	0,871	2	1	362	26,625	2	361	0
3	Sokféle dolog érdekel	0,853	3	1	362	20,75	3	360	0
4	Általában találok valamit, amin nevetni lehet	0,822	4	1	362	19,487	4	359	0
5	Általában több oldalról megfigyelem a dolgokat	0,806	5	1	362	17,279	5	358	0

At each step, the variable that minimizes the overall Wilks' Lambda is entered.

- a. Maximum number of steps is 30.
- b. Maximum significance of F to enter is .05.
- c. Minimum significance of F to remove is .10.
- d. F level, tolerance, or VIN insufficient for further computation.

Classification Function Coefficients

	csop	
	proszoc	antiszoc
Sokféle dolog érdekel	1,689	2,068
Általában találok valamit, amin nevetni lehet	,892	,555
Magamba vetett hitem átsegít a nehéz helyzeteken	,666	,229
Általában több oldalról megfigyelem a dolgokat	1,166	1,445
Értelme van az életemnek	1,627	1,257
(Constant)	-19,037	-16,370

Fisher's linear discriminant functions

Classification Results^{b,c}

			Predicted Group Membership		
			proszoc	antiszoc	Total
Original	Count	csop			
		proszoc	130	40	170
	antiszoc	70	124	194	
	%	proszoc	76,5	23,5	100,0
antiszoc		36,1	63,9	100,0	
Cross-validated ^a	Count	csop			
		proszoc	130	40	170
	antiszoc	72	122	194	
	%	proszoc	76,5	23,5	100,0
antiszoc		37,1	62,9	100,0	

a. Cross validation is done only for those cases in the analysis. In cross validation, each case is classified by the functions derived from all cases other than that case.

b. 69,8% of original grouped cases correctly classified.

c. 69,2% of cross-validated grouped cases correctly classified.

20. számú melléklet: TCI kérdőív

TCI Kérdőív*

Ebben a kérdőívben olyan állításokat talál, amelyeket az emberek gyakran használnak saját véleményük, hangulatuk, viselkedésük vagy lelki állapotuk jellemzésére.

Mindegyik állításhoz kétféle válaszlehetőség tartozik: „igaz” vagy „nem igaz”. Kérjük, olvassa el figyelmesen valamennyi kijelentést, azután jelölje be a válaszlapon azt a választ amelyik meggyőződése szerint jobban ráillik Önre. Ne töprengjen túlságosan sokáig az egyes válaszokon! Előfordulhat, hogy némelyik megállapításra nehéz egyértelmű "igaz" vagy "nem igaz" választ adnia – ilyenkor karikázza be azt, amelyik viszonylag jobban jellemző az Ön érzéseire vagy a véleményére.

Ez a kérdőív nem „vizsga”: nincsenek benne helyes vagy helytelen, „jó” vagy „rossz” válaszok, hiszen az emberek érzései és véleményei különbözőek. Ezért habozás nélkül karikázza be minden esetben az Önhöz személy szerint közelebb álló válaszokat, és ne legyen tekintettel arra hogy mit gondolnának ugyanarról mások.

Befejezés előtt szíveskedjen még egyszer ellenőrizni, hogy egyetlen kérdés se maradjon megválaszolatlanul! Az alábbi adatok kitöltésével a tudományos feldolgozást segíti, adatait bizalmasan kezeljük. Figyelmét és fáradságát köszönjük.

* © 1987,1992, C. Robert Cloninger, Magyar fordítás: Dr. Bánki M. Csaba (1994)

1. Gyakran kipróbálok olyan dolgokat is pusztán kíváncsiságból vagy szórakozásból amiket mások időpocsékolásnak tartanak.
2. Mindig bízom a dolgok kedvező kimenetelében még olyankor is, amikor a legtöbben aggodalmaskodnak.
3. Egy szép beszéd vagy egy szép vers mélyen meg tud indítani.
4. Gyakran érzem magam a körülmények áldozatának.
5. Általában olyanok fogadom el az embereket, amilyenek - még ha nagyon különböznek is tőlem.
6. Hiszem, hogy csodák tényleg megtörténnek.
7. Élvezettel állok bosszút azokon, akik megsértettek.
8. Amikor valami leköti a figyelmemet, könnyen megfeledkezem az idő múlásáról.
9. Sokszor úgy érzem, hogy az életemnek nincs különösebb célja vagy értelme.
10. Szeretek a problémákra olyan megoldásokat találni, amelyek mindenki számára előnyösek.
11. Biztosan többre is képes lennék, de nem látom értelmét a szükségesnél jobban hajtani magam.
12. Idegen helyen akkor is feszült és ideges vagyok ha mások szerint semmi ok aggodalomra.
13. Többnyire a pillanatnyi hangulatom szerint cselekszem anélkül, hogy visszagondolnék a korábbi hasonló esetekre.
14. Általában inkább a magam útját követem, mintsem a mások kívánságait teljesíteném.
15. Gyakran olyan közel érzem magamhoz a körülöttem lévő embereket mintha nem is lenne közöttünk választóvonal.
16. Nem túlságosan kedvelem azokat, akik másképpen gondolkodnak mint én.
17. Természetes reakcióim a legtöbb helyzetben a begyakorolt jó szokásaimon alapulnak.
18. Bármilyen törvénybe nem ütköző dolgot megtennék, hogy gazdag és híres legyek, még ha a barátaim bizalmát ezzel el is veszíteném.
19. Másoknál sokkal tartózkodóbb és fegyelmezettebb vagyok.
20. Sokszor félbehagyom a megkezdett dolgaimat, mert elfog a kétely, hátha rosszul fognak végződni.
21. Érzéseimet, élményeimet jobban szeretem nyíltan megbeszélni a barátaimmal, mint magamban tartani.
22. Másoknál jóval kevesebb az energiám és hamarabb elfáradok.
23. Gyakran szórakozottnak látszom, mert úgy el tudok merülni a dolgaimban, hogy minden másról megfeledkezem.
24. Csak ritkán választhatom meg szabadon, hogy mit akarok csinálni.
25. Mások érzéseit ugyanannyira figyelembe szoktam venni, mint a sajátjaimat.
26. Szívesebben indulok kissé kockázatos kalandokra (pl. meredek hegyi szerpentinre autózni), mintsem órákig csendben és tétlenül üldögéljek.
27. Rendszerint kerülöm az idegenek társaságát, mert nem bízom azokban, akiket nem ismerek.
28. Szeretek mások kedvében járni, amennyire csak tudok.

29. Sokkal jobban szeretem a „rég, jól bevált” módszereket, mint az „Új, modern” eljárásokkal való kísérletezést.
30. Többnyire képtelen vagyok a dolgaimat fontossági sorrendben elvégezni, mert soha nincs elég időm.
31. Aktívan segítem a veszélyeztetett állatok és növények védelmét.
32. Gyakran azt kívánom, bárcsak én lennék a legokosabb a világon.
33. Élvezem, ha az ellenségeimet szenvedni látom.
34. Szeretek mindent módszeresen végezni, és ha tehetem, szívesen írok elő szabályokat mások számára is.
35. Nehezemre esik hosszabb ideig ugyanazzal foglalkozni, mert a figyelmem gyakran másfelé kalandozik.
36. Tanult és begyakorolt szokásaim erősebbek, mint a pillanat hatása vagy mások rábeszélése.
37. Rendszerint kitartóan tovább dolgozom akkor is, amikor mások már régen abbahagyták.
38. Vonzanak az élet olyan jelenségei, amelyekre nincs tudományos magyarázat.
39. Sok olyan rossz szokásom van, amelyektől szeretnék megszabadulni.
40. Rendszerint másoktól várom, hogy ők oldják meg az én problémáimat.
41. Gyakran az utolsó filléremet is elköltöm, és azután kénytelen vagyok kölcsönkérni.
42. Azt hiszem, a jövőben minden remekül fog sikerülni.
43. Kiseb betegség vagy megrázkódtatás után másoknál nehezebben jövök rendbe.
44. Nem bánám, ha állandóan egyedül kellene lennem.
45. Kikapcsolódás közben sokszor váratlanul megvilágosodnak előttem a dolgok összefüggései.
46. Nem érdekel különösképpen, hogy mások kedvelnek-e engem, vagy a módszereimet.
47. Elsősorban magamnak igyekszem megszerezni amire szükségem van, hiszen úgysem lehet mindenki kedvére tenni.
48. Türelmetlen vagyok azokkal, akik nem hajlandók elfogadni az én nézeteimet.
49. Az emberek többségét képtelen vagyok igazából megérteni.
50. Üzleti sikereket tisztességesen is el lehet érni.
51. Néha olyan közel érzem magam a természethez, mintha minden egyetlen élő szervezet része volna.
52. Sokkal jobban szeretek másokat hallgatni, mint én magam beszélni.
53. Másoknál hamarabb szoktam felcsattanni, felháborodni.
54. Idegenek társaságában félénkebb, gátlásosabb vagyok másoknál.
55. Szentimentálisabb vagyok, mint a legtöbb ember.
56. Egy „hatodik érzékemmel” néha pontosan megérezem és előre tudom, hogy mi fog történni.
57. Ha bármilyen formában megsértene, mindig igyekszem a számlát kiegyenlíteni.
58. Az én hozzá állásomat többnyire rajtam kívül álló körülmények határozzák meg.
59. Minden nap igyekszem egy lépéssel közelebb kerülni a céljaimhoz.
60. Gyakran azt kívánom, bárcsak én lennék a legerősebb a világon.
61. Döntések előtt szeretem hosszasan végiggondolni a dolgokat.

62. A legtöbb embernél keményebben dolgozom.
63. Napközben is kell pihennem vagy szundítanom; mert könnyen elfáradok.
64. Szívesen állok mások rendelkezésére.
65. Bármilyen átmeneti nehézség ellenére én mindig arra számítok, hogy a dolgok végül jóra fordulnak.
66. Még ha van is bőségesen elegendő pénzem, nem szívesen költöm el magamra.
67. Fizikailag veszélyes helyzetekben is nyugodt, magabiztos szoktam maradni.
68. A problémáimat legszívesebben megtartom magamnak.
69. Személyes gondjaimat akár egy felszínes, rövid ismeretség után is kész vagyok másokkal megbeszélni.
70. Jobban szeretek otthon ülni, mint utazni vagy új helyekkel ismerkedni.
71. Szerintem nincs sok értelme a gyengéket segíteni, akik nem tudnak segíteni magukon.
72. Azoknak sem tudok nyugodt szívvel ártani, akik pedig velem szemben tisztességtelenek voltak.
73. Az emberek nekem hamar és könnyen elmondják az érzéseiket.
74. Gyakran azt kívánom, bárcsak örökre fiatal maradhatnék.
75. Egy közeli barát elvesztése engem jobban megvisel, mint a legtöbb embert.
76. Időnként úgy érzem, mintha része lennék egy térben és időben végtelen valaminek.
77. Néha úgy érzem, hogy szavakkal megmagyarázhatatlan, közvetlen lelki kapcsolatba kerülök másokkal.
78. Igyekszem tekintettel lenni még azok érzéseire is, akik pedig korábban ártottak nekem.
79. Szeretem, ha az ember merev szabályok és előírások nélkül azt teheti, amihez kedve van.
80. Még barátságatlannak mondott idegenek között is oldott és közvetlen tudnék lenni.
81. Másoknál jobban aggodom azért, hogy a jövőben rosszul alakulhatnak a dolgok.
82. Mielőtt döntenék, általában minden körülményt aprólékosan végig szoktam gondolni.
83. A mások iránti megértés és együttérzés fontosabb, mint a szakszerűség és a tárgyilagosság.
84. Sokszor úgy érzem, mintha egészen eggyé válnék a körülöttem lévő világgal.
85. Gyakran azt kívánom, bárcsak különleges, természetfeletti képességeim lennének.
86. Mások engem túlságosan irányítanak és befolyásolnak.
87. Szeretem továbbadni másoknak mindazt, amit én tudok.
88. Az életem igazi célját vallásos élményeim segítettek megérteni.
89. Gyakran és sokat tanulok más emberektől.
90. Állandó gyakorlással tettem szert azokra a képességeimre, amelyeknek a sikereimet köszönhetem.
91. Legtöbbször a túlzásokat, sőt a valótlanságot is el tudom hitetni az emberekkel.
92. Amikor betegségből lábadozom, kiadós pihenésre és sok biztatásra, támogatásra van szükségem.
93. Vannak az életben alapelvek; amiket senki nem szeghet meg hosszú távon büntetlenül.
94. Egyáltalán nem akarok a világ leggazdagabb embere lenni.
95. Boldogan kockára tenném az életemet is azért, hogy a világ jobb legyen.

96. Megtanultam még hosszas töprengés után is jobban bízni a megérzéseimben, mint a logikus érvekben.
97. Néha úgy érzem, hogy az életemet egy emberek felett álló szellemi erő irányítja.
98. Jólesik durvának lennem azokhoz, akik durvák voltak hozzám.
99. Józan és tárgyilagos ember hírében állok, aki nem cselekszik indulatból.
100. Könnyedén rendezni tudom a gondolataimat, miközben valaki mással beszélek.
101. Váratlan hírekre olyan hevesen szoktam reagálni, hogy sokszor meg is bánom amit ilyenkor mondok vagy teszek.
102. Nagyon megindítanak az érzelmekre (pl. a szegények vagy a sérült gyermekek megsegítésére) irányuló felhívások.
103. Mindig jobban hajtom magam másoknál, mert mindent a lehető legjobban akarok megcsinálni.
104. Annyi a hibám, hogy nem is túlságosan kedvelem magamat.
105. Nincs időm arra, hogy hosszútávú megoldásokat keressek a problémáimra.
106. Gyakran azért nem tudok a bajokkal megbirkózni, mert egyszerűen nem tudom, mit tegyek.
107. Gyakran azt kívánom, bárcsak meg tudnám állítani az idő múlását.
108. Utálok az első benyomásaim alapján dönteni.
109. Sokkal jobban szeretem költeni, mint félretenni a pénzt.
110. Űgyesen tudok lódíítani egy kicsit, ha valakit meg akarok tréfálni, vagy ha egy történetet hatásosabban akarok elmesélni.
111. Még egy megromlott barátságot is próbálok mindig a végsőkig fenntartani.
112. Gyorsan túl tudom tenni magam egy kínos vagy egy megalázó élményen.
113. Változó körülményekhez nagyon nehezen tudok alkalmazkodni, mert olyankor feszült, ideges, és fáradékony leszek.
114. Nagyon alapos indokok kellene ahhoz, hogy hajlandó legyek a megszokott módszereimen változtatni.
115. A helyes szokások begyakorlásához nekem még mások segítségére van szükségem.
116. Szerintem a telepátia vagy a jövőbelátás valóságosan létezik.
117. Szeretném, ha állandóan közeli és odaadó barátok vennének körül.
118. Sokszor újra meg újra megpróbálkozom azokkal a dolgokkal, amelyekkel odáig nem boldogultam.
119. Szinte mindig nyugodt és gondtalan vagyok még olyankor is, amikor majdnem mindenki ideges.
120. Nagyon unalmasnak találom a szomorú dalokat és filmeket.
121. A körülmények gyakran rákényszerítenek, hogy a saját szándékaim ellenére cselekedjem.
122. Nehezemre esik elviselni a tőlem különböző embereket.
123. Azt hiszem, a legtöbb csodának nevezett esemény egyszerűen a véletlen műve.
124. A sértéseket inkább kedvességgel viszonzom, mintsem bosszút állnék miattuk.
125. Gyakran úgy leköt amivel foglalkozom, hogy közben a helyről és az időről is teljesen megfeledkezem.

126. Nem hiszem, hogy az életemnek különösebb célja vagy értelme volna.
127. Mindig igyekszem tőlem telhetően együttműködni másokkal.
128. Elégedett vagyok azzal amit elértem, és nem vágyom sokkal többre.
129. Szokatlan helyzetben akkor is feszült és ideges szoktam lenni, ha mások szerint semmiféle veszély nem fenyeget.
130. Rendszerint inkább az ösztöneimet és a megérzéseimet követem, mintsem a részleteket gondolnám végig.
131. Gyakran túlságosan is önállóan tartanak, mert nem azt teszem, amit mások szeretnék.
132. Sokszor érzek erős és közvetlen lelki, érzelmi kapcsolatot minden körülöttem lévő emberrel.
133. Könnyen meg tudok kedvelni olyan embereket is, akiknek egészen más az értékrendje, mint az enyém.
134. Igyekszem a lehető legkevesebbet dolgozni, még ha mások többet várnak is tőlem.
135. Kifejlesztett jó szokásaim „második természetemmé” váltak, ma már szinte teljesen ösztönök és automatikusak.
136. Egyáltalán nem zavar, ha mások valamiről többet tudnak nálam.
137. Rendszerint megpróbálom magam a másik helyébe képzelni, ha jobban meg akarom őt érteni.
138. Az élet bizonyos területein az elvek, mint a tisztesség vagy a becsület, csekély szerepet játszanak.
139. Másoknál jobban tudok takarékoskodni.
140. Csak nagyon ritkán jövök ki a sodromból: ha valami nem sikerül, egyszerűen mással kezdek foglalkozni.
141. Amikor mások nem tartják fontosnak, akkor is ragaszkodom hozzá, hogy a dolgokat szabályos, előírásos módon végezzük el.
142. Szinte minden társaságban magabiztos, határozott szoktam lenni.
143. A barátaim sem ismerik igazán az érzéseimet, mert csak nagyon ritkán mondom el a személyes véleményemet.
144. Utálok a megszokott módszereimen változtatni, még ha sokak szerint léteznek újabb és jobb módszerek is.
145. Oktalanság olyan dolgokban hinni, amikre nincs tudományos magyarázat.
146. Szeretem elképzelni, amint az ellenségeim szenvednek.
147. Másoknál energikusabb vagyok és csak lassabban fáradok el.
148. Szeretek a részletekre pontosan odafigyelni mindenben, amit csinálok.
149. Gyakran félbehagyom amin dolgozom mert elbizonytalanodom, még ha mások szerint minden jól is halad.
150. Gyakran azt kívánom, bárcsak nekem volna a legnagyobb hatalmam a világon.
151. Rendszerint magam döntöm el, hogy mit akarok csinálni.
152. Gyakran úgy elmerülök a munkámban, hogy egy ideig még arról is megfeledkezem, hogy hol vagyok.
153. Közös vállalkozásban ritka a tisztességes osztozkodás.

154. Szívesebben vállalkoznék veszélyes dolgokra is (pl. sziklamászásra vagy ejtőernyős ugrásra), mintsem órákon át csendben és tétlenül üljek.
155. Könnyen költök el túl sok pénzt a pillanat hatása alatt, ezért még igazán fontos dolgokra sem tudok spórolni.
156. Nem vagyok hajlandó mások kedvéért a magam útjáról letérni.
157. Idegenek között egyáltalán nem vagyok gátlásos.
158. Gyakran engedek a barátaim kívánságainak.
159. Időm java részét szükségesnek látszó de számomra nem igazán fontos dolgokkal töltöm el.
160. Szakmai vagy üzleti döntésekben vallási vagy erkölcsi elveknek (hogy mi helyes és mi nem) nincs sok keresnivalójuk.
161. Gyakran megpróbálom félretenni a saját véleményemet, hogy jobban megértsem mások érzéseit.
162. Számos rossz szokásom nehezíti meg fontos és értékes céljaim elérését.
163. Személyes áldozatokat is hozok azért, hogy a világ jobb legyen (segítem pl. a háborúk, a szegénység, a jogtiprás elleni mozgalmakat).
164. Soha nem szoktam aggódni a jövőben esetleg bekövetkező szörnyűségek miatt.
165. Szinte soha nem veszítem el az önuralmamot.
166. Gyakran abbahagyom a munkát, ha jóval tovább tart, mint eredetileg gondoltam.
167. Társaságban inkább én kezdek el beszélgetni, mintsem arra várjak, hogy mások megszólaljanak.
168. Legtöbbször hamar megbocsátok azoknak, akik ártottak nekem.
169. A tetteimet többnyire rajtam kívül álló tényezők határozzák meg.
170. Sokszor változtatnom kell a döntéseimen, mert az első benyomásaim tévesnek vagy hibásnak bizonyulnak.
171. Jobban szeretem megvárni, amíg valaki más átveszi a kezdeményezést.
172. Általában tisztelni szoktam mások véleményét.
173. Voltak olyan nagyszerű, elragadtatót élményeim, amelyekből világosan megértettem, hogy mi a dolgom az életben.
174. Élvezem, ha magamnak vásárolok dolgokat.
175. Azt hiszem, saját magam is képes vagyok telepátiára vagy jövőbelátásra.
176. Az az érzésem, hogy valami nincs rendjén az agyammal.
177. Viselkedésemet döntően a magam által kitűzött életre szóló céljaim irányítják.
178. Többnyire oktalanság mások sikereit elősegíteni.
179. Gyakran azt kívánom, bárcsak örökké élhetnék.
180. Szívesebben vagyok hűvös és távolságtartó az emberekkel.
181. Szomorú filmekben könnyebben sírok, mint a legtöbb ember.
182. Kisebb betegségből, túleröltetésből másoknál hamarabb szoktam felépülni.
183. Gyakran megszegem a szabályokat és az előírásokat, ha úgy látom, hogy baj nélkül megúszható.
184. Még sokat kell gyakorolnom, amíg kifejlődnek bennem a pillanatnyi kísértéseknek biztosan ellenálló helyes szokások.

185. Jobban szeretném, ha az emberek nem beszélnének folyton olyan sokat.
186. Mindenkihez tisztelettel és méltósággal kell közeledni, még ha jelentéktelennek vagy hitványoknak látszik is.
187. Szeretek gyorsan dönteni, és azután rögtön hozzálátni a tennivalókhöz.
188. Nekem többnyire sikerülni szokott, amibe belefogok.
189. Biztosra veszem, hogy könnyedén képes lennék mások által veszélyesnek tartott dolgokra (pl. jeges úton autóval száguldásra) is.
190. Értelmetlennek látom a munka folytatását, ha nincs jó esély a sikerre.
191. Szeretek új dolgokat, új módszereket kipróbálni.
192. Jobban szeretek takarékoskodni, mint szórakozásra, mulatságra elkölteni a pénzt.
193. Az egyén jogai fontosabbak, mint bármely csoport közös szükségletei.
194. Személyesen is éreztem már kapcsolatot titokzatos természetfeletti, isteni erővel.
195. Voltak olyan boldog pillanataim, amikor világosan és tisztán egynek éreztem magam minden létezővel.
196. Begyakorolt szokásaim könnyítik meg számomra, hogy a dolgokat a saját szándékaim szerint alakítsam.
197. A legtöbb ember ügyesebb és tehetségesebb nálam.
198. A problémáimat többnyire más emberek, vagy a külső körülmények okozzák.
199. Örömmel segítek még azoknak is, akik régebben rosszat tettek nekem.
200. Sokszor úgy érzem, mintha része volnék egy hatalmas és minden életet irányító szellemi erőnek.
201. Még barátok között sem szeretem túlságosan kiadni magam.
202. Többnyire reggeltől estig dolgozni tudok anélkül, hogy különösképpen erőltetnem kellene magam.
203. Még ha gyors döntést várnak is tőlem, először majdnem mindig végiggondolom az összes tényt és részletet.
204. Ha rajtakapnak valamin, meglehetősen ügyetlen vagyok a kimagyarázkodásban.
205. Másoknál jobban törekszem mindig mindenben a tökéletességre.
206. Hogy valami helyes-e vagy helytelen, az kizárólag nézőpont kérdése.
207. Ösztönös reakcióim többnyire összhangban vannak az elveimmel és a hosszútávú céljaimmal.
208. Hiszek abban, hogy az életet mindenestől egy lényegében kifürkészhetetlen szellemi erő irányítja.
209. Nyugodt és magabiztos tudnék maradni olyan idegenek között is, akik állítólag dühösesek rám.
210. Az emberek szívesen fordulnak hozzám segítségért, megértésért és együttérzésért.
211. Másoknál nehezebben lelkesedem új ötletekért vagy új módszerekért.
212. Még akkor is nehezemre esik hazudni, amikor azzal csak mások érzéseit próbálom kímélni.
213. Vannak emberek, akiket ki nem állhatok.
214. Nem vágyom arra, hogy mindenki másnál jobban csodáljanak.

215. Sokszor ránézek egy hétköznapi dologra, és mintha csoda történe: úgy érzem, mintha most látnám először életemben.
216. A legtöbb ember csak magával törődik és fűtül arra, kinek okoz kárt vagy fájdalmat.
217. Többnyire feszült és ideges leszek, ha valami új és ismeretlen dologba kell fognom.
218. Gyakran a kimerülésig hajszolom magam és többet próbálok teljesíteni, mint amennyire a képességeim futják.
219. Egyesek szerint anyagiakban túlságosan is szűkmarkú, zsugori vagyok.
220. A misztikusnak mondott élmények egyszerűen csak vágyteljesítő fantáziák.
221. Nincs elég akaraterőm a nagyobb kísértéseknek ellenállni, még ha tudom is, hogy bánni fogom a következményeket.
222. Utálok, ha valakit szenvedni látok.
223. Pontosán tudom, hogy mit akarok elérni az életben.
224. Rendszeresen szakítok időt annak végiggondolására, hogy helyes-e vagy helytelen amit éppen teszek.
225. Ha nem vagyok elég óvatos, gyakran balul sikerülnek a dolgaim.
226. Az idegességet jobban viselem a barátaim között, mint egyedül.
227. Szerintem lehetetlen igazán megosztani az érzéseinket valaki mással, hacsak az a másik nem élte át ugyanazt.
228. Sokszor mintha nem is ebben a világban élnék, úgy meg tudok feledkezni a körülöttem zajló dolgokról.
229. Gyakran azt kívánom, bárcsak én lennék a legszebb a világon.
230. Sokat hazudtam ebben a testben.
231. Lehetőleg kerülöm az idegenekkel való találkozást, még ha biztosítanak is róla, hogy barátságos emberek.
232. A tavasszal nyíló virágok nekem ugyanakkora örömet okoznak, mint egy régi barátom viszontlátása.
233. A nehéz helyzeteket többnyire jó alkalomnak, kihívásnak szoktam tekinteni.
234. Akik velem kapcsolatba kerülnek, azoknak meg kell tanulniuk mindent az én elvárásaim szerint csinálni.
235. A becstelenség csak akkor jelent problémát, ha rajtakapnak.
236. Még egy kisebb betegség vagy stressz után is több az energiám és az önbizalmam, mint a legtöbb embernek.
237. Szeretek mindent végigolvasni, amit alá kell írnom.
238. Amikor semmi új nem történik, rendszerint keresek magamnak valami izgalmas elfoglaltságot.
239. Néha felidegesítem magam.
240. Alkalomadtán a hátuk mögött is beszélek az emberekről.

TCI Válaszlap

Név (vagy jelige): Életkor: Nem: nő férfi

Foglalkozás: Iskolai végzettség:

	Igaz	Nem Igaz		Igaz	Nem Igaz		Igaz	Nem Igaz		Igaz	Nem Igaz		Igaz	Nem Igaz		Igaz	Nem Igaz
1.			41.			81.			121.			161.			201.		
2.			42.			82.			122.			162.			202.		
3.			43.			83.			123.			163.			203.		
4.			44.			84.			124.			164.			204.		
5.			45.			85.			125.			165.			205.		
6.			46.			86.			126.			166.			206.		
7.			47.			87.			127.			167.			207.		
8.			48.			88.			128.			168.			208.		
9.			49.			89.			129.			169.			209.		
10.			50.			90.			130.			170.			210.		
11.			51.			91.			131.			171.			211.		
12.			52.			92.			132.			172.			212.		
13.			53.			93.			133.			173.			213.		
14.			54.			94.			134.			174.			214.		
15.			55.			95.			135.			175.			215.		
16.			56.			96.			136.			176.			216.		
17.			57.			97.			137.			177.			217.		
18.			58.			98.			138.			178.			218.		
19.			59.			99.			139.			179.			219.		
20.			60.			100.			140.			180.			220.		
21.			61.			101.			141.			181.			221.		
22.			62.			102.			142.			182.			222.		
23.			63.			103.			143.			183.			223.		
24.			64.			104.			144.			184.			224.		
25.			65.			105.			145.			185.			225.		
26.			66.			106.			146.			186.			226.		
27.			67.			107.			147.			187.			227.		
28.			68.			108.			148.			188.			228.		
29.			69.			109.			149.			189.			229.		
30.			70.			110.			150.			190.			230.		
31.			71.			111.			151.			191.			231.		
32.			72.			112.			152.			192.			232.		
33.			73.			113.			153.			193.			233.		
34.			74.			114.			154.			194.			234.		
35.			75.			115.			155.			195.			235.		
36.			76.			116.			156.			196.			236.		
37.			77.			117.			157.			197.			237.		
38.			78.			118.			158.			198.			238.		
39.			79.			119.			159.			199.			239.		
40.			80.			120.			160.			200.			240.		

21. számú melléklet: BSSS-8 kérdőív

Kérem jelölje be azt a számot minden állításnál, melyik a leginkább jellemző Önre:

1. egyáltalán nem értek egyet, 2. nem értek egyet, 3. se igen, se nem, 4. egyetértek, 5. teljesen egyetértek

1. Szeretnék különös helyeket felfedezni	1	2	3	4	5
2. Szeretnék olyan kiránduláson részt venni, ahol csak elindulok és megyek anélkül, hogy tudnám, hogy hova és mikor jutok	1	2	3	4	5
3. Szeretek félelmetes dolgokat csinálni	1	2	3	4	5
4. Szeretném kipróbálni az ejtőernyős ugrást	1	2	3	4	5
5. Szeretem a vad bulikat	1	2	3	4	5
6. Szeretem az új és izgalmas kalandokat, még akkor is, ha ehhez át kell lépnem a szabályokat	1	2	3	4	5
7. Nyugtalanná válok, ha túl sok időt kell otthon töltenem	1	2	3	4	5
8. Az olyan barátokat szeretem, akik izgalmasan kiszámíthatatlanok	1	2	3	4	5

22. számú melléklet: RS-15 kérdőív

RS₁₅

Kérjük, karikázza be azt a számot, mely a leginkább kifejezi azt, hogy az állítás mennyire jellemző Önre!

Nem jellemző rám

Jellemző rám

1. Ha eltervezek valamit, meg is valósítom azt.

1 2 3 4 5 6 7

2. Így, vagy úgy, de általában elintézem a dolgaimat.

1 2 3 4 5 6 7

3. Büszkeséggel tölt el, hogy néhány dolgot már elértem az életemben.

1 2 3 4 5 6 7

4. Különösebb megerőltetés nélkül végzem a dolgaimat.

1 2 3 4 5 6 7

5. Jóban vagyok magammal.

1 2 3 4 5 6 7

6. Úgy érzem, több dologra is oda tudok figyelni egyszerre.

1 2 3 4 5 6 7

7. Elszánt vagyok.

1 2 3 4 5 6 7

8. Fegyelmezni tudom magam.

1 2 3 4 5 6 7

9. Sokféle dolog érdekel.

1 2 3 4 5 6 7

10. Általában találok valamit, amin nevetni lehet.

1 2 3 4 5 6 7

11. Magamba vetett hitem átsegít a nehéz helyzeteken.

1 2 3 4 5 6 7

12. Általában több oldalról megfigyelem a dolgokat.

1 2 3 4 5 6 7

13. Értelme van az életnek.

1 2 3 4 5 6 7

14. Ha nehéz helyzetben vagyok, megtalálom, hogyan jöhetek ki belőle.

1 2 3 4 5 6 7

15. Elég energiám van ahhoz, hogy azt tegyem, amit tenni akarok.

1 2 3 4 5 6 7

23. számú melléklet: AMS-R kérdőív

AMS-R

A következő táblázatban olyan állításokat talál, amelyek az érzéseit írhatják le teljesítményhelyzetekkel kapcsolatban. Mindegyik állításhoz ötféle válaszlehetőség tartozik: „1: egyáltalán nem jellemző rám”, „2: nem jellemző rám”, „3: jellemző rám”, „4: inkább jellemző rám”, „5: teljes mértékben jellemző rám”. Kérjük, olvassa el figyelmesen valamennyi kijelentést, és jelölje be (karikázással, vagy „x”-jellel) azt a választ amelyik a legjobban illik Önre.

Szeretem azokat a helyzeteket, ahol érezhetem, milyen tehetséges vagyok.	1	2	3	4	5
Mikor egy olyan problémával szembesülök, melyet valószínű meg tudok oldani, azonnal dolgozni kezdek rajta.	1	2	3	4	5
Élvezem azokat a helyzeteket, ahol a képességeimet használhatom.	1	2	3	4	5
Vonzanak azok a helyzetek, ahol tesztelhetem a képességeimet.	1	2	3	4	5
Vonzódom azokhoz a feladatokhoz, amelyekben próbára tehetem a képességeimet.	1	2	3	4	5
Félek azoktól a nehéz helyzetektől, ahol sok múlik rajtam.	1	2	3	4	5
Nehezen teszek meg valamit, ha nem vagyok biztos a sikerben.	1	2	3	4	5
Mégha senki sem veszi észre a hibáimat, félek azoktól a feladatoktól, melyeket nem vagyok képes megoldani.	1	2	3	4	5
Mégha senki sem lát, aggódom az ismeretlen helyzetekben.	1	2	3	4	5
Ha egy problémát nem értek meg azonnal, aggódni kezdek.	1	2	3	4	5

24. számú melléklet: Engedély

Büntetés-végrehajtás
Országos Parancsnok
Biztonsági és Fogvatartási Helyettese

Szám: 11-5/2009./8

Tárgy: Kutatási kérelem

Üi: Bönde Zsolt bv. alezredes

Tel.: 06-1-3018369

Mayer Krisztina
PhD hallgató

Miskolc
Vörösmarty u. 88.

3530

Tisztelt Mayer Úrnó!

Kérésének megfelelően, a büntetés-végrehajtási intézetekben lévő, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt büntetésüket töltő fogvatartottakkal kapcsolatban végzendő kutatást az alábbiak szerint

engedélyezem.

A felmérést az Ön által kért módon (különböző kérdőívek felvétele fogvatartottakkal) lehet végrehajtani, úgy hogy a kutatásról készített írásos dokumentumot – ami nem sérthet személyiségi jogokat – bemutatás és előzetes egyeztetés céljából a Fogvatartási Ügyek Főosztályának valamint az Egészségügyi Főosztálynak küldje meg.

Erre a célra az Ön által kért 9 bv. intézetet jelölöm ki. Tájékoztatom, hogy a megjelölt intézetek döntő többségében dolgozik pszichológus munkatársunk, aki igény esetén segíti munkáját.

Konkrét személyekhez köthető, személyes adatnak minősülő információk megjelenítését a kutatásban nem engedélyezem.

Az engedélyről az érintett bv. intézeteket értesítettem, egyben kérem, hogy a további részletek egyeztetése céljából vegye fel a kapcsolatot azok parancsnokaival.

Budapest, 2009. február „05” „,

Tisztelettel:

Dömény Sándor bv. vezérőrnagy

Nytsz.: 174/09/FÜF